

**MAGYAR REGÉNYÍRÓK
KÉPES KIADÁSA**

Szerkeszti és bevezetésekkel ellátja
MIKSZÁTH KÁLMÁN

2. KÖTET

A BÉLTEKY HÁZ

TANREGÉNY

**IRTA
FÁY ANDRÁS**

ELSŐ KÖTET

GERGELY IMRE RAJZAIVAL

**BUDAPEST
FRANKLIN-TÁRSULAT
magyar irod. intézet és könyvnyomda
1908**

FÁY ANDRÁS. 1786-1864.

Hol volt, hol nem volt (ámbar hiszen csak itt, Magyarországon lehetett), valaki szent buzgalommal csinált egy hatalmas pénzügyintézetet, s a mellett olyan buzgalommal költött meséket és regényes történeteket. Mai szemmel nézve szinte hihetetlennek látszik. Mert a ki ma regényeket komponál, az nem fundál pénzügyintézeteket is, a ki pénzügyintézeteket üt nyélbe, az nem ír regényeket. Hanem abban az időben összefért, sőt, voltaképpen egyet jelentett a két functio s tekintetes Fáy András táblabíró úr akképen okoskodott, hogy a mi pénze van a magyarnak, hozza be ebbe az intézetbe (az első hazai takarékpénztárba), hadd kamatozzék neki. A mi szellemi kincse pedig neki vagyon, e mesék és regények révén szétosztja a nép közt, hadd kamatozzék a hazának.

Fáy András Kohányban, Zemplén megyében született, 1786-ban, előkelő családból, melynek legendái IV. Bélaig szállnak vissza. Elvégezvén gondos tanulmányait, gombai birtokán telepszik le, s az akkor, gazdag úrfiak módjára a szolgabírószágon kezdi Pest-megyénel.

De ez nem elégítheti ki sokáig. Tartalmas, izzó gondolatokkal, hatalmas tervekkel teli feje, használni akaró nemes lelke feljebb ösztökéli. Ne tessék félreérteni, nem stréber ő. Nincs még akkor az a faj. Pestre vágyik, hogy nagyobb karriert csináljon, de ez nem dieten élassist, rendjelt, belső titkos tanácsosságot jelent, mint a hogy jelentene most. Ezt a nagyobb karriert el is éri. Felköltözködik állandóan 1818-ban s lesz belőle, a hogy Szemere Pál nevezte: «a haza mindenese».

Pesti letelepedése éppen az újjászületés legelejére esik. Gyenge kis hullámozás volt észlelhető, valami homályos törekvés átgyúrni ezt az Ázsiát Európává. Egy-egy izmosabb kar neki látszott gyürkőzni valamely kezdeményezésnek, egy-egy váll aláhajlott, hogy tegyenek rá valami terhet. De mit? Hiszen épen azt nehéz kigondolni. Mindent csinálhat, a ki dolgozni akar; azért mindent, mert nincsen megcsinálva semmi. Azon módon van az ország, a hogy a török itt hagyta, még itt érzik a szandáljaik szaga is.

Fáy mindenekelőtt a tollhoz nyúlt s megírta meséit, melyek nagy hatást keltettek országszerte, mert az aktuális magyar életre vonatkoztak. Korszerű eszméket szór szét, égető feladatokat vet föl, humorral vagy éles gúnnyal ostromozza a nemzeti hibákat, parabolákban és állati cselekményekben, úgy mint egykor Aesopus. - Csakhogy Aesopus pusztán mesélt és tanított, Fáy pedig azonfelül politizált és rázogatta az alvó nemzetet.

Gyorsan követték egymást egyéb munkái, a *Különös testamentum*, egy pár jóízű, humoros elbeszélés, a magyar nevelés és a társadalom ferdeségeit ostromozó és egy vígjáték: *Régi pénzek Erdélyben*. Már ekkor motoszkál fejében egy állandó pesti színház építése, melyhez meg is szerzi a telket. Ugyanazt, a melyen ma áll a Nemzeti Színház.

Százféle dolgot mozgat; olyan, mint az élesztő a tésztában. Szinte félnének a göndör hajú, gömbölyű fejű, villogó szemű, fekete úrtól, az emberek, ha nem becsülnék olyan nagyon, mert mindig tele van a zsebe aláírási ívekkel, a feje plánumokkal. S hogy tud persvadeálni! Mindenütt ott van s mindig mozog, mint az eleven ezüst. Egy biztosító intézetről álmodik, ipartestületet tervez, takarékpénztárhoz toborz részvényeseket; Széchenyi István udvariasságából ír alá néhány részvényt, kétkedő mosolygással, hogy: Nem lesz abból semmi.

1832-ben jelenik meg legkiválóbb munkája a *Bélteki ház* két kötetben. Az első magyar regény mely a magyar társadalmi életbe markol bele merészen. Mintegy gitár kíséret ez a regény a Széchenyi reformokat sürgető menydörgő szövegéhez. Élénk és meglepően találó színekkel vannak rajzolva a maradi alakok, egyszersmind bemutatva mintegy ellentétképen a

jövő Magyarország emberei is, mint a hajnövesztő szerek kínálásánál egymás mellett szemlélhetőleg a kopasz és a Loreley-hajú fejek.

A regény szinte megrázó hatást tett, bár szerkezete egy kicsit gyenge; Fáy egyébiránt maga is beismeri, hogy őt első sorban a «használni akarás tendenciája vezeti» írásaiban és nem a művészi szempont.

Magyar ember lévén, nem kerülhette ki a politikát sem. 1835-ben, mint Pestmegye követe vett részt a pozsonyi diétán. A negyvenes évek elején elnöke volt az ellenzéki körnek s több politikai cikket is írt.

Növekedő írói érdemei mellett egyéni tekintélye és nymbusa hova-tovább nagyobb dimenziókat vett föl; ha Széchenyi nincs, őt illeti a «legnagyobb magyar» titulusa, ha Deák nincs, ő nevezhető a «haza bölcsének» - így azonban maradt végig a «nemzet mindenese».

Nem egész végig. Mert a forradalom után teljesen visszavonult a közélettől. Egy szalmaszálat se tett többé keresztül. Hiszen most már az ország a németeké. Hanem a nyelv, az még a mienk s innen lehet még föltámadás. Kizárólag az irodalomra vetette magát. Írt, írt szakadatlanul. Rendre jelentek regényei, «Jávor orvos és szolgája Bakator Ambrus», a «Szutyogfalviak», vígjátékai, a «Mátrai vadászat», «Régi szerelem nem avul el»; neveléstani értekezései stb. Az öregség is jött, jött, a kéz immár reszketett, a betűk összefolytak, de ő azért csak egyre írt, még hetvennyolcz éves aggastyán korában is. Méltán mondták róla, hogy a férfiú érett eszével dolgozott, mint fiatal ember, s az ifjúság lángoló tüzével, mint aggastyán. 1864-ben halt meg, szép juliusi napon, midőn ferenczvárosi gyönyörű kertjében javában nyíltak a rózsák. Ez a kert volt a legkedvesebbje; ő ültette, ő teremtetten sívó-homokon. Itt szeretett irogatni délutánonkint, ha nem kocsizott ki főthi szőlőjébe; e két helyen gyakorta gyűjtötte össze barátjait, kivált a főthi szüretetek voltak vidámak és hiresek. Vörösmarthy Mihály «főthi dal»-a is innen való.

Félszázad mult el azóta, s hol van ez már mind? Mi lett az ő kedves alkotásaiból? A szőlőt megette a filokszer, a ferenczvárosi bájos paradicsom helyén buta bérkaszárnnyák meredeznek, nagy port vert regényei, színművei, többé-kevésbé elavultak. Csak a takarékpénztára fejlődött ki nagyobbobbnak, mint a milyennek valaha álmodta. Csak a pénz halhatatlan.

Mikszáth Kálmán.

A BÉLTEKY-HÁZ

Első kiadása megjelent 1844-ben

Éji homály és kelő szürkület, kétesen küzdtek még egymással, midőn Gyula löcsövet vetve vállára, az apai házat elhagyá. Kerten keresztül közelebb éré a szabadot s arra választá útját. Nyomula szíve, a mint kertbeli alkotásira végpillantatját veté. Édes vonzó érzet él bennünk, még a lelketlen dolgok iránt is, hogy ha mi adánk létezt azoknak.

Közel a temetőhöz vitt el útja s betért búcsuját venni anyja sírjától. Nyugvó csendben szunnyadt körülte az élet, faluban és mezőben, ellenetben zajgó keblével. Egymást váltogató érzésekkel borult a sír harmatos hantjára s eltökélve költ fel arról: tisztán tartani meg szívét az élet zajlásaiban, miként hajdan jó anyja oktattatta volt őt. Mulandóság sejtelve soha sem szál meg bennünket búsabban, mint midőn elhunyt kedveseink sírjait látogatjuk. Vele töltött örömeink lelkünk eleibe omlanak s elszorítják ezt azon eszméltetéssel, hogy ők s ezen örömek nincsenek többé! Azon szellő, mely sírjaik bogácsai közt susog, bús sejtést lenget reánk!

Elindult Gyula bizonytalan szerencsére s kiérőben vala a sírdombok közül, a mint a kétes világosságban emberi alakot mozogni láta. Felé tartott s eleibe lopódzott ez is. - Csitt, csitt vadász! így szólítá meg Gyulát súgó hangon, lábhegyen járj, még alszik, fel ne költsd robogásoddal!

Az ifjú szemre fogá az idegent s úgy tetszék neki, mintha látta volna valaha. Viselt hosszú köntös, nedves az éj harmatjától, nyúlt el testén, fürtjei rendetlen bomlásban szóródtak el vállain s halvány arcának nem kellemetlen vonásain és szelid szemein, láthatók valának a csendes tébolyodás nyomai.

«Nem hoztál virágot?» kérdé biztosan Gyulát, megfogá kezét; s gondos csendes léptekkel, miként súlyos beteg körül járdalunk, voná az ifjat egy új hányású sírdomb felé.

«Itt alszik, de nem sokára felébred; majd örül virágaimnak.» Ezzel leüle kalapja mellé, mely rakva vala mezei virágokkal s gondos válogatással illegeté azokat a sír halmára és emlékére.

«Ki vagy te szerencsétlen?» kérdé Gyula illetődéssel.

«Szerencsétlen, de nem rossz!» felele az idegen, mintegy eszméletlenül arra, mit mondott s folytatá kedvteléses szorgalommal munkáját.

Nehéz kebellet tért tőle útjára Gyula. Az idegen és saját sorsa gyászsképein búsan borongott lelke. Elkietlenedett előtte az élet s homályba sülyedtek nézetei a jövőbe. Merre forduljon a tág világban? mi pályát kezdjen a sok bizonytalan közül? hányta vetette elméjét s habzásában meg nem állapodhaték szíve semmiben. Hol kínos a választás, örömet engedjük a sorsot határozni, hogy mintegy menekedhessünk önvádlastól magunk előtt. Így Gyula is, «Majd rést mutat az idő és szerencse!» úgymond s ballaga bizonytalan sorsa eleibe.

Délfelé a zuhogó zápor beveré őt egy fogadóba. Tömve volt az vendégekkel; mert a megye széke, hol tegnap tartatott a tisztválasztás, csak egy fogatnyira feküdt attól. Gyula fülére vonva köpenyét s szemére húzva kalapját, betére a nagy ivóba és egy asztalnál a még üres helyet elfoglalá. Zajgó ifjú csoport ült itt egy nagyobb asztal körül s vitte a lármás szót a szobában; más asztaloknál széjjel tanyázott a többi vendég és étkezés közt leginkább az ifjak zajára figyelni látszott. Beszéd tárgya, mint gondolhatni, a megesett tisztválasztás vala és Gyula azonnal sejté, hogy az ifjú asztal ugyan azon egy párt tagjaiból álla, mely a tisztválasztásban, többi felett a szerencsét kivívá. Tréfás játéka az hiúságunknak, hogy minden nagyobb eseményben, mely körülünk történik, fontos szerepet törünk tulajdonítgatni magunknak, vagy legalább nyomós részvétet abban. Így vala ez az ifjaknál is. Mindegyike csaknem egyedül tevé meg az alispánt, ez vagy amaz főszolgabíró; mert egyik jókor toppana elő kiáltóival, másik egyedül kapá fel kegyeltjét a levegőbe, harmadik közel fere harsogó torkával a főispán mögé, negyedik magához pártoltatá az ellenes felet s több effélék. Kinek ily nagyobb szerű

szerepekből mi sem juthata, az kisebbszerű hős tetteit hordá elő s legalább jó helyével, ülésével, állásával s egyéb részvételeivel dicsekvék.

«Én négynek ígértem meg az alispánságot, mondá egyik kaczagva, kibén Gyula azonnal Halkóra, a víg-lantosra ismert; s utoljára is az ötödikre adtam szavazatomat. Mindegyiknél vígan megettem a választási lakomát.»

Kaczagott szavára az ifjúság. «Miért ne tenném?» folytatá szavait Halkó, «némelyik közülök, máskor soha sem pihenteté meg rajtam szemét. Örömöm telik a kevélyt, ha egyszer horgomra kaptam, kissé megrángatni. Kölcsön esik úgy is, ha egyszer felkaphatott az uborka-fára!»

Egy szikár magas termet, viseltes sötét köntösben, lépett be az ivóba s Gyula mellett fogott ülést. Arczának kiálló csontjai, de beesett húsa, képének sötétes színe és bizonyos feszes ügyetlenség mozdulataiban, egyszerre a könyv-tudóst gyaníttaták benne. A férfiú mintegy negyven éves lehetett s tömött szem-íve, mordság nélküli komoly tekintete, fennszoktatott fejtartása, némi méltóságot kölcsönöztek alakjának. Zsebéből egy darab sajtot papirba takarva vett ki, egy messzely bort parancsolt magának mellé s falatozáshoz fogott.

Az ifjak épen az új tisztviselőkért ittak s kiürítvén az alispán egészségeért, kit pártjok tevé meg, poharaikat, szilaj buzgóságokban a falhoz verék azokat.

«Natis in usum laetitiae scyphis pugnare, thracum est.» mondá Gyulához fordulva a sajtozó.

Kapott az alkalmon másik szomszédja, kit bús emésztésében boszantni látszott az ifjak vígsága s most tudósunk előtt kifakadt ellene.

Uram! felele ez, bizonyos oktató tónnal, mely sajátja látszék lenni, a vígság, érzékeinknek lelket elkapó mánora, melyben a mindenkori szertartás, emberfeletti bölcsesség fogna lenni. Úgy hiszem, magok a hét bölcsek, ifjúságokban bohók voltak s tán boldogabbak, mint későbbi bölcsességekben. Nagy bölcsesség; a bohó világgal bohóknak lenni tudnunk! Szilajok vígságaikban úgy a legmíveltebb nemzetek, mint a hottentotok. Mit nem tettek, a műveltségben egykori mesterei a világnak, a régi görögök, a magok ünnepeiken, közzjátékaikon? mit nem a rómaiak, a magok saturnáliáiban, bacchanáliáiban, miket később tanácsai végzésnek kelle eltörölni? Rendesen a szerint józanodunk, miként öröm-fogékonyságunkat s így boldogságunkat veszítjük; ennél fogva szánom azokat a mindig józanokat, kik ártatlan vígságokban botránkoznak, csak azért, mert zajosak!

Mely botránkozás gyakran onnan származik, hogy irigyeljük másoknak azon öröm-élményt, melyet velek együtt ízleni, már nem vagyunk képesek, mondá egy a vendégek közül. Örömünknek főrészt teszi, tehetségünk leélhetni azt.

Zajos vígságokban, megjegyzé a boszús, kábítás pótolja az örömet és szívnak élményét.

Ez igaz lehet, mondá a tudós, de az is, hogy az ily multságok, ha gyérek és vétketlenek, jótevőleg zavarnak ki testet lelket, szunnyasztó egyformaságából, miként nagy szelek megtisztítják a peshedt levegőt.

A szomszéd, nem lévén kedve folytatni a beszédet, kifordult s az alatt megtudák Gyula és a tudós, hogy ő egy kiesett tisztviselő vala. Visszatértevel, fejét kezébe hajtva gubbasztott. Tudósunk részvétellel ütögeté meg vállát: bonus animus in mala re, kedves úr! dimidium est mali! így szóla hozzá.

Kicsoda ön? kérdé őt szemével mérve az ifjú.

Én consumens vagyok, felele a tudós s ennek is azon neme, melynek innét-tova nem igen leend consumálni-valója és így becstelen in hoc mundo optimo; mert a másik consumensi nem, mint illő, tiszteletben tartatik. Ezen rövid életrajzocskám, reménylem, kezesség leend ön előtt, hogy a bonus animus in mala re, nálam is szükséges vendég.

Az ifjú megszorítá kezét a tudósnak és fölkelvén ültéből, elfordula.

Csakhamar nagy pörzaj támadt a szobában. A bús ifjú, töretlenségében, egy vele együtt kimaradt tisztviselő egészségére köszönté poharát; de az ifjak asztala az ő «éljenje» ellenében «vessen-t» kiáltott. Borúsan súlyosodott mindkét részről a szócsata s minden pillanatban kitöréssel fenyegetőzött.

A tudós fölkele és méltósággal állapodván meg az ifjak asztalánál: pace advenio, et pacem ad vos adfero! így szóla dörgő gordon-hangjával hozzájuk s csend lőn ez új jelenetre köztök; hazafiak esze elágozhatik véleményekben az eszközök felett, mert ez emberi sorsnak gyarlósága; de szíveiknek egyesülniök kell a célnál, mely a közjó. Önök túlestek az eszközökön a tisztválasztáskor, egyesüljenek tehát most a célnál. Magyar ellenségének átkul kívánom a visszavonást; de a magyar hazában béke uralkodjék!

Az ifjak egymás szemébe tekintettek: helyes, professor úr! kiálta Halkó, felszökik ültéből s két poharat ragadván kezébe, egyikét az extisztviselőnek, másikat pedig társai felé nyújtá. Követem bölcs fogadósunkat, így szóla ünnepéllyel; ime uraim! a víz zúgó folyamban habzik Dunában, Tiszában, a bor nyugtan pizseg a pinczében; de fogadósunk szép békére párítá palaczkjainkban a két különböző elemet. Kövessük szép példáját. Tartsa meg az ég egyetértését a magyarnak!

Kaczagva üté össze poharaikat az ifjak az ellenféllel, magok közé ülteték ezt és a tudóst, kit Halkó ismervén, Porubay exprofessornak ismertete s azonnal megkészült a béke. Az ifjak nemes kiméletből kikerülének minden célzást, minden előhozakodást a tegnapi napról; egyedül a víg Halkó vivé a szót, melyet a komolyas, de vidám lelkű Porubay, különös jovialitással előbeszélt iskolai történetecskékkal fűszerezett.

Halkó, lantja húrjaiba kapott, csend lett a szobában s lelkesedéssel dallott egy dalt, melyben egyértésre és egy észre, egy szívre buzdította a magyart, kire a gyakori viszályok annyi veszélyes vihart idézének elő s miket alig bíra ön erős lelke, kara, sőt istenének pártoló kegye is legyőzni.

Halkó már régóta szemszegzé ültében Gyulát, most hozzá mene s közelebből fogá szemügyre. Gyula kezét nyújtá neki. Én vagyok barátom, így szóla hozzá: de el ne árulj; nevem, születésem maradjon titokban, míg kifejlik dolgom. Egy két szóval értesíté Gyula maga állapotjáról Halkót, mennyit belőle annak könnyelműségére bízhatónak véle. Te vándor madárként járod a hazát, mondá neki; nem tudsz-e valami helyet, mely tehetségeimmel s a mennyire lehet, szabad szellememmel arányban állhatna? Halkó homlokára tevé mutató ujját, mint ki jártatja elméjét s egy kis gondolkozás után: lennél-e nevelő barátom? kérdé hevenyen Gyulát, olyan nevelőt értek, ki csak saját lelkének számol kötelességéről és oly háznál nevel, melyben kétségbe sem hozzák, hogy ő is az urasághoz tartozik? Az Uzak-házhoz hallom van egyre szükség.

Gyula, azon véleményben, hogy épen a nevelői pálya az, mely szabadságunkat leginkább megszorítja, nem igen hajlott ahhoz! de Halkó Porubayra hivatkozá.

Az öreg tekintetes Uzak Elek úr, mondá ez, talpig emberséges szelid úr s nekem kegyes jóakaróm, kinél szabad akaratját meg fogja tarthatni ön; legfőlebb kedv-keresésből sakkozni fog ön néha vele, ha más ellenfél nem akad.

Sokat hordtak elő Halkó és Porubay a ház dicséretére, miket Gyula előismeretek gyanánt jegye fel elméjébe s végre elhatározá magát, megkísértni szerencsáját nála.

Úgy jöhet, sugá Halkó, hogy pótlékod is akad itten Póli helyébe; Cili kisasszony jobb a jó napnál.

Gyula egészen idegen érzelmei között, elhagyá suhanni füle és szíve mellett Halkó szavait s útváról és Uza falu fekvéséről tudakozódék.

Fekvése valóban kies, mondá Halkó, a helység Mátra aljában terül el, közel a várfoki omladékhoz. Ily költői szelleműnek, mint te vagy, már maga a festői táj is, csupa élmény.

Az alatt a megszűnt záport nyájas derű váltá fel. Porubay felkészüle s kivezeté lovát. Többen az ifjak közöl kikisérték őt, részint tiszteletből, részint meglátni a tudósnak lovaglását. Egyszerre kacaj támad a köztük s Porubay görög és római átkokat szóra maga körül. Lovát a zápor megöntvén, volt színét naggyából lemosá róla s az előbb sötétpej paripa, most sárga lón, itt-ott, hová a zápor nem férhete, megmaradt pejfolttokkal; úgy, hogy eleinte maga is kételkedék: lova-e vagy sem? Az út lucskos leve s egy az ifjak közöl felsegíté kötni a ló farkát, hogy sárosodástól mentse azt; s ím a szép hosszú fark, egy erős rántásra, kezében marada; mert az csak akasztva vala a kurta szőrű farktőhöz. Az ifjak letörleték, mint lehetett, a lóról a festéket, Porubay víg robaj és hálálkodás közt ült fel tártosára s egy «valéte»-t kiáltván hátra a társaságnak, ügyetlenséggel döcögött el rajta.

Gyula másnap alkonyodat felé ére Uzára. A vidék, miként Halkó mondá, valóban festői vala. Nyájas lapályon feküdt a falu, felette magas hegyek meredeztek egymás felibe, rengeteg erdőket hordva bérceiken. Utó-tájban, kisebb hegyfokon egy várrom fogá el a szemet és lelket. Faluszélen állt az agg kastély, váralakra építve, barna vakolattal és czikkés tetejű bástyákkal; melyeknek ablakai végig szolgáltak kilátással a helységeken. Ennek közepén dombra épült a templom s bádogos tornyát a kastély felé mutatta.

Gyula egyenesen a kastélyba mene fel. Egy jó képű cseléd, viseltes s kissé gondtalan öltözetben, fogadá őt; kész szívességgel szedé el csekély butorát s helyet rendelvén annak, megjöve ismét bejelentni az idegent.

Gyula beereszteték. Az öreg Uzay, mintegy hatvan éves úr, kis bársony sipkában fején, hosszú házi s félig hálóköntösben, ült sűrű pipafüst között, sakk mellett s ellenében Bodnár a helybeli pap. Mindketten szívesen üdvözlék az ifjat, kissé fölemelkedve ültükből, de sem pipát, sem játékot nem téve félre.

Kihez van szerencsém? kérdé Uzay.

Vas Gyula vagyok, felele ifjunk s Porubay professor úr utasításából, nevelői tisztet keresek ez úri háznál.

Tamással, az előbbi cseléddel, széket tétete Uzay Gyulának s pipát gyújtata számára. A dolog fontos, mondá Uzay, majd szólunk bővebben róla: s folytatá játékát. Gyula széttekinte az alatt. Inkább kényletre, mint pompára mutatott a háznál minden s az agg butorokból úgy látszék, hogy a tulajdonosok nem nagy barátjai a változtatásnak.

Uzay megnyerte a játékot s újjal kínálta meg Gyulát, ki azt elfogadta. Ez alkalmasint erősebb vala abban, mint az öreg, de ez gyakorlottabb; s így Uzay, bár nehezen, megnyeré játékát Gyula ellen is. Igen elégedettnek látszék kettős diadalával.

Tamás kiveré a kiégett pipát, s újat gyújta urának. Gyujtásközben Uzay, eredetéről tudakozá Gyulát. Ez árvának adá ki magát, hogy minden további kérdéseket könnyebben kikerülhessen.

Egy pöröm van a papommal, mondá Uzay, legyen ön bíránk benne. Én a házi nevelést javallom, ő iskolait; mit itél ön?

Tekintetes úr, felele Gyula, azt vélem, hogy a nevelés azon sok oldalú tárgyaknak egyike, mik teljesen soha ki nem meríttethetnek. Körülmények sokat határoznak s maga a nevelő személye mindent. Ha ez lelkes, lelkiismeretes s mi fő: szellemével ügyes lebecsátkozni növendékéhez, hogy ezt magához emelhesse, igen czélos lehet a házi nevelés is; különben előbbre teszem az

iskolait, melynél gyakorta a tanítók változása, társalgás, példalátás, vetély s több effélék, sokat kipótolhatnak.

Jól, de kikerülve szól ön, mondá Uzay, hallja hát előbb okaimat. Uzay hátraigazgatá sipkáját, nehány szaporább szippantást tön pipájából, hogy előre kivehesse azon, beszédje alatt teendő mulasztásait. Nem kárhoztatnók-e az oly kertészt, így szóla, ki egyaránt ültetne, öntözne minden növényt, mellőzve sajátságos természetöket s így fuladni, vagy aszszni hagyná azokat, mik épen ellenkező bánást kívánnának? Abban reménylem egyet fogunk érteni mindnyájan, hogy a gyermek egyéni sajátságát kiismerni, első gondja és kötelessége minden nevelőnek; mert csak ezen ismeret adhat irányt munkálkodásinak. Hogy tehesse ezt az iskola, mely száz gyermek közt osztja fel figyelmét? Ki tudja, mit tesz kiismerni egy emberi lelket, nem fogja tagadhatni azt, hogy egy gyermeket, testben, lélekben, indulatban, erőben, tehetségben, hajlandóságban teljesen kiismerni, már magában elegendő feladat, egy férfiú egész munkásságára. Így tehát az iskolákban, elsimulva az egyéni sajátságok felett, csupán emberi köz mérték után neveltetnek gyermekeink. Tudakoztatik-e ezektől valamelyikében: mire születél? mi vágnál lenni? Egyaránt neveltetik pap, katona, törvénytudó, orvos és művész; s egy pár év és körülmények képezik aztán mindegyikét azzá, mire őt sors szánta s többnyire félemler leend a maga pályáján! Tapasztalással kérkednek azok, kik az iskolai nevelést pártolják. De felér-e ezen szűk korlátú iskolai tapasztalás, azon folyvást szem előtt forgó példákkal, miket egy jó háznál lát, hall a gyermek? Tanulhatja-e iskolában a világi élet viszonyait? Tanul-e keresni, józanul költeni? férj, apa, házigazda lenni? Az a nagyon magasztalt vetély sem pártolt dolgom. Nem egyben tapasztalám, miként ezen vetély átkiséri az iskola növendékét, világi pályáiba is s irigy dulakodássá válik itt künn, mely számos közjónak nyakát szegi. Ha egyéb rosszat nem szül is, magas érdemet képzeltek a kijelöltekkel önmagok felől s elégedetlenségre nyújt alkalmat az életben, ha a világ a holt, vagy fonákul használt tudományt, künn is érdemnek venni vonakodik. Többeket említhetnék, kik zavarba jövének azon, hogy utóbb helyüek az iskolai fokoztatásban, künn az életben felikbe haladának. Gyanakszom, hogy azon iskoláinkból, mikben a tanulók közt tüzes vetélyek divatban nincsenek, általában békésebb, összetartóbb polgárok kerülnek ki. Nem említem azt, hogy azon nagy köz, mely az iskolákban, a gyér együttlét miatt tanító és tanítvány között áll, rendszerint tekintélynek előítéleteit szüli ennél. Csak azon nagy lomát hozom elő a tudományoknak, mik ha bárcsak előrajzaik adatnak is iskoláinkban, nagyobb részére nézve a tanulósnak és rövid életidőnkhez képest, igen oly forma viszonyban állnak, miként terjedő előbeszéd áll kis könyvecskéhez képest!

Most már méltóztassék megengedni a Tens úr, hogy én szólhassak az iskolák mellett és házi nevelés fogatkozási ellen, mondá Bodnár és letevő pipáját. Szülék és cselédség teszik házaikat s vendég. Tartozó tisztelet az elsők iránt, kiket gyakran házi gondok is komorítanak, béklyózáván a gyermeket, az, vagy korlátlanúság, szívesen a második rendhez, a cselédséghez vonják őt, melynél elaljasul; a vendég pedig, valamint ünnepletei is a háznak, gazdasági munkák, házi események és bajok, akadályoztatják tanulásban. Ha iskolákban néha nagyobb a köz, tanító és tanuló között, mint óhajtható volna: házi nevelésben többnyire kisebb az, mint lennie kellene. Még azon legkedvezőbb esetben is, melyben szüle és tanító, rendszeres egyetértésben állnak a nevelésre nézve egymással, kötve van a házi tanító a szülői tekintély által s ritkán bírhatja egészen növendékét. És hányadik ház az, melyben a nevelő tekintete, óva van a cselédség mellőzésétől s elsőnek téve növendéke előtt? Házi nevelésben nem szeresheti meg a gyermek a szükséges emberisméretet, nem látja az életet sok oldalúságában, változásiban, nem az embert sokféle viszonyaiban. Továbbá; elveszti itthon azon szép szövedéket, melyet az iskolai kor, barátkozásai által fon s az érettebb kor báj-övéül az életnek, világi pályáiba is átviszen és megőriz. Ritkán nyílik házi nevelésben a gyermeki szív, érzelm- és indulat-közlésre, rendszerint hideg önzésre csukódik az el magányában, a test pedig és lélek otthoni kényelemre szoknak s nem edződnek iskolai apróbb sanyarúságok által,

egykor jöhető inségeihez az életnek. Ellenben az iskolákban, megszakadnak a rang közfalai, egyedül a tanító szab rendet, személyes érdem-becsülést s a lerangoztatott úrficska önérdem után kénytelen törekedni, mely egyedül képes megkülönböztetni őt a kapás fiától. Közlőbb lesz ott, barátkozásra nyiladozván gyermeki ártatlan szíve s ezen közlés által nemesül érzeteiben és ismereteiben. Szorosabban köttetik idővel a polgári állományhoz, kiismervén idegen érdemeket is s tanulván egyébnek is köszönhetni valamit, mint csupán a véletlennek, születésének, rangjának és szülési tekintélyének. Általában úgy vélem, tagadhatlan az, hogy a lélek az iskolákban, nyiltabb, tágasabb terjengésre szokik, nagyobb és biztosabb mérszereit kapja az életnek; s míg a házi nevelés inkább csak kis házi körre nevel, világ és haza polgárjának készíti növendékünket elő az iskola.

Itt elhallgata Bodnár és Uzay újra ítélethezásra kéri fel Gyulát.

A tárgy oly fontos, mindkét rész okai oly nyomósak, mondá Gyula szerényen meghajtva magát a feleknek, hogy itten kissé erősebb szakállú birót óhajtnék, mint fiatal csekélységemet. Így engedelmet reménylek arra, hogy ítélet helyett csak szerény véleményemet adhassam. Az előhozott kölcsönös okok még inkább meggyőznek a felől, hogy jó nevelés, nem általános hideg rendszerek, hanem körülmények és nevelőkben tett választásaink következménye. Ha szülék jól választák a nevelőt, vele a nevelésben munkás kezet fognak, munkásságára és példalátásira a gyermeknek, gond van, ha olykor-olykor ez, bölcs ügyelet alatt, világot és embereket látni küldetik, nincs ok kárhoztatnom a házi nevelést. Nem tagadhatom azonban, hogy hasonló kedvező körülmények közt, az iskolainak adom az elsőséget; azon szoros kikötéssel mindazáltal, hogy kivált hol mód nem hiányzik, külön tanító által, a két nevelés mintegy egyé olvasztassék. Csupán egy esetben választanám fiamnak a házi nevelést; ha tudniillik: valamely életpályára kirekesztőleg kedve és talentuma mutatkoznék. Ezt, úgy vélem, a házi nevelés, sok félreCAPONGÁSOK elmellőzésével, czélosabban fejthetné ki, mint az iskolai, mely egyes tudományos felfogásokra s lélek és tehetség egyes jelenségeire, oly szorosan nem ügyelhet.

Gyula tudtán kívül szépen közlé a kerékvágást. Bodnár mint nyertes elégedett volt s nem vitatta tovább a tárgyat; de Uzay is kezet nyújtott, mert fiát, ki erővel katoná kivánt lenni, az utolsó eset védelme alatt állni gondolá.

Károly, egy mintegy tizenhárom éves gyermek, becsörtetett az ajtón s futólag meghajtván magát az idegennek, új fakardját s kéreg-csákóját mutatá be atyjának. Szeles tűzzel adá elő mai játékait s tervét a holnapiak iránt, melyek mind katonai gyakorlatokra mutattak. Atyja keveset látszék ügyelni rá; a pap foglalatossabb vala körülte. Gyula szóba és enyelgésbe erede a gyermekkel s csakhamar sejté, hogy minden szelesgondolatlansága mellett is, nyílt ész és szív s hajlékonyság, tulajdonai ennek. Utána testvére Cili lépett be, vacsorára hívni a társaságot. Egy nem annyira rendes szépség, mint vonzó ábrázat, melynek halványja csak akkor pirkadt meg kissé, ha öröm vagy szemérem terült reá. Az égszín szemekben kellemes komolyság ült, mely a fejledező lyánkának érettebb kort hazudott. Deli természetének minden mozdulatja, csendes szelidségre és állapodott munkás elmére mutatott.

Vacsoránál újra feléledt, beszéd közt a nevelés tárgya. Sok hasznos gondolatok, megjegyzések, tervek fejlettek ki a hármass vitatkozásban, mikben de főképp a tervezésekben és szóbeli kormányzásokban, Uzaynak különös kedve látszék telni.

Bodnár azon gyakori hibáját fessegeté a nevelésnek, minélfogva minden tudóst óhajtunk képezni gyermekünkéből. A folyam, úgymond, ha igen szétterült medréből, csekély lesz. Aztán ennek természetes káros következése a korai kifejlés; pedig mily szomorú tekintet: gyermek, érett komoly képpel! Virág legyen a gyermeki kor és ne gyümölcs! Gyöngye oltványom virágát, ha gyümölcsre erőlködik, lenyomom ujjommal, hogy a korai erőszak el ne sanyarja

vidor növéset. Mondhatnám: mióta tudósabbak vagyunk, nem vagyunk okosabbak; terjedező lelkünk elveszti erőhatóságát.

Gyula egyszerűbbnek óhajtja mai nevelésünket. Úgy látszik, mondá, nyavalyája századunknak a rendszer-kergetés. Így a nevelésben rendszer épül rendszerre, alapszabályok állítatnak fel egymás felibe, újak régieknek és újabbak az újaknak helyébe, mintha vélhető volna, hogy a természet, mely együgyű rendet tart s egyszerű eszközökkel él céljaiban, csupán az emberi tehetségeket rejté oly nehéz fejletű magba, az emberi boldogságot burkozó oly titkos rejtélyekbe, miknek fejtegetéseiből ki kellessen fáradni bölcseinknek. A tapasztalás igen arra mutat, hogy a szerfelett számos és mesterséges erkölsképző iratokban eltéved az erkölcs, mely kevesebb oktatást, de több jó példát kívánna, a sok bölcseledésben gyérebb lesz a józan ész, a sok vitában az igazság és sok mesterkélésben a jó nevelés.

Helyes! mondá Uzay, én úgy tapasztalom, hogy a mai nevelés megfordítva áll a régihez; csak koromban is nehezen, tán kelleténél is nehezebben jutottunk valamihez; de kínos fáradozásunk után, rendesen igen is sajátunká, vérünké tettük a keveset. Ma, nagyon is könnyűvé, kényelmessé tesszük gyermekeinknek a tanulást; készen találunk minden tudományt lelke eleibe s így elfulasztjuk a legnemesb erőt benne, az önmunkásságot. A legnemtelenebb tehetséget, úgy mint az emlékezőt, gyakoroljuk helyette s idővel rab követő, nem öngondolkodó válik a gyermekből. Csodálnám, ha nem ez volna egyik főoka az újabb kor süllyedő eredetiségének, mert az bizonyos, hogy azt a régiekben oly gyakori lelkes sajátságot, eredeti egyéniséget, egykorúinkban jóval gyérebben találjuk.

Gyula sejté, hogy Uzay és Bodnár úgy óhajták lejtetni a beszédet, hogy neki alkalma lehessen kifejteni nevelésbeli ismereteit és nézeteit; kívánván egyszersmind saját közléseikre is használni azt. Gyula is mindkét oldalról használja az alkalmat s Uzay elégedésében még az asztal felett átájánlá gyermekeit nevelői keze alá.

Cilit csodáltára Gyulának, nem látszék untatni a férfiak tudományos beszélgetése. Kivéven azon közbeszövéseket, mikben pajzán öccsét néha-néha titkon rendre igazítani vala kénytelen, vont volt minden szócskára figyelme.

Uzay egyike volt a legnyiltabb főeknek; de tudománya és ismeretei, inkább bennmaradók valának s ritkán folyának be a világi életbe, sőt saját házi életébe is. Különös önmaga iránti bizodalmatlanság s ezzel járnai szokott elvonódás valának tulajdonai, miket ő iskolai hibás neveltetésének szeretett tulajdoníthatni.

Uzay egykori külön tanítója, kikészült földmérő vala; de ki, lábbasgatások miatt, szobájában üzé inkább mathematicai nyomozásait, mint azokat künnéltre fordítá. Szenvedélyes volt választott tudományában; és buvárkodási abban, inkább növeszték mint olták szenvedélyét. Vagy azért, hogy azon kéjben, boldogságban, melyet saját keblünkben érzünk, szívesen részesítjük kedveseinket, vagy hogy a mivel magunk vagyunk teli, szívesen ömledezünk azzal, a tanító el vala hitetve a felől, hogy sikeresebb alapot nem vehet nevelésnek, mint ha mathesisen kezdi növendékjének a tanítást. Minden más tudomány, úgymond, tapasztaláson alapszik, mely csalóka és bízatalan; egyedül a mathesis lehet el nélküle; önmagából merítvén az örök csallhatlan igazságokat; innen csak e tudomány csallhatlanul bizonyos. Lehet-e tehát bizonyosabb utat követni a nevelésben, mint mathesis által adni bizonyos irányt a gyermek lelkének, tudásának? s így előre mérszert nyújtai eszének, mihez idővel a többi tudományok tévedéseit szabhassa és óvakodhassék csalla előitéletektől? Természetes, hogy bizonyost kell előbb tanulnunk, mint bizonytalant, mely utóbbihoz már érett fontolás szükséges és megválaszthatása annak: mit higyjünk? mit ne higyjünk? mi nem gyermekeknek dolga.

Ily gondolkozással egyenesen mathesisre fogá tanítónk a fiút s hogy annál inkább kirekessze nála befolyását a csalóka tapasztalásnak, csakhamar átvivé a pura mathesisre és végetlenek

analysisére. Két tulajdonság hiányzott jó tanítónkban, miknek nevelőben hiányzani nem volna szabad: egyik a közlés szép ajándéka, másik az áldott béketűrés. Valósodott Uzaynkon is az a tapasztalás, hogy azon magasságból, melyen a tanító áll, lebecsátkozni bírni azon aljba, hol növendéke fekszik, üdvösebb a nevelésben mint tudás. Homályosak voltak Uzay tanítója előadásai, a tanítvány felfogásán felül csapongók tolmácsolatai; így a vele nem érő gyermek mind inkább maradozott s tiszta fogalmak helyett értetlen szókat tanult. A türelmetlen tanító eleinte nyugtalan lőn, majd mindig élesebben fakadozék s legélesebben midőn őt lábhasgatásai előfogák s végre csüggedve kezdett kétkedni a fiú tehetségében. Igaz, hogy Uzay vérmérsékletében bizonyos lassú hideg phlegma uralkodék, mely ellenségesen vívott minden elme- s testbeli rászorításokkal. Ehhez járulának oktatója gyakori korholásai, saját elmaradásai s nem juthatása a tolmácsolatok tiszta értéséhez; mik együtthatva nem sokára leveték a gyermeknek lelkét. Csakhamar kezdé maga is hinni, mit tanítója mondogat vala, hogy a természet, az elmetehetségek osztásakor mostoha volt iránta; bizalmatlan kezdé lenni önmaga iránt s csüggedni tanulásaiban.

Ugyan ezen tanító kíséré iskoláiba is Uzayt s még néhány évig vala kárára körülte. Önbizalmatlansága Uzaynak mindinkább növekedék, mely később bátortalan elvonódássá súlyosodék; s ámbár utóbb tanítója változván, sokat kipótolt is elmaradásiból, az önmaga iránti bizalmat s lelke önerejűségét nem bírta visszanyerni többé. Uzay már az iskolában hajló vala mindenkinek, ki bátrabb, követelőbb volt nála, felsőbbiséget engedni maga felett; így később is könnyen elégedett vala másokkal, de annál nehezebben önmagával.

Iskolai természetét áthozá Uzay a világba is. Első gondja vala, szokásból inkább mint hajlamból, hivatalt keresni. Születés, birtok, tudomány, nagy reményekkel biztatták őt; de elvonódása falusi magányába, futása a társalgásnak, megfoszták őt azon eszközöktől, mikkel szerencsáját teheté; saját környékében sem vala ismertette s ha megjelent is valahol, bizodalmatlan szótlanúsága, kevéssé ajánlható őt. Sokban emeli vagy süllyeszti az emberek ítéletét rólunk, azon önmagunk iránti bizalom vagy bizatlanság, melyet a társalgásban magunk előtt hordozunk. Szereti a világ okait nyomozni mindkét esetű viseletünknek; és becsülésünkre vagy mellőzésünkre, találja is vagy találni véli azokat. Uzay gyűlésekben óhajta kijelölni magát, de elszoktatott szive, nyelve, itt is megjátszódtaták. Amaz erősen dobogott biztalanságában, a mint elkészült szónoklatához fogott s ez a hívtelen elakadt. Nem vala tehát számára egyéb hátra, mint falujába temetni magát s magányából szóokban, vitákban harcolni a világ fogyatkozási ellen s elreppenő tervekben javítgatni azokat. Két foglalatosság, mikben barátja s hű visszhangja, a helybeli pap, őt teljes erőből segítgeté.

Házánál Uzaynak, nagyban egészen iskolai élete folyt. Atyja agg butorain kívül, azon kék mázos veres szélű magas szekrények, ernyős nyoszolyák, nagy fióku asztalok bírták a szobákat, mik iskolai szobáját kiszolgálták; ezekben, valamint cselédben, épületben és házszo-kásban is, igen ritkán esék változtatás. Még ritkábban hagyá el Uzay faluja határát s óljában hintós lovai megpókosodtak, színjében pedig agg csézáját, csintalan tyúkok használták alkalmas ülésekre.

Hogy Uzayt az örök egyformaság unalmai ne öljék, egy mívési szobát alkota fel épületjében s megraká azt esztergályos-, asztalos-, lakatos-műszerekkel s mívési hajlamát, mely nem csekély vala, ezekben gyakorlá. Kedvtelése bennök idővel annyira gyarapodék, hogy némi örvendezéssel vala, ha valami bútor a háznál romlott, tört, avult, vagy szerkezetéből kitépült s így mívessége mintegy szükségessé téteték a háznál.

Azonban világi szokás, inkább mint hajlandóság, nősülésre bírta Uzaynkat. Elvett egy csekély míveltségű, de szelid indulatú leánykát, kinél a köteleesség csakhamar nyájas vonzalommá vált iránta. Ép szívének első mozdulatja volt az, melyet férje támasztott benne s Uzay oly boldog volt vele, mint tudhatott boldog lenni.

Házasságával több élet szállt Uzay udvarába. Új viszonyok, rokonságok szövettek; az asszony szives vendéglátó volt s Uzay szintúgy minden vendéget, ki nyugalmaát áldozatokra nem erőlteté, vidám arczzal fogadott.

Így eleinte számos vendég fordult meg a háznál; de Uzay igen ritkán vala bírható viszonylátogatásokra, minélfogva többnyire elmaradt amaz ismét s az egy-két folyvást látogató, kénytelen volt szokott neheztelesek nélkül szokni Uzay különösségéhez.

Uzayné egy volt azon jó nők közöl, kiket magyar házi asszonyoknak nevezünk. Férje volt azon nap, mely körül planétaként forgott. Egyenlő jogokat sem érte, sem követele háznál; magáéit női hajlékony szerénységgel alárendelé férje kívánságainak. Szót nem várt soha, de folytonos vala figyelme s éber ügyessége, férje óhajításait megsejtni s azokat nem hagyni megérni, hanem előzgetve teljesíteni. Láncz rabság, lánczocska tisztesség! Így vala ez Uzaynál is. Szíve, férjének akaratját ismerte törvénynek a háznál, maga függésében dicsőséget keresett, sőt kedvtelése vala dicsekedni különösségeivel; például: miként nem szabad senkinek könyveihez, írásaihoz nyulni, pipáit elmozgatni helyeikről, tisztogattatni műszeres szobájában; miként kívánja ez vagy amaz ételt másként készíttetni, mint szokás, mily nehéz férje halogatási miatt, meszeléshez, sikárláshoz jutni s több effélék. Öröme vala kedvelt étkeivel meglepni férjét s legelni jó étvágyán. Maga fogadott el előbb minden kedvetlen hírt a háznál, hogy fülánkját vehesse, mielőtt megvinné azt férjének. A legtöbb bajt eligazította, mielőtt az ehhez juthatott volna. Ijedezek, férje minden kis változásától s ápolásai orvost és patikát pótolának ki. Mindezek viszonszí vességekre bírák Uzaynkát, ha bár szíve nyugton vert is a szerelemtől! kész vala mindenre jó nejeért, mi nyugalmaát nagyon nem ostromlá. Gonddal esztorgályozza orsókat számára, czérnáját engedé maga karjain legombolyítani neki; s ha néha neje, ki inkább időtöltésből és szívességből, mint művészi hajlamból veré zongoráját, játszogató a vidék divatos dalait, Uzay elégedten dörögé mellé basszusát.

A jó feleségnek ezen unatlan figyelme, férje körüli ápolása, mindinkább kényelmes életre szoktaták ezt; nem tűrhete Uzay végre legkisebb szorítást is kényelmeiben. Nejének egyik rokona, a megye tisztválasztására család őt el egykor, melyen két atyafiának sorsa őt közelebből érdeklé vala. Uzayt feszíté a gyűlésben a magyar köntös, kivált az őv vaskos tomporáját szorítá; a tartott hosszas szónoklatok pedig teljesen kimeríték pipátlan figyelmét. Kifordula egy ismerős tisztviselő kandallós szobájába s ennek lobogó tüze és vitoran égő pipája mellől, csak akkor eszméle fel Uzay, midőn a szobába bezajló csoport, már a választás eseményeit és eredményeit hozá meg neki. A főispán ebédjét szintúgy be nem várhatá, akaratos s órához szokott gyomra; s így részvétlenül, nem látva, nem hallva tére ismét jó Uzaynk nyugalmas lakába vissza.

De kivált ha az asszony pusztára vagy látogatásra rándula ki, egyszerre hiányzott Uzay körül minden. Szárazra kitett hal vala ő, fennakadt ház, cseléd, főzetés rendje és minden kényelet! Szívszakadva leste ablakairól neje hazaérkeztét s ilyenkor maga is ámult, szerelmes nyugtalanságnak hinni magában azt, mi kényelet megszokásánál nem vala egyéb.

Neje elhalásával érzé még igazán Uzay árvánahagyatását. Ha igaz az mindnyájunkra nézve, hogy kedves elhunytainkban, homályosan és alig sejtve, önmagunkat siratjuk inkább mint őket: kétszeresen igaz vala ez Uzayra nézve. Egyszerre rendetlenségbe jövének megszokott kényelmei; ház és gyermek gondjai nehézkedtek reá és udvarában az élet, holt unalomba rogyottnak látszék neki. Darabig nem találhatá be magát bús özvegységébe, nem tehete neki a háznál senki semmit, ízetlen vala étele itala, sőt gyakran kedvelt pipája is. Sára, az öreg szobaasszony s néhai neje híve, pótolgatá némiképen Uzay kényelmeire nézve az ápolási hiányt s Bodnár a pap segíté üzni tőle a beköszönt unatkozást.

Házánál újra, miként hajdan nőtlenségében, úr vala mindenki, csak ő maga nem. A gyermek pajzán kedvét üzte és szabad kényét a cseléd, mely utóbbitól nem látszék többet kívánni

Uzaynk, mint hogy a háztartás rendjét, teljes rogyástól megóvjá. Főkép legénye a hív Tamás, kinek az asszony életében is nagy kedvezései valának, teljes titoknoki jogába lépe most, holtá után vissza. Neki közbeszólhatás a beszélgetésekbe, tanácsok s apró biztosságok, megengedve valának az úr körül s ezekre Tamás büszke is vala. Nem szerete ő közönséges cselédnek tekintetni; innen cselédi forma-ruhát a világért sem öltött volna fel. Azonban érdemes is vala mindenben ura bizalmára, testesült hűség vala ő s kedvezések elbizottságra nem ragadák soha. Ezen tulajdonok s főkép nyers egyenessége, némi felsőséget adának neki a többi cselédség felett. Inkább látszék tőle függni ez mint az úrtól; és Tamás gyakran igazítá rendre a tunyát és szabad kalandozót.

Bodnár, igaz mellékdarabja volt Uzaynak. Legkényyletebben szoktuk érezni magunkat oly társaságban, hol mi is érünk valamit s alkalmunk van: kisebb vagy nagyobb mértékben fontosoknak bizonyítani magunkat. Nem szeretünk örökké csak tisztelni, kívánunk olykor tiszteltetni is. Minden embernek van egy bizonyos polczocskája, melyre fel szeret jó órájában ülni, hogy onnan láttassék, kisebb vagy nagyobb világától. S ha ezeket magunk szabadjában, feszeskedés nélkül érhattuk el valamely társaságban, szoktuk mondani, jól mulattuk magunkat. Ily társasága volt Uzaynak a Bodnáré. Egymás előtt bátran nyilatkoztak ők, terjeszkedtek, előhozakodtak iskolai és ifjúkori koraikból s minthogy minden perc, mely leélt örömeinkbe varázsolja lelkünket, kedves nekünk, miként szem, arcvonás, mozdulat és pillantás, mely kedvesünkéhez hasonlít; különös kecsüek valának Uzaynak, mulatozásai ezen szíves házi barátjával. Gyakran szemlére ereszték magok előtt a világot, s ilyenkor elmések is valának, de csak önmagok számára; s minél gyéribben volt szerencséje elmés szónak csusszanni ki ajkaik közül, annál tartósabban megkaczagák mindketten, nehogy ízleletlenül vesszen kárba, a nehéz születésü. Megvitattak mindent, de tiszta békés szándékból és csak időtöltésből. Úgy voltak vitatkozásaikban az igazság keresésével, miként sétatocsizással szoktunk lenni; nem épen akarunk azonnal célra jutni, hanem gyönyörködni kocsizásunkban; akarjuk, hogy friss levegőben lássuk, halljuk, láttassuk lovainkat és rázassuk testünket.

Bodnárnak, házi körülményei s kissé zsémbes neje ellen, kívánt menedék vala az Uzay-ház, hol őt nyugalom s némi baráti bizalom fogadták. Mindennapos vala ő a háznál, beavatott ennek minden titkaiba; s ő ki maga saját házában idegen vala, tudott az udvarban minden mozdulatot. Foglalatosságai ebben, mik éveken keresztül szokássá váltak nála, ezek voltak: hirlapokat, folyóiratokat olvasni fel, megvitatni mindent, mit vitába venni Uzaynak tetszék, s csak azon egy esetben nem engedni, ha a ház javára vagy veszélyére nézve fontos vala a tárgy; sakkozni s néha apróságokon bibelni a mívész szobájában, mikben már némi ügyességre is kapott volt. Ismeretei szépek valának, s azon emberekhez tartozék, kik józan fők és hév nélkül jó emberek, azaz nem vétnek senkinek, de nem is igen aggódnak azon, hogy többet nem használnak. Egyébiránt egy volt ő legjobb hittjei közül úri udvaroknak; mert hírt nem vitt ki soha, s kit a háznál nem dicsérhetett, mélyen hallgatott arról.

Cili különös vegyülete volt női lágyságnak és férfias elmének. Szerény szemérem terült el minden szaván, mozdulatán s bár némely tárgyakban kora- és neme-feletti ismeretei valának, soha felszólítás nélkül a társaság beszélgetéseibe nem avatkozott. Kedvtelése főképen a históriára hajlott, melyben a pap oktatása és olvasgatás által nevezetesen haladt. Egyébiránt mindenben inkább fontoló vala mint beszédes, inkább mély érzetű, mint nyilatkozó. Uzay akará, hogy Gyula vele is megfussa a tudományokat.

Gyulának, mielőtt átvénné növendékeit, első gondja vala irányt jelölni ki munkálkodásának. Miként szokása tartá, azon szín alatt, hogy körültekinti a vidéket, szabadba mene, fontolgtatni, rendezgetni nézeteit új pályája körében. Megállapítván fontolgtatásait, haza tére elővenni növendékeit, hogy kinyomozhassa eddigi előmeneteiket és tehetségeik erejét. Ez utóbbi mindkettőnél nagy reményekkel biztatá őt; de a tüzes Károlynál sejté, hogy csak az ragadt meg nála, mifelől elhithető volt, hogy jövő katonai pályára szükséges. Azonnal eltökélé magá-

ban, használni a gyermeknek ezen gyöngéjét s első kezdete vala munkálkodásának: hű képét adni lelke eleibe egy jeles katonának. A gyermek ütközött eleinte, nem vélvén oly súlynak czélzott állapotját, de bátorodott később és nemesb irányokra gyúladt, figyelmeztetvén egyszersmind annak jeles és fontos oldalaira, mik felől eddig csak vágással, öléssel vala tömve képzete. Mihelyt Károlynak lelke a példányképet bírta, azonnal nyerve vala nála nagyja Gyula iparjának. Amahhoz törekedni fel, lón a heves gyermek minden gondolatja s azt tüntetni elő, ha növendéke lankadozott, leve Gyulának szerencsés fortélyá. Sebesb léptekkel haladt most a gyermek előre. Uzayt és Bodnárt öröm és csodálat fogák el láttára a nem várt haladásnak.

Azonban Gyula tapasztalá, hogy a ki tanít tanul is az, s egy fejledező gyermek gyakran inkább érezteti velünk tudásunk csekély voltát, mint okleveles tudósok éreztethetnék. Ismeretei a közlés lebecsülése és módosítása által tisztultak, biztosultak s mindinkább rendszerbe alakultak.

Egészen más ösvényen indula Cilivel. Csendes komolysága, szenvedélyes szorgalma és figyelme a leánykának, a tudományok mélyeiről elvonatását javaslaák inkább, mint ösztönztetését. Hajlandósága, mely vérmérsékletében látszék gyökerezni, mintegy vonzá őt tudományos szemlélődések és buvárkodások felé, mik szívesen elvonák házi körétől is. Gazdasszonyi foglalatosságait csak felügyelettel folytatá, unatkozott azoknak örök egyszerűségénél és aprós gondjainál; s nem vala előtte kedvetlenebb dolog, mintha kedvelt könyve mellől a cseléd ily gondra szólítá el őt. Vig társalkodás és mulatozás örömeitől nem idegenkedék ugyan, de maga nem is indított semmit s mintegy be kelle rántatnia azokba. Haladása a históriában bámulandó vala, miben őt erős emlékezete igen segíté. Évi rendben tudta Európa történeteit és hazájáét s e részben a ház férfiai, beszélgetéseikben, mint élő történeti táblára, úgy hivatkozának reá. Uzay főkép vendégei előtt, szívesen hiúskodék e részben s Cili mindenkor pirulattal felelt a felszólításokra.

Azonban Gyula nem vala egészen elégedett Cili ezen tudóskodásával. Kívánatait a szépnem ismeretei iránt, annak természeti és polgári rendeltetéseiben gyökerezteté ő, s nem javallá azt, hogy azok tudós vizsgálatokig terjeszkedjenek. Asszonynak, nőnek és anyának pályái, a szép nem rendeltetései, úgymond Gyula, való élet és ennek folytonos apró gondjai az ő köre; tudóskodások az ezekre rendelt időt, figyelmet és kedvet elrabolják tőle s mótelyezik azon biztos tiszta tapintatot, azon lágy érzelmet, azon szerény eszméletet, azon bájos hajlékonyságot az élet kis örömeinek felfogásában, leélésében és közlésében, mik a szépnemnek oly kedves sajátjai nemünk felett.

Írányával Cili históriai tudományának, még kevésbé volt elégedett. Mi néz, úgymond, egykor használatra abban, hogy az uralkodások, csaták, békekötések évréndével tömve, terhelve van az emlékezet? S mit nyerhet egy leendő házi nő abban, hogy emlékezetével a polgári állományok emelkedését, süllyedését és dőlését kísérgeti?

A história, felelé Uzay, oly tükre a multnak, mely a jövőre tanúságot mutogat. Abból: mi volt, mi van most? gyakran kilehet hozni, mi leendő jövőben? s a tetteket és eseményeket, mi már következményeikkel látván előttünk, legtöbb esetben készek lehetünk elhatározásainkkal. Így tehát, miként minden tudomány, úgy a história is, sőt ez még különösebben hat be az életbe; csakhogy ezen befolyást mindenkor oly biztosan kijelölnünk nem lehet, mint például: folyamok beszakadásait egymásba és tengerekbe.

Szerénységem áttallaná, viszonzá Gyula, azon megjegyzést tenni, ha mások után nem tenném azt, hogy a história mostani írányaiban nem oly üdvös használatú, mint lehetne. Mi most általában a história? A multnak visszaborzasztó váza, melyről az emésztő hadak éh fogai vicsorgnak felénk. Nem azon gondolattal búsit-é el bennünket az, mintha földünk örök embervér-itatást esdekelne? Szerencsétlen gyarlóságunk: bámulni mindenkit, ki zajt, lármát

tón a világban, és nem a nemes, hanem a nagy következményű tetteket csodálni! Hízeleg e gyarlóságunknak históriánk is, és míg azon jeles karokat, melyek Ephesus templomát építék, felejtí, híven feljegyzí az undok kezét, mely üszköt vete annak! Hívebb az s merész vétekhez, mint szerény erényhez, hívebb robajos pusztítókhoz, mint szelíd jótevőkhöz; s különösen azon nagyoknak bélyegzetek az ő dicsőítettjei, kik éltőkben kárhozatosan ügyesek valának, az emberiséget eszközül és nem célul használni. Csillogót szemel ki tolla alá, s miként nagy hegyeknek csak külső vonásaik szoktak rajzoltatni, úgy a história is a törtéeteknek egyedül nagy és kitetsző rajzvonalaít adogatja. Kétlem: nem lehetne-e jelesb históriát szerkeztetni azon tettekből és eseményekből, mik most általa mellőztetnek, mint azokból, miket harsogva kikürtöl? Regényeinkben, színpadainkon csillognak a szép és nemes tettek, a históriákban gyéren csillannak meg ezek. Azért-e, hogy a valódi élet gyéren mutathat fel ilyeneket? Ezen hit gyalázni fogná az emberiséget! Inkább azért, mert elfúlnak azok a világ zajos árjában s nincsen ki kiemelje azokat belőle. Szép nagyság, hív betöltése kis körünknek, de csendes és szerény; így a história elsiklik mellettök vagy felettök, és vagy a csengést bámuló pórsághoz szegődik hízelegve, vagy rangosokhoz haszonlesve. Ezek hibái históriánknek s lehet-e csodálnunk, ha a heves, a hírlihegő ifjúság megtéved példányaiban, miket amaz a múlt korból, dicsőítve követésükre kiemel? Ugy fogna lenni, vélném, igaz állásában históriánk, ha az egykor szigorú ítélőszéke bírna lenni a most élő emberiségnek és minta-tára, példány-csarnoka a későbbi ivadékoknak.

Bodnár kezét nyújta Gyulának abban, hogy históriánk, mostani irányaiban tökéletlen, és nem mindenkor hiteles; mely utóbbi hiba orvoslására azt óhajtá, hogy élő embernek életrajzaik ne adatnának, sőt elhunytaké se, még néhány tized alatt holtok után. Azonban, hogy közel ne láttassék félni Uzay kedvteléséhez, számos szép hasznait hordogató elő a történet-tudomány-nak.

Gyula nem tagadá ezeket; de a história használataít azon irányoktól függeszté fel, miket kiki céljához képest vesz magának benne. A históriában, úgymond, mint múltnak tárában, halomba dőlve nyugszanak nagy és kicsiny, nemes és nemtelen, méltó és méltatlan. Kiki osztályzatához képest szemelgesse ki abból a maga részét. A hadak hőse, Nagy Sándor, Caesar, Miltiades, Themistocles, Nelson s a t. csatáít nyomozgassa; tudós: a nagy elmék fejléseít; honfi: a Fabriciusokat, Muciusokat, Brutusokat, Hunyadiakat, Zrínyieket; törvényalkotó: Mózes, Nómát, Solont, Lycurgot; kormány férfiai: Szent Istvánt, Nagy Pétert, Fridriket s a t.; vegyék példányképül. A szépnem mindezekből legfőlebb azon nagy eseményeket válassza ki magának, mik időszakokat alkotának a világ történeteiben; de fő tanulságul és példányul, nemének jeleseít állítsa fel magának azon jeleseket, kik nemes feláldozásaikkal hódoltak a női szent kötelességnek. Csodálja Cornéliát a Gracchusok anyját. Porciát a Cato leányát, hű Artemisiát s a t. Így élő tudomány leend neki a história, ikertestvére a tanácsos tapasztalásnak, barát és biztos utasító ott, hol éltünk keresztutain kételkedve állunk meg.

Uzay megnyugvék ebben, és Gyula a szerint intézé előadásait. Hogy formákat nyújtson a képzeletnek, mikbe az magát önthesse, s így segítse azt fogalmaiban, Cili számára meghozatta az ó és újabb kor hőseinek és hősnéinek mellképeít, a mennyire azok kaphatók valának; s ezen képcsarnokkal több testet ada a leányka történeti vázainak; mely is főt és szívet egyaránt hevítve, kettős sikerrel jutalmazá ennek szorgalmait.

*

Bélteky Gyulának atyja, Mátyás, korán jutott árvaságra, s egy atyai ágú rokonnak, ki tisztviselő volt megyéjében, gyámsága alá. Láng volt a gyermeknek esze és vére; ha ügyes művészi kéz alá jöhet, alkalmas minden nemes alak elfogadására. De míg a gyám gondosan vetegeté falai közt: mi maradhatna még ki a bevételből? s mi csúszhatna még be a kiadásba? gondtalan és örzetlen kószált Matyi a faluban, jelen volt minden paraszt multságban, falu

gyermekével dulakodott, s idejéről és tevéséről nem számolván senkinek, korán úr volt a maga kezére, mint akárki. A gyám, hogy szabadabb kezet nyerjen, viszont szabad kezet engedett gyámfának; de különben sem az az ember vala, ki nevelni tudott volna. Önelégedten látta felnyúlni, s pofában, vállban, czombban öregbedni a kis Matyit, kinek étvágya mindenkor kész volt ha hozzávalót látott, megáldott álma félnap hosszig tartott; vidor egészségének pedig biztos jelenségei valának, a háznál mindennapos panaszok ellene: hogy tegnap ablakot tört, ma kályhát, minap jobbagy-gyereket gyúrt dulakodásban össze, közelebb pedig a vén kertész-szel űzött pajzán tréfát. S mi lehete a gyámnak kedvesebb, mint efféle csintalanságokkal, s felül reá az izmos kis inas bemutatásával, megnyugtathatnia a rokonságot, hogy Matyika a legjobb kezek közt van a világon.

Egy kedvtelése volt Matyikának, mely később elhatározólag hatott egész életére. Minden tagjai athléta izommal indultak növésnek, s a vele egyvívású cseléd- és paraszt-fiak között, csakhamar nem találkozáék egy is, ki a birkozásban vele megmérkőzhetett volna; vagy azért, hogy jobb élés mellett, igazán velősebb volt Matyi, vagy hogy ellenfelének némelyike, átállá paraszt ökleit a kényes úrficska derekára nyomósabban ölteni. Elég hozzá, hogy a folyvásti diadalmaskodás, elbizottságot szüle Matyínál, ki erősen hívé maga felől, hogy győzhetlen hős, s erejével kérkedés vala minden szava és mozdulatja. Csakhamar első lőn nála minden tulajdonságok közt, a testbeli erő, és ferde ítéletében még inkább megerősíté őt Vilmos, nyugalmazott huszárhadnagy, testvére a gyámnak, hajdan derék merész bevágó kard, most tehetetlen félláb, zsákmányul vivén másik lábát egy kartács a burkus-háborúban. Ezen agg vitéznek két kedvencz állítmánya volt, miket pipa és bor közt a poharak számával hágó hevelességgel szokott vitatgatni: egyike, hogy a lovas sereg, jóval a gyalogság felett, ereje a háborúnak; másika, hogy a magyar az egyetlen katona a világon. Minthogy ezek védelmére felhordott, s ha makacs ellenkezőre akadt, menydörgött okait, egykor párszabdalkozással is pecsételgette már hadnagyunk, nem volt ember többé, ki bírt volna férhetni két szép állítása mögé. Ürült palaczkú asztal utója volt leginkább pályamezeje efféle vitának, s Matyi szintoly kéjjel szivogatta azokat magába be, mint maga a vitató az ó-visontait.

Vilmosnak szeme fénye vala Matyi. Maga csupa katona lévén, ki minden nemcsonkát bénát ezen állapotra szánt, örvendett a fiúban sejtett katonai hévnek, annál inkább, hogy testalkotását is egyenesen fegyver alá látszott alkotni a természet. Ő állott elő mindenkor ügyvédül a nők ellen, ha ezek Matyi kicsapongásai, darabos tréfái és méltatlanságai ellen zörgöttek, s javalló kaczajjal jósolgatá nekik ebben, az egykori magyar hőst. Ha a fiú bőszt vitézségében, ellenséges fők helyett, kifogyván a bogácsfökből, mákfejeket nyakazgata, s paripának maga alá a legsudarabb oltványkát metszé le: ő volt, ki Matyit a lángoló gyámné kezeiből kifejté és salva guardiája alá fogadá.

Az unalmas téli napokon, a hadnagy szívteléssel és csodás béketüréssel készítgete Matyinak kardokat, pisztolyokat, csákókat, tarsolyokat és török főkét, úgy hogy végre ezekben némi ügyességhez is juta; téli estéken pedig, ép lábára ültetvén a fiút, elregélgeté neki a maga táborozásait, ezredének kitüntetéseit, s abban egyes vasgyúróknak bámulandó tetteiket, a gazdag zsákmányozást, pusztítást, vérontást, a katonai sanyarúságokat, vak engedelmességet, farmatring-futásokat, kivégzéseket s a t. egy szóval: a szép katonai állapotnak mintegy kiválogatott árnyékait. Megtanítá Matyit a hat vágásra, commandó-szavakra, katonai gyakorlatokra és forgásokra. Tavasz nyíltával, kiülve gyújtott pipájával a folyosóra, udvaron tétette vele, s cseléd- és paraszt-fiakból álló seregével a katonai forgásokat. Matyínál tanulékonyabb újonczot nem nyerhetett volna a hadnagy, kinek szíve élménye vala, vendégek előtt dicséretekkal halmozni el őt, s ragyogó fénybe tüntetni elő, sokat ígérő katonai tulajdonságait.

A gyám főt rázott ilyenkor, de nem szólt; az asszonyt epe járta, de a beszédet más tárgyra fordítani tanácsosabbnak vélte, mint összeakasztni a tüzes hadnagygyal, kinek a tőlei öröklés kötő reménye alatt, különben is sok volt szabad a háznál, s minden órában kívánhatá, a

katonáskodás alatt járt jövedelem számadásait. Vilmos és sógorasszonya, nem valának a legjobb egyértésben egymással, s ez utóbbi a maga leányával gyakran volt czéltárgya amaz vastag tréfáinak; de miket az asszony eléggé okos volt, még lehető vastagodások félelméből is, mindenkor síma tréfák gyanánt fogadni el, s azokat vagy elnyelegezni, vagy elsuhanni hagyni. Matyi hasonló viszonzalommal és ragaszkodással volt mentora, védője s csakhamar ideálja iránt. Hamar betanult ennek szövejtéseibe, modorjába, állításaiba, és kérges tréfaiba; s kivált a ház fejérnépe ellen, ostromló és védő alliancet kötött ő Vilmostal; mely annál munkásabb lőn részéről, minél nehezebben titkolható a gyámné abbeli aggodalmát, hogy a hadnagy tán végintézetében is meg fog Matyiról emlékezni.

Folytak a katonai gyakorlatok, és csaták adtak gyakran, Vilmos fő commandója alatt. Matyi, mint gondolhatni, magyar vezér volt mindig, s mindenkor győzött az idegen ellenség ellen. Az előre megrendelt retiradenak, emennek részéről végbe kelle mennie, s szerencsésnek tartatá magát, kivált vezére, ha a diadalmában elbízott magyar vezér által, a szó teljes értelmében, szinte a sirásig meg nem verettetett. Vilmos ilyesmiben nem ütközék meg; úgymond kacagva, vér helyett legalább könnyeknek illő folyni a csatában.

Évek folytak el így, könyvről, tanulásról szó sem volt; minthogy Vilmos ezeket egy katonában feleslegeseknek tekinté, és vitaokul önbecses személyét hozá elő, mely ellen senki sem szólhata a háznál. A gyám kötelességének tartá megjegyzéseket tenni, ellenvetésül Vilmos testvére gondolkozásának. Nincs tiszteletesebb rend, úgymond ő, a katonáinak, de nincs egy is, melyről oly sok ferde, s köztük tiszteletlen előítéletek forognának hazánkban, mint épen a katonai. Kerüli az ifjú az iskolát? - jó lesz katonának! nem zabolázhatók kicsapongásai? - katonának kell adni, majd megtanítják ott! S így ezen szép állapot, tudatlanság menedékeül, vagy fenyítő-házul alacsonyíttatván le ifjaink előtt, miként lehetne az egykor dicsőség pályamezeje nekik? Ilyeneket gyakran mondogata a gyám, de csak szélnék mondá azokat; mert Vilmos bátya addig vitatkozék, míg lángba nem jöve, melylyel mindenkor megnyeré vitáját; Matyi pedig elereszté fülei mellett gyámja szavait, s így mindketten a régiék maradának.

Gyermeki körzeteink, örök befolyással vannak életünkre, gondolkozásunkra? irányát, mérszerét adják azok ízlésünknek és fonálát szerencsénknek vagy szerencsétlenségünknek. Vilmos példája boldogtalanul hatott Matyira s annak jövődjére. Vilmos az egész vidékben ismeretes volt egykori személyes vitézségéről, s minthogy durva szokások és darabosság hangban, tettben, tréfában és mozdulatban, gyakran oly igen kíséretében szoktak járni amannak, hogy könnyen egymás helyett cserélthetnek fel: Matyi, biztosabb előkészületül Vilmosnak vitézségéhez, legelőbb is ennek szálkás tréfáit, káromló szavait, hetyke eskeit és faragatlan szokásait tanulta el; majd borocskára szokott; mert úgymond Vilmos, a bor, teje a katonának. Ez, örömvillogó szemekkel ütögette össze poharát, nagy reményű másával, s ha, mi gyakran megtörtént, a két vitéz elázott, a háziasszony zsörtölődésére addig magasztalá a katonai nevelést, mi szerint, mint állítá, mindenhez hozzá kell szoktatni a gyermeket, hogy kit-kit a háznál vagy ledörgött, vagy meggyőzött állítása igazsága felől.

Most mindinkább sötétebb csínjei kerültek elő Matyinak. Hogy mint vezér, katonái zsoldjairól is illően gondoskodjék, előbb a kertet gyümölcsben, majd a gyámnét eleségneműben lopá meg és zsold helyett kiosztá katonáinak, részint hogy még inkább gyulassza s kösse magához válogatott magyarjait, részint az idegen ellenségre nézve, hogy fájdalmat pótoljon, melyben egykor-máskor a Matyi vitéz heve rovására, ritka bőkezűséggel részesül vala. Gyakran, ha a pinczekulcsot elorozhatá ő vagy Vilmos, boráldomás is jutott a seregnek. S ha ezek s effélék iránt nehézségek fordultak elő a háznál, a hadnagy elégedett hévvel hivatkozott önmagára: miként itatta le nem egyszer betanító káplárját, s miként kedvezett katonáinak, kik vele veszélyt osztottak.

Naponként sűrűbben lőnek a panaszok Matyi kártételei, s kicsinyen és nagyon elkövetett pajzánságai ellen. De senki iránt nem gyakorlá ő ezeket nagyobb elhittséggel, mint a ház fejérnépe iránt; ki felől, részint Vilmos állításai után, részint pedig azon okból, úgymond, hogy gyáva fejérnép nem katonának való, és testi erő a fő tulajdon, erősen meg vala győződve, hogy a férfi rabsága alá született.

Ily előkészületekkel küldték a gyermek iskolába. Búcsuvételkor elfojtódott szíve Vilmosnak, de jóval könnyebbült a többi házá. Titkon megrakta amaz, a gyámné bő eleségneműin felül sajttal, sunkával, tölt kulacscsal, s a gyermekhez képest szép összeg pénzzel a kis utazót; emlékül egy csinos pipakészületet, bátorságul pisztolyt dugott az ülésbe, s végre áldásai mellé azon intést vetvén, hogy tartsa fel a magyarok becsületét, s maga orra alatt ne hagyjon piszkálni, elzörrent a kocsi, s Vilmosnak egy pár szokatlan könny gördült le szempilláiból.

Már az úton veszély környezte Matyit. Mélyebben barátkozván kulacsával, nem állhata ellent azon viszketegének, hogy egy az út árkában gondtalan nyugalommal fekvő, s inkább unalma üzéséből, mint méregből kuvantó juhászebre el ne süsse Vilmos pisztolyát. A felingeredett juhász és bojtárjai, bunkósokkal eredtek a szekér után; csak megeresztett ostor és jó lovak hordhaták el hősünket a méltó bosszú elől.

Harmadnap alatt nevezetes lőn Matyi az iskolában; mert nem találkozott tanulótársai közt egy is, ki döféssel, szitokkal, kalapleütéssel vagy legalább gúnnyal adóssává ne lett volna. Szemtelenség és vakmerőség, megszokták eleinte lepni önértetünket, s szerénységünk az első pillanatokban felsőbbbséget enged azoknak maga felett. Így volt a dolog Matyi tanulótársainál is. Bővebb ismerkedés után azonban, kezdék ezek is érezni jogaikat, s az izmosbak köztők, hol egyesülve, le-lefizetni Matyinál, ha csak egy részét is adósságaiknak. De ezt legtöbbször nem teheté; ugyanis első gondja volt Matyinak, végig nézni a gyermekben, s magában becsüre eresztetni annak természetét és lehető erejét, hogy csak azon esetben, ha a becsú alább esnék önértékénél, vehesse tárgyul amazt valamely pajzánkodásának. Elhitten hívta ki gyakran a gyöngébbet birkózásra, s ez sérelem nélkül ritkán menekülheték kezei közül. De méltatlankodásainak leggyakoribb céltárgyai voltak, az idegen nemzetű fiúk, kiket bosszantással annyira üldöze, hogy azok járványosnál inkább kerültek őt. Rövid időn az egész iskola úgy szigetezte Matyit, hogy előtte, utána és körölte néhány hely üresen marada, minden tanuló félvén hozzá kézérésnyire venni ülést.

Nagyon csalatkoznék, ki Matyi ezen csinjeit, szíve kajánságának tulajdonítná. Azok csupán hetykeség és kényeztetett elhittség valának nála. Rendszerint szintoly gondos vala ő tanulótársai kibékéltetéseiben, mint gondtalan megsértéseiben. Majd tékozló volt ajándékozásaiban, s az ügyes zsaroló, ruháját is lebirhatá kérni róla. Csupán az idegen nemzetűre nem hatott ki nagylelkűsége, sem arra, ki lenézte vitéz hősködéseit.

A tanító, a sűrű panaszokra, pirongatta előbb, majd dorgálgatta Matyit, de a fenytést lehetőségig halogatta; mert azon iskolában nagy tekintet vala az úrfiakra! vagy hogy a mértékletes fizetés mellett szükség volt reájok, vagy hogy a nemzetségek tekintete, rendesen átszivárog polgári alkotmányunkból az iskolaiba is. De Matyi addig ostromlá a tanító béketüresét, hogy végre ez vesszőhöz nyúlni kénytelenítették. Ez volt az első erőszak, mely a kényes fiút érte és hatalmat éreztetett vele maga felett. Leírhatatlan volt mérge, bosszúja; s a mint néhány napra a gyám Vilmostal együtt, kit kedves növendéke utáni vágya szinte emésztett vala, beérkezett, aeneási infandummal adá elő Matyi a magán ejtett méltatlanságot. A gyám, mint tisztviselő, megszokván csak a két fél kihallgatása után hozni ítéletét, hallgatott; de Vilmos, miként Seneca Claudianussa, rendesen csak az egyik fél előadására, sőt gyakran egyik félt sem hallgatva ki, szoká tartogatni törvényszékeit: a jelen esetben pedig csak a tős gyökeres magyar nemzetség sérelmét látá. Szemei szikrázának, egyenruhát ölte s csörtető karddal töre be a tanítóhoz. Fátvolt vonunk itt a durva hadi ember tüzeskedésire és jámbor tanító izzadásaira;

elég hozzá, hogy ez mentegőzései után megvallá, miként az ötszázados nemzetség sarjadékának nemtelen illetésében hibázott, és jobbulását ígerte. Vilmos pedig visszatérve, győzedelmi lármával adta eleibe Matyinak, miként mosá meg fejét tanítójának s azzal nyugosztalgatá a fiút, hogy egy sem jó katona az, ki életében káplárpálczát, vasat, vagy miként esik, farmatringot is nem kapott.

Vilmos ezen beavatkozásának, kiszámíthatlan rossz következései levének Matyira nézve. A tanítónak mi tekintete sem vala előtte többé, engedelmességről szó sem volt, s irántai egész viseletét tiszteletlenségnek mondhatni. A tanító edzé maga béketűrését míg lehet; de végre Matyi kicsapongásai, egész tekintélyének súlyedése nélkül, boszútlan nem maradhatván, feladta őt, hogy újra önfejétől bűnhődőnek ne korholtassék, az iskolai széknél, s jó Matyink - az iskolából kitiltaték!

Volt ezen dühös robaj otthon, s Vilmost csak az engesztelheté, hogy Matyiját csak így kaphatá vala néhány napra haza. A gyám mind a világra nézve, mind mivel szálla vala otthon Matyi, őt más iskolába küldé. Itt ugyan azon pályakört futá Matyi, azon különbséggel mindazáltal, hogy ez gazdagabb alapítású, és így szorosabb törvényű iskola lévén az elsőbbnél, fél-év alatt befejezé azon futását, melyhez amott egy pár év kellett. Ismét haza küldeték, s most már nem vala egyéb hátra, mint házi tanítót fogadni mellé. Ez feje volt azon nevelői martyroknak, kik széjjel itt-ott jó hazánkban nevelgetnek, csodás vegyület inasból és tanítóból, igaz nevelői váz; ha tanított játszótárs, ha feddőzött, gúnytárgy! Ő lakolt, ha az úrfi hibázott; de ellenben annak természeti talentuma és szorgalma dicsértetett, ha végre sok körülei vesződés után érthetőleg olvasott, és írt betűit alkalmasint gyanítgatni lehetett. Ezen esetben Vilmos fennen ígérgeté kedveltjének a stábi dupla paszomántot; s minekutána a gyám rendeléséből, Matyi a rokonság előtt, némely apróságokból tűrhető vizsgálatot állá ki, mind Matyi mind Vilmos erősen hitték, hogy a «netovább» el van érve, s a tanító oly fölösleg bútorrá vált, mint napfényben az esernyő. A gyám, szokása szerint, elég gyöngé vala engedni a kettőnek, s a tanító kínosan leérdemlett kis fizetésével, mint madár a kalitkából, elereszteték! Miként hallatszott, gondja vala későbbi végrendeletében óvást tenni, hogy semmi ivadéka nevelői pályába ne egyveledjék!

Most már Matyi szabadabb lón az erdő vadjánál, s kora előtt önurává ére. Szabad vala keze mindenben, az egy költséget kivéve; de erre nézve is csak annyiban korlátoztaték gyámjától, hogy jövedelmén, a gyámi hatodon és mellé tartozókon felül ne költsön. Első gondja vala tehát paripát szerezni, s agárral, kopóval megnépesíteni az ősi udvart. Kevés napok múlva, nem tarthatott ezektől a gyámné semmi baromfit, csukatlanul semmi eleséget, nem tiszta udvart; a vendég nem óvhatá meg ezektől csinos köntösét, s a bemenő idegen nem egyszer járt közel Acteon díjához. Puska, pipa volt a második gond, az utóbbi oly mérték után választva, hogy verekedés esetére fokosúl is szolgálhasson. Foglalatosságai: vadászat, lovaglás, pipafüsteregetés, s olykori borozgatások valának. Gyám, gyámné kifakadtak néha; de Vilmos mindig kész volt előbb szóval védeni kegyenczét, s ha ez nem használt, mérgesen ütni mankóját a padozathoz, mely demonstratio jel vala a háznál arra, hogy a vég idő az engedésre jelen van. A gyámot azon remény tartá, különben is megszokott béketűrésében, hogy majd ezredhez megyen az ifjú; de ezen reménye csakhamar füstbe ment. Katonaság szállott a faluba és szomszédságába, s közte számos újoncz. Így módja volt Matyinak közelebből látni a katonai életet, mely eddig csak könnyű csillogásával foglalatoskodtatta képzetét. Tapasztalta most a szoros subordinációt, a születésre nem hajtó vak engedelmességet, a számos öntagadást, kicsapongások rögtönös megbüntetéseit, s látó tanuja volt egy farmatringozásnak is. Kedve veszett egy oly életpályától, mely békében is vad szabadságát és szilaj kényét zablával fenyegeti, háborúban pedig, melytől különben is titkon nem egyszer borzadozott, sebekkel, sőt halállal is jutalmazgat. Vilmos véletlen halála is, sokat segített, katonai tüze elhamvasztásában. Elhatározása oda ütött ki, hogy itthoni katona legyen, s mindenben magyar vitéz, a

veszélyekből kiválva. E szerint kiadván gyámjának a felmentő levelet, kieszközölteté magának, hogy mint teljes korú átvehesse az örökséget. Azután bajuszt növeszte, pofa- és állszakált szinte a borzasztásig, hogy a Horác pulya római ifja tőle inkább fogtak volna remegni, mint hajdan a rémítő alakú párthusoktól. Haját két vállán vastag fürtökben hagyta csüggni, sarúin az izmos sarkantyúk hangosabban pengtek, a török muzsika réztányérjainál, fennszoktatott fejét sószelencze szabású kucsma fedé, kakas tollal, nyakát egyszerűen övedzé az aranycsipkés fátyol; dolmányán szintoly tisztelkedve csüggték az arany vitézkötések, mint fent tisztelt pipáján a selyem bojtok, és öblös kostökén a zöldfestésű sallangok. Ha csak mezőre lovaglott is ki, pár pisztoly és fokos állt a nyereg-kápában; mert úgymond mások után Matyink: úgy is született katona a magyar nemes; a katona dolga pedig úton-útfélen veszély.

Ezen szép okoskodás utasításából, mindent katonai lábra állított Matyi, házában és falujában; mint gondolhatni, ezen érdemes állapotot a maga modorjában tolmácsolgatván. Minden cselédnek bizonyos órára kelle felkelni, peczkesen megállni urok előtt, vakon rohanni minden parancsa teljesítésére, rapportirozni minden munkát, minden kis hibáért kiállni czifra szitkait, vagy kiülni a pincze-börtönt, vagy elemelni a pálczát. Az utóbbi fenyíték leginkább akkor került elő, ha a kutyasikoltásra kirohánván Matyi, méltatlanságot tapasztalt kedves ebein, vagy hazaérkező lovain ostorvágást és tajtékot vett észre. Mindkét esetben kérlelhetlen vala.

Semmiben sem telt oly kénye, mint igaz véres, Bendegúz-fajú magyarnak, és semmitől meg nem rettenhetőnek tartatni. A minthogy, ha a veszély kétesen, vagy messze utótájban mutatkozott, vasgyúronak is vélhetnéd őt: de a nyilvános veszélyben, vitézségét sokan kétségbe szereték hozni. Elég az hozzá, hogy a választó pontig és maga körzetében, valóban rettentő magyar volt Matyi, s az ismeretlent, szórányékos képével, hadverői állásával, hetyke viseletével és szitkaival, egyszerre meglepé, s ez rendszerint azon kínos dilemmába jöve, hogy vagy elvonuljon tőle, vagy úgy járja, miként ő fűjja.

Ezen dilemma még szigorúbb értelmű volt az idegen nemzetűekre nézve. A nyírett ajak, hosszú kabát, nyúl-szív, miket együttjáróknak vőn, elég alkalmat adtak Matyinak a csipkedésre. Ezeket, ha vendégét azon szerencsétlenség érte, hogy asztalához maradt, azzal szereté nevelni, hogy rakásra főzeté a burgonyát, laput, sárga répát s többefféléket, miket mint idegen silány étkeket, nemzeti büszkeséggel utál vala; de azokkal a sógort unalomig kínálgatá. Másik fortélyá ilyenkor a leitatás vala, hogy annál biztosabban éreztesse külföldi vendégével a magyar föld gazdagságát és lakócai vendéglátását; s miként a jó szónok sír ha ríkatni akar, nem gyéren esék meg, hogy Matyink mene jó példával elül, s szivacsként elázék.

Sokat tartott Matyi arra, hogy hosszú köntös nem fedé testét, s némely úgy nevezett sváb ételt nem kóstolt életében soha. Ezekről, mintha már szagjoktól is idiosyncrásia bánatná, vonult szájjal szoká elfordíthatni arcját, s kedves alkalomul használni arra, hogy rólok nem egész válogatással szedett tréfák, segítsenek emésztést, a többi magyar étkekre nézve.

Hogy az illetőségből mi se hibázzék, egy pár öreg zsellért, kik az ifjú uraság katonai szabályaihoz már nem szokhatának, kibecsültetett Matyi a faluban, s hangász-czigányokat szállított helyökbé. Ezek gyakorta úgy felbolygaták Matyinkban a nemes búslakodást és hős lelket, hogy kesergő nótáikon könnyeket is pergetne; miket igen szerete érzékeny szíve jelenségei gyanánt árulgatni. Így az asztali robaj és mulatozások, vidor tusshuzásokkal, és ébresztő cimbalom-csengéssel is szaporodván, Matyi udvara csakhamar első víg tanya lőn a környékben, és gyűlpontja a dőzs barátságának.

Azonban valami hiányzott még is a háznál. Egy kettő a cimborák közöl - így nevezék művész szóval egymást víg vendégei - szemügyre véve a jó birtokú ifjat, megpendité nála a hűrt; de a hang hatástalanul rezgett el, mígnem az idő éresre hozá a dolgot. Tudniillik az egymást váltó gazdasszonyok - vagy nem tartozván ezek a katonai kormány alá, vagy ezer módjuk lévén kibúvni alóla - mindig méhrakottan menének el a háztól, a kiürített élestárt nem

győzé meg-megtöltetni Matyi, bátor az ebeken kívül, minden sovány volt az udvarban; cselédek, aratók panaszkodtak, a fonás nem ment, rend nem volt semmiben! egy szóval: arra eszmélt Matyi, hogy állandó gazdasszony hiányzik a háznál. Továbbá: példákból látta, hogy apáink is megházasodtak, mint hivé, szíve is súgott valamit s így eltökélte magát, hogy nősüljön.

Tapasztalhatjuk, hogy az éretlen, időben vagy lélekben, legszívesebben nősül. A házasság fontos dolog, s ki ne szeretne, ha csak egyszer is életében, valami fontost követni el, kivált olyast, mely a fontosságok közt egyedül áll hatalmában, erejében, s melyhez titkos vonzalma is van a természettől? Aztán úgy látszik, a házasság fontosságából reánk is háramlik valami. Előtte, rólunk beszél a vidék, utána, többeknek látsunk és házat kezdünk alakítani, míg nőtlenségünkben csak fityegtünk a világban! Érzé, legalább sejté ezeket Matyi; tehát siette magát leánynézői lábra állítani.

Mindenekelőtt egy barna pej ötös fogatot szerze össze, melyben a lánczos szilaj mén, büszke nyerítéssel adott szerte jelt az úton, hogy délczeg magyar levente nősül. A sallanggal bűvös szerszám, egy ügyes szíjgyártó-legényt teve mesterré, ki főképp a gyeplőt javából szelé a szíjnak, megértvén az úrtól, hogy a kemény zablájú táltosok megfognak viselni gyeplőt és kezét. Az ernyős szekeret, legkedvesb fuvarzatát Matyinknak, egész fedelű hintóval váltá fel most, melynek alkújában fő figyelme volt a kocsisi helyre, mint leendő kedves ülésére. Cselédjeit új posztóba vonatá, melynek színét azonban az elöntött sujtások, inkább csak gyanítani, mint látni hagyák. Ezen cselédjei, kiken eddig csak vászon ruha lengett, új gáláikban, kitömött borsó-vázakhoz nem kevéssé hasonlítanak. Magának Matyi, néhány lattal súlyosabb sarkantyút üttete fel sarúira, dolmányán oly súlyos ezüst lánczot hagyta lógni, mely szükségből kereket is köthet vala; ujjára pedig a vaskos és nagy rendeltetésű arany karika mellé, más izmos, nemzetiségi czimerrel díszlő pecsétgyűrűt vona fel.

Ily illő készüléttel, hajt Matyi Mogyorós, Szögváry tanácsos laka felé. Fő ereje lévén a kocsiszkodás, s különösen most nem állhatván ellent azon kedvteléses ingerének, hogy új lovai bravourjainak közelebbbróli tanúja lehessen, beültette lényegét a hintóba. Maga a kocsis mellé szökött fel, megragadta a gyeplőt, s porfelleg közt hajtott, hogy szinte szemfény veszett belé, a sallangok repkedtek, a lovak pedig föld és ég között szökdelték. Megállott az útbani helységben nagy és kicsiny, szemet tátni cifra cselédre, kocsisra, lóra, kocsisra; de az uraságot hasztalan keresé az utolsóban. Egész úton nem vala egyéb dolga a kocsisnak, mint tüzet adni az úr pipájába; és inasnak, mint beakadt ostorát az úrkocsisnak kiakasztgatni, és kihágott lovait behágatni. A mátkás falu előtt megállítá fogatját Matyi, egyfelől maga, másfelől kocsisa megtörölgeték a tajtékzó lovakat, megegyengeték a szerszámot rajtok; magok zsebbe rakák pipáikat, megsimíták nagygyából porlepett hajaikat, s isten nevében behajtanak.

Ha eddig nagy volt, még nagyobb lón most ingere Matyinak, fontos szerepe ellenére, kettős dicsőséget aratni szép lovaiból, úgy mint tulajdonosok és mint kocsisok azoknak. E szerint megtartván ülését s a gyeplőt kezébe, hogy dicsőségaratására még inkább elárassza a bőség szarvát, megereszti a lyányos ház kapujába fordultában ostorát, közikbe vág vele lovainak, s ezek annyi felé rúgnak a mennyien vannak. Bajra, épen egy sereg lúd ült tanyát oldalt a kapu mellett. Ezek a nem vélt háborításra, riadt lármával kelnek szárnyra, épen fejük felett a tüzet kapott lovaknak. A lánczos mén ágaskodva kap félre, utána az egész fogat, szügybe vágja mindnyája fejét, s megkapja a hintót. Matyi erőlködik, izmos karral szorítja a gyeplőt, izmos lábbal a kocsis-zsámolyt; de ím a kocsigyártó nehezen számolván ily idvtelen esetekre, a zsámoly leszakad, s ha a legény testvéres karral nem öleli körül urát a hintóból, Matyi minden dicsőségével együtt bizonyosan legördül üléséből, mint ezt kocsisa a más oldalon már valósággal tévé is. Most már a szabad kényökre kapott lovak megkerülék vele néhány izben az udvart, oly sebességgel, minővel nehezen futtatott valaha az olympiai fővényen egy görög is. Minthogy a kert ajtaja előtt asszonyok tilóltak, s ezek sikoltva szökdelték láb alól félre, a

gázolt, még töretlen kender ropogott, egy pár tiló homlokba rúgva dőlt hátra, az udvar ebei pedig ugatva versenyeztek a lovakkal; minden bizonnyal megtoldják vala ezek cyclusaikat még egy párral, s úgy jöhet veszélyesebbel, ha a leperdült de lábrakapott kocsis, egy pár házi cseléddel meg nem kapják őket, s véget nem vetnek a gonosz carousselnek. A kriadt háznép rémülése, összecsoportozott cselédség újság-vágya, Matyi leverte képe, szitkozódó cselédjei, reszketve tüsszögő lovai, ecset alá való jelenetek valának!

Legkínosabb vala Matyinak helyzete. Maga is kételkedvén, ha úgy köszönt-e be leendő ipájánál mint levanta, ki veszélyes hős tettet állá ki, vagy mint egy meghurczoltatott Phaeton? nagyon kétértelmű képpel állott, az őt szem-szegző háznép előtt. Eleinte meg nem állhatá, hogy maga-felejtésében, egy pár nem épen díszes epithetont ne vessen a kocsigyártó neve mellé; kinek tulajdonítá teljesen azt, hogy jó erkölcsű lovai, miként nevezé, erőt vevének a nem épen gyöngye karú kocsison, miként szóla szerényen önmagáról. Hosszas mentőzése közben, egészen megfejtkezett fontos járatáról; de végre eszméletre hozák őt, a folyosón mintegy tükön álló leendő tisztas ipája, napája, s utótájban, félrevonúlva lelkődő jövendőbelije, egy sugár testű, s szemeiben ártatlan lelket hordozó leányka. Azonnal eszébe ötlék, hogy még sem köszönt, sem nevezte magát. Lángoló zavarral ugrott a nagyasszony keze csókolására, s innen célzott kedves tárgya felé. De ím még ekkor hágott fő pontra zavarodása, a mint meghajtása közben beakadt sarkantyúja, őt arra eszmélteté, hogy ostora még most is kezében van, s csak a nyél hajlósága menté meg őt az elbukástól. A társaságokbani illedék iránt, mindenki bír kisebb vagy nagyobb tapintattal, kiki a maga modorjában; de kivált a házasulandó rendszerint egy pontba gyűjti össze külsejét belsejét, s örömet maga ünnepi oldalait mutogatja. Nem csodálhatni tehát, ha mogyorónyi veríték-cseppek gyűltek Matyi völegényi homlokára. Az asszony udvariasan beerötété Matyit a szobába; de Matyi helyre akarván ütni botlásait, hogy bebizonyítsa jártasságát az illés fogásiban, világért sem mozdult volna előre s kínált és visszakínált «tessék» «méltóztassék» után, csak ugyan ő leve a győztes, és szerencsés: legelőször tehetni be a háznép után az ipai ház ajtaját.

Én Bélteky Mátyás vagyok, mondá a szobában Matyi, össze pendítvén meghajtása közben sarkantyúját; erre esvén utam -

Finomabb eszmélet mint Matyinkké, megsúghatá vala, hogy szép és igaz járatára, alig lehele durvább és egyszersmind kopottabb palástot vetni, mint szembei nyilatkozást úr és asszony előtt, hogy házokat ezúttal csak fogadóul használá.

De a hol maga a szöveg kedves, kedvező ott a tolmácslat is. Ne vélje azt az ifjú, hogy nősülésének célját oly mély titokba tudá rejtnei, hogy arról, ha csak gyöngye szellőcske is ne lengett légyen, már megjelenése előtt az illető ház felé. Minden nemtők, kik jót vagy rosszat szülnék a világban, telemarkú munkásságba hozatnak a nősülés dolga körül. Matyi nem épen vala váratlan vendég, s magyar vendég-látással és nyájassággal kínáltatott ülésre a vendégi pamlagon. Matyi teste egész hosszával és szélével foga azon helyet, s minthogy egy öreg rokon asszony is vala a háznál, a tanácsosnét szépen leszorítá arról.

Folyt a beszéd, miként szokott, midőn hallgatást kerülünk, és személyre ügyelünk inkább mint beszédre, érdektelen tárgyakról, időjárásról, gazdaságról; és Matyi, miként csekély forrás, hamar kiapadozott mindenből. Alkalomhoz jutván, váltott egy pár szót a házi lánykával is; de mihelyt teheté, kisuhant az ólba lovait, s udvarra az ebeket venni szemle alá, s egy pár nap alatt jóval inkább ismeré ezek egyes tulajdonít, mint amazét.

Ifjas, lányos házaknál, külön rovatú jegyzéket tartnak szülék, s külön ifjú és leány az illethező mátkapárok iránt. A szülékéből több rovat illet Matyira: jó házból eredt, szép vagyonszállott reá, birtoka szomszédságban feküdt, s így a nem egészen illő rovatok, kímélve mellőztettek általak: de annál élesebb szemre vonattak azok, a józan értelmű leányka által, kinek jegyzékében, csak az egyetlen ép test rovata szólt kedvezőleg Matyiról. Minél nyá-

jasabbak valának szüléi, annál szorútabb melje szegénykének, borongván a jövő, ártatlan lelke szép egén. De minthogy még akkoron kevés akaratjuk volt a magyar hajadonoknak, s ezen fontos önnegyben is inkább ünnepélyi szertartásból, mint szükséges kellékül adták szavokat, pár nap múlva keríté a lányka újját az arany karika, s néhány hétre kendős lovak repíték őt Béltekre haza.

Eleinte csendes körben tartá Matyit, a házasság életnek újsága inkább, mint boldogsága, Marinak szelidsége inkább, mint irántai szerelem, s mindenkinek felett azon kedves kényelet, mely egy hű gazdasszony beléptével, a házban elterjedni szokott. Érzé, hogy gondtalanul s alkalmasabban él, és még sem fogy általa, éléstára rendezettebb, minden házi munkák rendesebben s az ő felmentésével folynak, és vendégei alkalmasabban fogadtatnak; egy szóval: a nőtlenség gazdasszonykodás gyarló feltételei eltűntek háza tájékáról.

De csendes birtok és egyszerűség, nem vala Matyi dolga. A zajos kebel, ha szélcsend uralkodik körülte kívül, bajt szül magának, hogy ne nyughasson belül, s miként Balaton, önmagában háborog. Szelid neje csak szeretni tudá őt és maga tisztét vinni; de nem fortélyoskodó hiúsággal nem olykori okos fejeskedéssel, vagy tekintélytartással, zajlásban tartani őt. E szerint Matyinnál házassága, korán a végzett dolgok sorába rogyott. Az engedékeny szelid nő, csakhamar csekély becsű, hitvány törekény cserép lőn neki, s nyugodt szerelme, mint véle, magyar vitéz keblének sovány élelem.

Mari egészen új világba lépe a Bélteki-háznál. Érzése, ízlése nem valának ugyan finom kimévelésűek, de biztosak és józanok; minthogy oly háznál növekedett, mely csendes körében, a világ becsülését bírta és fő szempontnak tartotta. Matyi szintűgy nem volt érzéketlen ez iránt; de a magyar vasgyúrói név és szerep lévén azon nemes cél, miután vágyott és tört becsültetni, egymást érte házánál az úgynevezett szeszély-csín, melyek Marinknál, úgy szokatlanságaik mint fonákaságaik által, kínos csodálást okozának. Matyi mint új házasság, még mélyebb foglalást remélt hősködése által tenni kis nője kegyében, javalló czimborák nem hiányzottak soha; s így a célzott dicsőség alkalmasint ki is vívaték általa; mert négy mért-földnyi körben, szinte beszéd-járassá váltak Matyi tettei, s hamis magyar lőn kelő nevezete.

Voltak azonban több oly pontok is Matyi gondolkodásában, mik a környék szigorúbbjainak is megnyerték javallásaikat. Ilyen vala az, hogy mással nem dolgoztatott soha, mint hazai kézművessel, hogy sem maga, sem cselédjei testökre ruhát nem szabatott egyébből, mint hazai gyártású posztóból, asztalára csupán magyar fűszerű étkek és hazai borok adatának fel, a honföldi lakos és termény, mindenkor elsőbbség becsűk valának előtte; ha bár e részben hazájának becsülése és szeretése, miket igen nevelt külfölddeli ismeretlensége is, szívesen túl szokta is őt e szeren és mértéken ragadni.

Marinak, Matyi szeszély-csinjeinél, gyakran igen szorult helyzete vala. Kivált eleinte sehogyan sem lehelte magát azokba, s a mézes hetes Matyinnak elég alkalma vala kaczagni kishitűségét. Később, ha a szeszély-csín csak idétlen tréfa, vagy pajzanság volt, s Mari előtt hősi robajjal beszélgetett el, női kímélésből mosolygást erőltetett ez, mely közép vala javallás és kárhóztatás között, messze minden részvételtől; de mely finomabb eszméletnek mint Matyié vala, megérthető lehete. Ha Matyi a vadászaton széna-boglyát, vagy egy pár ölfát gyűjtött meg, hogy legyen, mint mondá, minél pipát gyűjtani, ha vadászati tereken ruha-darabokat dobott fel célul, vagy hogy töltést ne vigyen fegyverében haza, szérűk közt varjat lőtt, ha törpéjét, házi bajjazzóját tánczoltatá, vagy idegen nemzetű sógort itatott le: Mari mindezekről erőlködék hinni, hogy férfias kitörések, erősb inazatnak kedvtelése, és csak neki, ki öregek közt növekedék, szokatlanok. Ezeknek írt az időtől, e jó orvostól várt.

De komolyabb lőn, ha a csínek komolyabb szint öltének. Az úgynevezett katonai rend és fenyték udvarban és faluban, nem tudá szelid lelkének tetszeni soha. Az első hetekben szerencsés vala gyakran, többeket kiválthatni rímányaival a fenyték alól, később kis töke-

pénzéből nyújtja kárpótlást számos méltatlanságokért; s ha ezt sem tehette, érzékeny szíve egy pár szánó könnyet áldozott a szerencsétlennek.

Nyugtalan búsongása és kedvtelen előérzetei, leginkább szorongatták a szegény nőt a felett, hogy barátság örve alatt, czimborák és dőzs-barátok szoktak be a házhoz. Mari szelid angyaloként figyelmeztetett, intett, rimánkodott férjénél, olykor olykor nem épen epétlenül kelt ki a dőzs-vendégek ellen; mind két résznél csak annyi sikerrel, hogy Matyi csakhamar került jó nejét, mint lakatját szabadságának, ezek pedig, minden jó alkalommal szórák gúnyaikat a papucs alatt nyögő férfiak ellen, és Simon bácsi pecsétes oklevelével biztaták a házi gazdát. Matyi, lelki felsőbbiséget érezvén nejében, s ezen érzet nyomasztó lévén lelkének, eleinte csak került Marit, s örömmel látta többnyire menteknek szilaj társaságait tőle: de a tiszteletnek azon nemét, melyet az erkölcs magának kivívni szokott, meg nem tagadta tőle; s egyedül Mari vala ment darabos kifakadásaitól a háznál. Mari azonban naponként türelmebb lőn, s barátinak gúnyai, hős lelkének kiállhatatlanok levének.

Azonban fia születék, s ez miként felöntött olaj, lobbra hozta a pislogott házi mécset. Örült Matyi, inkább ugyan az agg Bélteky-ház ivadékfája kisarjadzásának, a víg ünnepélyeknek, mik fiával házára születtek, mint atyai új viszonyának; mindazáltal Mari némi becset nyere szülésével előtte, miként kertünk fája, melynek gyümölcsét kedveljük. Több ízben forgatá végig a kalendáriumot, hogy egy tisztos nevet szemelhessen ki belőle, mely agg magyar háznak illő tisztességére vállhassék, s nem minden mester-ember házában forogjon nyelven; s végre a magyar Gyula-névben, megállapodék. Gyöngén mosolygott a gyermek-ágyas, a mint Matyi hozzá találmányával berohant, tudván, hogy nem egyezés kéretik tőle, hanem elhatározás adatik tudtára.

A keresztelői lakoma zajjával, elzajgott nagygyára az atyai csengő érzelmek is; de annál gyöngédebben és biztosabban hajlott a kisdéd felébe, a csendes édes anyai. A mindent vesztett nő ezt tartá még sajátjának, s az lőn világa.

Előálltak újra régi lármás kedvteléseik Matyinak. Fogadói képet ölt az udvar megint, s Mari félnapokon át nem látta férjét. Ilyenkor jöttek elő az igaz vitézi vetélyek és zajos csínék; borhevület, czimboraság s bizonyos viszketeg emlegettetni - minthogy bohóságoknak szintúgy vannak közönségei - oly kicsapongásokra bírák Matyit gyakran, mik nyilvános ingerkedésekkel sőt méltatlanságokkal valának elegyesek, s Mari szívet aggódtaták. Így: vásárra hajtván czimboráival a szomszéd városba be, a fogadóban szomszédságába szállott éltes csehnek ablaka alatt, egész éjjel húzatta cigányaival a muzsikát; majd beköszönvén hozzá, őt, ki kénytelenségből jó száj-ízt mutata a keserűhöz, hangzó kacaj közt reggelig oktató magyar dalokra, s még ezen felül kínos boszújára, reggel az előjátékot beküldé hozzá fizetésért. Egy szomszéd birtokos erdőcsőszével, ki uraságának kitáblázott erdejétől merészlő tiltani Matyi embereit, zászló gyanánt hordoztatá, míg maga a tilalmat hajtata, maga és czimborái előtt a tilalom-táblát. Egy Ausztriából leszármazott, bor-kedvelő gazdag pohos bérlőt, vacsorára hívott meg. Be kell avatnunk, úgymond czimboráinak, a sógort. Ölte étel-kínálásaival, de bort nem tétetett eleibe; s valahányszor Matyi a czimborákkal pohár-borokat üríté, szintannyiszor zajgó tuss és kacaj közt, kelle egy pohár vizet a bérlőnek kiüríteni. Valkaynak, szárazkóros szomszédjának kecskéire bukkanván vadászat közben, összeköté szemközt szakállait. A kölcsönös dőfésektől megszilajodott állatok, addig huzakodtak egymással, míg egy bokron fennakadtak, hol éhen veszték el. Szintilyen színezetűek valának Matyinak bíráskodásai is. Szakácsnak, ha ételben hibázott, meg kelle azt egész tállal ennie; a vastag húsárost pedig, ha fontban hibázott, féllábra állította fel a vágó tőkéjére. Mindezeket Matyi magyar katonás tűznek, hunniai jóvérnek nevezgeté.

Az effélék számos patvarba vonák Matyit, s rövid idő alatt néhány pör kezdeték ellene. Egymást érték a folyamodások, méltatlanságai ellen, a vármegyén; de kivált a pohos bérlő, ki

gyomor-hűtésből majdnem sír szélére jutott, és Valkay, nyomósan dolgoztak ellene. Valkay szomszéd, valóban félelmes ellenfele volt Matyinak, többszöri ingereltetése után, majd kéllehetetlen. A kecske-történeten kívül, egy másik még felebb idegzé gyűlölségét és bosszúját Matyi ellen. Ennek kertjében tudniillik egy nemes fajú cseresnyefa állott, melynek terepély ágai közül egy pár, áthajlott Valkay kertjébe. A fa gyümölcsét szívesen vágta a madár, és Matyi le-le járt töltött fegyverrel a kertbe, s lövöldözött a nyalánk madárnépre. Ugyanezt tevé egy alkonyaton, zörrenést sejtve a fa-ágak között; de a lövésre egyszerre sikoltás esék; tudniillik Kriska, Valkay szomszéd agg leánya, a kertjökbe nyújt ágakról kobozgatott a kíváncsú gyümölcsből s Matyi madár helyett a lyánka felnyújtott kezét serétezt meg. Valkay tűzbe, lángba borult ezen, nem tulajdoníthatván számos ingereltetéseiben az esetet egyébnek, mint készakaratra.

Matyi a törvénykezés csal-kertjében vékony Theseus vala, s az ilyennek borzasztóbb rém a hosszú levél, mint annak, ki bírja a vezér-fonalat. A perek gondjai, miként Banco árnya Mackbet vendégségét, gyakran kedvetlenül zavarták Matyi bacchanáliáit. Széttelkintett tehát, keresve egy alkalmas törvényhárítót; s ezt Leguli ügyvédben szerencsésen fel is találá.

Leguli, egy középnél alacsonyabb, zömök termetű, mintegy harminczöt éves férfiú vala, kinek külseje, terjedelmes hús-tömege, elhízott arcza - mik közül a kicsinyekre nyomott szemek, csak oly formán látszatának ki, mikép palócz házak apró ablakaik - bőkezű önvendéglőre, és szenvedélyes asztal-barátra mutatának. Haja, fött-rákképe, s egész lényén egy bizonyos ki nem tolmácsolható valami, egyszerre megsúgák az idegennek, hogy Legulink azon félelmes ügyességűek és sok eszközűek közé tartozik, kiket meglátván az ember, szívében hálát ad az égnek, hogy velek semmi köze. Eleven szemei, ha beszélt szétlestek: mi hatást tettek szavai hallóiban? s ilyenkor rendszerint kissé selypes, de gyorsan haladó nyelvének commentátorai valának arcának minden vonásai, súlyt-adói a kezek, melyek minthogy több nem vala nekik szabad, a mint jött bizonyítottak, erősítettek, simogattak, szárazon mosódtak, fenyegettek, de kivált - már ekkor tenyérre fordítva - a sportulák sebes elfogadásában, különös ügyességgel bírtak. A világ eszes, élelmes és merő férfiúnak hirdeté Legulit, ki, ha a czélt érdemesnek látja kivitelre, nem épen gyermekes kishitű az eszközök megválasztásában. Ügyes pör-kertésznek tartaték ő, ki minden pörmagocsát ügyesen segíté kikelésre, különös gonddal tenyészté az eleinte kisdéd csirát, s gondos ápolással hosszú életű és csaknem perennis plántává tudá alkotni, a különben annuát. Egésze s minden mozdulata, árulá a világ ügyes emberét, s inté a vele-ügylekedőt, ha ez ember-ismerő vala, hogy oly fejjel esett szemközt, ki minden vizecskét ügyes önmalmára hajtani, már ha másé szárazon marad is. Különös tapintattal bírt Leguli, becsre eresztni az embereket, s azoknak külső belső erejüket, becsöket, egyszerre elhatározni. Ruháikat, állásaikat, szemjárásaikat, sebtében összevetegette magában, s egyszerre kész ön szerepeivel, miket új embereinél játszandó vala. Egyébiránt Leguli nem vala ellensége a jó falatoknak, hörpöknek, sőt barátja minden vígságnak, mely jó asztal körül essék; s ilyenkor hasító kacajjával, mintegy serkentő trombitája volt a víg tanyáknak, sőt elmés ötleteivel, tréfáival nem ritkán fűszere azoknak. Matyi kinézé emberét, s Leguli házi fiscalisnak véteték fel.

Most már Matyi épen úgy érzé magát, mint azon szepegett fiú, kit ingerkedő gyermek-csoport vett körül, de látván őrijét érkezni, vérszemet kap, s védői helyzetét ostromlóiba teszi által. Igaz arany ember is vala Leguli. Megmutogatá ő kegy-urának, a szeszély-csínék határszéleit, kijelelé azon réseket, miket jó eleink - kik a korlátoló törvényekben inkább jó szívöket és nemes büszkeségöket követték, mint a szigort - a törvénykönyvben hagyának: kinyújtá előtte a törvény pórázát, hogy lássa meddig nyúlik az, kifejtegeté a húzás halasztás jötevő menedékeit, és törvénykezés proteusi fogásait. Ó spectabilis amice! ekként örvendezteté Matyit Legulink, nincs jó ügyvédnek rossz ügy, s kit kerékben törének, csak abban vétett, hogy ügyészét nem választá meg. A fiscalis actiók? nevökben rémítők talán, de miként méh az első

csípésben, ki is eresztik a levátában füláncjokat, s azontúl keveset ártanak. Bár halálunk órája ne érkeznek előbb, mint ezekben az ítélet!

Most vala már Matyi az igazi úton, vasgyúrói szenvedélye kielégítésében, a nélkül, hogy szorongva remegni kénytelenítették, a törvény vaskarjától lehető meggyúratását.

Legulinak első dolga vala: életre hozni a Bélteky-nemzetség minden elavult pöreit, vizsgálatra venni minden ősök lehető jogait, s a törvény kerekét, miként kegy-urának üdvös vala, vagy megindítani, vagy megakasztani. Matyit úgy is beránta a törvénykezés szenvedélyébe, hogy ez csakhamar egyik elemére ismert benne. Szintúgy létezvén ebben új birtok-hódítás, vissza-hódítás, egész háborút sejtett a törvénykezésben. Szavak pattognak löszerek, és sértegetések nyilak helyett, ügyészi fortélyoskodások benne a tactica, oklevelek a fegyverek; s abban is szépen megegyeznek, hogy bő eleség és pénztár kell mindkettőhöz.

Most Matyi legelőbb is, roskadó ősi háza helyébe, lovagi vár-kastélyt építtete egy domb oldalába, bástyákkal, felvonó-híddal, és vár-toronnyal övedzettet. A bástyákat, ágyúk helyett mozsarakkal rakatta meg, melyek a vár ünnepélyein, s gyakran a vár-úr jó kedvében, borzasztólag ledurrogtak a völgyre, s be a falukba. Kapu felett a Bélteky-czímer pompázott; két oldalt pedig - minthogy Leguli kifürkészé vala, hogy egy Bélteky-ős, király vadászatján, egy kárpáti medvét fojta meg, másik pedig egy török bajvívót taposa halálra - ezen két történet áll, colossi nagyságban, parázs kőbe, durva vésővel kifaragva, mintegy bevezetésül a bent lakó hős ivadékhoz.

Az új lak nagyszerűsége és Leguli serkentései, nagyobb mérszereket nyújtának Matyi vágyainak is. Hős lelkének egyszerre szűk pálya lőn lakó faluja; kivágyott abból zajlani és bámúltatni. E végett nem esheték ezentúl installatio, restauratio, követválasztás és nevezetes gyűlés a megyében, mit Matyi hős jelenlétével meg nem tisztelt, s munkás részvételével egy vagy másképp meg nem jelelt volna. Minthogy pedig egy pár gyűlésben a hús árát, akkor midőn minden körülmények felemelésre mutattak, leszállítani segített, egy pár tisztválasztáson néhány cimborát, érdem helyett merő barátságából hivatalhoz juttatott: mint illik, méltó joggal számot tarta a szép hazafiúi névre is. Leguli, hű árnyéka mindenütt, ezt meg sem tagadá tőle.

Matyi különcségei, elvonák ugyan köd-páraként Mari szép egét, de még sem sötétíték el azt végképen. Szokás és kötelesség szent kegyelete, élőket szedék nála Matyi fonákságainak. Boldog kéjes nem lesz ugyan házasságom vele, így szóla magában, de nem is örömtelen! s Gyulájára tekint. Férjével nem vala ugyan elégedett, de külön vágyak sem nyugtalaníták szívét. Kedvteléseik nem egyezének tehát nem keresék egymást. Csak mult században is, ha nem egyeztek a házások, nem húzakodtak, nem váltak mindjárt; hanem tűrt a jobbik, vagy gyöngébb, s ház becsületére nézett a hibásabb, az erősb is. Mari lelki ereje, nemes érzelmekben és biztos tapintatban állott. Ő csak kötelességet érzett férje iránt, nem szeretetet; de kötelessége felől kétkedni sem tudott, nem annyira elvbeli meggyőződésből, mint homályos, de mégis biztos erős érzelemből, mintha az másképp nem is lehetne. Ezenfelül most egészen anyává olvadt ő által, s kisdede vala mindene.

Azonban egyszerre verődtek felette össze a fellegek. Gyulája, ki eddig kirekesztőleg sajátja vala, petyegni kezd. Kedves hajnala ezen kor, a testi és lelki fejlődésnek, s a szülési kert első zsenge virága. Kéjes órákat varázsolt ez pillanatokká a szerető anyának: de az atyát sem hagyá épen érzéketlenül. Elveink inkábbára önünk kivonatjai; s így kedves eszméje lévén Matyinak is, fiából nagy magyart nevelni, zajgó örömmel kapogató fel, és tolmácsolgató a kis gyagyogónak minden szócskáját és mozdulatját, s fejtegeté azokból barátinak az egykor leendő nagy magyart; mert kiben nincs hiúsággal vegyes édes érzélem, látni vagy csak hinni is, hogy tőle valami nagy születék? A czimborák, mint gondolhatni, még a fejtegetésen felül is látanak és hallanak; ömlő dicséret, magasztalások kapának meg apát és fiút, és ragadának

gyakran túlságok felé, nem csekély aggodalmára Marinak, kinek most egész estéken át, el kelle lennie kedves fia nélkül.

Zöld mente, skarlát-szín nadrág fekete üleppel, sárga csizma sarkantyúval, s tollas kucsma öltetett a fiúcskára, s Matyi így beöltöztetve mutatván be őt Marinak: nézd annya! így kiálta villogó szemekkel, így járnak az angyalok! vagy járnának, igazítá magát, eszmélvén, hogy az angyalokat mind köntösetlen festve látá, ha ruhára volna szükségök. Mariban az első pillanatban, édesen küzdött anyai hiúság a tisztább eszmélettel; mert Gyula valóban angyal volt.

De édes férjem, ily szókkal simúla Mari esdekelve Matyihoz; az angyal nem beszél ám olyakat, milyekre ti fiamat tanítgatjátok!

Ej mit! dörgé Matyi, a magyar ne legyen czukros szájú. Én édes Marim - itt némi oktatói tónt és állást vőn magának Matyi - különbséget teszek ledér szitok és káromlás között. Ez fekete lélekből, amaz csak pajzán szájából jő, mely nem egyéb vaktöltésnél, és pusztá hangnál; elpattog, a nélkül, hogy sértene: azonban hagy mégis egy kis katonás edződést szívben és viseletben, melyben az ember szívesen tetszik magának, s melyet én a gyermekben szeretek. Hidd el édes Marim, az oly asszonyos ajakkal, melyet minden kis szitkocska kificzamít, rendesen asszonyi puhaság, vagy legalább némi gyávaság van egybekötve; pedig nem szenvedhetem azt, ki még önvédelmekor is béketűrő tud lenni! Aztán a hová parancsolás kell, s tekintélymutatás, a szitkok pattogatása nem megvetendő segítség. Ismerek fiatal szolgabíró és katona-tiszteket, s Vilmos hadnagyom még többeket ismert, kik gondos gyakorlással tanulták be ezeket.

Úgy látszik, nagysás asszonyom! megjegyzé Leguli, hogy a szitok, mintegy kiemeli a haragot a szívből, s megelőzi az ocsmány bosszút; s tán ez az oka, hogy a csendes emberek bosszúállóbbak szoktak lenni. Egyébiránt úgy vélem, Gyulánál mi helye sincs az aggodalomnak; gyermek felejtani szokta idővel azt, mit nem értett.

Marinak több ellenvetései valának ezen apológia ellen; de mikkel elhallgata, jól tudván, hogy úgy sem fognának sikerre vezethetni. Nem illik! ezt veté egyedül ellen Matyinak, mintegy kitérvén, a nyomósabb okoknak; mert ismeré férjét, hogy hol ez fejét kötésbe hozhatá szíve kedvtelésével, s ennek okot vagy szint adhata, nem bíra tágítani többé; magyar és katonai vétségnek tartván ingadozni, vagy engedésre bírati. De Marinak is anyai örökje vala, nyílt mezőn nem harcolni férjével soha.

Mari atyja, az öreg Szögváry, mint nagy és gazdag nemzetségből származott ifjú, egykor óhajtott vőlegény volt a maga környékében; annak nézték őt Mari anyjának szüléi, maga a szűk örökű lyányka is. Könyv-tudománya ugyan csekély vala, de az élet forgása, s körültei öneszmélések, úgy megedzék gondolkozását, hogy általában egynek tartaték a legjózanabb fejek közül. Innen nője megtevén maga szerencsáját, szerelmen kívül mély tiszteletet is viselt férje iránt kebelében. A világért nem fogta volna őt tézni, sem saját akaratát előzve vagy tolakodással pendíteni meg. Akarás és rendelés a háznál, azt tartá, isten után férje dolga, segítség és eszközlés a szelid nőjé. Ez vala az első szabály a háznál, s második az illés. Illik, nem illik, ez vala az elhatározó ige, erkölcsi életfolyási körülményekben, mely igék a háznál inkább némi homályos, de mégis ritkán hibázó tapintatban, mint mesterséges okoskodásban gyökerezettek. Innen későbbi korban, az asszony ritkán fogadhata el első látogatású új házaspárt, bosszankodás nélkül; látván sok új menyecskét, miként új csalánt, zsartos akaratocskákkal korán csipkedni férje körül, korán felibe indulni a házfőnek, s hamar feledni a szerény hátravonulás bájos korlátit, melyek közt oly nyerő, oly hódító a nőnem.

A nevelésben is, e két szabály vala Szögvárynénál a vezér-fonal. Fia ugyan szabad akaratú s tőle függetlenül neveltetett iskoláiban; de Marit egyedül ő képezé. Leány-gyermekeknek akaratot engedni káros, így vélekedék. Holtaiglan más fog neki akaratot kölcsönözni; szüle

előbb, férj később. Sors teendi, hogy a függés ezen lánczai rózsák legyenek-e egykor vagy durva érczek? Minek zsartos vágyakat költeni és élesztetni, az öntagadásra mindig készen állni kellő kebelben? Szokják a leány lehető rosszabbhoz; lehető jobbhoz mindenkor könnyen bírunk szokni. Így növekedék Mari, szívében anyja után, elméjében pedig atyja és Káray nevű tanítója után. Ez utóbbitól úgy látszék, inkább kapott kedvet a tudományokhoz, mint azokban nyomósabb ismereteket.

Matyi, ki a vendég-szeretést egyik fő magyar jellemnek tartá, mohón kap minden alkalmat, vendéget láthatni házában, annyival is inkább, hogy ez víg kedvtelésével is egyezék. Most születése napját ünneplé, s az udvar tele állt hintókkal. Estére azonban csak zajossa maradt a vendégnek. Mari szobájába vonódék vissza, de Gyula, atyja parancsára a vendégeknél maradt, s gyermeki pajzánkodásával segítette ezeknél nevelni a zajos vígságot. Éjfél körül belépe Marihoz, ki még fenn dolgozott, Matyi, ölében hozván fiát, és Leguli.

Fiadnak változása történt, mondá Matyi.

Mari, mellé riadt kedves gyermekének, átvevé azt, s látá, hogy a gyermek lángban van, arczája tüzel, s erre csodás sebességgel szökdel. Aggódva nyomá ajkára csókját, s borzadva sejté lehelletén, hogy a fiú bort ivott.

Kedvesem! az istenért, ennek bort adtatok! - kiálta.

Nem sokat édes Marim, monda Matyi, így erősödik a gyermek.

Édes Matyim, én gondolnám, a természet maga rendjén és idő szerint erősít; s a lángvérű gyermeknek, tüzes ifjúnak csak méreg lehet a hevítő ital, mely jövőre sinlésnek magvait hinti el a fejedező testben.

Helyesen nagysád! mondá Leguli; de a szokás, ez a hasznos kiegyenlítő az életben, természet változtat, told, pótol, s hozzánk simítja az elálló dolgokat is. Nem árt szoknunk azokhoz, miknek idővel ki nem térhetünk. Ki tudja mi lesz idővel Gyulácskánkból?

Úgy van édes Marim! hadd szokják. A vízissza magyart, bor-ontó hazájában, úgy is úgy képzelem mindig, mint a mezítláb járó csizmadiát! Ezzel megcsókolván Matyi feleségét, visszatért Legulival a vendégekhez.

Marit, egyedül maradván gyermekével, gond tépte és aggodalom. Ez nyugtalan álomban hánykolódott, és tagjai rángatóztak, mígnem a természet émellyel segíté baján, mire lassadán elcsöndesedék, s mélyebb álomba merüle. Anyja gondba süllyedve ült felette, s hánytatta elméjét: miként menthesse meg jövőre kedves magzatát? Nyílt csatára kelni a férfiakkal, sikeretlennek látá; fortélyt forgata tehát, s a szürkület már fejteni kezdé szobáját az éji homályból, a mint tervével elkészüle.

Fián, ki felébredtekor iszonyú főfájásról panaszkodék, legelőbb is nyájasan sajnálkodott, és korholta a czimborákat, kik kedves gyermekét nem kímélték. Majd ezt a bor káros munkálkodásra teszi figyelmessé. Ekkor, nehogy rontson másfelől, míg egyfelől építeni törekszik, atyja tekintélyét kívánván megmenteni, festegeté ennek jóságát, Leguli és társai rovásaikra róva minden kedvetlent, mit a ház körül immár a gyermek is sejdíthetett. E közé számolta a tegnap estveli boritatást is. Hozott fel néhány apróbb eseteket, mikben atyja jóságával a czimboraság visszaélt, s amannak egyéb hibát nem engedett fia előtt, mint önerő hiányát, melyet egyedül a jó szív szerfeletti hajlékonyságából származtatott.

Mindezeket a gyermek felfogásához képest azzal a besímuló kedvességgel adá elő Mari, mely neki oly igen tulajdona vala. Eleven színekkel festé fiának, miként igyekszik a dőzs-társaság belőle majmot csinálni, miként használják az ő kedves gyermekét egyedül nevetség tárgyául; itatják, illetlenségekre tanítják, ingerlik, nógatják, hogy kaczaghassanak rajta. Felizgatá

öneszméletét, s nemes büszkeséget gyúlaszta kis keblében, azt tolmácsolgatván előtte: mily dísztelen dolog legyen, nevetség tárgyául alacsonyíttatni le. Ha atyád parancsolja édes gyermekem, inté őt Mari, légy köztök addig, míg ő akarja, tedd azt mit ő rendel, de csak kénytelen engedelmességből és ne kedvből, hogy lássák az erőszakot rajtad; meg lássd korán felhagynak veled.

Mari ezen fogása, a legóhajtottabb sikert szülé. Gyula egy vándorló olasznál látott majmot, cifra bohó köntösben táncolni, s azon képzelet, hogy vele ugyan azont akarják, mit majmával az olasz tőn, keserű érzést szüle nála. Méltatlanságot érte maga iránt, és nemes kevélység kezdé emelgetni kis keblét. Ezen érzélem a történetek szégyenével pártva, annyira élesíték őt, hogy a mint atyjától először beparancsoltaték, csak anyja előtt tett azon fogadása, hogy atyjának mint jó fiú engedelmeskedendik, tartóztatá őt bosszús kifakadásoktól. Azonban csakhamar visszaparancsoltaték a kis duzmadt, s ez e nap óta teljesen haszonvehetlenné lőn atyja czimboráinak. Képzelt ez is mint anyja! mondá végre bosszúsan Matyi, s néhány hasztalan próbák után felhagya fiával.

Mari szíve örömben repesett az első diadalmon. Hogy kedvesét még inkább sajátjává tegye, önbizalmával sietett meghódítani viszonbizalmát annak. Úgy szólt, úgy bánt vele, mint érettebb korúval, kinek már eszéhez, szívéhez, bízni lehet, apróságokban megbízogatta őt, s kis titkokat kötött állhatatosságára. A gyermek ez által tiszteltetve érzé magát, s ezen érzet kedves ellenetben állta a majom alacsonyító képzetével. Csakhamar kitűnt ezen indulatja minden mozdulatán, képe komolyabb színt ölté magára, mely ritkán vonula mosolygásra s még ritkábban bocsátkozék kacajra; léptei szilárdabbak, férfiasabbak levének. Kedvetlensége a czimborák iránt, naponként mélyebben gyökerezék szívében, s azt kifakadásoktól egyedül atyja tekintélye óvá, ellenben anyját a képzelgésig tisztelé, s gyöngéd keblének minden vágyai, iparjai, az ennek-tetszésben határozódának.

Mari ezen nevelési módja és figyelmeztetései, korán kifejték Gyula lelkének jellemét. Látván atyja példájáról: mily bízatlan kormányzó a csupán jó szív, korán megszokta ész-fontolásra eresztgetni előbb minden tettét, s azt fogadni vezérül. Szilárdság, önerejűség, önbizalom, büszkeség, mély de bevonult érzélem, szabadság szesze, és iszonyodás minden erőszakoltatástól, férfias rátartás és viselet, lőnek korán tulajdonai. A nemismerő könnyen tévedhet vala benne, komolyságát hidegségnek, józanságát érzéketlenségnek gondolhatván; a ritkán nyilatkozó, a nehezen szövetkező, a bizalmával fősvény fiút, könnyen önzőnek, barátságtalannak vehetvén.

De a ki felé szíve vonzott, ki bizalmát megtudá nyerni, győződve lőn az forró érzelmeiről, érte minden áldozatra kész jó szívéből, és minden jó és szép iránt lángoló lelkéről. Mert ezeknek úgy Mari, mint a fiú saját eszmélete, naponként több-több élelmet adának. Anyjáért égett indulatja a gyermeknek, s ő volt neki minden jószág, minden emberi tökély példánya.

Mari nem állapodott itt meg kezdett munkájában; magára vette oktatását is Gyulájának. Eleinte az olvasásig jól folyt a dolog, édes anya tanított, szerető fiú tanult, s bámulásra méltó volt a haladás. De most fájdalmasan érzette Mari, hogy maga sem sokat tanult valaha, s nemes elhatározással szánta magát tanulásra, hogy taníthasson. E részben nagy segélyére volt neki Káray, ki gyakran megfordult a háznál, és a kasznár, egykori tanulótársa Matyinak, s mindig elsőbbség közöl való az iskolában Mari ezekkel értekezék, s mohó szorgalommal lőn tanítványukká. Olykor álmától lopott el egy pár órát, hogy fia oktatására szükséges könyveket olvasson. Miként jótévő csatorna, felfogá a forrás-vizet, hogy azt szükségre, haszonra vezesse; s míg a férfiak erdőn, mezőn zajgottak, ő vas béketűréssel taníttatta fiát; s utóbb sokszori magányának legfűszeresb éldeletei, a tanítás ezen órái valának.

Volt egy az atyai szív jellemei közt, mely a gyermekbe korán átgyökeredzett. Honszeretet vala ez, s kedvező hajlás minden iránt, a mi magyar. Gyakori beszélgetés anyagja volt a

háznál: dicsérése a magyar földnek és névnek. Gyula korán megszokta önesze rovására kételkedni azokban, miket atyja monda vagy tőn, és Mari kiszámolt műve vala az, hogy a gyermeknél a fiúi tisztelet, csak engedelmességből, és ne tekintély-bálványzásból álljon. Így Gyula előtt gyanus vala eleinte Matyi magyarkodása is. De látá, hallá, hogy e részben minden vendégi kezet fognak vele, s maga édes anyja, és Káray is, kiknek gondolkozásokról magas képzeke vala, tisztelő hévvel szólnak nemzetök, hazájok felől, s nagy részben javallják Matyi buzgólkodásait. Továbbá azon kevés idegen nemzetűek, kiket Matyi házához és asztalához kaphatott, rendszerint oly salakok valának, hogy azoknak a hasonlítgatásban, nemzetök kárára csak vesztetniök kelle Gyula előtt. Mindezek korán nagyképzetet és forró buzgalmat szültek a gyermekben minden iránt, mi magyar nevet és magyar hazát illető.

Mari és Káray, kik győződve valának, hogy azon honszeretet, melynek csupán vak indulat és iránytalan büszkeség az alapja, nem egyéb önző pártoskodásnál; félvén egyszersmind a Matyiban mindig szem előtt forgó példánytól, arra törének, hogy a gyermek ezen kellő érzetének, korán nemes irányt adjanak. Figyelmeztetéek őt a magyarnak szép nemzeti tulajdonira, tehetségeire, sajátságaira; de egyszersmind hibáira, gyöngéire s szorgalomban, tudományban, és műveltségben, sok, történeteibe és körülményeibe szőtt gátló okok miatt lett elmaradásaira. Ezen figyelmeztetést azonban úgy intézék, hogy a jó oldal tetszőleg kitündököljön, s rést adjon a nemzeti előszeretnek. Több szomszéd jeles nemzeteket hordának fel a gyermek lelkének, s kedvező színekkel rajzolgták előtte azokat, úgy ejtvén az összehasonlítást köztök és a magyar között, hogy többekben ugyan ennek, de némelyekben s főkép a műveltségi haladásban, amazoknak nyujtassék a koszorú. Megjegyzék, hogy miként oroszánt, tigrist, nem fogoly-ketreczeikben, úgy nemzetet is nem az idegenben, hanem saját hazájában kell megítélni; s az egy két csapongóról egész nemzetre húzott következtetés, épen olyan, mintha hullott férges gyümölcs után ítélnék a fa terméséről. Nemesíték a fiú érzelmét azon tanúsággal, hogy honszeretet és idegen érdem tisztelése, atyafiasan megállhatnak egymás mellett; emelék lelkét azon oktatással, hogy a valódi honszeretet és nemzetiség, áldozatul vagy legalább használatul kívánja minden tehetségeinket, s csak az az igaz honfi, ki hazája javát és díszét, saját köre és tehetsége szerint elősegélni törekszik. Mari ezek mellett gyakran nevetséges oldaláról festé fia előtt, a pusztá csengő szavakban s hetykeségekben alakoskodó hazafiúságot. Káray pedig a görög, római és magyar históriából hordogata eleibe nemes hazafitteteket, s feláldozásokat; s így e kettős iparral, korán józan fogalmakra nyílt a gyermek elméje, korán lelkes buzgalmakra hevült szíve, szeretett hazája és hontársai iránt.

A gyermek, azon korban, melynek még önfontolás nem tulajdona, szívesen ered azoknak tekintélyök után, kiket kedvel és tisztel, s kedveltetve és tiszteltetve lát maga körül. Így Mari és Káray szavai, vetett égő üszkők valának a fiú gyúlékony lelkében. Lángoló képzeletét órákon át foglalatoskodtatta azon gondolat, miként leend ő egykor hasznos fia a magyar hazának, miként fogja elősegélni ennek haladását, miként fog erőket költogetni benne, miként ellesni a külföld műveltségi haladtait, hogy áthozhassa honfiainak azokat. Órákon át gyötré kérdéseivel, nyomozásaival anyját és Kárayt; s amazt kifogyasztá gyakran feleleteiből, ennek pedig több-több idves oktatásokra nyújta alkalmat. Káray sejté a fiú kérdéseiből lelkének repteit, s nemes irány- és ipar-adásra használá azokat. Kifejté Gyula előtt, mily józan, mily sok ágazatú, mily tiszta fogalmú tudomány, műveltség, szorgalom és béketűrés kívántatik a jóakarat mellé abban, ki boldogítója, példa-adója vágyik egykor lenni nemzetének; s így ingert, erőt kölcsönöze a gyermek tudás-vágyának, szorgalmának, kitűrésének, s felkölté benne a gyermeki kor egyik legsikeradóbb rúgóját, az önmunkásságot.

Gyula nemcsak bámulatos előmenetelt tőn a tudományban, hanem mi a jó tanításnak egyik legkedvesebb gyümölcse, kedvet is nyere ahhoz. Atyja és a cimborák csodálattal lepettek meg, a mint a gyermek előttök, s néhány szomszéd vendég előtt tudásait kitárta. A kényben úszó anyját fúlasztá a köz magasztalás tömjéne; de lehivellé azt Matyinak egy kissé kétes

javallása. Könyves Kálmán lesz belőle, s nem egyéb! dörmögé ez bajsza alól; magyar apáink kardot tudtak forgatni, nem könyvet.

Igen barátom! közbe szóla Leguli, ki egy időóta biztosabb lábon állt kegy-urával, s most mintegy birtoka megtámadtatását neheztelte; de a Rákoson nemcsak kardot, hanem tanácsokat is forgattak őseink.

Tőled hallám, felele Matyi, hogy míg tanácskoztak, egyik karjok a kardot fogta, másik a kantárt; ma már üres tanácskozásainkban, kezünk üres levegőben hadaz.

Azonban a többieknek udvarias vitatkozásaikra, megállapodék Matyi abban, hogy ha fia véres magyar nem lehet, mihez asszony-kormány alatt már csekély is a reménye, legyen tudományos!

A kasznár, ki jelen vala a vizsgálaton, s méltán részt tulajdoníta magának a köz megelégedésben, másnap jutalomul, egy nyaláb képet hozza Gyula számára, miket részint még iskoláiban, részint téli unalmaiban festegete. Nem nagy haladásra mutattak ugyan azok a festészetben; de Gyulának villogtak szemei az új kincs felett. Különösen a tájfestmények vonták magokra figyelmét. Bámult, kertet, mezőt, fát, hegyet láthatni papírra öntve; s keblében erős vágy éledezett: festeni tanulni. Nem hagyta kérelmivel anyjának nyugtot, s az első képárústól, ki viasz vásznas festmény-nyalábbal járá a helységeket, vásároltattak számára kép-minták, és ólomtoll. Gyula órákról-órákra rajzolgatott, szinte az önfeledésig. Könnyen gondolhatni, hogy az első kísérletek, majd minden vezetés hiányában, mázolások valának inkább mint festések; azonban tőlök a korai lelkeséget, s idővel a gyermeknek különben is vas türelmű hajlama mellett, a haladást nem lehetete megtagadni. Most már, ha anyja el volt foglalva, s atyjánál vendég zajlott, legkedvesebb foglalkozása volt Gyulának a kertbe lopódnia le, s majd mintáról, majd néha egyenesen a természetről festegetni, s hogy anyja ne tévedjen a felismerésben, aláírni: mit tárgyaz festése? Elég inger vala neki minden jóra és szorgalomra az, ha kép ígértetett, ha idő engedtetett neki ezen kedvtelése üzhetésére. Anyja vele naponként elégedettebb volt, s lágy szerelme hozzá, felebb már nem hághatott.

Nem így volt a dolog Birivel, Gyula testvérével. Ez atyjára ütött inkább. Gondolatlan, könnyelmű és hiú természete, jelenben élt mindig, s elkövette a tettet a nélkül, hogy időt, fáradságot vett volna magának annak megfontolására: jó-e az vagy rossz? s mi leend a következménye? Így gyermek-létére, nagyba vágott gyakran, merészség nélkül, nem épen együgyűségből, mert buta épen nem volt, hanem fontolatlanságból. Senkit és semmit indulattal nem szeretett, az örömet kivéve és azoknak eszközeit; ellenben mindent vagy utált, vagy került, mi örömének, víg szeszélyének gátot vetet. Ezért nem volt semmi tartós és nyomós szorgalomnak, rászorításnak és tanulásnak barátnéja; nyugtalan vére különösen nem szenvedheté az egyhelybeni ülést; innen a kötést is, egyetlent mire anyja tanítani bírta, csak úgy tanulhatá el, hogy ki s bejárva köthetni nyere engedelmet. Öröm és vígság, minden alakban kedves vala neki, s ezt kereste és találta gyakran cselédség között is; s ez vala miért anyja leginkább kedvetlenkedett tőle; minthogy inkább elvetemedésre látá őt hajlónak, mint ember-becsülő leereszkedésre. Egyébiránt minden komolyabb vonási közül az életnek, különös érdektelenség vala tulajdona.

Mari naponként aggódóbb lőn ezen önző indulatu gyermeke iránt, a mint vele tett kísérletei egymás után sikert vesztenek, s naponként hűle iránta anyai indulatja. De annál nagyobb kegyben állt atyja előtt Biri. Csakhamar lelke s mulatsága lőn ő a czimboraságnak. Összedalolt neki jót, rosszat, s elmés fecskesége gyakran alig engede közte szünetet a víg kaczajban.

*

Gyula elére az iskolai kort. Mari zokogott, Matyi pénzt csörgetett, Leguli pedig kiragadta a gyermeket az anyai karok közül, bevitte azt egy szomszéd iskolába, melyet kegy-uraságának ajánlani mintegy kötelezettnek érzé magát, minthogy maga is benne végezett. Csak az a gonosz folyóvíz ne volna ottan! sóhajtozott Mari, s búsan tekintett a városka tája felé.

Gyula csakhamar kitünt, jó alapja mellett minden tekintetben, s óhajtott példány lőn társainak s ezek szüléinek. Egyik későbbi tanítója Bell és Lancaster-nemű tanítást gyakorlott: biztosabb tanítványainak, gyakorlás végett, gyöngébbeket és lassúbbakat osztogatott. Gyulának is adat-tak, s köztök az ifjú báró Regéczy Kálmán, és Ongay Józsi; ez utóbbi egy gazdag ház ivadéka. Mindkettő tört Gyula barátságára, a báró hevénnyel, Ongay állhatatossággal ostromolván Gyula szívét; de ez ámbár előző, ámbár nyájas mindkettőjük iránt, nem melegedett. Engedj időt Kálmán, ekként menté Regéczy heve ellen magát, az elragadott szív hamar megtér, de a kivívott, sajátunk marad. Kölcsön-ismerés előtt kötött barátság, tövetlen fa, hiában öntözöd azt; eredeti élelem hiányában elsovad. A báró erőlteté türelmét, s néhány hónap alatt örvendve sejté, hogy tartós figyelme, de kivált közös kedvtelés, közelébb simítá szíveiket egymáshoz. Regéczy is festett, bátor ebben sem türelme, sem haladása nem mérközheték a Gyuláéval. Kinyílt a tavasz, s éldelet-vágyat töltött a keblekben. Gyula és Regéczy egy kies májusi napon kikocsiztak a ferdőbe, mely egy pár óránnyira a várostól, kies erdőcske közepette feküdt. Zajosan fogadták ezek Kálmánt, s azonnal körökbe ragadták; mi miatt ez Gyulát még csak ismertetni is elmulasztotta. Bohóság ért bohóságot, s az ifjúi hév, a szabad természet és évszak bájos ingereiben, újabb meg újabb kitöréseket keresett és talált magának. Hanga, táncz a szabadban, dallás, enyelgés, vendéglés, váltogaták egymást; s Regéczy elfoglaltatva új körzetétől, alig ért egy pár szót futólag ejteni Gyulához, ki sehogy sem találhatván be a társalgás nemébe magát, mint idegen némán állott köztök. Francz nyelven folyt inkábbára a beszélgetés, s olykor magyarra fordult. Amazt bár nagygyából értette is Gyula, de szólásában nem volt eléggé gyakorlott; mi még idegenebbé tevé a társaságot neki. Egy eddig nem érzett homályos keserűség fészkelődék szívében; mellőztetve érzé magát rangosok között. Ki az a kivel jöttél? kérdé végre francziául egyik, lassúbb de mégis Gyulától megértett hangon. Egy tanuló társam, felelt futólag Kálmán, s más tárgyra ugrott. Gyula büszkesége nem tűrhette tovább az aláztatást, s az erdőnek indult. Sebessen járdalt itt a sétaösvényeken fel s alá, s vonaglón tépdelte az új falevelet mentében. Hülvén vére, visszakapá szokott csendét, de nyiladozott szíve vissza zsugorodék saját magába, miként szarvat eresztett csiga visszavonúl önlakába, ha ellenes tárgyat ért tapintása.

Nem volt kedved! mondá visszafuvarozásban a báró.

Meglehet, felelé Gyula; czélt vesztettünk; a természetet akaránk éldelni, s tudod, én a zajlást nem szeretem.

Minden társaság, megjegyzé Regéczy, étekhez feladott czitrom, melyből kiki a szerint facsar tányérjára, miként az étkeket szereti: savanyún, vagy savanyúbban; egészen ritka facsarja azt reá.

Tán bennem a hiba, mondá Gyula, hogy a czitromost egyáltalában nem kedvellem. Ez vala végszava az egész úton, ámbár a báró úgy maga és társasága mentségére, mint uti társa nyelvének feloldására, mindent elkövetett.

Előző udvarias vala ezentúl Gyula a báró iránt, de hideg és elvonakodó. Gyakran zaklatá még ez őt barátság-ostromaival, nem állhatván vonzalmának ellent, melylyel a talentomos ifjú felé hajlott, s különösen bántatván öneszmélete az által, hogy Gyula nyiladozott szíve, újólag becsukódott előtte. Nem, mondá szelíden, de állhatatossággal Gyula, rangodért nincs pótlékom, s ha mint barát melletted nem állhatok, alattad nem tudok állani. Ebben maradt a dolog, s apródonként úgy intézé azt Gyula, hogy a báróval nyájas társalgásban, de minden indulattól ment viszonyban maradjon.

Ongay sokban különbözék kettőjüktől. Tüzes vala ő, felpattanó, kifakadó; de korán és rendesen előbb hűlő, míg visszahozhatlanul sértene. Indulataiban nem hajladozó, és szívében tükör-tisztaságú. Talentoma nem nagy, s felfogása lassú; de feje józan és rendes fogalmu. Erszénye, szíve, barátié mindig, s nyelve, karja mellettök, ha rágalom, vagy baj érte őket. Minthogy keble vágya katonaság vala, mellőzé azon tudományokat, mikből magának ezen pályán hasznót nem ígére; de a nyelvekben, mathesisben és földleírásban, vas szorgalommal pótolgatá önlassúságát, s Gyula szinte azzal segíté őt tanulmányaiban elő. Ongay Józsi égett Gyuláért, s önszívéhez ragadá ezét. Nem volt köztök szó váltva érzelmeikről soha, mert szódba öntve ritkán nem vesz az indulat; de lelkeiket örökre egybeforradva érezték.

Egy nyári napon, számos tanuló-csoport indult csónakázni a folyóra, s közte Ongay is, ki csónakázásban, úszásban, mint katonai gyakorlatokban, különösen ügyes vala. Gyula nem állhata kérelmeinek ellent, s a társasággal mene. Forró volt az est és rekedt, s a többség egy folyószakadéknál fürdeni vágyott. Gyula ellenkezett, s az iskolai tilalmat hánytorgatta; de igazabban, borzadt jó anyjának tett fogadását megszegni, mi miatt mindeddig sem csónakázni, sem úszni meg nem tanulhatott. Heves ifjúságot ritkán korlátol hideg tanácsadó. Szemtől félre vagyunk itt! kiáltának, s kikötvén csónakjaikkal, vetkezni kezének. Gyula köre ült a víz-szélen és lábát áztatta, míg a többiek víg robaj közt zuhogtatták úszva a habokat. Kitűnve pajzán volt Ongay, és bizakodva ügyességében, több ízben át és vissza úszta a folyó-kart. Azonban hűlésből-e vagy fáradásból? egyszerre görcs állta el lábait, s a folyó közepe táján előbb kerengni, majd súlyyedezni kezdett. Csónakot! riadozék a szegény ifjú, s iszonyú erőköddéssel igyekezék magát vízszínen fenntartani. Hasztalan! nem sokára bágyadtan eviczelt s csak néha-néha tűnedezett fel. Borzadás és rémülés fagylalt el kitkit a társaságból, s elzárt minden elhatározást, minden segélyt a veszendőtől. Gyula felkiáltott, hajszájai meredeztek, egy pillanatig küzdött keblében élet-vágy és barátság; majd feledve maga körül mindent, feledve ügyetlenségét az úszásban, víznek ugrott. Mentés-vágya, szükség, ifjúi erő és természet segélyeivel, barátjához vergődék, kinek már csak haját szemlélé meglíbbenni a vízszínen; megragadá azt, s társai segíték be mindkettőjüket. Rémülés, fáradás és nyelt víz, ájulást vontak Gyulára, melyből azonban partra érve felocsúdván, esdekle barátinak, részint hogy orvosért siessenek Ongay számára, részint hogy dörgöléssel igyekezzenek életre hozni ezt. Szerencse vala, hogy egy közülök, mint orvos fia, érte valamit az élesztésekhez.

Elérkezék kocsival az orvos, s feltevék hozzá a két barátot, kik bágyadtan és halál-színnel ülének egymás mellett. Ongaynak kínos éje vala; teste forróságban volt, s fel-felvonaglott álmából. Reggelre látá az orvos, hogy forró hidege van. Gyula nem tágitott ágyától, s kifáradhatlan béketűréssel leste barátjának minden mozdulatát, és az időt, hogy rendesen nyújthassa neki az orvos-szereket. Ifjúság, természet, és baráti ápolat segítének; s pár hét múlva lábbadozék Ongay. Nem szeretnék elhalni, mondá ez könnyezgő szemmel Gyulának, hogy oly nagy adósságomat irántad, fizetetlen vinném magammal a sirba! s oly hévvel szorítá barátját teli meljéhez, hogy az erős indulat majd káros lön még bágyadt egészségének. Megegyezék Gyula esdeklésére abban, hogy erről többé szó köztök ne legyen; s nem is vala szó, de szem, és minden mozdulat Józsinál azt bizonyíták szüntelen, hogy megmentett életét Gyulája bármily pillanatban kívánhatja, viheti vízszinti hálás áldozatul.

Arczfestész érkezék a városba. Gyulát vágy kedveseit, anyját, Józsiját másolatban bírhatni, arra határozá, hogy leczkéket vegyen nála. Ez vala az első festész, kinek műveiben Gyula művészetet s a festészet költői oldalát sejteni kezdé. Ez azonban amabban tapintat vala inkább, mint alapos tiszta ismeret, s Gyula sajdító lelkét nem képes kielégíteni. Mindazáltal elszórt észrevételei, miket Gyula és saját dolgozatairól olykor tett, felhordásai Bécs, s a királyi képcsarnok látott műdarabjainak, és remek művek után szokott ecsetje, elegendők valának arra, hogy Gyula rokonos lelkével, a művészet új világát sejtessék, s bár homályosan is, azt ebbe bepílogatni hagyják. Vágyban és kéjben dagadozott keble, tágasb tér nyilván meg

előtte; s a mint az idegen művész, a magyar föld művészeti szegénységéről panaszkodék, új terv-szikrák pattantak egyszerre lelkébe. Lángoló képzeletében úgy tűne elő önmaga magának, mint ki egykor a művészetet, ezen ég leányát, arany felhőn diadalomban szállítandja át a magyar hazába; varázstükörben látá a honi művészek kirakott műveikkel tölt csarnokokat, a vagyonnal és tisztelettel koszorúzott művészi érdemet, a hazai nagyok kényelmes kedvteléseiket a szép mesterségekben, és versenyzéseiket azoknak pártfogásaiban. Nem állának ugyan még tisztán elméje előtt azon eszközök, mik e kies célra fognak vezethetni; de lelkének új irány vala adva, s nemes eltökéléssel arra fordítá ezentúl erejét, hogy magát a művészet mezején oly illően kiképezhesse, miként azt magasztos célja kíváná. Egyszerre elriada eddigi dolgozásaitól, és elszagatá azokat. Ongay korholá hirtelenkedő tetteért. Ne nevezzd annak édes Józsim, felele Gyula, mi jobb, és szebb iránti hódolása vala lelkemnek. Érzem, ki a művészetben szigorú kemény nem bír maga iránt lenni, örökre közepszerű fog az abban maradni.

A festészet nem vala Gyulának többé csupán kéz-ügyesség, és természetnek szolgai követése; hanem avatosság a művészet azon titkos szellemébe, mely a természet nemesb szépségeinek biztos felfogásában áll, s melynél emberi kéz mellett, lélek fest, összehangzásban a természet lelkével. Még ugyan nem vala Gyulának módja remek műveket látni; de képzetében és érzelmében már éltek azok, és ecsetje már-már kezdé azokat kifejtegetni belőle.

Így arczfestései is csakhamar lelket festének testi hasonlatosságban. Valódi szív-élmény vala a két barátira nézve, egymás számára munkába vetetni, s bírálgatni a kelő hasonlatosságokat. Előbb Józsi ült, majd magát rajzolgatá tükörből Gyula, s elkészülvén mindkettő, édes kincs gyanánt bírták egymás képeit, miként már szíveiket bírták vala. Azután gyakorlásból tanítóit és tanuló-társait vevé le Gyula, s nem sokára ritka tökélyre vivé az arczfestést; ámbár a festési művészet ezen csekélyebb ágát soha sem kedvellé annyira, mint a történeti és tájfestészetet, úgymint a melyek inkább kielégíték lelkét, és felelének meg annak. De a kit leginkább óhajta bírni, édes anyja volt, a szerető anya, kit már szinte epedett látni, s alig láthata egész tanulói pályája alatt egy pár nap. Matyinak átalkodott kinézése volt abban, hogy fia haza ne járjon. Itthon kényeztetés várja, úgymond; távolban tán edződik valamit, s magyarabb lesz. A tudósításokat fia tudományos haladásairól, csak félelgedéssel vette, míg Mari kéjben úszott; de az Ongay megmentéséről, mint Gyulától nem várt katonai, s mi egy vala Matyinak, igaz magyar tetről vett tudósítást, villogó szemmel olvasá, s új reményben, kedvben áradozott a czimborák előtt, nem is sejtván, miként üle halvány borzadásban Mari, ki most nehézkes állapotjában különösen izgékony vala, s miként reszketett ijedt aggodalmában egész valója.

Gyula távolléte alatt nagy változás történt az atyai háznál. Biri nőtt s naponként több gondot szült Marinak. Könnyű elméje, szikra-fogó tapló volt a háznál, s Mari arra törte férjét, hogy adja őt nevelő-intézetbe.

Minek? felpattant Matyi, ki nem örömet kívánt válni kedves leányától; hogy idegen nemzetű nevelőnétől idegen nyelvet, szokást, életet tanuljon, s a hazafiakat felejtse? Emlékezel Bányay Julcsára, mint nem vala otthon, a mint haza kerüle Pestről, ingyére semmi? Minden ősi bútornak mozdulnia kelle, s a négy köblös udvart minden szombaton separtette, mert ezt téteté nevelőnéje is Pesten, néhány négyszeg ölnyi udvarával? A magyar szó nagy száját csinált neki, és nyelvficizamodást, s a magyar élet görcsöket.

Én gondolnám, felelt kitérve Mari, a tudományokat, mik világszerte ugyanazok, megtanulja a növelésben, a hazai szokást pedig itthon anyjánál és később férjénél.

Későn édes Marim, későn! Az anya konkoly-irtó legyen-e, melyet drága pénzért vetettek jó földébe? s a férj bajt vegyen-e házához segítség helyett? s ki tudja, lesz-e mindkettőnek esze, kedve, ideje és béketűrése hozzá?

Aztán engedelmeivel nagysádnak, segítse Leguli, a tudomány lelke, igaz, hogy világszerte ugyan az, de alkalmaztatása és életre-szabatása különböző, miként maga az élet, mely nem egyéb mint szokások szövete, s tartományként, sőt hazánkban is vármegyéenként változik. Majd minden vármegyének nálunk bizonyos szamatja van, életmódban és szokásban, szintúgy mint földje termésében; s én, ki nagyrésztét bejártam hazámnak, magamra merném vállalni: egyszerre kijelhelni megyéjét az idegennek, vele-létem első órájában. Már ha a leány nemzeti szamatját is elveszti a nevelésben, mi terhet nem vesz a férj magára, ha messzevidékről házasodik, míg a két szamatot új nejének megadhatja! Vagy igen halkkal honosodik ez, vagy mi még rosszabb, ha gyöngé állású, vagy türelmetlen férj uram, őmaga is utána idegenedik.

Helyesen Leguli! kiáltá melegebben Matyi; tapasztalhatád édes Marim, mi nehezen szokik csak a Dunán inneni leány is, túl a Dunára, s a sík alföldi, a hegyes felföldre.

Mari nem akara hajlani. Mindig szomorú alak, mondá, oly leány a társaságokban, ki kifárasztgatja a mulattatót egytagú feleleteivel, mikkel, miként Párkákról olvasám, mintegy ollóval, minden megkezdett beszélgetési fonalat, együgyűen ketté metszeget; s ez ellen szükséges bírni egy kis tudományyal, egy kis világ-látással. Szűk tapasztalásnak szűk értelem, s ennek szűk szó a következése.

Nem baj feleség, mondá félpajkosan Matyi; ti ha szót kaptok, vinni is szeretitek azt. Magyar anyáink szoltak, ha kérdeztettek. S tudod; mit mondott minap nálunk a derék Kazay kapitány? Mióta többet tudunk beszélni úgymond, kevesebbet teszünk; szánkon megy ki erőnk, mint rossz puskának kiégett gyújtó lyukán megy ki a töltés ereje!

Mari hallgatott, mert reá példa nem volt még, hogy a két összefogott férfi ellen, nyíltan győztes lehetett volna. De mit itt ki nem vihetett, csakhamar segített kivívni a történet.

Mari hosszú téli estéken fonatott a cseléd szobában. Egy jószágból elhozák az idei kender-termést, s kötésekben lerakák a fonó-szoba szegletébe. Kertbeli szenvedélyén kívül, csaknem egyetlen ága levén ez a gazdasszonyságnak, melyet Mari, már az apai házból is kedvteléssel űze, többnyire jelen vala ő fonói között; osztá, számon vevé a munkát; s mesézés, dallás és víg kacaj kurtítottak időt és unalmat munkásnéi között. Biri szívesen mulatozott itt, s egy este míg anyja éppen Gyulájától kapott levelet szobájában olvasá, és reá felele, csepü-bábokat gyújtogatott a gyertyánál, mely szerelmi próbajáték még ma is szokásban van parasztleányainknál. A szeles gyermek, tüzes perjét ejt a kender kötésekbe, s a cselédség - csupa fül és figyelem egy tündér-mesére, melyet Anna asszony, az öreg vadásznő regélgete - ügyetlenül, s csak futólag, nehogy a figyelem fonala megszakadjon, inti meg Birit, hogy füstöt és bűzt ne csináljon a szobában. Nyugodtan megy amaz vacsorájára s visszajöttével, a mint a cseléd-szoba ajtaját benyitja, rémülten látja lángba borulva az új érkezű kendert. Lármát üt, s a bajt, mely a jó erős boltozat miatt veszélyes nem lehet, rémítéseivel nagyítja. Eloltatik kis kárral a gyulladás, de az ijedésnek maradó következése lön. Mari, ki már egy idő-óta gyöngélkedett, most erős szívdobogást kapott, mely gyakran csekély alkalomra is visszatért, s különben is száradásra hajló gyöngé test-alkotását romlással fenyegette. Matyi gerjedt bosszújában, felpakoltatá Birit, s beküldé egy szomszéd intézetbe, azon erős meghagyással, hogy leányát magyar sodrából ki ne vegyék, s csak annyi németre tanítsák, mennyi vásárlási alkudozásokra elkerülhetetlen.

*

Installátio következett a Matyi vármegyéjében, s zajlásba jött benne nagy és kicsiny. Gazdag köntösök rendeltettek meg bel- és külföldön, büszke paripák gyakoroltattak be a bandériumhoz, zsidók és hajhászok lóttak pénzért mindenfelé; mert ragyogni készült mindenki. Matyi is kijelentetvén szárny-legénynek a banderiumhoz, készült illőleg megfelelni tiszteltetésének. Ruháját gazdag paszománt terhelé, s posztója színét majdnem láthatatlanná önté; s egész

készületéből már csak a kard hiányzik. Azonban Matyinak más is fúrta fejét. Az új főispán távolról rokona volt, s örömet tett volna kettős tiszteletet neki. Leventasága mellett, óhajtotta őt versezzel is megtisztelni, s meg nem állhatá, hogy Legulival ne értekezzék iránta.

Ahhoz nem értek, barátom Matyi! mondá ez, a verset mindig alkalmatlan köntösének tartám a gondolatnak; az önkényt-jövőt előli, s helyébe az akaratost csigázza elő. Nem, abba nem avatkozom.

Csak Gyula ne volna oly messze! tűnődék fejkavarva Matyi. Gondban sétált fel s alá a szobában, s kedve egészen elborult, nem igen szokván ahhoz, hogy elkényeztetett keblétől valami kívánságot megtagadni legyen kénytelen.

Leguli, ki kegyurának bűja miatt, szünetektől remegett a víg tanyában, szívére vette a dolgot, s hánytatván elméjét: megállj Matyi barátom! így szóla, mindjárt itt termék. S elsietvén, kevés idő múlva megtére inassal maga után, ki egy ruhahordó teli kosár, színes papirokba kötött könyvecskéket emelt elő. Ezek mind alkalmi versezetek, mondá Leguli, restaurációkra, installációkra, és hivatal-nyerésekre irattak; s ablakba ülve serényen olvasa egész gyertyagyújtatig. Egyszerre felszökék székéről: megvan barátom! kiálta örvendve, bár buta legyek, ha reá nem akadtam a másák mély titkára. Az egész theoria ez: álmodni kell látnunk, s az apotheosis alá menendőnek rangjához képest, lehoznunk valamelyik istennőt, Themist, Minervát, Justitiát, s a t.: s ennek szájába egy kissé bátor - minél bátrabb annál jobb - magasztalásokat adnunk, miket a kegy-istennő épen ne szűk marokkal szórjon nevünkben, kedveltjének szeme közé. A vége, mint gondolhatod felébredés, áldás, kegyvadászat, s más efféle. Ezen elrendezést találtam, barátom, majd mindegyikében e nyaláb versezetnek; de halld, miként lesém el belőlük költőink többi fortélyait is. Nagy hasonlatosságokkal élj: orkán, Vesúv, Aetna, ború, zúgó vész, vihar, villám, zajló tenger, hegy-ormok, sas, oroszlán, dörgő ágyú, öldöklő csata s a t.: rázkódtassanak versedben, hogy a nagy szavaktól ne lássék a kis gondolat. Ha édes akarsz lenni; virág, harmat, szellő, hajnal, alkonyat, selypegjenek benne. Félig értsenek olvasóid, félig pedig csak sejtessenek - így versed jó; de ha egészen érthetetlen vagy, még jobb, úgy magasztos vagy. Minthogy elolvastatásod után mitsem bír belőled elmondhatni az olvasó, tehát felőled sem fog mondhatni egyebet, mint: dicső! felséges költő! babért, koszorút a beavatottnak!

Engedjenek önök egy kérdést a járatlan asszonynak, mondá Mari, ki épen vacsorához terítette a szobában, nem tesznek-e theoriáikkal egy kissé méltatlan szolgálatot költőinknek? Emlékezem, hogy volt tanítóm Káray, másként beszélt egykor atyámnál, a költői érdemről. Miként Leguli úr azt előadja, úgy látszik, mintha ez a magasztalt költői művészet, önöknek csak egy zsóldos leányka volna.

Az én theoriám nagysád, felelt Leguli, ím e nyalábnak kivonatja, mert különben csak hasznosért szerettem fáradozni. Itt az isteni poézis, miként sokak által neveztetik, csúszó féreg inkább mint repülő sas; de hiszen magunk is ez úttal, csak a földön akarunk maradni. Egyébiránt ritka tudomány, mely már egykor-máskor zsóldos lyánkává ne szegődött volna. Hogy a többről hallgassak, csak a természet-tudományt, s magam szép tudományát, a törvényt említem. Igen szeretjük ott találni fel az igazságot, hol azt találni óhajtjuk. De különben legyen gond nélkül nagysád! az ily alkalmi versezetekről, a mennyire tudom, egy pár hónapra megjelentök után, ritkán tud más valaki valamit, mint a kik írták, és kiknek irattak; sőt néha ez utóbbiak sem. Ezen nyaláb minden darabkájában, örök élet ígértetik a tiszteltetendőeknek, s maga is valami olyast vár némelyike a tisztelőknél; s úgy látom, mind két rész rég feledésbe tűnt már minden halhatatlanságával.

Azért csak tegyünk kísérletet, mondá Matyi, tudod barátom czéломat benne.

Bevonatott a herébe a kasznár is, s a nyaláb mintájára nagy munkával öntetett egy versezt, melylyel legelőbb is Matyi vala megelégedve, Leguli kevésbé, a kasznár pedig, bár legtöbb része vala benne, éppen nem.

Kell valaminek lenni a verselésben, mondá fejcsóválva ez utóbbi, mi nem egészen foglaltatik a fiscalis úr theoriájában.

Az, felele kaczagva Leguli, hogy álló földöni járáshoz szokott lábunk, nem híg légbeni lebegéshez. Kierőtetni magát világból, életből, önmagából, sőt még szokott nyelvéből is - nem mindenkinek dolga.

Azért ne is mindenki fogjon belé! mondá a kasznár.

Miért ne? szóla Leguli, czélunk nem levegői pára. Épen nem poétai név az, mely tollat fogat velünk. Sokszor nem árt öneszméletünk ellenére is, együtt bohóskodnunk másokkal, s titkos örömet éreznünk biztos józanságunkból. Vannak tudományok és ügyességek, miket, miként bojtortjánt leráznék magamról, ha reám ragadnának is. Ilyek nekem a költészet, és szép mesterségek gyermekeskedései. Száraz nyári villámlások ezek, hasznos eső nélkül. Így vagyok a játékszínnel is. Mosolygom magamban a hosszú monológokat - mert melyik ki nem örülésre hajló, fog magában beszélni? - kaczagom az operákban, az énekelve haragvókat, dühösködőket, sőt énekelve küzdőket, kinnal, kétségbeeséssel, és halállal. Sokszor ezek az én jó embereim, a színészek, kiket személyesen ismerek, s kikről tudom: miként vágnak élni, s kényelmesebben élni mint mások, úgy játszanak az élettel, mint gyermek a maga labdájával; majd felpékelik egymást, miként húros rigókat, majd nyakra-főre veszik egymást férjül, nőül, hogy szinte megtéved az ember bennök és a valódi életben. De azért ha városban vagyok, el nem mulasztom megjelenni a színházban, s legelni másoknak sovány lelki élelmökön; mert úgy gondolkozom, hogy önkedvtelésünk örök üzése, s eltolása mindennek, mit tulajdonunká nem tehetünk, igen egyoldalúakká tesz bennünket, s végre haszonvehetlenekké a társaságokban.

Déltájban, két lovas könnyű szekeren, vendég hajtattott fel az udvarba. Még messze jöttében, hasztalan találgatták azt Matyi és Leguli, míg nem Mari gyermeki örömmel sejté, Káray volt tanítóját a vendégben. Ő volt, s Mari öröm-feledkezésében ajkához ragadá kezét, miként kis leányka korában tevé vala, atyja és háza barátjának; s most annál szívesebben, hogy inkább érzé: mit köszönhet neki. Csillogó szemekkel vezeté be a férfiaknak, s nem ügyelve önállapotára, futosott szobát készíteni kedves vendégének, s belé hordatni holmiját.

Káray egy középtermetű, sovány de ép inszálás testű férfiú, jól behaladt immár estjébe életének. Azonban lelkes szeme, mely tiszteletet és bizalmat parancsolt, s nyert egyszerre, és eleven pirú arczai, az idegen szem előtt sokat levontak korából. Egykor nevelője vala ő egy fiatal mágnásnak, kivel végezvén a pályát, kötött kis tőkepénzén, egy nemesi jószágocskát vőn zálogba, s most függetlenségben élé napjait. Üres óráiban válogatott ízlésű könyveket olvasott, miket vagy kölcsönzött, vagy tehetségéhez képest meghozatott, s így tört el nem maradni az idő szellemétől, és míveltség haladásaitól.

Káray azon nemű tudósok közül való volt, kiket polyhistoroknak nevezünk. Lelkének szomszaga igazság és tudományok után, általában felfoga mindent, mi ember boldogításra-szolgál; nyájas emberszeretete pedig, hol csak teheté, gyakorlatba hozá azt. Így nem vala neki sokáig kiválasztott pályája, mignem körülményei őt a nevelőire vonák. Kötelességből előbb, majd kedvtelésből, egészen új elhatároztatásának szentelé magát. Szorgalom, olvasás, saját nyomozásai és tapasztalásai, széles ismereteket, mély behatásokat szerzettek neki, ezen kimeríthetetlen pálya körében. Minél tovább haladt elméje, tudása, minél inkább terjedtek tapasztalásai, az életben gyakoroltatni szokott nevelések körül, minél inkább gyarapította e részben emberismeretét; annál inkább meggyőződék a nevelés nagy fontosságáról, annál inkább hívé, hogy

egyedül ez adhatja meg az ember érdemét, boldogságát. Innen erős kötelező, sőt szorító törvényeket óhajtott a rosszul nevelő szülékre nézve. Én, így szóla, minden megyében, az árvaszéknél, egy-egy nevelői őrzt rendeltetnék, kinek tiszte fogna lenni: helyenként és családonként felügyelni, miként neveltetik az ifjúság? Rajta kívül a lelki atyákat, és közel-rokonokat vonnám ezen ügyeleti köteleességre, szabadnak hagyván mindenkinek a feljelenthetést. Mostani langyos köz ügyeleteink mellett, mennyi rossz nevelés nem kerüli el a közönség figyelmét! Ha meggondolom azt, miként veszi a nevelés bordára éltünk szövédéke fonalát, hogy a nevelés egész ivadékokrai magvetés, hogy a rossz nevelő, miként várat a mínázó, polgári állományok boldogságait ássa alá, hogy a jó nevelés több gonosznak veszi elejét a polgári társaságokban, mint annak legkeményebb törvényei is; s ezeknél annyival becsesb, mennyivel üdvesebb menekedni a nyavalyától, mint abból kétes orvos szerek által gyógyíttatni - lehetetlen azon közügyeleti langyosságon nem csodálkoznom, mely általában a szüléknek szabad kezét enged abban, hogy gyermekeik jövő sorsát, kényök szerint határozgathassák el előre, jó vagy átkos növeléseikkel; s egyedül kényöktől függjön, áldást, vagy átkot hinteni el egész ivadékok sorain!

Ily gondolkozással, Káray ember-baráti lelke nem nyughatott, s tapasztalva szét e hazában a sok hiányos növelést, mely gyakran nem vala egyéb test-növesztésnél, korosabbá-tételnél, s melyet részint józan alapokkali ismeretlenség, részint ügyetlenség és csekély figyelem a növelés fontos voltára, okoztak: nem késett mintegy apostolául szentelni fel magát a növelésnek. Két lovat tartott, csak azért, hogy szét járjon rajtok a hazában, tanácsot oktatást, irányt adni a növelés ügyében, korán inteni a gondatlan szüléket, szép ügye érzetében és hevében, nem ritkán dorgálni is az átalkodottakat. Szoros bírálója volt ugyan ő e részben minden hibának, melyet kifürkészhete; de világi forgottsága és sima ember-bánása, ritkán hagyák eltévesztnie azon utat és modort, mely célhoz vezethete. Tanácsait rendszerint nyájas részvétbe tudá burkóztatni, mely a tanácslottól a csekélyebbség keserű érzetét elkíméllette; néha mellékesen hinté el tanúságait, mint gondolat-szikrákat, s ezeknek használasát, az illetők elfogadhatóságára és erejére bízta. Az egy nevelésen kívül, miben véteknek tartá a hallgatást, az emberi bohóságokat hagyta azoknak lenni, s megfért mellettök; gyöngeségeknek pedig inkább baráti munkás orvosa, mint ítélgető hideg bírója vala. Így Káray rettegett és óhajtott vendég vala, miként a körülmények hozták magokkal; de mindenfelé a merre fordult, hasznos férfiú, kinek áldás kelt nyomai után.

Matyinak nem egész embere vala Káray; mert bár miként érzé is ez a maga közlése mesteriségét a társaságokban, bár miként tudott is lehajlani kinek kinek fogalmához és egyediségéhez, nem lehete Matyinak az ő közelében nem érzene, a tudományos világban járatlanságát, s titkon nyomasztó vala neki amannak lelki felsőbbbsége. Ehhez járula az is, hogy Káraynak mint nyílt világ-polgárnak terjedtebb vala önzési köre; szíve melegen vert az egész emberiségért, bár melegebben hazájaért; de Matyi keblében vakító láng lobogott nemzete iránt, s míg ennek gyöngéjét is imádta, örömet nem méltatta az idegen tókélyt. Gyakran váltattak köztök tüzes viták e tárgyban, de a melyek Matyit rendesen annál nagyobb kedvetlenségben hagyák, hogy Matyi oly nagyon igaznak érzett ügyében is, nem mérkőzheték az okokban, példákban oly gazdag, előadásban oly gyakorlott férfiúval. Azonban ennek mostani látogatása, nem vala épen rosszkori neki; s azonnal eltökélé magában vereszetét közleni vele.

De Marinak, kiért Káray is inkábbára tevé látogatását, sokszorosán kedves vendég vala ő. Azonfelül hogy hála hajtá felé, tanácsló barátja volt Káray, s látására sok kedves jelenései, eseményei gyermeki korának, mely varázslatát egész éltünkhozzát nem veszti el soha, lebbentek lelke eleibe. Nyájas szorgalommal sürgött körülte, s napjai szokott egyformaságából mintegy kikapatva, ébrebb elevenség látszott szállani arczaiba és lépteibe.

Rokon lelkek hamar azon kedvteléseknél lelik egymást, melyek közös kapcsaik. Délután nyájas erőszakkal voná be Mari Kárayt a maga szobájába, s megmutogató neki Gyulája leveleit, mikkel amaz igen elégedve vala, és festményeit, melyekben csodálnia kelle a gyermek haladását.

Nincs kedvesebb előttem, úgymond Káray, mint ha az ifjúság korán a szép művészetben oktattatik. Azon harmonia, mely ezeknek alapja s mindegyikénél kisebb-nagyobb mértékben a külérzésekre hat és dolgozik, korán átfoly a gyermek lelkébe, alapot ver benne, és ahhoz szoktatja őt, hogy miként lelkében él, úgy mindenben az élet folyásában, összeillést, harmoniát keressen és találjon. A többi felett musikát és festészetet óhajtnék e célra használtatni a nevelésben, s az elsőt még inkább az utóbbinál. A musikában foghatóbban, csekély befolytával az ítélő tehetségnek, mely a gyermeknek még nem tulajdona, inkább csak a külérzések által mutatkozik a harmonia, s innen biztosabban és egyenesebben hathat a gyöngé szív-hajlamra és kedélyre. Festészetnél már fontolás és megítélés szükségesek, s így ennél inkább csak kéz-ügyességet kaphat a gyermek.

Leguli azon tündődék, hogy a szép mesterségek, varázslataikkal könnyen elragadják, elrabolják a lelket, a szükséges valódiaktól.

Az már a nevelés irányához tartozik, felele Káray, hogy ezen kedvtelés csak mellékes maradjon a növendéknek; s ily szenvedélynek valóban szívből óhajtnám, minden művelt ember számára a művészetet. Nélküle lelkünk kopár, s alig érezhetjük emberi méltóságunkat, és ízelhetjük az élet nemes örömeit. A tág teremtés harmoniájának érzetét bírni, s annak legnemes alakjaitól kivont ideáli széppel barátkozhatni - mily gazdag, mily nemes örömforrás! Kinek ily kedvtelése nincsen, csak tenyésztés annak élete, s boldogsága nem egyéb bajtalanságnál.

Mari azon aggódék, hogy nem minden gyermeknek van bel-ereje a muzsikához.

Hajló vagyok hinni, mondá Káray, hogy miként igazság-utáni szomjjal, úgy muzsikai tehetséggel is, kisebb-nagyobb mértékben bír minden gyermek. A hangok harmoniája egyezik a lélek harmoniájával, s amaz abban, vagy szunnyad, vagy legalább sejtetik általa. Minden csak attól függ, hogy ez kedvező körülmények, és környező muzsikai talentumok által, korán költessék fel és ápolassék.

Alkonyat felé a kertben sétált a társaság. Míg itten Mari fürgén mutogató Káraynak a maga rendezését és szorgalmát, Valkay szomszéd diófáihoz érének, melyek sűrű árnyékot vetettek be a Matyi kertjébe. Ezeknek árnyaiban mi sem akar teremni, így adá elő panaszát Mari, a vita megindult felettök.

Én azt vélem, szóla Mari, hogy szomszédunk szívességből diófáit, mik úgy is csekély gyümölcsöt teremnek, kivághatná.

Hiszem is, hogy megkérve megteszi: mondá Káray.

Tartozik megtenni, állítá Leguli, és arra, hogy más kárával nem épülhet senki, törvényeket idézgete.

Igaz, megjegyzé Káray; de a szomszéd mellett is több okok harcolnak. Az ő diófái idősbe e kertenél, tulajdon földjében állanak, melylyel kiki szabad. Szeretlenségre mutat, legnagyobb igazainkban is, elmellőzése a béke útjának, s ha egyenesen a törvény fegyverét szegezzük felebarátunk meljének. Hazánkban is nem egyszer fájlalám, hogy nincsenek törvény által rendelt békebíráink, és hogy némely esetekben, ítélet által már későn rendeltetnek meg azok, midőn már a felek költségből, szeretetből kiperelték egymást.

Darabig folyt a vitatkozás. Leguli tüzesen vitta a diófákat, Káray józanul védte azokat.

Gondolnám, legjobb lesz, mond végre Matyi, cselédet vagy levelet küldnöm által a szomszédhoz.

Ne tegye a tens úr, esdekle Káray. Más ízben hallám, mily vont lábon áll a két ház egymás ellenében, a rossz szomszéd pedig annál nagyobb átok a távolbani ellenségnél, hogy amaz örök karczaival óránként sért, vagy sérthet, s így rettegető ölyve házi örömünk szelid galambjának. Éltemben többször volt alkalmam tapasztalni, hogy ily esetekben izengetések, levelezések, olaj valának a tűzre. Ingerlett kedély, bosszúra kész szív, fülánkra talál minden betűben, melyet gyanús toll feste, és minden szócskában, melyet cseléd gyakran vagy feledésből, vagy pártszellemből nem híven ad elő.

Tartok tőle, mondá Matyi, hogy ha átmegyek, rosszabbá ne tegyem a dolgot.

Nincs mitől. Első fellobbanások ellen óv a gazdai és vendégi szokott viszony, s a kebleket béke felé hűti, melyet kölcsönös ömledezések, valódi szándék, s a béke áldásainak megfontolása, könnyebben meg is köthetnek.

Matyi nem bízék magához, vagy is inkább homályos érzetében, hogy az öreg Valkay szomszéd iránt ő vala a méltatlan, átallá annak tekintetét. Közösen tehát abban egyezének meg, hogy Leguli menjen követül által, ámbár Káray sokáig ellenzé azt. Más szívével békülni, úgymond, hosszú bizonytalan út. De különösen Legulit, titkon azért nem óhajtá ezen közbenjárásra, hogy az, ki mint ő, minden szóváltásnál, tör a vég szót mint igazság cím-jelét magánál megtartani, nem látszék neki béke emberének lehetni.

Este a helybeli boltos zsidó levelet hozza ki a városból. Leányomtól van! kiáltá zajosan Matyi, de átfutván azt, meg nem állhatá, hogy egy pár nyomós szitok ne reppenjen ki szájából, ámbár Káray előtt azzal kimélőbb szokott is lenni. Közre nyújtá a levelet, melynek ezek valának, a leghibásabb betű-rakással és jelzéssel írt szavai:

Édes uram atyám!

El nem akarom eresztetni a jó alkalmat a nélkül, hogy állapotom felől tudósítsam. A munkákban jobban boldogulnék, csak oly sokat ne kellene ülni mellettök. A francia nyelvvel sokat gyötör bennünket a morgó öreg nyelv-mester. De minek nekem a francia nyelv? nem megyek én soha francziához férjhez, magyar leány vagyok én. Zongorában, énekben, azt mondja a madám, sokra mentem már; ezt hiszem is, mert ahhoz nagy kedvem van, és a zongora-mester is nyájas fiatal ember. Mindig csinos, mintha skatulyából vonták volna ki, nem hint bennünket tobákkal össze, mint a nyelvmester, aztán szépen szól mindegyikünkkel, kivált velem. Táncz-órákon már is én tánczolok elül, pedig régibb tanítványnék is vannak nálam. Már jó formán megszoktam a városi életet; mert multságunk, látogatásunk elég van, s gyakran igen vígan vagyunk. A mint mondják, meg is híztam, de én ezt hinni nem akarom; mert bizony többet is megenném. Azért is igen kérem édes anyámat: küldjön valami ennivalót be; de úgy hogy a madám meg ne tudja. Magyarul csak megmerem írni, mert egy szót sem tud magyarul. Német levelet adott előmbe, hogy azt írjam haza; de a zsidó siet s aztán épen theátrumba készülünk.

engedelmes leánya,
Bélteky Biri.

Éhen öli el a lyányomat, a vén boszorkány! kiáltá Matyi, s szája végire szökék ismét az előbbi szitok; de korán visszanyelé azt még is. Van tudom száz meg száz köntösben burgonya, és sovány paréj! Tünődésében társzekeret lett volna kész pakoltatni kedves leánya számára, ha Káray nem csillapítja, nem nyugtatja. Ki soha szükségét nem látott, mondá ez, fele lelki tehetségeinek szunnyadásban hevert annak. Miként plánta-tenyésztésre, szép időjárás mellett, olykori ború, eső és szél kell: úgy gyermeknél is apró nyomorgások szükségeseek, a kényelet és öröm közé.

Mit tart ön Birim leveléről? kérdé négy szem közt fojtott hangon Káraytól Mari. Anyjáról ki hordozta, dajkálta, egy szó sincs egész levelében.

Örömet kímélném, az anyai gyöngéd szívet, mondá Káray, ha itt károsnak nem látnám a hallgatást. Nekem Biri levele több tekintetéből nem tetszik. Ő aligha jó kezek közt van. A lyánka már is férjhez-menést emleget, s a csinos klavir-mesterről terjengés nincs minden gyanú nélkül. Mire a sok látogatás oly intézetben, melyben minden óra kiszabott foglalkozással van elfoglalva? Általában az egész levelen bizonyos könnyelműség van előlve. Én szeretem, ha a szép nem könnyedén s inkább verős oldaláról hajlik venni az életet, mint árnyékossárol; mert az ő hivatások az, hogy hozzánk simítsák az életet, mely nem ritkán bő köntösként áll el a nagyobb gondú férfiaktól; de a szerfeletti könnyű elme, miként forradzó és habzó szer felül fut edényén, úgy nem fér meg a házi élet szűk körében, holott csaknem egyedül ez világa a jó nőnek.

Nőnevelő intézeteink foglalkozásira fordult a szó. Káray országos ügyelet alá óhajta állíttatni azokat. Ha mesterlegényt, így szóla, fel nem szabadítunk illető vizsgálat nélkül mesternek, miért ne kellene még szigorúbb vizsgálat alá vennünk azokat, kikre szemeink fényét, lányainkat, s a hazában leendő egykori nőket, anyákat, s így ivadékok törzsökeit és képzőit bízni akarjuk? Az egészre nézve nagyobb befolyású dolog ez, mint vélnők. Mivel Európánkban, bár szelidebb de biztosabb hatalom a szépnem bájaié, mint nemünk erejeé. Rousseau azt mondá, hogy ha valamely eszméd, pártfogás hiányában, közönségessé lenni nem bírja még, nyerd meg számára a szép nemet - s közdivatú leendő az azonnal.

Mari arra hajlott, hogy haza hozassa Birit; de Káray mást javasolt. Fél nevelés, úgymond, rendesen minden kötelességeinkre nézve rontva nyújtja lányainkat vissza. Az úgynevezett nagy és kis világ közt, magát fel nem lelhetve, fog lebegni örökké, s bukdosni ebben és amabban. Végre abban állapodtak meg, hogy Mari a nevelőnének, Káray egy a városban lakó barátjának írjanak, s kössék lelkeikre a szoros felügyelést Birire.

Elégedett vígsággal folyt el egy pár nap a társaságtól, melyben Mari is, mennyire körülményei engedék, nyájas részt vőn. Leguli ugyan gyakran igyekezett elemére, vitatkozásokra forgatni a szót; mert a mívelt Káraytól szinte míveltnek méltatni, hízelgő remény vala neki; de Káray, kímélő ügyességgel tért ki mindenkor, s vagy hallgatott, vagy Matyi gazdaságáról értekezett. Miért is ez szintoly mértékben meglelté hozzá, mint melyben Leguli hidegedék.

Mari, ki ezt sejté, s kedves vendége mulatozásai iránt aggódni kezde, külön faggatá Kárayt. A vitatkozást, mondá ez, csak úgy szeretem, ha vagy használhatok, vagy tanulhatok általa, mert így igazságra vezet; ha ezek közül egyikéhez sincs kilátásom, kikerülöm azt. Az ilyen vitatkozás, még akkor is, midőn az személyeskedés, vagy okjáték nélkül vitetik, az által, hogy a tárgynak sok mellékes oldalait tünteti elő, könnyen letéveszti a lelket az igazság útjáról, mely mindenkor az egyenes, mindenkor a józan okosságé. Így vagyok nagy részével az ügyvédeknek, kiket a dolgoknak sok oldalról tekintése, mi hivatásukkal jár, könnyen oda téveszt, hogy kétkedőkké váljanak, s bizatlankodván a választásaikban, ok-vitákkal kívánják erősíteni magokat. De leginkább átallok oly emberekkel vitatkozni, kik valami előítéletekhez, vagy kiválasztott emberekhez mintegy hozzáeszküdtek, azokat magok eleibe, mintegy sérthetlenségnek fogadták, sőt némi dicsőséget keresnek azoknak makacs, merész oltalmazásában, vagy vádlásában. Nyíltan állnunk minden újabb jobb győződésnek, igen nemes szerénység bennünk, de igen is ritka; mert nem tudom: fiát szereti-e jobban az ember, vagy véleményét? s különös az, hogy nincs szélesebb tér a gondolatok világánál, s még is mily nehezen fér meg ember egymás mellett abban!

Azonban Káray másnap elkészült, s Matyi tükön áll verzetével. Oly pironkodással, miként dolgot szoktunk előadni, mely felől teljes bizonytalanságban vagyunk: illő-e, nem-e? s ez egyre nézve bizonyosságban, hogy nem értünk hozzá, végre előmutatá azt.

Ez nem állhat meg! mondá szeliden, végig futván a verset Káray; s tán jobb tens uram, hogy meg nem állhat. Jó Pegaz nem ígáslónak való, s a vad hevű, de ép ítéletű Atillát bizony nem kárhoztatom, hogy ráriaszta a páduai csapodár költőre. Az ily alkalmi versezetekkel járn szokott szembei hízelgések, s olykori csúszó magasztalások, a rómaiaktól jövének egykor, nyelvökkel divatba nálunk. Azoknak költői, tetszésök szerint isteníték azokat, kiktől pártfogást, kedvezést váranak vagy nyerének, s engemet, megvallom, mindenkor kedvetlenül rántottak hallhatatlan műveikben, a gyarló halandóra vissza. Annyi bizonyos, hogy az efféle még avatott tollú darabokban is, ritkán nem veszt az író, az isteni művészet, sőt maga dicsőítettünk is. Amazok, mint kibérelhetők, becset vesztenek, s tán ez az oka, hogy számos nagyjainknál a költői név dísztelen; ennél dajkái lesznek ily versezetek, mik gyakran csekélyekre érdemeket hazudnak, méltatlanoknak halhatatlanságot ígéretnek, az önhittségnek, mely mint egykor megjegyeztetni hallám, annál biztosabb jelensége valamely tartomány csekély míveltségének, minél sűrűbben ül az széket lakosainak orrain. Én azt óhajtnám, hogy tudósink, művészeink, bírt kincsökre, mit rang nem adhat, pénz nem fizethet, kevélyebbek lennének a csupán rangosok és pénzések iránt, kik ezekben mindent bírni vélnek; legalább is oly kevélyek, mint hasonlók, s egysorsuak közt szoktak lenni.

Kívántam volna ezzel is kedvét nyerni a főispánnak; mondá, homlokát vakarva Matyi. Mari hozzá óhajtná Gyulámat törvény-gyakorlatra.

A szándékot igen javallom, mondá Káray; a főispán élet-tudománya, biztos irányt adhatand az ifjú készülétének; s az elfogadást ő meg sem fogja tagadni ezen úri háztól. Azonban én, mint egykori tanuló-társa ő méltóságának, szerencsés vagyok most is élni barátságával, s tudom, hogy szónoki előadásokban nagyobb kedvét leli, mint költőiekben. Nem fogna-e czélosabb lenni, egy kurta köszöntést intézni hozzá, akár a gyűlésben, akár a követségénél, mely őt fogadandja; vagy ha erre nem mutatkoznék alkalom, poharat köszöntni el egészségére az installationalis ebédnél?

Tetszett Matyinak a javaslat. Ő eddig a gyűléseken s köz ünnepélyeken, csak rövid felkiáltásokban, vagy kurta kifakadásokban adta szavazatát, helyeslésre vagy nem helyeslésre, s nem mert szónokságával terjedezni; ugyanazért tanácsosbnak véle a pohár-elköszöntést választni alkalomul czélzott kegy-fogására, remélvén, hogy az étel ital hevületei és szabadabb vígság elkészítgetései, jótévéleg segélendik majd szónoki járatlanságát elő.

Káray elmentével, visszarogyék Mari, kit kedves vendége mintegy kiemelt volt magából, előbbi foglalatosságaiba, s egy idő-óta tartott gyöngékedésibe. Szembeötlő erőltetéssel folytatá gazdasszonyi tisztét, s Leguli azt tanácslá Matyinak, hogy nője lebetegedése idejére, s addig is, segédet rendeljen melléje. Sok hányás-vetés után, Leguli egy magához rokon leányt ajánla, s Matyi megtevé iránta a rendelt.

Marit édesen foglalatoskodtaták nyavalygásiban is azon eszmék, mikben a kert helyrehozása iránt, Kárayval megállapodék, s eltökélé magában kivitelöket, mihely az isten átviszi várandóságán. Innen a szomszédnak diófái, mint főakadály ebben, nagyon szíven feküdtek, s nógatá ezek iránt a férfiakat. Szívesen szoktuk halogatni az oly teendőket, miknek kedvetlenségeitől remegünk, s Matyi napról órára alkudozék sokáig; mígnem egyszerre más gondolat üté, s oly hevesen kezdé sürgetni Leguli átmenetelét, mint eddig idegenkedék attól. Elhatároztaték délutánra Leguli átmenetele a szomszédhoz.

Nem teszi meg a szomszéd? mondá Matyi az asztal felett, óhajtvá, hogy valaki ellent mondjon neki.

Tartozik! felelt Leguli, erősebben tevéen le kiivott poharát, hogy ennek koppanása, mintegy súlyt és bizonyosságot adjon szavának.

Bizony óhajtnám barátom, ha Marimnak kedvét tehetné ebben, mondá Matyi, azon rendes fortélylyal élve, melylyel szoktunk akkor, mikor magunk érdekén felül, nyomósbnak vélt ingerrel is kívánunk sürgetni valakit, ügyünk kieszközlésére. Mari mindenkor bizonyos hidegséget érezvén magában Leguli iránt, kerülte azt, hogy kötelezettje legyen; s ezt tudván Matyi, biztosan számolt arra, hogy Leguli kapni fog a ritka alkalmon, némiképen lekötöztetni kegy-asszonyát; a minthogy mindent is fogadott. Csak az az átkos lövés és kecske-história ne történtek volna! mondá Matyi.

Ej mit? felele buzgólag Leguli; egyik szerencsétlen, másik ifjú bak-ütés. Ha józan ész és jóakarát lakik a szomszédban, nem fogja azokat egyebeknek venni.

Már akár mint veendi barátom, mondá Matyi, a dolog nem esett sértés nélkül. Igérj Valkaynak a kecskének helyett, egy pár szép harmadfű üszét a gulyámból.

Mari nyájasan ölelte meg férjét, ezen nála szokatlan hajlásra: melyet egyedül nője kedvtelése iránti gyöngéd figyelmének tulajdonított.

A mint akard, mondá vontan Leguli; nagylelkűségnek szabad a mezeje, de vele nem tartozol. Kecse-tartás törvényünk szerint, nem szűk erdősegre való.

Úgy, de öreg szomszédunk aszkórságos szegény! közbeszóla Mari, s ki átallná gyógyulásától egy pár kecskének tarthatását.

De kérje az engedelmet, ne zsarolja! mondá Leguli, ki annál keményebben forgatá magát, minél engedőbb vala kegy-urasága.

Különösen neki nagy rejtély vala, mai hajlékonysága Matyinak, kit jól ismere, más peres dolgaiból, hogy engedékenység épen nem vala gyöngéje. Ma egészen megtévedt benne.

Matyinak azonban sokszoros kinézése volt Valkay szomszéd kiengesztelésében. Fő vala az, mit Káray is emlegete, hogy a hűségeskedő cselédség naponként hordogatá a híreket, sugdosá a szomszédban történeteket, mondottakat, s munkás szorgalommal gondoskodék, hogy a viszálykodás gyászos üszke ki ne aludjon soha. A közelség óránként nyújtá az alkalmat, egy átrepent baromfi, egy fán felejtett hernyó-fészek, kárból behajtott marha, elegendő volt erre; s gyakran legnagyobb örömeben lepé meg Matyit.

Ne gondolj vele, bíztató ilyenkor Leguli; nem resignálta behajtott marháidat, majd megfizet a marcális pör.

Nem barátom, kifakada most Matyi; a szomszéd-viszálykodás gonoszabb a fogfájásnál. Egyik sem öli meg az embert, de örömet sem enged neki; mert sem napja sem órája jötte nekik!

A második kinézésre Matyit Mari vezérlé. Ő számos varrni-valót ada ki a háztól s minthogy a fejiérp, avatkozatlanul állott a férfiak viszálykodására nézve, Valkay Kriska pedig, minden alkalmat szívesen megragadott, melylyel maga külön kis tőkepénzecskejét nevelheté: ez utóbbi felvállalá Mari varrásait, s most küldé készen azokat vissza. Kénytelen volt a háznál megvallani mindenki, hogy szebb munkát alig lehet kívánni, s ezúttal Matyi sokat hallván Kriskának ritka ügyességéről, felfogá magában, Marinak tartózkodva megérintett azon óhaját, hogy haza kerülván Biri, nála tökélyítse a kéziéket magát.

Harmadik ingerét a békére, a beálló installatio adá. Matyi nem vala meglegedve paripájával, mely agarász ló vala inkább, mint pompázó paripa. Valkay pedig, mint egykori huszár, ki a lóban, annak pórázolásában, betanításában, habár nyavalyája miatt ritkán ülheté is, most is kiolthatatlan kedvét lelé, soha sem volt egy pár jó paripa nélkül, miket eladott, cserélt, a mint jött. Matyi különösen egy fakójára veté szemét, melynek kengyelverő láb-szedését, s büszke tánczát jól ismeré.

Volt még egy negyedik oka is, nem kisebb ezeknél. Matyi egy hegedűs cigány-bandát fogada fel, s formaruhába öltöztette azt, hogy díszet tegyen vele az installátio ünnepélyén. Nem lévén rögtön más helye, egy udvarán álló, s a földtől néhány lábra felemelt fonott tengeri-góréba szállítá a barna fajt. Első éjjel, szabadra akarván kilépni közüle a kontrás, az álom fél mámorában feledé a góré emelt állását, s biztos kilépéssel oly szerencsétlen bukást tőn, hogy azonnal lábat ficzamáta, mely másnapra mosárnyira dagada. Nem vala mód ruhát és sarút vonni reá, s más a hiányos bandát kiegészíthetni, mint Valkay legényét kérni el, ki egykor a verbunknál hegedült volt, s így épen illő ember vala a hibázó helyre.

Mindezeket eleibe adván Matyi Legulinak, s azokból kivonván a kötendő béke pontjait, jó kívánásaival átereszté Valkayhoz a maga béke-követét.

*

Valkay szomszéd, egy mezővárosi kalmárnak fia, őrmester volt hajdan a huszároknál. Inkább körülmények, mint saját lelke, vonák őt egykor a katonai rendbe. Egy nagybátyja, kapitány az ezrednél, s testestől lelkestől katona, azzá tette Valkaynkát is, s befolyásával őrmesterségig segítette. Ez, vele született szorgalomból megfelele ugyan tisztének annyira, hogy gáncsot és kifogást kikerüle, de azt az éber törekvést a tökély felé, azt a vidor terjengést, mely munkássága körébe rántja a szorosan bele nem tartozót is, azt a kedvtelést és gyönyört a magunk és hivatalunk közti viszonyban, nem nyerheté el tőle katonai állapotja soha. Atyjáról örökölt hajlama, a kalmári vala. Már gyermekségében folyvást volt vagy eladásra vagy cserére való játéka, iskolai szere, és üres óráit legszívesebben tölté atyja boltjában, hol szenvedélyes gyorsalkodással adá le az árúkat, papirba tekergeté, kötözgeté azokat s a t. Atyja - minthogy rendszerint szeretjük fiúnkban folytatandónak tudni kedvelt munkásságunkat - nem is szánta fiát másra, mint kalmárságra; de rögtöni halála után, hitelezők és ragadó kezek fértek kis vagyonához, kik gyöngé korú Valkaynk örökét leolvasztották, s így idegent juttattak be a boltba. Az ezredénél is kitört Valkayból a születési hajlam. Mindenütt hol keresztül ment, vagy szállva feküdt az ezred, kiügyeskedte ő a hasznos adható árú-czikkeket, s nem sokára kisebb nagyobb adóssává lőn neki nagy része a tiszt karnak. Nőszülvén később, kadétokat és alsóbb tiszteket vőn kosztra fel, s naponként gyarapodék. Azonban nagybátyja kilépése, s tulajdon kivágyódása odahagyaták vele a katonai életet. Nejének koros atyja helyébe, kasznár lőn báró Regéczy jószágában; s így hajlamával inkább egyező új pályát nyere. Gazdálkodás és kereskedés - mert Valkay azt tartá, hogy csak az lehet jó gazda, ki termékeivel némileg kereskedő is - hozzá járulván szorgalma, s a katonai életből áthozott pontosság, csakhamar gazdatiszti példánynya emelék őt a környékben. Kalmári szeszélye most jöve még valódi éledésre. Járt kelt vásárokon és árveréseken, vett, adott, cserélt, s nem vala czikk, mit kirekesztene kémlődéseiből. Neje és leánya, kiknek miként nevezé, kötőre-valójok jára a nyereségből, hűséggel gyámolíták őt ezekben, s Valkay néhány év alatt szép töke pénznek lőn urává. Kegy-ura távol lakozék, s helybe kíváná a jövedelmet, feleslegesnek tartván saját szemeivel nézni szét a jószágban, melyet oly jó kezek alatt tudá lenni. Regéczy azok közül való volt, kik folyvást pénz híjjával küzdnek, Valkay pedig azon nemesek egyike, kik folyvást adhatnak, s így midőn Valkay, meljének gyöngülése miatt búcsut vőn kegy-urától és szolgálattól, amaz szép összegecskével marada tisztjének adós. A báró ebben zálogba ereszté neki bélteki kis rész-jószágát, melyet Valkay szívesen elfogada azért, hogy laka legyen, s belőle kicsinben gazdasági, nagyobbban pedig kalmári és kémlői kedvteléseit szabadon és kényént üzhesse.

Különös az az emberekben, így szólalt meg Valkay, a mint agg posta-csészáján, háznépével, huzomos némaságban hajtattott Béltek felé, megrakott szekerei után; különös az az emberekben, hogy inkább szeretnek nagy szolgálak lenni, mint kis urak; pedig kedves feleségem - itt nője kezére szorítá kezét - amaz állapot csak csillogó köntöst ad, míg emez alkalmast.

Te katona voltál, most kalmár vagy, felelt az asszony rezgő könnyel, s ez mindkettő költöző madara az emberiségnek. Mi nők, fészkeinkhez szokott madarak vagyunk, s e megszokásbóli kiragadtatásunk tollait szedi szárnyainknak.

Ej mit, feleség, mondá vidor bízattással Valkay, magadéba mégy. Nagy hazánkból nem megyünk ki, kis hazámat pedig inkább fellelem ott, hol szűk lakó-szobámnak a fala is enyém, mint hol más falába verem szegemet. Amott még gyermekem is akaszthatja kis unokám sipkáját reá.

Mosolygott jó Valkayné, de belül nem vidult. Senyvedni kezdett új lakában, s hervadott meg nem szoktatásában. Csakhamar eltemeté őt Valkay.

Ez, nem birván a míveltebb férfiak eszméletével, inkább fájlalá nejében a takarékos gazd-asszonyt, mint feleséget. Azonban Kriska leánya, tán felesleges tulajdonokkal is fejelezett, kipótolhatni e részben a hiányt. Marka olyan lón, mint fátýolszitája, mely szűken hullata át mindent, s Valkay azon biztos megnyugvással üzheté kémlődéseit és külgazdaságát, hogy a háznál ugyan veszendőbe vagy pazarlásba mi sem megyen. Kriska még anyja éltében gyűjtött kötőre-valóját, most még több apró forráskákból gyarapítgatá, s főkép szép kézi munkáiból, mikben anyja egykor remeklő vala. Valkay szívesen eresztgetett néha apró vizecskét kedves magzatja malmára: ellátván jó előre azt, hogy mátkai nyomtatékul nem lesznek kelletlenek az ily ártatlanul gyűlt összegecskék, minthogy a szegény leányka, hibás fűzések miatt kinőtt vállú vala.

Most már Valkay egyedül kedvtelésének élt, s bő tapasztalásai és néhány jó könyvek után, miket ipájától örökölt s téli napokon olvasgatott, naponként terjeszté és nemesíté azt. Szűk szántóföldjei és szőleje, a legjobb munkában álltak nemcsak a határban, hanem az egész vidékben. Válogatott fajtájú marháira vidulás volt tekinteni. Minden munkának kellő ideje, ereje, minden portékának szabott helye volt nála, s pontos rend és szorgalom szőtte át kis gazdaságát. Szintígy folyt kémlődése is. Józan fontolással és biztos tapintattal, mely jellemzi a született kalmárt, illesztett össze időt, termést, szükségét, környéket, pénzkeletet, s ezekhez szabta maga alkalmazásait.

Így Valkay naponként növekedék vagyonban és ismeretben. Mi sem nyit inkább elmét, s tanít életbölcseiségre, mint sok emberekkel zsurlódás, s kölcsönös haszon-váltás velek. Azonban - ámbár vagyon-vágy és haszon-lesés, mint leggyöngébb és közönségesebb oldalai az emberiségnek, biztos kulcsai az ember ismeretnek - tagadhatatlan, hogy csak mívelt ember-barát kerülheti el, hogy azok nála ember-beccsmérlésre ne nyújtsanak alkalmat.

Valkaynk is, minél inkább gazdagodék, minél inkább ügyeskedék használni az emberek gyöngéjit, annál kevésbé lón kímélő irántok. Ezen ügyesség és gazdagodás, mely másokat folyvást ő reá, magát pedig soha másra szorulni nem készlete, elbizottá tevé őt felsőbbisége érzetében, miként sok gazdagainkat szoká tenni. Megjegyzései gazdaságról és kereskedésről, többnyire helyesek és józanok valának; de ritkán egyszersmind nem élesek, s miként általában nem az embereket, úgy különösen nemzetét sem kímélé kifakadásaiban, s legelőbb is ez hozá őt Matyinál idegenségbe.

Valkay a katonaságból két szokást hozott haza: tudniillik lóháton tevé minden útját, és nyalkán öltözködék, sokszor tekintetlenül az idő mérsékleteire. Egyébiránt is, céljaiba merülve, kis pont vala előtte egészsége, ha haszna testrongálást kívánt; s így a gyakori átfázás, hosszas lovaglás és törődések, úgy lesúlyeszték különben nem gyöngé testalkotását, főkép tüdejét úgy megrongálák, hogy most már gyakran majd a fúladásig gyötrék köhögései; s így az egy borkereskedést kivéve, mely kevesebb törődést kívánt, minden egyéb kémlődéseivel felhagyni kénytelenítették.

*

Leguli, a mint átmene, szép négyes fogatot talál a csillogó hintóval Valkay háza előtt. A szobában egy kövér meglett korú úr, az öreg báró Regéczy, nyugalmasan ült, vagy inkább feküdt az agg zselyeszékben, hosszú gazdag pipával szájában. Nyájasan köszönte Legulinak s enyelge a ki és bejáró Kriskával. A kiszáradt Valkay, mintegy ellen-darabjául amannak, az asztal mellett ült, melyen apró metszett üvegecskében bor-kóstolók állottak, s Leguli belép-tével felállván ültéből, ezt kalmári udvarisággal székkal kínálta.

No édes Valkay uram, már mennem kell, mondá a báró, letéve pipáját; s Valkay, oldalszobá-jából néhány zacskót emele elő: számoljuk hát nagyság uram, mondá, s a zacskók bonto-gatásához foga.

Hagyja, hagyja! kiáltá Regéczy, hiszen megszámolta Valkay uram?

Én meg, nagyságos uram, magamnak; de úgy tartom, a ki átveszi is számolja meg magának. A pénz számolva jó, ezt tartja a magyar példaszó.

Jól és hibásan tartja, miként jó, édes Valkay uram. Gondoljon csak egy százezer jövedelmű urat, ki felét ennek pengő, vagy éppen kongó pénzben kapja, mennyi szép időt nem mulaszt el e kurta életből, míg pénzét számolgatja, bevételkor, és kiadáskor? mennyi édes örömet szalaszt el addig! mikhez, gondolnám, egy százezeres jövedelmű úrnak, csak szép joga lehet? Nem-e kedves úr? kérdé Legulihoz fordulva.

Úgy van, nagyságos uram! felelt kedvkereső kaczajjal Leguli: de százezerből van is minek elcseppenni, s az ily urak szokva is vannak az elcseppenésekhez.

No én nem vagyok ugyan százezeres úr, mondá a báró, de ily gyanútlan kéztől, mint Valkay uramé, nem szoktam számolgatni a pénzt.

A mint tetszik nagyság uram, mondá Valkay, méltatva a hízelgést; összeveté a zacskók feliratait, s a bárónak nyújtá számvetését. Ez futólag áttekintvén az összeget: jól van édes Valkay uram, mondá, s pipával és mustra-üvegekkel együtt, cselédjének rendelé átadati a zacskókat. Engede azonban még is Valkaynak abban, hogy a zacskók bepecsételtessenek.

Különben cselédem biztos, mondá a báró. Igaz, hogy megjártam magam is már vagy egy párral, míg Miskámra akadtam.

Engedelmével nagysádnak, engemet az efféle párszori tapasztalás, bizatlanabbá fogna tenni, mind hiedelmemben, mind cselédemben. Kiki csak addig erős, míg elegendően nem kísér-tetik, s jó hazánkban a cselédséget, romlásnak eredtnek tapasztalám.

Úgy tartom, közbeszóla Leguli, csak a cseléd világszerte egyforma. Csekély, vagy mi még rosszabb, félmíveltségnek, rendszerint szokott munkálatja az, hogy a szívet ártatlan tudatlanságából kiemeli, a nélkül, hogy nyílt világú elveket nyújtna helyébe. A mely polgári rendeknél, tiszta fényű nevelés gyérebben gyűjtogatja az erkölcsiség szövétnekeit, csak szorgalom és ipar lehetnek azoknak védangyalai. Munkás és czélszerű szorgalom, tartják rendben az embert; de nagy részének uraink cselédségének, minden foglalatossága, csak azon henye kiskörben határozódik; melyet személyeik körül szokás és fényűzés szabnak ki. Hogy lehe-e hát nála biztosan szigorú erkölcsre számolni?

Már barátim, mondá a báró joviális vidorsággal, gyanakodás epéje az életnek. Belőle egy csepp is elég néha egész öröm-forrásokat megkéséríteni. Én ugyan, hálás érzetemben, hogy oly állapotba helyezett a sors, melyben meg is lopattathatom, akkor sem tudok búsulni midőn már megloptak, nem hogy azon búsuljak hogy meglophatnak.

Én csak abban maradok, mondá Valkay, hogy hazánk e részben aligha nem betegebb a külföldnél. Miként nyerhessen biztos czélt nálunk a cseléd iparja, holott néhány forintnyi, megsugorgatott tőkécskéjét, hitel hiányában, örökre elveszés veszélyei nélkül, ki nem adhat-

ja kezei közül? s féltnie kell azt, mit gyámoltalan vénsége napjaira és gyermekei számára megtakaríthatna? Kénytelen kis szerzeményét újra eltékozlni, mire falukon, de kivált városokban, a minden harmadik háznál kiszegzett czégek, nagyon is erős és folytonos ingert nyújtnak neki. Számosabb takarékpénztárak kellenének hazánkban is, mikkel a míveltebb külföld már rég ellátva van.

Egyike ez is sok szép álmainknak, amice Valkay, kiálta kaczagva a báró; de hol veszünk alapítói tőkéket hozzájuk?

Megsúgom domine illustrissime! felele Valkay. Minthogy épen cselédségről van szó, keskenyítsük le egyes akarattal, formaruhájának és kalapjának arany és ezüst paszománytjait, mostaniról csupán egy ujnyi szélességre, s a jelenlegi szokott felesleget, verjük csak öt évig rakásra össze - s emberségemre fogadom, megvan a kívánt alapítói tőke.

No, valamit magam is adóznám e szerint, kaczagva kocsija felé ödöngtében a báró, s bizony örömet adóznám; de amice Valkay, bizony csak jámbor óhajtat marad még ez egykorig! s lába alá vévén kocsijában zacskóit, elhajtata.

Mivel szolgálhatok önnek? mondá ismét beeresztvén maga előtt vendégét a szobába, udvarias meghajtással Valkay.

A fortélyos Leguli jónak látá, bevezetésül kedvét nyerni az öregnek, s mint nem ügyetlen emberismerő, tudta: mily édesen hízolg önnünknek az, ha mestereknek ismertetünk osztályainkban, s oktatás kéretik azokban tőlünk.

Én, úgymond Leguli, Fiscal is vagyok; a mennyire hivatalom foglalatosságai engedik, szenvedélyes a gazdaságban; s megvallom, főképen gazdai híre önnek, vont ezen tisztelet-tételre. Ha alkalmatlankodástól nem félnék, óhajtnék szerencsés lenni, láthatnám gazdasági rendezményeit.

Valkayt elővevé ezen szókra gonosz köhögése, mint mindenkor szokta, ha kedvetlen dolog érdeklette őt; mert a Leguli név nem lehete a szomszédságban ismeretlen előtte. Azonban belső érzetére, felvonván ő is az udvariság szokott palástját: enyém leend a szerencse, úgymond, csak azt fogom sajnálni, ha csekély terjedelmű gazdaságom, ön várakozásának meg nem fog felelhetni. Kicsinyben csak a szorgalom jöhet számba, míg nagyban már maga a kincs és bőség is meglep. Ha hát úgy tetszik, menjünk legelőbb is a kertbe le. Ezzel előre ballagott az öreg, Leguli pedig karjára öltvén Kriskát, követé.

Valkayra nézve, kinek Kriskája szemefénye vala, már Legulinak ezen nyájassága is szívlágyítás volt, melyet amaz, jártas fogásával, léptenként tudott nevelni. Mesterileg játszott a nyíltat, az elfogultlan kedélyüt, s Valkay mindinkább elégedett lön vendégével.

A kertben mit sem látott Leguli, mi haszonvétre ne lett volna számítva. Út-sorai birsből, somból, vagy törpe gyümölcs-fákból állottak, s minden fa minden vetemény azt a helyet bírta, melyet az anya természet rendelt annak. Bujaságig tenyészett itt minden. Nagy különbséget tapasztalt, Valkay javára, ennek és Matyi szomszédnak kertje között; szembeötlő lévén amannál a czélszerűbb elrendelés, s kitűzött iránya minden szorgalomnak. Egy szőlő-lugos s a peres diófák voltak a kertnek minden nyughelyei. Közepett kút és tágas kő víz-tartó állottak, mikből a kert, szétágazó csatornákon öntöztetett.

Ezek tán ritka külföldi szőlő-fajok? kérdé Leguli, egy vitor növésű szőlő iskolára mutatván.

Van közte egy-kettő, felelt Valkay; de többnyire iskolám, azon honi fajokból áll, melyek hegyünkben, tapasztalásom után leginkább teremnek, s legjobb borunkat adják. Én a ritka, vagy sok fajak termesztését, szenvedélyi játéknak tartom inkább, mint haszon-iránynak. Minden vidéknek, sőt helynek, saját termései vannak, miként éghajlat és földanyagok

vegyületei különböznek; s nálunk hegyaljai fajokat termesztani akarni, szintoly sikertelen erőködésnek látom, mint a hegyalján vörös fajtáinkat. Nagy nyereség fogna lenni, hazánkban a szőlőművesre nézve, meghatározása a főbb szőlő-fajoknak, illető vidékeikkel és helyeikkel együtt, valamint kísérletek is a fajok vegyítése körül; de a munka sok fáradságot, gyakoroltságot, és pártfogást kíván.

S ez lehet az oka, hogy sok jó boraink közt, oly sok silány iránt is panaszkodhatunk; megjegyzé Leguli.

Ez egyik, de más is kedves úr. A magyarnak tulajdona, minden ágában a gazdaságnak, terjeszkedni inkább, mint tökéletesíteni. Sok sovány szántóföldről aratni inkább keveset, mint kevés jóról többet, sok görcs-marháról nyerni inkább kevés húst, mint kevés híztottról sok jobbat. Így van a dolog a szőlő-hegyekkel s kertekkel is. A természet mintegy kijelölte ezeknek a déli magosb tájakat; de hazámfiaink elmellőzik e jó anya rendelkezését, és szőlőt ültetnek hegyen, völgyön, dombon, és lapályon. Egy helység sem szívesen akarna ellenni bor-adó hely nélkül; így gyakran azon hődjait, melyek más termést teremtvé, kettős, hármas hasznot adnának, beülteti oly szőlővel, mely rigót és seregélyt nem lát maga felett soha. Jó bor-adó vidékeink majd általában megvannak szőlőkkel terhelve; s így a szükséges kezek hiányában, fél munkák rontják el itt is a természet kegyeskedését. Ezt a terjeszkedési vágyat találom én a gazdaságban főgátló előítéletnek hazámfiainál; mert ez kölcsönösen meglopja a gazdaság ágait, földben, szükséges és idejekori munkákban, kezekben, s a megoszlott csekély erő kárt áraszt egyesre és egészre. Mindenben, de kivált a szőlő-művelésben, szembeötlő ennek kára az egész hazára nézve. Ama hiányok s bor-forrasztási járatlanságunk miatt, a sok rossz bor előli borkereskedésünket a külföldön, belül pedig a nagy boremésztés, a köznépnél erkölcsöt és vagyoni állást sülyeszt.

Ily beszéd közt a célba vett diófák alá értek, s az alattuk álló padra leültek. Ez legkedvesebb pihenő-helyem, mondá Valkay; ezek a fák nem a legjobb diót termik ugyan, de mivel itt értem őket, s a nyári hőségben nekem beteges öregnek, enyhítő hivellést adnak, meghagytam helyeiken. Legulinak hő futott a szívére és homlokára, s az utóbbira izzadási cseppeket is hajt. Kegyetlenségnek látá oly nyilatkozás után, csak óhajtni is a fejszét oly jótevő fák derekaira, s feltevé magában, legalább is elhalasztani a béke ezen czikkelyét.

Felmentőkkel, az udvaron megtekinték a marhaólat, s Legulit valóban meglepé a vidám tekintetű, ép, húsos marha látása, a tisztaság marhán és ólon, s teljes győződésből ejte hízelgést iránta Valkaynak.

Nem tagadhatom, mondá Valkay, hogy gond mellett, határunk legelője is sokat tesz marháink gyarapodására. Bélteky-szomszédom szintúgy nem barátja a juhtartásnak, miként én nem vagyok, s a mely határt semmi, vagy kevés juh jár, sikeresb ott a marha-legelés.

Leguli csodálkozott e nyilatkozáson.

Véleményem az, így fejté ki magát Valkay, hogy a selyem birka, mely innettova Európa minden tartományait előnti, s így a vevési és gyártási csődülést megcsökkenti, nem fogja adhatni hazánkban azt a sikeres állandó hasznot, melyet az általa kiszorított, és sok lapályos legelőink miatt, hazánkban inkább saját marha-gulyáink adhatnának.

Most a lovakra került a sor. Leguli egyszerre fellelte szemével a büszke fakót.

A mint látom, paripákat is tetszik tartani? kérdé.

Egy párt, felele Valkay; igen is szokva vagyok a lovagláshoz, s ámbár nem nekem való immár, lóháton járom most is a határt. Ez a fekete kancza hordoz leginkább, minthogy nyugalmasabb; a tüzes fakó jobban megviseli meljemet, s ezért azt ma báró Regéczynek, a fia számára el is adtam.

Egy béke-pontja Legulinak, halomba dőlt ismét; azonban ügyesen titkolva zavarát, nyílt kedélylyel tudakozódott a lovak koráról és tulajdonairól, s Valkay szíves vala feleleteiben, melyek többnyire kedves állatai magasztalásaiból állottak.

Leguli, hogy Kriskát is bevonja a beszélgetésbe, már előbb tárgyul vette a fejős teheneket, mik sajátjai voltak Kriskának; s most keresztül menvén az udvaron, a rajta elöntött számos baromfi iránt mutatott figyelmet. Hízelgéseket ejte a szorgalmas gazdasszonynak, pajkosan tudakozá tőle: melyik volna szánva a menyekzői sültnek? Tréfa, enyelgés úzé egymást, s alkalmas derült kedvvel tért be a kis társaság a szobába; mit az udvarias Leguli csaknem kéjig emele azzal, hogy vezetett Kriskája kezét, nyájas meghajtása mellett, csókra ajkához vivé.

Valkay bort rendele fel, mi nála a jó jelek közé tartozott. A férfiak melléje ültek, Kriska pedig egy ablakban álló asztalka mellé, munkájához. A gyakorlott Leguli megérve vélvén már az előkészületeket, sima nyelvvvel és szóval, mely annyira sajátja vala, közelíté küldetése céljához. Előre bocsátá általános megjegyzéseit az ifjúi kor gondatlan hevéről, mely gyakran a legjobb szívet is méltatlanságokra rántja. Kicsinyben vádolva, nagyban pedig mentve, szóla Matyiról, s a kecske és lövés történeteiről. Válogatott kifejezésekkel adta elő Matyinak megbánását, s kivált Marinak, ki iránt kedvezőbb szíveket remélt a háznál, béke óhaját, s a békének, főkép szomszédok közti édes malasztjait. Egy szóval: Leguli fülánkját vevé minden szónak, s oly kímélettel forgatá az egész kedvetlen tárgyat, hogy Valkay csekély köhögéssel beérve, hallgathatá végig szavait.

Azonban nem állhatá meg még is, hogy szemöldje komorabbra ne vonuljon. Egy kis hallgatása után: kedves úr! így felele, szokott dolog ifjainknál, sokat róni bakütések rovására. Viszketegből: emlegettetni valamiről, s víg zaj közt emlegethetni valamit, mi nem mindennapi bohóság, sok becsületes jámboron keresztül jártak ők már. Nekem nem barátom a viszálykodás; éltem hanyatlik s ezen szegény leánykára, nem örömet hagynék rosszakarókat. Azonban a szív akaratosabb mint a fő. Asszonyainkért megteszem azt, hogy megfizetvén Bélteky úr kecskeimet, elállók peremtől, s nem leszek idegen szomszédi szívességektől is iránta, ha viszont ő is megkímél bosszontásaival. Ez fegyver-nyugvásra elég, s tudja ön, hogy a békét rendesen fegyver-nyugvás előzi meg. Ezzel tölt poharát felvéve Valkay: éljen tens Béltekyné asszony, az áldott lélek! kiálta.

Férjével együtt kedves úr! esdekle Leguli s Kriska hozzászökek segítni őt atyjánál kézcsókolásával.

Nem uram, mondá Valkay határozottan, s letevé poharát. Az évekig táplálgatott haragtartás, nem köntös, hogy tetszésünk szerint leölsük; sebzett szíveknek idő kell a hegedésre. Előbb tudni akarom: nem a kisebb sorsút gázolta-e szomszédom? mert a döllyf sértése uram, mérges nyílnak sebe, mely nem gyógyul soha.

Leguli meglegedvén kivívott állásával, nem töré tovább Valkayt, nehogy visszaveszítse ezt is; s összekocczantván poharát kegy-asszonyáért, csakhamar újat köszönte el a házi urra és kisasszonyra, s tovább mene követségében. Halk szemességgel lépe fel Matyi kívánságaival, kihagyva mindazáltal a diófákat, s eleikbe bocsátva, az általa megajánlott kecske-váltást. Az üszök szívet nyitának Valkaynál, s még inkább Kriskánál, ki azonnal tehenei sorába számolá azokat, s Leguli reményadó mosolygást sejté terülni az öreg arczára.

Installatiót illető kívánságait Bélteky úrnak, így szóla, teljesítem a mennyiben lehet, főispánunkért is, kivel egyszer-másszor kedvező alkuim valának. Gyurim mehet, de vigyázást ajánlok reá, nehogy palaczkhoz férjen. A fakó nem enyém többé; azonban Bélteky urat jó lovasnak ismerem, s reménylem, nem tesz hibát benne, ha az installatio ünnepélyére átengedem.

Leguli nyájas köszönést monda a nyájas válaszáért, s búcsuzóul ismét kezét csókolván Kriskánál, haza tére, kedvező véleményt hagyva maga felől a Valkay-háznál.

S mi tilt el engemet attól, így szóla magában, Valkay kapuját elhagyván Leguli, hogy mindezek, miket most láttam, szolgálván a szerencse, sajátimmá legyenek? A természet, mely egyfelől mostohácska vala Kriska iránt, nem volt-e édes anyja másfelől? s nem adott-e nekem elég erős kedélyt, tűrhetnem e mostohaságot s becsülnöm az édes anya ajándékait? Ily elmélkedés közt megért nála a szándék; mert minél erősebben óhajtjuk a czélt, annál inkább elgyengülnek fontolásunk előtt a kivitel akadályai.

Matyi habozás közt várta Legulit, s követsége alatt nyugtalanul járt folyosóján fel s alá. Én csak attól félek, szóla Mari hozzá, nem sejtve Leguli simulását, hogy Leguli a maga tüzes okváltásaival mindent el fog rontani.

Attól ne tarts, felele Matyi, a kígyó sem tud görbedésekhez jobban, mint ő. Én a nyers, nyakas szomszédtól tartok.

Így minél nagyobb vala mindkettejük aggodalma a követség sikere iránt, annál kedvesebben lépé meg őket Leguli, nem várt válasz-hozásával. Matyit zajos örömbé hozá azon gondolat, hogy most már illően jelenhet meg az installatió; Marit pedig azon remény melegíté, melyet Matyi csak mellékesen érze, hogy az áldott béke nem sokára beszálland a szomszédság közé, s lelke előre annak jótékony gyümölcsein legelgete. Falun, úgymond, hol néhány házra szorul össze az élet, egyik fő balzsama a társalgási öröm, sajnos részünkre, azok közül csak egynek is elvesztése. Én részemről szívesen lemondok, a kártékony árnyú diófák elleni torzsonyomról.

Örökre ne Mari, kiáltá Matyi, hiszen csak nem él örökké az öreg sas.

Úgy van nagysád, mondá Leguli, s a lyányka bizony áldott lélek, kivel megfézni nem leend nehéz. A gondolatot önmagában kissé tovább is terjesztgeté Leguli.

Másnap eszközlésbe vétettek a követségi határozatok. Leguli általkövette, s nyájaskodással mutatta be Kriskának a szép üszöket, s cserében Gyuri átvezeté a tánczos fakót. Amaz próbáit tartá a bandával, emezen próba-lovaglást tön Matyi.

Harmadnapra, indult Matyi az istallatióra. Kötőféken ment a nyerges mellett fakója, s ez már az úton megállítá az utast, s tánczára voná szemét. Hátról a nap-égette banda jött, pihenve a szabad mezőségen, de zúgatva szerszámaikat a falukon keresztül, s Matyinak szív-élemény vala, látni a mindenfelől kicsődülő népet. A zaj és csengés még nagyobb lön a megszállásokon; mindegyikén növekedék az úti sereg, s egyik bohóság a másikat üzé. Matyi elemében volt, s legbohóbb, ha idegen ajkú falun kelle átmennie: hadd lássák, úgymond, miként utazik a víg magyar! Vendégfogadókban, melyekben megszállt, míg evett ivott, mindig szidta az idegen nemzetű fogadóst, s íztelen drága vendéglését; de azért híven megfizetett, örvendve magában, hogy őt sors és magyar ég jósága oly módra tevék, melyben silányságokért is nagylelkű lehet. Helyre érve első gondja vala Matyinak, aranyos kardját, mely régóta használatlanul függ a falon, tisztíttatni adni, s mást kölcsönözni a gyakorlatokra. Ezekbe csakhamar betanult a kis sereg, sajátja lévén nemzetének a katonai hajlam, s Matyi deli fakójával, kitünő természetével, egy volt a legjelesb szárny-legények közül, kik valaha banderiális szolgálatot tettek a hazában. Leguli, hű árnyéka kegyurának, szintúgy kijára gyönyörködni benne a gyakorlatokra, s így jogot szerze magának, szintoly jó étvágygyal ülni a banderiális vezér vendégléseihez, mint Matyi a maga vitéz-társaival.

Elérkezék az ünnepélyes bemenet fényes napja. Követségek küldettek a főispán eleibe, s urak, cselédek, lovak és szavak pompáztak mindenfelé. A megye-széki város határánál diadalkapú emelkedett, annál állott ki a banderium tisztelkedni, onnan bekísérendő a megye főkor-mányzóját.

Azonban kevésben mult, hogy Matyit kudarcz nem éré. A fegyvermíves, most munkája megtolultában, elkésék Matyi kardja tisztításával, s ennek legénye kénytelen vala utánnyaralni azzal, s félúton cserélni fel a kölcsönzöttel.

Rendben állott a sereg, tárogató jelenté érkezett a főispánnak, s a vezér kardrántást kiálta. Kardot ránt minden vitéz, s ugyanarra erőködik Matyi is, de a rozsdafogott penge akaratoskodik, s azt szabadra kisegíteni Matyinak nincsen erejében. A hintók már robognak elő, hő veri Matyi homlokát s kínos zavarában legényét szólítja segélyre. Ez vetett lábbal ragadván meg a kard hüvelyét, izmos Matyi kirántja ugyan végre átkos fegyverét, de oly szerencsétlenül, hogy még a burkus-háborúi felkelésből élesen maradt kardvas, a fakó balfülét az erőszakos rántásban lerepíti fejről. Szökik fakó véres füllel, és Matyi szorult kebelével, részint magába fojtott átkozódással, részint egy pár szóba-szalasztottal is a fegyvermíves ellen, végezte szárnylegényi szép tisztét.

A város kapujában új követség fogadá a főispánt, a szék házában második s a terem ajtajánál harmadik. Mozsarak durrogtak, nép zajgott és ordítozott, s minden szem, szív, tárva állott a nap ünnepélye örömének. A terembe érve, miután a betolakodó sokaság zajja s kardcsörgések csillapultak, elkezdődtek a meg- és visszaköszöntések. Kegy-kedvkeresések és kölcsönös hízelgések pompáztak büszke szavakban, s kivált a főispán kitündöklöttetét jártas szónokságát. Itten Matyi csak az éljen! kiáltásokban vőn ugyan részt; de példányt szemele ki magának titkon, mely után a lakománál elmondandó leendő köszöntését, melyet Leguli esztergyálozott számára, s ő már rég elméjében tartott. Elvégeztetvén a szónoklatok, zaj, vélekedések, jóslatok, gáncsok és javallások közt, kioszlott a sokaság az udvarra, hol sátorok alatt hosszú táblák átlak terítve, a Karok és Rendek megvendéglésére.

Helyet foglalt mindenki, s Matyi Káraynak szomszédságában, épen átellenében Szögváry sógorának, foga széket. Nem vala ugyan megelégedett helyével, mert tartott sógora szokott szeszélyeitől; de már gazdája volt minden székeknek s maradnia kelle. Hajladoztak az asztalok, fény, pompa, s válogatott ételek, italok súlyai alatt; mely utóbbiakban csaknem az egy kenyér és víz valának hazaiak. A magyar Matyi sokat eleresztett közülök; azonban a pezsgő champagniai bornak szívesen megadván az indigenatust, korán kezdé azzal barátkozni, s Leguli, harmadik szomszédja, csaknem már későn intézé hozzá titkos intését, hogy nyelve forgandóságát ne veszélyeztesse.

Szögváry, hevülven gyomor és fő, csakhamar tárgyaúl fogá Matyit csintalankodásának. Sógor! így szóla által hozzá, ma csakugyan te voltál a nap hőse, mert csak te ontottál vért. Én részemről számadásra vonnám azon sziléziai fegyvermívest: miként merészlette egy magyar levante kardjánál számba sem venni a pengét?

Kaczaj támadt ezen szókra s azonnal akadtak, kik közbeszólt tréfákkal folytatandónak óhajták, emésztési segélyül, a megkezdett ingerkedést. Leguli kifakadástól tartván: örülünk, úgymond, hogy a hosszas béke, melylyel az ég hazánkat megáldotta, rozsdásnak hagyta fegyvereinket, s a magyart elszoktatá a kardrántástól! Mely szavak alkalmat adván, poharak ürítettetek a béke-adó magyar királyért s nyugalom-szünetet szerzének a lángoló Matyinak. Az alatt megzendült a hanga, s Matyi már előbb kinyervén a főispántól bandájának az engedelmet, felváltva játszottak emez által nemzeti dalok, a vidékben fekvő ezred bandája által pedig operai darabok. Matyi engesztelődött, mert a nemzeti előszeretet, bandájának adta az elsőséget, s a számos áldozatokat ez zúgatta. Most érettnék gondolá Matyi magát és időt arra, hogy köszöntését megtegye. Felállá tehát teli pohárral kezében s csendet kére és nyere szavainak. Nem épen könnyű, néha akadozó, néha megszaladó nyelvvel, ejté ugyan azokat; de még is egész befejezésig tűrhetően haladva. Engedje meg méltóságos főispán úr, így rekeszté be sújtásos szónoklatát, hogy én, mint ugyan csekély része ezen nemes megyének, de

méltóságod érdemeinek buzgó tisztelője, több számos tisztelői sorában ezt kiálthassam: a magyarok istene éltesse méltóságodat *stentori* időkre!

A szokatlan szónokságra szájt tátott vendégség hasító kacajjal kiáltá ezen befejezésre «éljenét» s a Matyi bandája, mely tövében áll a asztalnak, éber figyelemmel ügyelvén urára, oly mohón zúdítá meg tussát, hogy Gyuri, ki már ködöske vala, a tüzesen neki rántott vonóval, néhány asszú-boros poharat zúdítá le egyszersmind, miket az inas a szoros közökön, töltve tányéron hordozta a vendégek között. Új zaj, új kacaj harsogott erre a teremben, melynek végzetével: ez már igazi *nestori* kaczagás vala! kiálta Szögváry lihegve, s a hahota új élelemmel hangzék. Matyi csak most eszmélt szó-hibájára, s hozzájárulván Gyuri ügyetlensége és sógorának gúnya is, egyszerre lángba csapott s közel volt immár a kifakadáshoz, a midőn szomszédja, a mérsékes Káray, megszorítván kezét: Tens uram, így szólt, gúny ellen legsimább pajzs a nemügyelés, s legelőbb szűnnek meg rovásunkra kaczagni, ha együtt kaczagunk mi is. Matyi jónak látá elfogadni a tanácsot s az elfogultlant erőtété viseletében. Leguli azzal mentegeté nyelv-botlását, miként Stentorról meg nem írták ugyan a történet-írók, hogy meddig élt? de erős szava lévén egykor, az erős hang pedig csak erős mellből jöhetvén, minthogy a mell legnemesebb részeit zárja az emberi testnek, és így az erős mell jelensége, sőt szükséges föltétele a hosszú életnek: szükségesképen következik, hogy Stentornak, hacsak baleset nem érte, soká kellett élnie, s így a Nestor- és Stentor-nevek, mint alkalmasint egyjelentésűek, bízvást fölcserélthettek egymással. A mentség, új kaczagás közt elfogadtaték, s Matyi együtt kaczaga, bátor belül hámként lángola, és Szögváry elleni idegenkedése, most csaknem gyűlölségig mérgesedék keblében. Azonban a főispán poharat fogott, keresett szavakkal, de egyszersmind nyájas szívességgel fogadta s köszönte Matyi jókívánását, s magát a Karoknak és Rendeknek ajánlva, ivott egészségökért, barátságokért. Ismét zengett az «éljen», mely az enyhült Matyit a további gúny elől elvonta, s a vendégség felosztott.

Matyinak nem oly víg vala haza- mint odautazása. Tapasztalá azt, mi gyakran megszokott esni a világi életben, hogy onnan, hová mint öröm-forrásra sietünk, gyakorta bűt viszünk haza magunknak. Magyar leventái és publicistái kedvelt pályáin érék őt kudarczok, s azokat oly ember segíté szem elibe, kit rokonság köte hozzá, s oly úr előtt, kinél maga iránt kedvező figyelmet vágyott gerjeszteni. Borús és néma kedvetlenségben ült szekerében, nem mert azon oldalra tekintni, melyen a csonka fülű fakó ment, s a faluknál ismét reá kezdő bandájának, szitok-dörögve parancsolt hallgatást. De kivált Szögváry iránti bosszús érzelmei tépdelték keblét. Nincs fájdalmasabb és nehezebb gyógyulású seb, mint a melyet az üte rajtunk, ki köz nevetség tárgyaul használa bennünket; az összezúzott önérzelem ekkor, hű emlékeztetéssel kínozt untalan.

Leguli sejté: mi borong Matyiban? s ő a víg lakozások barátja, nem tűrheté kegyurának ily kedvahunyását. A ravasz jól tudá hogy baklövéseinkben, egy másikra kell lőnünk azon nyilat, mely keblünkben szégyen mérgébe mártva dúl, s azonnal könnyebben békülünk önmagunkkal.

Szögváry, Matyi barátom, így szóla Leguli, nem a legszebb atyafiságot bizonyítá irántad. Egy nyelvbötlésből oly szégyen-követ fúni fel! De ne bánd barátom, ellene folyó pörödben meg van már fölperességed ítélet által állapítva, azt nyomni fogom, hogy eszén kívül simul majd a kereszthez! Eddig is befejeztem volna azt; de hitvesedtől nem tehetém.

Ezen utóbbi szó, melyet Leguli részint önmentségül, részint némi bosszú-vétből Mari idegenségeért ejte, homályos keserűséget támasztottak Matyi keblében. Oly formán tetszék neki, mintha neje, mintegy szövetkezésben állna ellene testvérével, és sajnosan szívelé, hogy érzékeny sérelmeiben, saját házában és családjában, még csak részvétet sem remélhette.

Kötött ember a házas! sóhajta Matyi s elforgatott érzelmekkel ére haza. Szokása ellen egyenesen maga, nem Mari szobájába mene. Egy jó testtel indult s eleven szemű, friss forgású

lyánka, hozta könnyebb úti bútorát utána, s nyájasan üdvözlette őt. A mi Lénink, ki iránt írtunk volt, nevezé Leguli, ajánlom őt kegyeidbe. Matyi futólag meghajtá magát, s az asszonyról tudakozódék.

Gyöngélkedik, felele Léni, hol fenn van, hol fekszik. Mari bevánszorga bádgyattan férje szobájába: meg nem látogatnád a beteget, édes Matyim, szóla gyöngé szemrehányással, s bágyadt üdvözlő csókot nyomván férje arczára. Hol jártál?

Ne kérdezd, felele Matyi nyers hangon; János bátyád, mint szokása, újra sógorára vicsorg.

A szelid asszony nem nyomozá a dolgot, mert úgy taníttatott egykor anyjától, hogy férfiak tetteibe, titkaiba hatni akarni, szegény nőhöz nem illő; de testvéri s egyszersmind közbenjárói tisztének tartá, egy pár szót ejtvi bátyja mentségére. Előadá kérlelő hangon, hogy János ugyan szívesen kaczag s nem ritkán mások rovására, de inkább könnyű vérmérsékletből, mint szív hibájából teszi ezt. Lám pörödben is, mondá, nem ő nyújta-e előbb békekart neked? Valld meg édes Matyim, hogy ha ő hibázott is, de te valál előbb szeretetlen iránta!

Tüzes - majd mit mondok, kiálta Matyi; no csak a kellett még, hogy én legyek a hibás! Egy szót se asszony többé!

Mari zúzottan tére szobájába vissza. Matyi nem vala ugyan a legkedvkeresőbb, a legfinomabb bánású férj, annyival is inkább, hogy valódi szerelmes sem vala Mariba soha; de durva sem volt hozzá, sőt szelid erkölce, nyílt esze iránt, bizonyos nemét érzette magában a tiszteletnek mindig, mely főkép jelenlétében, darabos szokásaiból is sokat letördelt. Engedni ugyan ritkán tudott, de sértés nélkül tagadott meg valamit, s fejeskedése melynek Mari korán aláadá magát, nem találván ellenzésre, kifakadó nem vala soha. Nem épen szokatlan példa volt az is, hogy neje szelid tanácsát, jó órában elfogadja. Így, ha nem kényes volt is házas életök, de visszás sem vala az, s nyugalmas összeszokásban folyt le nap nap után náluk. Ugyan azért szívet járt Marinál, férjének ezen első durvasága. Női tisztjeit szenteknek tartá mindig, s a házas élet csendjét legörzendőbb kincsnek, s most ennek szárnyra-költét remegé. Hevült képzelet s gyöngélkedő in-rendszere, nagytársakkal kintzák szegényt, s álmatlan nyugtalanságban tölt el éje.

Azonban eszébe ötlék jó anyjának egykori mondása: ha csak egyik fél is igazán akarja fenntartani a házas élet csendjét, ritkán bomolhatik az végképen fel. Legyen ez áldozatra kész, s a béke feje galambja nem reppenhet le a házról. Eltökélé magában, nem vegyülni a férfiak bajába s Matyit kedv-előzésekkel kötni le. Beszólítá Lénit, s körülményesen utasítá őt: mit kedvel férje, háztartásban, ételben, italban? s mi van ínye ellen?

Legulinak is a maga részéről, gond fúrta fejét, szívét. Számolásán gonosz átvonás vala a fakó fülvesztése. Mi kár-pótlékot kapjon Valkay? s mi módon tartassék meg nyíló engesztelődésben? ezek valának azon feladatok, miknek megfejtéseiben tanakodott. Kinézteivel meg nem férhetett az, hogy a két ház továbbra is vont lábon álljon egymás ellenében; sietett tehát a dolgot szóba hozni Matyinál.

Válasszon lovaim közül a fakó helyébe! vala ennek válasza, s ha ezzel meg nem elégednék az öreg, ígérj pótlást a mint jó: tudod: a fillérkedés nem volt sajátom soha.

Legelőbb is tehát Leguli javaslatából, Gyurinak gazdag borra-való adaték, nehogy otthoni elbeszéléseiben, rosszakaratot is tóldjon az igazság mellé.

Mari, lassadán nyugosztalódván lelke, arcczal is nyugodttal, bár halaványnyal jelent meg az ebédnél. Matyi komoly vala ugyan és elégedetlen, de Mari kedvkereső nyájassága s Léni jelenléte, apródonként annyira nyerek őt, hogy az asztal beszélgetéseibe vegyülve, szokott kedvére nyiladozék vissza. Meg van bennünk az a hiúság, hogy új vendég s főkép leendő háztag előtt, nem örömet óhajtnánk legelőbb is kedvetlen színben tűnni elő, s balvéleményt támasztani benne magunk iránt. Matyi, bár szíve nem teljesen emészté még meg neje iránti

kesernyét, előbb erőtetésből, majd önkényt közlő és víg lőn; azonban azzal magyar férfiúságának tartozni vélé magát, hogy Marinak csak futólag s nem egész megadó figyelemmel felelgessen, s tréfáit inkább Legulihoz, vagy az eleven kedélyű Lénihez intézgesse.

Már fölkelének s Mari, szobájába készüle vissza, a mint lovas érkezék levéllel, mely domború méhében látszólag valamit zára.

Mi lehet abban? tünődék Matyi, s kezdé bontani a levelet.

Bizonyosan lyányod küldi az ígért zacskót, kiáltá váró örömmel Mari, s közelebb álla a bontóhoz.

Matyi lepattantá a pecsétet, s a levélből - egy szőrös fül-darab hullt ki! A papiron ily szavak álltak:

Édes sógorom!

Örülök, hogy neked, fakód boldogult fülével kedveskedhetem. Azon esetre is, ha fakód igaz sajtját el nem fogadná többé, tudom kedves leend előtted, vitézségednek ezen örök becsű ereklyéje.

szerető sógorod,
Szögváry János.

Dühös vala Matyinak első felindulása, színek kergetőztek arczain, szitkok, átkok omlottak ajkain, mikbe foglalva volt még ártatlan Marija is. Mari kulcsolt kezekkel tört kérlelni férjét; nem merte ugyan mentegetni az előtte ismeretlen dolgot, de azt, miként neki valóban tetszék, tréfának keresztelé, milyet János bátyja, vastagon ugyan, de sértés minden ingere nélkül szokott alkalmazni.

Rokkához asszony! rivalkodék Matyi; előbb gyermekeid ellen munkáltál, midőn a pört minden módon ellenzed, most a magyar nő, gyönyörű hadával, férje ellen szövetkezik. Zajosan rendelé vasra tétetni a levél-hozó legényt, zajosan parancsola nyergeltetni. Pisztolyra vele! kiáltá szept füve, s a szegény Mari közel vala az összerogyáshoz.

Leguli, kinek minden esetre nem vala tervében, messze eresztetni a dolgot, erősen hívé ugyan, hogy Matyi első lobbanása csak szalma-tűz s magában elhamvad; mindazáltal szokott fogása lévén, minden lengő szelecskét önvitorlájára használni, az alatt míg Matyi lármás rendelkezései tevé, nyugasztalni kezdé Marit, s hogy magát nála is érdembe helyezze, magára vállalá Matyi kiengesztelését, ebbeli iparkodásának éppen nem kételkedvén fogantatában. Mari köszönve fogadá el az ajánlást, s szívesen esdekle a csalfának.

Leguli külön fogá Matyit: barátom, mit határoztál? kérdé. - Pisztolyra a gazzal! felele ez, a magyar nem hagy maga orra alatt piszkálni.

De a magyar szál-kardra szokta kihívni egymást.

Tán véled, hogy ettől is félek? felpattana Matyi.

Nem barátom, nincs kétségem, hogy helyén áll szived, ámbár Szögváryval, ki már nem egykettővel haraptatott a fűbe, megvívni nem tréfa dolog. De mondd meg nekem: nyerj bár, vagy veszíts, mi leend a következés? Hírbe akarsz-e jöni az egész megyében? s magadra élesíteni a fül-gúnyt? Földi salakjához ragadt gyöngéje az az emberi nemnek, hogy gyakran, egymás rovásán is épülni vágyik, egymás kedvetlenségében is örömet halász. Temetésekre, baleseményekre, üres szívvel tódulunk sokszor, miként néző-színbe, és saját külön viszonyainkra számolgatunk azokon. Installációi baleseményeid, miket eltemetve óhajtnál, még inkább életben maradnak, ha azokat neheztelésiddel ápolod, s minden víg társaságokban, mikben megjelenenedsz, jelszavak leendnek azok kedv- s kacajélesztő gúnyokra, minthogy sikeret-

len bosszúiddal magad adsz fűszert azoknak. Én azt tanácslom barátom, vedd a dolgot annak, a minek árúztatik, tréfának, bárha annak faragatlan is; köszönd meg kaczagva a küldött fület, a pörben pedig bosszuld meg magadat, hol azt illően teheted.

Matyi, hogy ne láttassék magát könnyen megadni, tön még egy pár könnyű czáfolású ellenvetést; de végre reáállta Leguli tanácsára, örvendő titkon magában, hogy vitéz szíve, mely, tagadni nem lehet, kissé dobogott a megvívásra, ily tisztességes palást alá búvhatott. Megvendéglé tehát a vasra kárhoztatott legényt, s enyelgve izene tőle köszönést Szögvárynak, a küldött ajándékért.

A szegény Mari, elvonulni látván a fergeteget, örvendő szivességgel hálálkodék Legulinak, egyedül kinek tulajdonítá a kedvező fordulatot; s miként rendesen vidámabb lélekkel szoktunk lenni, szerencsésen átvívott baleseményeink után, mint mi előtt azok értek bennünket: ő is vidám eszmélettel rendelgetett holmit közeledő lebetegedéséhez, intézgeté a háznak az alatti szükségait, mikben őt a gyors Léni buzgón segítette.

*

Léni, mintegy huszonötéves, izmos, kissé testes termetű, vidám kedélyű és járású személy. Arczvonási nem érdeklők ugyan, de a pár nagy fekete szem, nyájasan közli elevenségét azokkal. Serény s úgynevezett tüzes gazdasszony, de ritka önfejűséggel párítva. Minden maga kívánt lenni mindenben, egyedül rendelgetni, s alszerepet játszani a háznál nem esék kényére. Lärmásan szokott végzeni mindent, s örök perben állani a cselédséggel. A gazdaasszonyság minden ágához értett, háztartásbani ügyessége hasonlíthatlan volt; de ezekre kevély is vala, s megkíváná, hogy ház lelkének ismertessék, s a határtalan önkény, bizalom és szabad kéz munkásságától el ne szoríttassék. Ellenkező esetben, hajló kárörömré, sőt apróbb bosszúkra is. Különös ügyessége vala, magát elkerülhetlenné tenni azoknál, kikhez őt haszon vagy más kinézés csatlá, s terveiben munkás, állhatatos, kivitelre termett és merő. Egyébiránt vak-buzgó és babonás, ki gyakori szokatlan óhajtsai számára, szívesen idézgete szokatlan főbb erőket is elő. Ily tulajdonokkal, nem fogott volna Léninek nehéz feladat lenni kéri nyerhetni: de nagyra-látása, szerfeletti önbecscsel hízelgvén képzeletének, csak rang után esenge, s Léni erősen hívé, hogy a neki szánt még nem jöve el, de nem fog elmaradni.

Leguli jól tudván azt, hogy alig lehet a világban kényesebb helyzet, mint az úri és cselédi közt ingó kétlaki állapot, a milyen Lénie vala a háznál: első gondjául vevé utasítani rokonát, s kijelölni új pályáján annak, úgy a folyó mentét, mint szirtjeit, hogy a lányka a maga élet-sajkját biztosan kormányozhassa azon.

«Az úr, mint nap körül forogjon fő gondod és ügyleted, mert viszont ő körülte forog az egész ház; s ki a mozgó kereket forgatja, bizonyosan forgatni fogja az egész gépet.» Ez vala Leguli oktatásának kivonatja, s Léni nem vala buta tanítványné.

De most a legkínosabb járat állott még Leguli előtt. Valkayt kelle csonkított lova iránt megengesztelnie, s ez nehezebb feladat vala, mint még rettegé is. Valkay felzúdultát nem akará enyhíteni semmi ajánlott kárpótlás. A ló nem volt enyém, mondá nyers hangon, s így nem csak károm forog fenn, hanem becsületem is kockáztatik. Bal csillagzat látszik állni ellenségesen a két ház közt! Morogva ment ki szellőzni bosszújából.

Azonban a forgott Leguli nem azon ember vala, ki félpályáról lépjen le, melyre őt saját haszna lépteté fel. Nyájas tisztelettel csókolá meg kezét Kriskának, kivel most egyedül marada a szobában, sima hízelgéssel kérvén ki szelid közbenjárását felgerjedt atyjánál. Bánatos hanggal adá elő, miként lenne ő maga legtöbbet vesztendő, ha a két ház továbbra is meghasonlásban veszteglene, nyomasztatván látogatásaiban, melyek élteinek a legkellemesebb órákat ígérk. Kriska nem állhata ellent a csapodárnak, megígéré a közbenjárást, s Leguli ismét megígérkezvén más napra, ez úttal függőben hagyva a dolgot, tére vissza.

Valkay nem vala más napon az, ki tegnap. Kriska esdekei, annak meggondolása, hogy Matyi balságból inkább, mint hibából tevő a kárt, az eset nem-esetté többé nem tétethetik, ezekhez járulván Gyurinak is egy pár szőejtése Matyi jószágáról, meghajlították szívét, s Legulival csakhamar megkötötte a kárpótlás alkuját, azon fenntartással azonban, ha azzal a báró megfog elégedni. Leguli hálás köszönetet tőn Kriskánál, s egyszersmind egy gyöngye kézszorítást mere nála, mely miként a felelő pillantásból gyanítható, nem vétették rossz néven tőle.

Matyi naponként felejte bűjából, miben híven segíté őt szerencsés kedélye, mely nem bíra sokáig mulatni egy tárgy felett. De neje iránt nem vala a régi szíves; homályos idegenség borongott keblében iránta, melyet még inkább nevelt annak későbbi megtudása, hogy Mari postát küldve levéllel a bátyjához, miből szövetkezést, vagy legalább összeértést gyanított maga ellen. Ehhez járult az is, hogy eddigi belső háztartása iránt is, most nyílék ki szeme, mióta Léni átvevé annak kormányát. Tagadhatlanul izesebbek lőnek az étkek, alkalmasabbak az ágybeliek, rendezettebbek a fehérműek, gyorsabb a cseléd, rakottabb és rendezettebb az élettár, egy szóval: élet szállt az udvarba, s mint mondani szokás, égett a munka mindenfelé.

Mari nem vala egyike a serényebb gazdasszonyoknak. Kertet és fonást kivéve, majd mindent szenvedélyes figyelem nélkül végzett a háznál, s némi kis hanyagságot, nem minden ok nélkül lehetett vetni szemére. Kivált rendszeres elrendelés, átlátása az egésznek, épen nem valának sajátjai; egyes munkákat vett elő és végzett, miként azok jöttek, miként eszébe ötlöttek, vagy miként cseléd emlékezteté őt azokra. Hogy így sok fontosabb és sietősebb tárgy hátramaradt, a csekélyebb és maradhatóbb mellett, könnyen gondolhatni. De kivált egyik azon fő ágát nem bírta ő a gazdasszonykodásnak, mely folytonos és kitartó ügyeletnek kivonatja szokott lenni nőinknél; tudniillik: évenként sok megromlott keze alatt azokból, mik eltartani valók valának. Utánlátás, nézegetés, kiválogatás, a féltőbb cikkelyeknek soros fogyasztása, és szükséges megóvások, útott s többnyire felejtett foglalatosságai valának. A cseléd iránt különösen engedékeny volt, s nem mindennapi hibának kellett annak lenni, a miért kikelt. Ebben azonban része volt a szelid szívnek és jószágos kedélynek is, mik őt arra bírák, hogy gyakran még cselédsége örömeiről is önmaga gondoskodjék. Kegyetlenség, úgymond, kívánni, hogy a cseléd, ember miként urasága, szűk fizetésért, munkájával és szabadságával együtt, örömeiről is lemondjon. Ha bár mi csekély hálás kedv és vonzalom vegyül is annak kötelességei közé, kedves egésszé olvad a háznép össze, s annak tagjai az életnek nem csak szükségéit, hanem boldogságát is kölcsönösen segítik egymásnak elő. Így zajtalanul ment szokott útján a háztartás s utóbbi betegeskedéseiben Marinak, még nagyobb ereszkedéssel mint az előtt.

Lénit ellenben égette a vágy, minél előbb kitüntetni gazdasszonyi tulajdonait. Már rendesen is az új cseléd kettőztetni szokta szorgalmát, hogy feledtesse, vagy vesztes ellenetbe tegye magával a régit. De Lénit ezen kívül sürgette büszkesége, és nyomasztó körülményei is, mik-nélfogva születlen árvának, helyet, ételmet s pártfogást kelle magának kivívnia. Anyja s egy özvegy asszonyság, kinél amannak halála után tartózkodék, kiképezék gazdasszonyi hajlamát, melyet most a Bélteky-háznál, csakhamar egész fényben tündököltete. Első gondja vala: abban mindent saját rájárára vonni, korlátolni a szabadabb fogyasztást, elzárni az orozgatások forrásait, rendre, helyre, időre hozni minden gazdasági cikkelyt és munkát, s a megszokott ipartalan hanyagságból, serény forgolódásra költeni a cselédséget. Maga mindenfelé volt, s keze, lába, szája nem nyugvók soha. Gondolhatni, hogy mindezek zajlás nélkül meg nem eshettek; de Léni tartván a változásokkal elégedetlen cselédség árulásitól, okos vala korán értesíteni Matyit és Legulit tett rendelkezései felől, kik rendszerint szívesek valának, ellátván hasznos, sikeres voltokat; javallást és erőt adni azoknak. Matyinak nem lehetett nem látni a kedvező fordulatot házáznál, annyival is inkább, hogy Leguli sem mulasztá el, figyelmessé tenni őt, minden új rendezésre, haszonra és kényeletre, mely Léninek vala köszönhető, s mintegy elvetve gyakori ellenetbe állítani Mari eddigi háztartását a mostanival. Így Matyi naponként mindinkább meggyőződék a felől, hogy Léniben áldásos nemtő szálla házához,

hálaul figyelmes és nyájas lón iránta, s kivált asztal felett, hogy inkább biztosítsa őt nem-cselédi rangja iránt, víg enyelgéseket váltva vele, miket Leguli szokott zajos vígságával segíté elő, Léni pedig eleven elménczséggel, s okos pajkossággal tuda folyamatban tartani.

Marinak különben is gyöngé egészségét, igen megviselé a bátyja s férje közt történt viszály. Mihelyt magát annyira összeszedheté, levelet íra testvérének, melyben őt istenre kéré, játékból ne szerencséltesse házi nyugalmát. Most már naponként súlyosodék nyavalyája, mert teste bajához lélek homályos epekedése is járula. Nem lappanghata Mari előtt férjének elhidegülése, mely szembetünőleg növekedék. Ritkán jelene ő meg Mari szobájában, s ha megjelené is, alig erőtethete el magától egy pár perczenetnyi mutatást. Fagyos vala tudakozódása állapota felől, figyelme panaszára csekély, gondja enyhítéseire hideg. Később több ízben tapasztalá Mari, hogy elforgatva felel kérdéseire, s gondolatjai szórakozottak. Szintígy nem vala Lénivel is elégedett; csatázásait nehezen tűrheté, de főképen azt fájlalá legérzékenyebben, hogy vele bár most tehetetlennel, de még is ház asszonyával, mit sem közle, sem vele házi szokás és tanács iránt nem értekezék. A cselédség, bár szereti szelid asszonyát, bár szívesen önté is előtte Léni elleni panaszait: miként szokott, inkább hódolt az új parancsolónénak, inkább figyelt szavára, melytől immár függni látszott mind saját szerencséje, mind háznak ügye. Ezen általános mellőztetés mindinkább sebzé Mari szívét, és súlyosítá nyavalyáját.

Miként alkalmas idei eső a hervadozó növényt, úgy éleszté fel Marit, érkezett levele a főispánnak, melyben elhatározását jelenté, hogy Gyula-fiát előbb magához vegye gyakorlatra Pestre, később pedig ha tetszik, a maga fiával együtt utaztassa ki külföldre. Matyi több okokból szívesen elfogadá a kettős ajánlást, s megtiszteltetve érezvén magát a főispán ezen kegye által, nem gáncskodék a szükséges költségekben. Különben is csak egy pár hét lévén a Gyula oskolai folyamából még hátra, azonnal írt ennek, hogy hazajöttét siettesse.

Gyula a levél vételével kéjben úszék. El vala hát érve forró óhajta keblének, láthatni a külföldet, tapasztalhatni tökélyeit, haladásait, s hasznos növényként áthozhatni ezeket édes hazája földjébe. Újra felzajlottak szívében és képzetében régi szép álmodozásai és eszméi, tapasztalásának jövőjé használásai iránt, de tisztább és józanabb alakokban most. Az egykori gyermeki lobbanások, most szilárdabb lánggal égtek az ifjúi kebelben, mely önerőt érte magában. Különben is ő, kinek keblét művészet és szabadság szeszei dagaszták, nem gondolhata valami kecsesebbet az utazásnál; mit azonban eddig óhajtni sem mere, ismervén atyjának némi idegenségét ettől. Magyar földön kívül nincs élet! mond Matyi; mit láthatni a külföldön, mivel jó hazánk bővebb mértékben ne bírna? Annál meglepőbb vala Gyulának a váratlan öröm.

Utazni fogok: kiálta villogó szemmel Ongaynak. Gondold barátom magadnak a kéjt, láthatni az élet és szokások habzásait, a művészet elszórt remekeit, természet és emberi erő különféle alkotásait! Mily hasznos, mindenütt ugyanazon emberi bohóságokat látnunk, de különféle alakokban; s így türelmet tanulni el honfiaink és leányaink számára! az emberi míveltség különféle lépcsőzetein, jótékony szokásokat, intézményeket, találmányokat lesni el, hogy velek idővel itthon boldogítsunk!

Miként terjeng, viszonzá rokon lángtól hevülve Ongay, ismereteivel együtt a lélek! világ polgárjává lesz az ember, szűkebb keblű honfi helyett; nyílt elmével, szabad kebellet halad városról városra, nemzettől nemzetig; a hon szeretete és vágya, levonulnak kissé a szív rejtekébe, csak a szelid emlékezést hagyván fenn honunk számára, miként kedvesünnkére szoktunk fenhagyni, kit nem sokára ismét bizonyosan látni reménylünk. Óh, már csak azért is boldog a katona, hogy utazik!

Kedvesen érzelgett így sokáig a két ifjú, korának tündér világában; és sok szép terveket alkotott, miket tüzes képzetök bájosan színezt ki. Hon java volt a jelszó köztök, és kitűzött irány, utazásaikra és tapasztalásaikra nézve.

Csak az a kár, mondá Ongay búsan, a mint Gyula szekerét pakoltatni látá, hogy nem együtt utazunk!

Gyulát is elfogá ezen gondolat. Egy részről jobb, felele vigasztalást színelve; külön úton, külön virágokat szagatunk tapasztalásaink nyalábjaiba; s ha útaink egykor egybe folynak, mily bájos leend a kölcsönös kicserélés!

Meglehet, felele főt csóválva Józsi; de édes Gyulám, ím kereszt-úton vagyunk. Olyan az ember az iskola szűk falai közt, mint pénznem az erszényben; ha kiadattak azok belőle, vagy kerülnek még valaha össze, vagy soha sem!

Rezgő könnyel némán ölelte meg a két barát, és sokáig tartá karja közt egymást. Végre Gyula kiragadá magát, kocsiába szökék, s elhajtata Bélték felé.

Égi kéj szállt Mari keblébe, a mint szép ifjúvá serdült fiát ölelheté. Eltolta kissé magától, hogy legelhessen egészség-ülte arczain; majd ismét meljére vontá őt, sírt, nevetett, özönlötte tudakolásait, de nem várta be reájuk a feleleteket, s majd gyermekké lőn zajos örömeiben. Feledve volt nyavalygása, s a viszontlátás öröme új életre ocsúdtaták őt. Matyi szintúgy meg vala lepetve, ámbár a tudós arczot és tartást rajta, miként nevezé, nem kedvellé. Leguli udvarias és figyelő volt iránta; s így Gyula igen meg vala elégedve fogadtatásával az atyai háznál.

Csak néhány napra lévén határozva otthoni mulatása, mindjárt másnap szabott, varrott számá-ra a fehérnép, hogy oly illően kikészíthesse őt, miként új pályája kívánta. Maga Mari az erőtetésig varrt szeretett fiára, s éjfélekig égett világ kedves munkája felett; csak a mivel maga nem bírt, bízta Lénire, ki iránt most engeszteltebb lőn, látván: mily kedvkereső kedves vendége körül, mily ügyelő emlékeztetni az anyát mindenre, mire az ifjú úrnak szüksége leend, vagy lehet. Kényelmére is szívesen ügyelt Léni; neki vetteték a legjobb ágy a háznál, hajdan kedvelt étkei, miket az asszonytól kérdeze ki, kerültek fel asztalra, egy szóval: Gyula mindenben figyelmet tapasztalhatott maga iránt.

Elsőbb napji kéjként teltek el otthon. Keble édes vágyát: rajzban bírhatni szeretett anyját, sietett betölteni. Áthordá festő-szereit anyja szobájába, s szembe, oldalt, mell-képben, egész nagyságban, napokon át festegeté Marit, hogy több módja legyen biztosabban találhatni el vonásait, s lelki kifejezéseit. Elkészülvén festvényeivel, megítélésre szólíttatott fel minden háznál-lévő; mindegyike javallta, magasztalta dolgozásait, egyedül Gyula nem volt elégedett azokkal. A hasonlatosság fellelhető lehet, úgymond, a vonásokban, azon lehet homlok, orr, száj és szem állása; de nem anyám szelid, s nyájas szeretettel tölt lelke ül azokon, sugárzik ki azokból. Szívemben jó anyám képe más vonásokkal él! A lágyult anya forrón csókolta át fiát, s ez forrón csókolta anyja kezeit.

Gyulát a történet kedves ismeretségbe foná otthon. A mint egykor foglyázva a szőlőket járá, megpillantá Valkayt, ki az aljban egy darab földet forgattatott fel, melyet gyümölcsösnek szánt vala. A munka újság volt neki, s levonta őt a szomszédhoz. Köszöntés után tudakozódott iránta, s Valkay szokott kész volt a tolmáclatra. Vidoran ébred és éldel akkor lelkünk, mikor emberünkre akadtunk, ki nyájas táplálékot képes nyújtani kedvtelésünknek. Gyula mintegy leszögezve volt, mert egyik szó egyik eszme a másikat üzte Valkaynál, s bár éleseknek, sőt olykor darabosoknak tetszének is neki az öreg megjegyzései, de józanoknak is és vonzalmasoknak. Gyakori vala ezentúl Gyula Valkaynál, ki tiszteltetve érezvén magát a szép hevű és tudományos kiképzésű ifjúnak figyelme által, szíves nyájassággal tárogatá ki előtte, munkás élte folytában szedett tapasztalásait, s némely hazai fogatkozások iránti fontolással

tett észrevételeit. Mind megannyi terv-szikrák valának ezek Gyula hő keblének, s ha bár sokban nem egyezék is gondolkozása a Valkayével; de eszméi legtöbbnyire vagy rokon újakat támasztottak elméjében, vagy ókat világosítottak fel. Hazatérve mindenkor feljegyzé azokat; mert tapasztalá, hogy a leírás által rendszerint tisztába jöttek gondolatjai, vagy rendszerbe alakultak eszméi, s miként Káraytól hallá vala, fő jelensége annak: sajátunk-é, s tisztán áll-e lelkünk előtt a gondolat? az, ha felbirjuk azt papírra tenni.

Gyula csakhamar keresztüllátott a ház mostani állásán. Szíve megszorult anyja sorsán, s egy két cselédet nyomósan igazított kötelességére. Ellátván azonban: mennyit függend Léni ápolásaitól anyja nyavalygásaiban, nyájas, kedvkereső volt iránta, és Léni viszont figyelőbb Mari iránt. Színígy lekötelezé kis ajándékival Anna asszonyt is, ki különösen vala ennek szolgálatjára rendelve.

Elérkezék Gyula elindulásának ideje, s Matyi és Leguli titkon nem valának ellene. Gyula tisztelő vala ugyan atyja, és udvarias Leguli iránt, de mindkét részre hideg, s Matyi, fiának beavatkozását is a cseléd rendre-igazításába, nem a legjavallóbb szemmel tekinté s csak azért hagyá szó nélkül, mert úgy is kurtára volt szabva mulatása. Egyébiránt az ifjúnak komoly, ritkán mosolygó feszessége, részvétlen hidegsége, szótlansága, olykori jeleivel párítva az elégtelenségnek, némi lakat valának a két férfiú kedvteléseinek.

Lovagolni, vívni tanulj! mondá Matyi; ezek nélkül a magyar nemes, ki született katona, csak félelme!

És törvényt úrfi! inté Leguli; e nélkül házából sem léphet ki a magyar nemes, hogy ne sértsen vagy ne sértessék. Társaságos életben, viszon-jogok és kötelességek tudása nélkül, bajos azzá lennünk, mit emberséges embernek nevezünk.

Már abban nem vagyunk egy értelemben barátom! kiálta Matyi: sok gazembert ismerek, ki soha törvényteleniséget nem követett el. Ebből vitatkozás nyílt, melyben Gyula, atyjának részére állott.

Hogy tetszik a fiam? kérdé Matyi, Gyula kifordultával Legulit.

Jól, felelt ez; de ezt a korai érettséget, azt az örömtelenséget, mit te tudós arcnak nevezgetsz, megvallom, nem szeretem benne. Ennek rendesen, vagy önmagábai vagy világbai bizodalmatlanság, szokott szülő oka lenni, s mindkettő sok szerencsétlenségnek kútfeje. Az ifjat örömeért lihegve, sőt zajlakodva óhajtom inkább látni, mint szerfeletti kiszámolt józanságban. Amabból van mit veszteni, hogy vén korunkra is jusson egy kis hev melegítőnek, az idő telében. Ebben már nyarunkban télre dőlünk.

Jól mondod barátom Leguli! mondá Matyi; én azt tartom, azok az átkozott könyvek okozzák. Én nem voltam barátok soha.

Mari már egy pár nappal fia indulása előtt, súlyosodék. Szemei ritkán valának szárazok; az elválás, s meggondolása annak, hogy Gyula idegen emberek közé, s majd idegen tartományokba vetődik, anyai féltés rémítő vázaival gyötrék gyenge szívét, éjjel és nappal. Bágyadt erővel karolá utóljára által gyermekét, a mint a nyugtalan kocsis ostorát pattantá; nem szólhata annak meljén, s erővel kelle őt elválasztani tőle.

Matyi teli erszényt, Leguli egy rakás levelet pesti ismerősihez, nyújtottak Gyulának által, Léni pedig kocsihoz ment, megtekintni: ha jól vannak-e pakolva úti bútor és eleség? Ezek csak magyar leány sütései, mondá enyelgve a felülő ifjúnak, tudom jobbat fognak sütni a külföldiek. Mari még kiizent fiának, hogy egészségére vigyázzon és gyakran írjon; s ez jókívánásokkal útjának eredt.

Pestre érve, kedvetlen érzet borongott Gyulában, a mint a főispán és septemvír laka előtt megállván szekere, nem fogadá őt senki, s bár újságvágyó cseléd állt a kapuban, nem nyúla butorához egy is; alig akada, ki szobát tud mutatni, hosszas tudakozódásaira neki. A szeretet karjai közül, egyszerre idegenbe látá taszítottnak magát. Maga emelé le lomát, s épen fel akara czipelkedni azzal, a mint egy csinos öltözetű ifjú vállára üte s lármásan üdvezlé őt. Az ifjú báró Regéczy vala ez. Isten hozott barátom Pesten! kiálta, hallám s lesém jöttödet. De mit akarsz? kérdé a lerakodót. Legény! hordja fel kend a kocsissal az úrfi holmiját! kiálta parancsolva egy cselédnek, s ez lekapva sapkáját, ugrék elő.

Gyula jártasnak vélé Regéczyt a házhoz, hogy parancsa oly készséggel fogadtaték. Igen ritka vagyok itt, felele ez, ámbár atyám baráti lábón áll a főispánnal, mert a ház szellemével nem igen férek össze. De barátom, nekem szokásom parancsolni inkább, mint kérni, s a cseléd, hidd el, előbb engedelmeskedik ezen tónnak, mint vizsgálná: ha volt-e az embernek joga hozzá? - Ma, barátom, bál adatik a hét választóknál, oda jönöd kell velem, csak azért is, hogy előismereteket közölhessek veled a főispán házaról. Ezt úgy is csak holnaputánra várják, s mit peshednél itthon? - Gyula megigérkezék.

A báró korán eljött Gyuláért. Szemlére vette ennek minden köntös-darabját s maga lett öltöztetője. Városon külsőnk az első, monda, hol a tágas szétvegyülésben, keveset tudhatunk egymás belsejéről. De világszerte nagyobb szerepet játszik öltözködésünk, mint vélnők. Ha nem mindig biztos mérjegye is az körülményeinknek és ízlésinknek; de többnyire csakugyan az, s mindenesetre külső alakunkkal együtt, mely általa sokat nyer vagy vesz, első bemutatónk a társaságokban s így méltó figyelmünkre, bár mit mondjon is a mogorva szigorkodás. Mindenkor önünk iránti méltatlanság, a külsőnk körüli hanyagság. Felkészülvén Gyula: van-e becses gyűrűd? órad? aranylánczod? kérdé Regéczy; rakd fel! Kalmárkodnunk kell a világban mindenünkkel; majd tapasztalandod, hogy nagy része az embereknek, kirakott mutatványaink után húz következtetést, a bolt belső becsére. Továbbá arra kérlek, szokj meg parancsolni; ritkán nem nyerünk azzal, ha úri tónt követelünk magunknak, s azt némi zajjal vívjuk ki számunkra. Ha félve parancsolsz, észre veszik, hogy a parancsolás nem sorsod, s ha zaj-ütés nélkül pénzt adsz ki, azt vélik: költesz, mert pénzed van, nem pedig; mert úr vagy. Gyula ma szabad kénye alá adta Regéczynek magát, s ez a szép virító ifjat, még kitünőbb alakba önté.

Ifjaink korán értek a bálba; s gyülekezésig a kávéházban mulattak. Itt egy asztalka mellé telepedve, Regéczy így értesíté Gyulát a főispáni ház felől:

Maga a főispán, édes barátom, a mint veszed, jó ember; mert csaknem egyedül maga a tabularisták közt, ki nem kendezi ifjait, hanem a tisztelőbb «öcsém-uram» czímmel szólítja őket; de testestül lelkestül hivatalnok. Hivatal nála az egyedüli becsmérték; s ez után ad, ez után kíván tiszteletet. Innen felsőbbek iránt, miként rangjok hozza magával, vagy szerény, vagy szolgai tisztelő, alsóbbak iránt feszes rangtartó. Nála minden ember, rangja vagy hivatala mögött áll, s szerinte lelkének minden tehetségei csak ezekről sugározhatnak szét; ha hát rangja vagy hivatala nincs, hogy amazok csak bágyadt fényt adhatnak, önként következik. Történt, történendő, vagy történhető hivatali előmozdítások, kedves beszélgetései; azokat gyanítgatja, jósolgatja untalan. Már előre figyelmes a nagyon reményesek iránt, s ritkán előzheti meg valaki őt a megüdvözlésben, ha az előlépés megtörtént. Rang-illedék és rang-rendszer, miknek egész sorozatát bírja, nagy része nála a világi rénynek, s azoknak megtörése, ha nem vétek, bizonyosan nagy hiba vagy bohóság neki. Annak biztos elhatározása: kit mennyi illet? sok vesződéséget ad expeditorának, kinek lelkiismeretesen kell ügyelnie levél-borítékokon a czimzetekre, nehogy több vagy kevesebb adassék azokból az illetőségénél. Latolnia kell minden levél felett: kinek irattassék ki az egész czímzet? kinek vonattassék ez össze egy vagy több szavakban? «a tisztelettel» szó magában álljon-e vagy melyik epithetonjával? Szintígy az aláírási «szolgája» szó mellé, köteles, lekötelezett, kész, hivatalos, jóakaró, vagy alázatos ragasztassék-e? a levél külön borítékot kapjon-e, vagy magából adja azt ki? Szintily lép-

csőzetben állnak nála a köszönések is. Különös jártassága van annak megszabásában: kinél van helye az elsőbb köszönetnek, kinél az elfogadásnak, s hol kell bicczeni egyedül a főnek és hol mozdulni mellnek is, vagy deréknek? Egyszer épen azt vitatta az atyámnál, hogy ázsiai okos szokás szerint, rang után kellene elhatározni nálunk is a ruházati rendszert, hogy a tiszteletadásban eshető tévedések mellőztethessenek.

Mi hivatalra nem vezet, vagy azzal összeköttetésben nincs, csekély becsű előtte. Körülte minden feszes, s én azért járom házát gyéren, mert soha otthoni nála nem lehetek, és szertartó feszeséget ad még házi örömeinek is. Azonban mind a mellett, hogy egész élte feszes alkalmatlanságokban telik el, elégedett, és abban fő örömét leli, ha ifjait s főképp rokonait hivatal-pályákra segítheti. Egyébiránt nevezetes törvénytudó, kitetsző szónok, s világ- s ember-ismeretben, mint tartják, nem járatlan.

Kegyasszonyod igazi mellék-darab a férjéhez. Anyja udvari mesterné lévén egykor, s maga is az udvarnál neveltetvén, udvari élet, szokás, összeköttetés, szívének minden vágya, beszéd-jének minden tárgya. Miként férje a hivatalos előmozdításoknál, szintoly munkás ő kisebb rokon vagy idegen házaknál, befolyást szerezni magának; mi végre főképpen a házasság-szerzést választá eszközül. A házasság, mint tudod, elválasztó pont az életben, s így ez által kielégítheti abbeli büszkeségét, hogy sorsot alkosson a családokban. Erre ügyesen használván férje és saját tekintetét, sok szegény leánykát főkötő alá segíté már, s nem egy szegény legényt nyűg alá. Szokása minden házasulandó ifjat lányajánlásaival gyötreni. Én rendesen bujkálok előtte, hogy házassításait kikerüljem, mert nálam úgy is szerecsent mos.

S te nem szándékoznál nőszülni? kérdé Gyula?

Nem barátom, felele Regéczy; atyáink fél segítséget vettek, mi egész nyügöt veszünk a nőszülésekben. A fényűzés lábra kapott hazánkban, s ez a szépnemnél bujábban tenyészik, mint körülünk. A mátkával, egész sereg szükség tér be házunkhoz, s én csak saját örömeimre győzzek keresni!

De a nős élet varázs örömei, sok mást fölöslegessé tesznek, mondá Gyula, s pehely-könnyűvé sok önmegszorításokat.

Meglehet barátom, viszonzá eltérve Regéczy; de egy kis adag érzélgés kell hozzá, s ez, tudod, nem sajátom. Vincze felől csak futólag emlékezett a báró.

Felmentek ifjaink. A termet már telve találták. Hemzsegett, zajgott a sokaság, fonta, fejtette magát a bálnép, öröm ült minden arczon, éldelet csiklánya pezsgett minden érben. A két ifjú hamar bevegült a világba. Regéczy, ki a félvárost ismerni látszott, nevezgette barátjának a vendégeket, s rendszerint mondákat, jegyzeteket raggatott neveikhez. Gyula, kit az éldelet újsága is meglepett, kényént hullámozott a víg sokaság közt, s épen merülve volt szétbámultába, a mint Regéczy megkapva kezét, egy szép lánykához ragadá őt; testvér húgom! szóla Gyulához, s ez Bélteky barátom, édes Pólim, mondá a lánykának, ki nyájas udvariassággal üdvözlé az ifjat, kiről bátyjától sok jót halla, Pesten, s e vígság helyén. Gyula köszönő hajtással fűzte karjára őt, s lejtett fel s alá vele a sétáló sorokon.

Hogy tetszik a bál? kérdé Gyulától Póli.

Jól, felele az ifjú; ez a sok elégedett arcz együtt, valóban kedves ámulatba ringatja a lelket.

Épen ezen egy oldala a bálnak az, mely vele megbékéltet, mondá Póli. Az az alkalmatlan felkészülés, jövés, hazamenés, éjrontás, azok a fényűzési erőködések benne, kedvetlen ellentétei falusi nyugalmanak. De ide mindenki verős oldalát hozza fel mutatóul, sorsának és körülményeinek, otthon hagyja, sőt kissé feledni látszik árnyékosságait, ünnepi köntösben tűn fel test és lélek, s az ember édesen hajlik hinni, hogy csupa boldogok közé van varázsolva. Épen úgy

képzelem bálban az embereket, miként csomó kulcsaimat otthon; barátságosan csörögnek, zsúrolódnak együtt, s külön mindegyike más zárt nyitogat.

Én, megvallom, sokasítani óhajtnám az ily ámulati órákat az életben, mondá Gyula; hiszen legtöbb része örömeinknek, nem véletlen alapszik-e?

Csak tartósabbak volnának ezen ámulati órák! megjegyzé Póli; de korán felfoszlanak azok, s azon kárt okozzák, hogy édes mámorhoz szoktatván a lelket, elborzasztják ezt a nem oly nyájas való józanságaitól.

Gyula nem örömet óhajtott válni a varázslatától, s más tárgyra tére. Nagysád, úgymond, miként szavából értem, barátnéja a falusi lakásnak?

Ha sorsom tetszésemről függne, felele szerényen Póli, falun lagnám; de látogatnám a várost is. Ebben, azon csodás összeszövődései, egymásba illesztései az emberi munkálatoknak, járásnak kelésnek, tevésnek hatásnak, mikben minden perczen, önszeretet zsurlódik önszeretethez, simábbá, közlőbbé teszik az embert s fejledezésre ingerlik a tehetségeket; de másfelől, ritka városban az oly biztos kebel, mely a békés és szelid természetet kipótolja. Emberi erőködések nem nyújthatnak elegendő kárpótlást, a természet egyszerű, de tisztább ízletű örömeiért. Városon mintegy színjatszói vagyunk az életnek, s csupán szerepei tulajdonaink; falun magok vagyunk a személyek, sajátunk az élet úgy bajával, mint örömével együtt. Városokon szétoszlunk érzeményeinkkel, s kis köreink biztos érzelmei elfúladnak a zaj tengerében; falun önmagunkba vonulva boldogítanak azok: itt hozzánk simul az élet, mely városon bő köntösként áll el tőlünk.

Úgy van! kiálta kénytelen Gyula, s mily szabadon emelkedik szív és lélek a mező szabad magányában! Szabad madár repül felettem, szabad fereg mozog alattam, szabad szellő lengi homlokom; míg városban lánczok fognak körül! S mily tisztán buzog ki az élet forrása a természet kebléből annak, ki mint anyjának, ártatlan gyermekségben csügg édes emlőin! - A kedvelt tárgy édes érzelmekbe kapta Gyulát, s ömledezett érzélgésről érzélgésre, melyek mind rokonul hangzottak Pólinál vissza.

Nézd az érzelő párt! így ébreszté őket eszméletre Regéczy, ki utánok tolakodott elő s hátra; városi bál-közepett a természet bájain legelni, ugyan eredeti egy éldelet ám!

Egy pajzán álarcz zajgott feléjük. Szekrénykébe pakolt üvegei, miket szerte áruba kínált, az opticust címezték. Elmés tréfákat nyilazott mindenfelé, s vidám csoport tolult vele, ingerelni és felfogni azokat.

Mivel szolgáljak neked szép pár? így szóla nyájasan párunkhoz. Ti tán elég is vagytok egymásnak, s nem szűkölködtök semmiben. De még is fogjátok e látcsőt; egymás szerelmét, jó tulajdonit s örömeiteket e nagyító csőn tekintétek; de kicsinyítőre fordítsátok azt, ha egymás gyöngéit, s az élet bajait nézitek.

Egy ázsiai kalifa, rabszolgáktól kísértetve, döllyösen lépett elő, favoritnéja karján. Megállj! kiálta a látszerész, itt egy mikroszóp számodra, azon nézzd az embereket, hogy még is valamiknek tessenek előtled.

Egy magyar parasztnak caleidoscópót nyújtott; fogd úgymond, hogy te is láss olykor szép-képzetjátékokat, barátom!

Nekem is valamit! kiálta egy magyar gavallér, s kis tükröcskéhez nyúla.

Nem földi! felelt az opticus, tükröt nem adok, személyedet úgy is sokat nézegled; nesze inkább e teleszkóp: nézz messze előre unokáidra vele, s ez úti szem-üveg, hogy a finom por meg ne vakítsa szemedet míg feléjük utazol. A tükröt ennek a jó anyókának adom, hogy ha

kegyes könyvében olvas, maga eleibe tehesse, s láthassa: mit mível háta megett csintalan unoka-lyánykája, a még csintalanabb ifjúval.

Egy bűvös jött elő tisztos szakállal, varázs botját tartván kezében: hát számomra mit szántál barátom? kérdé dörgő gordon-hanggal.

Legbecsesb üvegemet, mond a látszerész, ha véghez viszed bű-erőddel, hogy az egész bálnép egyformán lásson, s azonnak tekintsen minden tárgyat.

Hatalmam ennyire nem hat, mondá a bűvös, de azt megcselekszem, hogy bálunkban minden férfi a legokosabbat lássa, s minden nő-személy a legszebbet.

No ugyan mester vagy! viszonzá kaczagva az opticus; azt én is megteszem. Egyik tükrömet tartom eleikbe, s látandja mindegyike a mit kíván.

Lator! elloptad varázs-botomat, szólt a bűvös, s elfordult.

Azonban megzendültek a hangszerek, s az ifjúság tánczos párért pattant szét, éltesbje táncz-kört engedve szélekre vonult, s egyszerre maga maradt az opticus. Párunk is táncz-sorba állt s kényént lejtett a többivel. Táncz, enyelgés és tréfa közt folyt el nagy része az éjnek. Gyula óránként elbájoltabb lőn, Póli mívelt lelke, eleven elmés társalgása által, s titkon hízelgett hiúságának az, hogy a kellemes lyányka, számos ismerősi közt is, tetszőleg kijelelte őt nyájas figyelmével. Mi sem vonz bennünket inkább egymáshoz, mint gondolkozási és kedvtelési rokonság, minthogy más alakban mintegy önnünket tiszteljük, szeretjük; s Gyula előtt perczenként nyilvánabb lőn lélek-rokonsága Pólival. Innen meleg indulattal kére engedelmet arra, hogy tiszteletét tehesse nagyságok házában, s Póli szint azzal adá azt, szint az feküdt ennek pillanatában is, midőn Gyula őt kocsijához kíséré, s nyájas jóéjszakát mondanak egymásnak.

Gyula visszatérte után a frissítőbe mentek ifjaink. Gyula derült szívvel volt, Regéczy szintűgy elégedett estéjével, s vigan ürült egy két pohár köztök. Jöttek mentek többen a báró ismeretségéből. Ez egy két tréfát váltott velek; de Béltekynél maradt, s nyájas és becsülést mutató figyelme, ma sokat lerovott Gyulánál azon idegenségből, melyet amannak közelében mindenkor érezni szokott. Új csoport jöve elő s Gyulát mint ismeretlent, bemutatá annak Regéczy. Bélteky Gyula úgymond, Bélteky tanácsos egyetlen fia! s hajlongások estek mindkét részről. Gyulának vér szökött arczába; mert éretlen méltánytalan nagyralátásnak tartá, rangon felül kívánni tekintetni magát.

Barátom, hited még gyöngé, a mint látom, mondá Regéczy kaczagva, a mint őt a csoport eltávoztával, Gyula ámitásaért dorgálá. A nagyvilágban magunk szabunk árt magunknak, s ez attól függ: miként valánk szerencsések árverésre eresztni személyünket, tulajdoninkat, és körülményeinket. De az első ígérőnek önmagunknak kell lenni, s minél merészebbek vagyunk e részben, rendesen, annál fentebb kél portékánk el. Örök maszkban járunk, s kölcsönös csalás és csalódás, rendje a világ folyásának. Hidd el barátom Gyula, hogy itt cselekvőleg kell inkább föllépünk, mint szenvedőleg veszteglenünk. Tedd felsőbbbségbe magadat és ámitd a világot; különben ez fordul felül s te léssz a csalatott.

Álfénnyel, költött érdemmel csillogni, nem lehetne sajátom soha! mondá kedvetlenül Gyula.

Miért ne? ez érzélgés édes Gyulám, mely idővel gyógyulni fog. A szép csinált virág, mely dámáink kalapján pompázik, mindig több előttem, mint a sөvény aljában veszteglő ibolya. Ha van érdemed, mutogasd; ha nincs költs, s töld elő való gyanánt; kéztől várni, kétes is bajos is, csak gyermeki hiedelem. Hidd el, én érdemes férfiakat ismerek, kik szeretnek többet mutatni, mint mivel bírnak, s ha bujkálnak is érdemeikkel, igen oly formán teszik azt, miként Virgil pásztor leánykája, mely almával dobálja kedvesét, fűzek mögé szalad rejtőzni, de előbb általa megpillantatni hagyja magát. S mit vesz a világ az ámulatokban? Nézzd barátom, most

neszmélyit iddogálunk, s én a zamatjáról ismerem, hogy az atyám bánhegyi bora áll előttünk, melyet nem régen árulánk el a fogadósnak; s mi kárunk, ha neszeményit ittunk benne? Hit nyugtat és boldogít.

Víg robajjal zajgott egy ifjú csapat elő, s asztalt keresett magának. Ide Halkó! ide fecske! hangzott többfelől a szobában, s a báró megkapva karját, erőtete egy ifjat asztalához, kibén Gyula csakhamar a pajzán opticusra ismerte.

Somlyait ide! kiálta a báró.

Engedelmével nagysádnak, mondá Halkó, hazámfiát akkor szeretem inni, ha lelket akarok kapni, így iny-csiklandoztatóul egy kis külföldit instálok.

Náczi, champagneit a gonosznak! kiálta ismét Regéczy. Mondd el; hol nyaraltál fecske? örök idő, hogy nem láttalak. Így nevezék Halkót ismerősi, minthogy járó kelő vala, megjelenése örömtavas volt, s egygyel több inger a vígasságra.

Tarczalyval voltam házasodni, felele Halkó, pipájával bajlódva, tudniillik neki, nem nekem. Víg járatunk volt, s megerősödtem azon régi óhajtasomban, hogy bár csak hazámban, hol többet adnak szivességre mint pénzre, mindig házasulandóval utazhatnám, külföldön pedig gazdaggal. A merre csak jártunk, mindenütt rokonsága voltam a magyarnak, öcsém uram az öregebbnek, bátyám uram az ifjabbnak. Ebédjeink felibe borultak a vacsorák, víg mulatozásainkat éjfelek oszlatgatták! s aztán egész nap az az áldott semmit nem tevés! Minden háznál csak a beköszöntésnél voltunk vendégek; egyszerre otthonivá lett úr, cseléd, fuvar. Csak gyomorral győzné az ember! Egyszer rám is ijesztett a nyavalya, veszélyesen voltam; de az ég azt a jó gondolatot adta belém, mindenben ellenkezőt tenni azzal, mit az orvos rendelt s szerencsén felgyógyultam.

A champagniai megérkezők, s Halkó megtöltvén poharát: tartsa meg az ég hazánkban a vendégszeretést! addig nem féltem a magyart! kiálta, s magamat! ezt súgá utána; s víg koccantások között kiivá mindenki a szobában poharát.

Már ezen elköszöntésre csakugyan hazait kell vala innunk, mondá Gyula.

Nem kedves úr! az is eleven tanúsága, a magyar kissé ugyan messzevitt vendégszeretetének, hogy finom borai közt helyt ad sok külföldi lőrének is!

Tréfa kergette a tréfát, elmés enyelgés üzte egymást, s nem volt a kacajnak szünete a szobában. Gyültebb lön ez perczenként, és Halkó száján, egészen csüggött minden szem; körulte mint tengely körül forgott a vígság kereke.

Gyula, ki eleinte tartott, hogy azon tréfaüző komák közül egyre akadott, kik vendégletért, haszonért, mulattatók lenni erőködnek s emésztést segítenek az asztaloknál elő, csakhamar megkedvellé Halkót, látván, hogy itt természet szülte a maga boldogát. Halkót, egy középtermetű testeskes ifjat, már a természet arra rendelte, hogy lelke legyen a társaságoknak. Testállás, mely minden tréfákra hajlékony vala, szem és száj járásai, arczvonások, mik minden szavával együtt beszéltek, ömlő, kész és nem erőtetett elménczsége, híg vérmérsékletével pártva, oly tulajdonok voltak benne, miket más kegyeső tréfaüzők nem utánozhattak. Bár mi csekély történetecskét ada is elő, súlyt nyere az szájában, s ám próbálta utána azt előadni más! nem vala többé zamatja és fűszere annak. Kedvelt volt Halkó minden háznál és minden társaságban. Soknemű ügyességei, társasági tátos-nevet szerzének neki. Különös tapintatja volt kinézni: ki fő a háznál? kitől függ az nyilván, vagy titkon? s ahhoz intézé főképen figyelmes kedvkeresését; így úrhoz, asszonyhoz, gyermekekhez is, kiket legbiztosabb lépőcsőknék tapasztalt, magyar házak szivességeihez. Egyébiránt nyájassága kiterjedt mindenkire a háznál, s hogy ne feszítse azt, figyelmes tisztelő volt ennek szokásai, sőt gyöngeségei iránt

is. Mindezek oly tulajdonok valának benne, mik őt szerte hol megfordult, mindenütt egyszerre otthonivá tevék, s egyszerre mintegy ház tagjává fogadtaták.

Ez kiürült engedelmeivel nagysádnak, hozz mást vén jambus! kiálta Halkó a fogadónak, kit, minthogy egyik kurtább lábára sántított, neveze így, s a báró nevetve parancsola két palaczkot.

Szeretném víg kedvedet Halkó! mondá egy a szomszéd asztaltól.

Nem szolgálhatok vele, felelt ez; nekem véremben fekszik boldogságom, ámbár kedvező körülményeim is segítnék. Semmim sincs, tehát min búsulnék? s ha járok kelek, oh be könnyűszerű vagyok, szinte az elrepülésig! Guitárom minden úti bútorom, s egy pár húr reá. Senkivel osztozni valóm nincs, tehát szívesen fogad rokonának mindenki; s kinek jó vér helyett jó kenyeret adott a sors, szívesen megosztja azt velem, mert sajtul vígkedvet teszek fel mellé.

Már szürkület kezdé bágyasztani a bál-világítást, a mint ifjaink víg mulatozásokból szét-fejlének.

Másnap megérkezék Vincze. Hajadoni bátortalan szemérem foglyozá ezt, s küzde benne nyílt eszméletével, melylyel Gyula ölelésére rohanni óhajtott volna. Pillantati mintegy égtek Gyula felé; de nem mert nyilatkozni, kétkedve: miként fogna fogadtatni? Gyula szintúgy tartózkodék eleinte, minthogy könnyelműségnek tetszék neki, korán szőni barátságot; azonban még az nap lehántá szívéből a tartózkodás kergeit. Vincze nem kéré, hanem egyenes nyílt szívével, melyet szüntelen száján hordozza, ragadá magához a bizalmat. Már estére érve, úgy vala a két ifjú együtt, mintha régóta látta volna egymást. Így képzeltelek magamnak, így óhajtottalak, miként látlak! mondá Vincze; Gyula eszmélődött magában: nem látta-e valaha Vinczét? oly rokonos vala lelkének, egész lénye.

Egy szobában fogunk lakni, mondá Vincze, s nyájasan rendelkeztek el ebben. Gyula elbeszélé új barátjának mult éji mulatozását. Vincze jó víg magyar háznak nevezé az öreg bárót; de Kálmánról hidegen szóla. Gondolkozásunk kelet és nyugot, mondá; ő világ embere, én magamé, ő zajlakodva vadássza, s emberektől zsarolja ki örömeit, én a természettől nyújtandókat, saját ölébe vonulva, vágynám leélni.

Külföldi utazásuk fordult elő, s Gyula ütközve sejté, hogy Vincze nem különös szenvedélyt mutat az iránt. Megteszem, úgymond Vincze, csupán atyám iránti tetszésből, de mondd meg barátom: mire való a még ember-, világ- s hon-ismeretben tapasztalatlan ifjúnak, ezen még térebb tengerre-bocsátkozás? Érett, állapotott gondolkozás, s honunknak, honfiainknak biztos ismerése, fognának lenni, véleményem szerint, szükségesek, ily utazások előzményeül, hogy mintegy mérszereket bírhatnánk, mik után szabogassuk tapasztalásinkat; különben egyedül azon hiúság rejtőzik a külföldi utazásokban, hogy ez vagy amaz várost láttuk, s az ángolt, olaszt a maga hazájában. Ha valamelyik fűvész, gyűjteni indulna ki a külföldre, mi előtt honja füveit ismerné, nem nevetnék-e ki? s nem történhetnék-e az meg, hogy oly füveket hozna gúnytárgyul haza, miket itthon lábával tapodott. Különben is, úgy látszik, mi magyarok könnyen tévedünk abban, hogy hazánk rovására imádjuk gyakran a külföldet, és viszont a külföld rovására hazánkat.

Jól beszélsz Vincze barátom, kiáltá ébredezve Gyula, tudnunk kell előre: mit hagyunk benn s mit fogunk találni künn? - Elintézik teendő készülleteiket az utazáshoz. Eltökélék, előbb megismerkedni mind hazájokkal, mind a külfölddel, a mennyire ezt könyvek és utazók utasításai után tehetni.

Vincze nevelőjének, egy nyílt gondolkozású, de szoba-tudósnak, ez vala fő alapelve, a nevelésben «ha boldognak akarod nevelni a gyermeket, legelőbb szívét, kedélyét képezd; tedd

sajátjává azon biztos tapintatot, minélfogva szíve könnyű önkénytelenséggel fogja fel a jót; s később képezd támaszul mellé az eszet. A szív makacs zsarnok, s ha elromlott egyszer, később mentegető ügyvédül szegődtetni az eszet, mint ennek gyöngé tanácsára hajlani. A szív, bár kétes világú lámpájával, nehezebben tér el az igaz útról, ha egyszer erre szokott, mint az ész vakító fényű bolygó tüze, mely szolgálai hízélgéssel rendesen a szív után futos. A jóra képzett szív, ha bukik, fölkél; de a rossz végképen sülyed, s nincs kiképzett ész, mely ki bírja őt ragadni sülyedteiből. Szív, nem pedig ész hajlítja az akaratot. Hány megtudja mutatni, hogy nincs kísértet, s éji sötétben, ettől remegtében, még sem mer egyedül maradni a szobában?»

Ezen alapelvnel fogva figyelmezzé tevé a nevelő Vinczét, a természet szelid bájjaira, csodás rendjére, ízlelteté vele ennek ártatlan örömeit, úgy hívén, hogy minél közelebb áll szívének szövetsége a természethez, annál inkább megmarad eredeti ártatlan jóságában. Jó emberekkel hagyá őt társalogni, s gondja vala, hogy bosszú és ingerlések ne maszlagítsák a gyermek békés indulatját.

Szülei csak házi nevelést óhajtván adni fioknak, könnyebb vala ennek körzetét úgy intézni el, hogy rontás ne férhessen hozzá. Később a gyermek köréből, az életből és históriából szemelt ki nemes tetteket számára, s kifejté azokban a követésrevalót. Utoljára, midőn már szívének elég erősnek vélé, horda elő dísztelen és aljas tetteket, kifejtván azokból az utálatra méltót, hogy így ész is művelődjék az ember- és világ-ismeret által. A szülőknek felváltott lakásuk városokon és falun, kívánt alkalmat nyújtának, ezen nevelési terv sikeres kivitelére.

Legveszélyesebb szirt vala e részben a nevelőre nézve az, hogy Vincze ezen nevelés mellett, mint természet fia, korán vonakodék oly becsét adni rangnak és szerencse javainak, miként szülei ezt titkon óhajták. E részben csaknem ellenlábuak szobája vala a nevelője és Vinczéjé, s a septemvír és neje palotája. Szerénységek ugyan ezen utóbbiaknak, meg nem engedé, hogy a rangkórságot amazok ellen pártolás alá fogják, ámbár a septemvírné, olykori kifakadástól meg nem tartóztathatá magát; mindazáltal ha a kis Vincze nyílt egyenességgel, bácsijának szólítá, szintúgy a látogatóul jött kegyelmes urat, mint többeket a cselédség közöl, a szoba-asszonytól szivesebben hagyá magát megcsókoltatni, mert ez többféle szívességgel kötötte le őt magához, mint a kegyelmes asszonytól, minthogy ennek, úgymond, tobákos az orra - ha félre tett pénzecskéjéből cselédeknek ajándékozott, minthogy édes anyja méltatlan volt irántok - ha a gyermek, feszes köszönésekre, vagy épen tudása fitogatására erőtetvén a vendégek előtt, elbúva előlök vagy első alkalom-nyíltával kiillana - ily esetekben nem vala nehéz arcaikból szívök elégedetlenségét kiolvasni, sőt ilyenkor a nevelő sem kerülheté ki, hogy általok komoly szóra ne vonattassék.

Én tisztviselőnek szántam a fiamat, mondá a septemvír neki, s ilyennek a világ és állományok belső választó-falait ismernie és tisztelnie kell. Midőn társaságos életbe léptünk, kapujában ennek, sok szép köntösét leraktuk a jámbor természetnek.

Kegyes engedelmeivel nagysádnak, felele a nevelő, én ugyan a mai világban, melyben sokaság tolul hivatalokra, épen nem látom károsnak, ha egy két belső és külső tehetséges, elvonul is előlök. Azonban szüleinek kívánságára, reményilem véghez vihetni azt, hogy Vincze ne irtózzék a hivataltól, s idővel meg is felelhessen annak. Azzal, úgy vélem, nyer a haza, ha hivatalnokai inkább terheiket tekintvén a hivataloknak, áldozatul adni határozzák el magokat, mint pusztá fényeikre pillogva, ragyogni vágyó hiúságból esengnek azok után.

Teher és ragyogás kedves úr, toló és húzó erők a hivatalos világban, mondá a főispán; egyik a haza illetősége, másik a tisztviselőjé. Kérem tessék ügyelettel lenni ezen szempontra.

Megigéré ezt a nevelő, s örvendezve lelkében, hogy csak cél s nem gát téteték iparának. Azonban új hullámok kelének ellene, miket lecsillapítani nem álla erejében! A septemvírné, kemény, szigorú asszonyság, kedvét lelé abban, hogy sokat ígérő fiát a társaságokban ragyog-

tassa, s egyszersmind korán szoktassa őt rangjához és társasági illedékhez; s ezekben annál buzgóbb vala, minél inkább hívé, hogy ellenmunkálatul a nevelő elvonult szobai nevelésének, azok szükségesek. Untalan fitogtatnia kelle az úrficskának a maga tudásait, feszes bábmódra állnia meg a koros vendégek előtt, száz meg száz korholást és apró fenyítést emelnie el anyjától, apró vétségeiért az udvariság, társasági illedék, helytelen szóejtés vagy test-tartás ellen. Szintígy a főispán mindazért, hogy erejét érezvén abban, szenvedélye vala, mind pedig hogy tisztviselői pályára azt elkerülhetetlennek ítélé, minden iparral szónokságra kíváná képeztetni fiát, s azt korán kezdetni meg vele, hogy a szükséges testállást, hajlást, nyelvforgást és főkép bátorságot, idejében megkaphassa. Nem esheték a háznál ünnepély, ismerősök körében név- vagy születésnap, új év s a t., hogy a kis Vinczének szónoklása ne lett volna, melynek próbáit mindig maga előtt tartatá az úr. Ilyenkor előnté szabályokkal a gyermekket, de nem bírván nevelői béketűréssel, gyakran zordon vala hibái iránt, s célzt vesztve, ritkán lelete szerencséje megérni, hogy elcsüggesztett és elbátortalanodott fia, elakadás nélkül adhatta volna szónoki mutatványait.

Ezen nevelési tévedések, el nem látott káros befolyással valának Vincze egész lelki sajátjára. A gyermek szívlagyságot, meleg érzést, és hajlékonyságot kapott ugyan nevelőjétől; de szüleinek erőszakoltatásai, bátortalaná és bizodalmatlanná tették őt önerejéhez; emberek közt bizonyos vak-szemérem tartá őt magába vonulva, s rendszerint idő, ismerkedés és átmelegülés kellének ahhoz, hogy valódi alakjába tűnjék elő; a midőn is közlő, szives, meleg, sőt forró s mindenkép szeretetreméltó lőn.

A nevelő, nyilván növendékjénél, korával együtt mind szív mind fő, ügyes tapintattal tudá egybeolvasztani a szülék kilátását, saját nevelési elveivel. Kifejté a gyermek szívében a fiúi tiszteletet, a haza szeretetét, fejében pedig azon kötelességeket, mikkel ezek iránt tartozunk; s szépnek, nemesnek festegeté neki azon elhatározásunkat, minélfogva ezek javáért, nyugalmaért, áldozatokra is készek vagyunk. A gyermek hajlékony szíve, sajátjává tevé ezen nyájas képletet.

Vinczének ezen nevelőjét, ki hivatalt nyere, egy másik váltá fel, szintoly szigorú erkölcsű ugyan, mint amaz; de a világ folyásában jóval járatlanabb. Mint bölcselkedés tanára, előítéletesen kedvelte a maga tudományát, s kedvteléses iparja vala, munkái által lenni egykor nevezetessé a maga osztályában. Az újabb philosophia elveinél, miket inkább kémlelődőknek tartá, felebb becsülé a régi görögök philosophiai pártjaikat, melyek tudományaikat átfolyaták az életbe is, s inkább gyakorlatiak valának. Ezek közt, minthogy saját sorsával, mi gyámoltalan szegénység vala, leginkább egyezék, különös előszeretettel volt az Antisthenes cynismusa iránt. Azonban birt még is annyi belátással, hogy ennek gyakorlatba-vételét, a mai világban, majd lehetetlennek ismerte. Annálfogva a stoához szegődött, melyet csak mérséklett cynismusnak tartott. Elfogadta ennek úgy erkölcsi szigorúságát, mint testi kényletek iránti sanyarúságát, s nevelő nézetei is azokhoz valának leginkább szabva. Most egy munkán dolgozott, melyben szinopéi Diogenesnek nevelési elveit igyekezett kifejtegetni, mik szerint nevelheté egykor Xeniades gyermekeit. Ezek közt főhelyre állítá a szigorúságot lélek, és szegénységet test körül; mert úgymond, sokkal könnyebb ezeknek idővel a körülményekhez képest terjedezni, mint terjedett erkölcsű léleknek és kényletű testnek zsugorodniok amazok után. Nyájas eszme vala a nevelő lelke előtt, gyakorlatba venni ezen elveket Vinczénél; de csakhamar tapasztalá, hogy nagy részével nem boldogulhat, ennek szüléi miatt, kik közül főkép a főispánné, igen hajlott őt botornak, ha nem eszelősnek venni, minden elveivel együtt. Azonban annyi sikere csakugyan lőn iparjának, hogy a serdülő s már józanodó gyermek, némi idegenséget kapott szívében, a fényűzés puhító kényletei iránt s eltolódék minden haszontalan csillogástól. Asztalnál felét is elbocsátgatá maga mellett az étkeknek, s csemegét nem kóstola, ágyaul kemény szőr-derekalj, öltözeteül könnyű, sima és egyszerű köntösöket kívána, s maga körül nem hagyá a cselédséget szolgálatot lenni; sőt nem nyugvék atyja előtt, míg pompa-

ruhájáról le nem esdeklé a csillogó paszomántot. Mert a nevelő ügyes vala elhitetni a fiúval azt, hogy a fényűzés kényelmei, vagy gyáva puhítások, vagy gyermeki csillogások; s melyik gyermek nem vágy örömet az érettebb koruak sorába? melyik nem követel szívesen önerejűséget?

Elvei mellett, nehezen fogta volna sokáig megállani helyét, a septemvírnél ezen nevelő, ha szerencsére nem olvassa Zenóról, a stoa alapítójáról, hogy ő Antigonus királynak, minden szigorúsága mellett is, ügyesen tudta csapni a levét, s ennek példája után, ő is a septemvírben és nejében a maga Antigonusát nem tekinti. Így képes volt egy pár évet tölteni ki a háznál, melyek alatt mindinkább meggyökerezett Vincze lelkében, elvetett magvát az egyszerűségnek, és minden álfénytől idegenségnek.

Megérkeztevel a főispánnak, bejelenteté magát Gyula. Néhány feszes tudakozódás után szüleiéről és útjáról, eleresztetett. Előbb nőmnél fogja tenni öcsém uram üdvözlétét, mondá a főispán, aztán ezt a pört fogja kivonni. - Gyulát bánta ezen parancsoló tón, mely a főispán magas termetével, feszes állásával, nyájasság nélküli arcvonásával párítva, reá nézve egészen visszatoló vala. Érzé, miként kímélőbb, udvariasb mód, szíves készséget fogott volna nála kötni a kötelességhez. Nehezen szívélheté az ily tekintély-tartást; s ott, hol a kötelesség nyilvános, s a másik fél alóla magát vonogatni gondolatjában sem tartja, szükségtelennek, sőt idegenítőnek vélé azt.

Azonban sietett megtenni tiszteletét a főispánnénál is. Ez vizsga szemeket jártatott az ifjúnak arczán, termetén és öltözetén. Kegyesen hozá le előtte a házávali atyafiságot, s ajánlá fiát barátságába. Majd a felől tudakolá őt: mi házakkal lenne ismeretsége Pesten? - Egygyel sincs, felele Gyula; épen tegnap vala szerencsém a bálban báró Regéczy kisasszonyhoz és testvéréhez, kivel egy iskolát jártam egykor.

A főispánné arcza szembetűnőleg derűre nyílt e szavakra. Ottan becses ismeretséget tön öcsém uram, jeles az egész úri ház, s ajánlom használatát ezen becses megismerkedésnek. Kegye, mely eddig leereszkedés vala, inkább nyájasságra simula most, s Gyula tűrhető elégedéssel lépe ki ajtaján. Egy fiatal, nyíló korú lyánka, sugár, mint fiatal lenge fácska, készséggel kap a gyertyához, s angyali szívességgel világítá ki neki a már biztalan alkonyban. Megállá Gyula a folyosón kétkedve: ha vajjon angyalt lát-e most, vagy halandó lyánkát? Abban azonban megegyeztek érzékei, hogy kedvesebb teremtest nem látott éltében soha.

Egy lyánkát láttam az anyádnál, mondá szobájába érve Vinczének, ki az?

Gyomay Klári, felele Vincze, rokonos az anyámhoz, s nevelőbe adva hozzá. Gyula áradozott dicséretében, szép ártatlan külsejéről, megfelelő belsejére vona következtetést, s boldognak mondá azt, kinek egykor jutand.

Jó gyermek, mondá futólag Vincze, kár hogy szegény.

Gyula átallá ezen szavát Vinczének, mely némi homályt látszék borítani, még új ismeretségű barátjára. Vékony gyanú ködlött lelkében, hogy a Vincze gyöngéje, tán vagyon-áhitózás lehet. Azonban magába fojtá megütközését, s e napon mindketten szótlanabbak levének, s biztoságok fonala kissé megszakadottnak látszék.

Másnap Klárcsi szellői könnyűséggel jára fel s alá a folyosón, gyakran megcsördülének kulcsai, mint gazdasszonyság címjei, az élés-tárba jártában, az ifjak ablaka alatt; s nem mulasztá el, hol két hol fél szemmel nyájas pillanatokat vetni be rajta; vagy épen köszöntést is merni hozzájuk. Gyula gyönyörrel fogada mind pillanatot, mind köszönést, s a lyánka sürgése forgása a ház körül, és tartózkodása benne, kies jövődöt deríte eleibe. Vincze csekély figyelmet látszék mutatni a lyánka nyájas tetszeskedésére, mely Gyulát, az ártatlan alakban egészen elbájolá.

Jó lyánka, mit érnek anygali kincseid? gondolá magában, te szegény vagy s elnémulnak a feléd dobogó szívek; de enyém nem! tevé gyöngye távolas gondolattal utána.

Gyula egész erővel neki feküdt a kiadott pörnek. Tudván, hogy a septemvír urak pereket nem vonatnak ki, s így ez csak próba-munka nála, továbbá: hogy mennyi függ javunkra vagy kárunkra, az első benyomásoktól, a lehetőségig tökéletes munkát kívánt benyújtani a septemvírnek; a minthogy ez teljesen meg is vala elégedve azzal.

Öcsém uramból jó tisztviselő lehet, ha magát el nem hanyagolja. Mire szándékozik? kérdé.

Csak otthoni gazdálkodásra, vala Gyulának kissé tartózkodó felelete.

Hasznos kör a gazdai is, mondá vontatva a septemvír, alap- és törzsök-állapot a polgári állományokban; de a tudományos készülöt ki nem elégti, kitől a haza is többet vár. Azt, hogy az egyszerű természettől elnyerhessük hasznainkat, tehetjük nyílt józan ésszel is; de előítéletes és fortélyos embertársainkkal bajlódni, azokat boldogítani, nagyobb feladat, s csak tudományos műveltséggel és készüllettel vihetjük végbe, ha bár a tudomány sehol sem felesleges. De tekintsen öcsém uram a gazdai állapotra hazánkban: mi annak egyéb célja, mint napok leélése, nagy fáradalommal kivitele annak, hogy legfelebb is a főbb szűkölésektől megóvattassunk? Élünk csak azért, hogy megéljünk, valóban igen szűk kör, s kevéssel terjedtebb azon baroménál, mely egész nap leger, hogy élélme lehessen.

Ez állhat, méltóságos úr, felelt szerény meghajtással Gyula, ha azon előítélet áll, miszerint az apa azon fiát szánja rendszerint gazdának, ki legcsekélyebb lelki tehetségű a többi között. Jelenleg: szántani tavasszal és ősszel, miként ősatyáink tették, tudni minden földünkbe mennyi mag megyen, s ismerni a mezei munkák idejét, sorát, módját és közönséges fogásait, s a helyhez tanult időjárást - teszi nálunk a gazdaság egész tudományát. Az ilyen nyugodtan mondja, ha nem termett: nem adott az isten! s az ég rovására bizton reméli, hogy a jövő évben, a bő természet, mostani henyesége, mostani fél munkája, és szorgalma mellett is, kipótolandja az idej mostohaságát. A haza boldog földje, kedvező időjárás, pótolják is olykor ezen henyeséget, s mintegy megörökítik azt. Hogy ily gazdálkodás mellett, sem haza, sem gazda nem nyer, én is hiszem. De úgy vélem, másként fordulandna a dolog, ha művelt tudományos férfiak választanák köröknek a gazdálkodást, kik saját magányos hasznaikkal pártolni óhajtnak és tudnak az egészét, s ne csak szükségig menekvést, hanem honi érdeket, s kedvtelést is tűznének ki nemes célul abban. Minden tudomány a természetből foly ki, de ismét abba, mint anya keblébe foly vissza. Ha hát a gazda ezeket használja, kétségen kívül nem csak magát helyezi kényelmes állapotba, hanem nemzete gazdagságát is elősegíti; mi is hazánkban jelen, természetű inkább mint kereskedői állásában, nem csekély tekintet fogna lenni. Hasznos példaadást is csak ily férfiaktól várhatunk, csak ilyenek bírhatják józan fontra vetni a külföld haladásait, s előítélet nélkül állapítani meg: mi való azokból hazánk körülményeihez? egyedül ezek bírnak új ösvényt törni; mert szorongó elme nem meri ki szabad térre magát. Folyvást sántít a biztos nyomon, melyen ha haladást nem remél is, de tévedéstől nem remeg.

A kép, melyet feste öcsém uram, nem épen rossz, csak még egyet teszek utó-tájúl hozzá. A köz dolgokat, és azokbani részvétet, ne hagyja ki köréből, miként rendesen gazdáink szokták, s ne temesse magát egészen falusi magányába. Ismerek rokonaim közt többeket, kik vármegyék legérdekesebb gyűléseiből, sőt tisztválasztásaiból is elmaradoztak; mert szántni-valója volt a lónak, vagy magyar köntöst kellene tartaniok, melyben pénzök fogna heverni. Polgár és gazda, szépen megférhetnek együtt, s ezeknek egybeolvasztása, vaskos önzésrehajlástól is megóv bennünket. Az a szerfeletti otthonozás, mintegy elveszteti magával az embert. Gyula felfogadá ezt, s készülést ígére reá. A septemvír úgy látszék elégedett volt vele, s Gyulának úgy tetszék, mintha e nap óta figyelőbb lenne iránta, s mintha foszlott volna az a

becset tagadó tekintély-tartás, melylyel az ifjakkal rendesen bánni szokott; legalább ebédnél, vacsoránál, gyakran különösen ő felé intézé beszédeit.

Ezen ebédek, vacsorák, a legboldogabb pillantásokat szülek Gyulának. A nagyságos asszony, Klárcsi mellé rendelé az ő ülését, s ellenébe Vinczét. Kölcsönös kínák, figyelmek, apró tréfák, kedv-derületek, mikre az asztal, mint öröm-ízlet helye, különben is kész alkalom szokott lenni, hamar megszövék az ismeretséget, mely naponként bizonyos neméig növekedék a biztosságnak. Klárcsi nem hagyott hibázni valami evő-szert, kenyeret, italt Gyula előtt, hamar kilesé kedves étkeit, s ezekből el nem mulasztá a másodszori megkínálást. Gyula viszont leüléskor és felkeléskor, tolá és vevé a széket Klárcsi alá és alól; s így a kölcsönös figyelem mindinkább kedvesebbé tévé a szomszédságot. Asztal felett a szót az öreg pár vitte; azonban ha vendég nem volt, közbeszólhatott az ifjúság is, oly tisztelessel mindazáltal, mely a fessségnek tő szomszédja vala. Vitatkozások csak az úrnál valának, törvényes s ezekkel rokonos tárgyak felett megengedve; úgy mindazáltal, hogy a végszó és igazság-adás ő nála maradjon meg. Az asszony ellenmondást nem igen tűrhete, s ítéletei kemény principálné szavai valának. Legszabadabb volt az ifjúság mulatozása akkor, mikor táblák adattak, mi gyakran történt; ilyenkor apró körökre oszlott a társalgás; felső végén hangosokra, alsón lépcsőnként suttogóbbakra. Ilyenkor leginkább szokta Gyula beszélgetésbe rántani a kedves lyánkát, s gyönyörködni ártatlan lelke és mételyetlen gondolkozása nyilatkozásaiban. Ilyenkor az étel ital és kedv hevületeiben, gyakran arra bátorodék, hogy a lyánka nyugvó kezére nyomja kezét, s különös kéjt érze terjedezni magában, ha azt a lyánka kissé megszenvedé, s csak halkkal, vagy alkalommal vonakodék ki. Csak azt fájlalta örömeiben Gyula, hogy Vincze barátjával nem osztozhatott azokban. Kedvetlen és komor meredező volt ez már darab idő óta, ritkán fonódott az asztali beszélgetésekbe. Egytagúlag felelgetett, kerülni látszott barátját is, békés kedélye kifakadó lón gyakran, szeméire bú, vagy betegség látszott homályt vonni, s minthogy a részvevők kérdéseire főfájásról panaszkodék, néhány nap-óta tartó súlyos állapotja, kínos aggodásba kezdé szüleit is ejteni. Gyula, baráti gonddal ápolódott körülte, s felvidámitásán iparkodva, szétszalogatta őt a városba, s ki mulatóiba; nem volt sikere semminek, s minél nyíltabb és sürgetőbb volt Gyula, annál zártabb és eltolóbb Vincze.

Klárcsi egy csinos emlék-könyvet kapott ajándékban, s címlapjára ennek, valami czélszerű s ízletes festést óhajtott. Gyula kapott az alkalmon, szolgálhatni a kis kegyesnek, s mint festész ajánlá e munkára magát. Váltott vonakodása és sürgetőbb ajánlkozás után, átvevé Gyula a könyvet, s alig várá, hogy édes zsákmányával szobájába térjen. Ez már kedvesebb munka leend, Vincze pajtás! kiálta derülten, mint minden pör-kivonás a világon! - Vincze nem felelt, csak főfájása új jelenségeiről panaszkodott.

Égett Gyula keze alatt a munka, s az éjnek egy részével is pótolván azt, más nap alkonyat felé elkészült vele. Épen társaság volt híva a septemvínéhez, ifjaink beparancsoltattak, s Gyula megjelent festésével. A nők nem fogytak ki magasztalásából annak, s Klárcsi szíves hálával tette köszönetét a festésznek. Báró Regéczy Póli is jelen volt a társaságban, s Gyulával nyájas kedvességgel újította meg báli ismeretségét. Táncz, hanga, ének, és játékok változtaták egymást. Gyula bájolón vala közölve Póli kifejlett kecasei s míveltsége, és Klárcsi gyermeki kedélye, és nyiladozó bájai között, s egy vala ez legboldogabb estéi közöl. Azonban némi búsongást sejtven gyöngén ködleni Klárcsi arczain, mi azokat még vonzóbbakká bájolá, inkább feléje tolakodék, hogy kis bánatját leenyhíteni segítse, melyet a főispánné szokott keménysége sebének gondola.

Vacsoránál Klárcsi az öreg báró Regéczy és Gyula közé esék, s Vinczére mint házi úrfira, Pólinak mulattatása bizaték. Derekas zajlással folyt a vígság, minthogy a báró esküdt ellensége volt minden fessségnek, s tréfaival alkalmasan tudta egygyé olvasztani a társaságot. A septemviren és nején, észrevehető volt hatalma az ő egyenességének és hímezetlen nyíltszívűségének. Klárcsi nem vala ugyan szokott kedvében, de nyájas még is, s a hozzá oly kitetsző-

leg figyelmes Gyula iránt, viszont szives, viszont figyelő. Leány! felkiáltott egyszerre a báró, ki különösen szeretett az ártatlan gyermekkel évdni s legelni zavarodásain; te látom éhen hagynál engem, a másik szomszédod mellett, ha nem volna eszem, nem igen várni be a kínálást. Klárcsi arcai egyszerre lángba borultak, s a báró hangos kacajja és a többi vendég enyelgő mosolya, a lyánka zavarodását legfelsőbb fokig emelék. Színt keresse felugrani szé-
kéről s kisimulni a báró pajzánkodásai elől. Gyulában kelő szerelem nyájas érzete, homályos kedvetlenséggel párosult; érzé, hogy ezen szép érzelem, köz szem eleibe tolatva, szentség-
telenítettik, s veszt azon bájos ingerből, melyet titok és lappangás fátylai kölcsönöznek annak.

De a mint szobájába tére, csodás érzelmek zajlottak Gyula keblében. Foszlani kezdte előtte azon homály, mely lelke eddigi állapotát borítá, s utótájból derengett eleibe, kelő indulatja a kedves lélek iránt. Lejtetni hagyá, miként varázs-lámpa alakjait, képzelete előtt a mult napokat, s Klárcsival váltott viszonyait azokon; látá miként járdala el dolgot keresve ablaka alatt, hallá a szakács perlését, hogy nem kaphatja ki az élestárból egyszerre szükségeit; előidéző e lyán-
kának, a juratéria ablakán, hacsak futólag is bevetett pillantásait - s mindinkább bizonyos lőn előtte, hogy érzelmei viszonoztatnak. Lelkének kéjes hangulatában, nem jöve álom szemére; nemügyelve Vincze emlékeztetéseire, karjába támasztott fővel ábrándozék; majd óntollat foga, s hogy kedves tárgyával közelebb foglalatoskodjék, hevült képzeletéből Klárcsi mell-
képét kezdé rajzolni.

A mint elővonásaival kész lőn, ágyba mene, de nyugvása csak rövid lehete. Felriada kedves Vinczéje nyugtalanságára, kinél álmatlan hánykódások, nehéz sóhajok s lassú nyögdélések, nyilván veszélyre mutattak.

Nem alszol édes Vinczém? kérdé aggódva Gyula.

Nem, felele ez bágyadt hangon; rosszul vagyok! Felszökék Gyula, s ágyához riada. Fejét fogá, melyről panaszkodék, s lángban lelé azt.

Hajnallik, mondá Gyula búsan; jer barátom a szabadba velem, a friss levegő fel fog éleszteni. - Sebtében magára veték köntöseiket. Vincze az öltözés alatt rápillanta Gyula festésére, s felfogá azt; de bágyadt kezében reszkete a papir, s letevő azt ismét. Gyula gondosan be-
pólyázá barátját, s kiindulának egyik kapuján a városnak.

Néma borongásban, melyben, csak miként messze derű kék feltja, csillámlott meg Gyulánál új szerelme, haladt a két barát Pestnek még néptelen utcáin. Nyílóban állt a tavasz, enyhes volt a levegő, mell éledezett s a szorult szív éledelethez nyiladozott. Már előtte bíborát keleten a nap, a mint ifjaink szabadra érnek. Ó be szép a természet! felkiálta Gyula! nézzd édes Vinczém a tavasz nyílása, mely az egész természetet életre költi, jelképe mintegy, részünkre is nyílandó örömeknek; a mell mintegy eleikbe dagadozik, s a szív bájos előérzetekben dereng feléjük.

Nálad úgy lehet, szóla merülten Vincze, s vonaglóan szorítá kezét homlokára, s tán boldogabb vagy - de én -

Gyulának egyszerre fény lövellett elő. - Vincze! téged valami epeszt! kiálta aggódó hévvel, s barátod ne tudja azt, Vincze?

Vincze kelő füvet tépett fel a földről, nyíló falevelet le a fáról, szórta azokat, s újakat tépdelt; egyszerre köny-zápor eredt meg szeméből, s nem bírva magával borult barátja melljére. Gyulám! titkom elől, ki kell fogadnom vele! zokogá; én és Klárcsi - két év óta szeretjük egymást!

Néma szünet állt be ezen szóra mindkét részről. Lepő bánatja a vesztésnek, tépett csirái a kelő indulatnak, összeomlott nyájas remények, dúltak keresztül Gyula lelkén, s csodás érzelmek, zavarban küzdtek keblében; Vincze miként ítélletes rab, várta ennek kimondását s nem volt szive fölemelni fejét bánatos leborulásából.

Ez dült hát benned jó ifjú? mondá végre fojtott hangon Gyula, s hevesen szorítá Vinczét magához. Értelek! felhőt vonék szép egedre, jámbor, de ború nem lesz belőle, fogadom barátságunk szentségére neked! Indulatom Klárcsidhoz csak kelőben vala még; jogaid hozzá régiebbek és megállóbbak. Én egyebet nem vesztek, mint egy szép ámulatot; de szivedet még közelebb nyerem érte szívemhez!

Miként nyári zápor után felszakadoznak a fellegek, s vidámabban kél a nap; úgy kele vidulva fel barátja melléről Vincze. Hála, barátság láng heve s boldog kéj érzelmei, olvadtak azon tekintetben össze, melyet Gyulájára vetett; nem szólhatott, de szavak helyett forró ölelés volt tolmácsa, belseje szép zajának.

A két barát az ifjú füre terült le, s sziveik csillapodtával, megismerteté Gyulát Vincze, szerelme történetével.

Klárcsi atyja, az öreg Gyomay, hat százados agg magyar nemes nemzetségből származott, s nagyanyja együtt osztozott a septemvírné nagyanyjával. Atyja még nevezetes birtokos vala, de pörök által sokat elvesztett vagyonából, s fija átörökölvén atyjáról a pörlekedés szomorú szenvedélyét, sőt ezt még a biztalan bányászkodásával is nevelvén, lassadán lesülyede, s széles vagyonából, a harsagi kis résznél egyebe nem marada. Ebből szűken, s mindenkori kikerülhetésével a szükségnek, éledegéle annyival is inkább, hogy örök reményben pörei és bányája szerencséjük felől, ritka rossz gazda volt, s neje halála után, gazdasszonysága is, melyet Veronka, már koros hajadon leánya folytata, nem a legszűkebb markok közt vala.

Gyomay untalan a káptalanokat, conventeket, megyék és curia levéltárait járta; kutatta az okleveleket, pöröket, azokat másoltatta, s hogy jogot nyomozhasson ki más birtokaihoz, a magáéit lassanként olvasztgatta. Különös szenvedélye volt; nemzetségek címereit, pecsétjeit, származás-fáit meggyűjtögetni, azokat kincs gyanánt tartogatni, azokból rokonságot, összeköttetést és jogokat nyomozgatni. A minthogy annyira is haladt a magyar családok genealogiáiban, hogy ritka ifjú fordulhatott meg előtte, kit, nevét hallva, egyszerre nemzetsége egész szövedékivel meg ne bírt volna ismertetni.

Számos pörei ugyan nagyjára jó lábon álltak; de minthogy a törvénykezés kereke világszerte kenve forog, elállott az övé gyakran, s járással keléssel és sürgetéssel tört azt megindítgatni s forgásban tartani. Így volt bányájával is. Kevés kezekre telvén költsége, csak haldoklott ez; a néha mutatkozott gazdagabb ér kifogyott siker nélkül, mi ha lett volna is, hűtlen felügyelője nyelte el azt. Azonban nem volt erő, mely Gyomayval kettős szenvedélyéről lebírt volna mondatni. Agg kora, a legjelesb magyar házakkal egybeköttetése s nemzetségének nevezetes birtok-jogai, miket a nagybirtoknak ellenébe ellensúlyúl tárogatott ki, s bizonyos makacs büszkeség, mely született tulajdona látszék lenni, nem engedték őt letérni káros pályáiról. Különösen kitűnő volt kevélysége akkor, ha nagy urak által mellőztetett. Egy gazdag mágnástól, ki ellen fontos pört indított volt, minden szükség-látása mellett is, megveté az ajánlott tetemes egyességi összeget, csupán azért, hogy ez egy társaságban, a családjávali rokonságot tagadta, s ezt Gyomay becsületében járó dolognak tartotta, pör által is bebizonyítani. Ha azonban a főbbek simák valának iránta, hajlóbb bíra lenni a nyers vesszőnél.

Míg Gyomay járt kelt, az alatt külső belső gazdasága, Veronka lyánya gyöngye vállain feküdt. Ez megturkáltatta sovány földjeit, levágatta fűvét, mi a vakondok-túrástól levehető vala, munka nagyját megtéteté parlagos szőlejében, s betakaríta mindent, mit a jóakaró természet önkényt adott, s cseléd hűsége meghagyott.

Veronka a legjobb teremtés volt a világon, s áldás az egész falun. Egykor szép vala ő, de egy szerencsétlen meghülés tüdő-sínlésbe ejtette, mely halkkal hervasztotta őt a sír felé. Maga jól tudta kigyógyúlhatlanságát, miért is egy pár szerencsét, melylyel megkínáltaték, elutasíta magától. Minek megcsalni mást sanda önzésből? mondá a jó lélek, s holtan kötni magát öröm-

váró élőhöz? Érzé lassú sülyedését teste alkatjának, s szokék úgy tekintni magát, mint csak féllakosát ennek a földnek s mint már félpolgárját a jövő szebb életnek. Szelid tökélettel lelkéhez, segédül vette a vallás boldogító vigasztalását, s föltéve magában, hogy rövid földi pályáját, mintegy vetésül az égire, jótételekben s emberi nyomorok, szenvedések enyhítéseiben tölti el. Segítette a szegényt, miként telt a háztól, öntestétől elvona minden elvonható köntös-darabot, inyétől minden csemegét, hogy szükségét enyhítsen a helységben, szemétől meglopá az álmod, hogy köntösetlen gyermeknek ruhát szabogathasson, s nyugalmat sorvadó tagjaitól, hogy beteget ápolhasson. Áldó angyként járt kelt a faluban maga vigasztalásával, és cselédje tápneműekkel; mert egy két bögre a falusi beteg vagy szegény számára, mindig téteték fel a Veronka tüzéhez.

Gyomay bánattal tekintett Veronkára, látván, hogy miként féreg nyílt virág kelyhében, akként dül a halál jó leánya életében; s a különben heves, kímélő vala iránta. De vigasztalódott, ha mellette angyali szépségben és szelidségben, Klárcsi leányát fejledezni látta. Miként nap tiszta csendes folyam felett, úgy kelt az élet a gyermek szép ártatlansága felibe. A szem vidulva legelt a nyiladozó kecséken, mert mindegyike egyszersmind nyomatja vala szép lelkének. Nyájas mosoly lebegett a csiga szácska körül, hódító pillantások sűgázzottak ki az égszín szemekből, melyek miként tiszta csörgeteg, leereszti feneke kövecseire a látást, úgy hagyták a nézőt lelátni szive fenekére; kedveltetés vala minden szava és mozdulata, kedves volt szives nyájassága, miként lengedező szellő a nyári hőségben. A minthogy kedveltje is volt ő az egész háznak, s derűlten folyt a munka jobbágnál és cselédnél az udvarban, ha Klárcsi közte sűrgött. Csakhamar megismerkedett ő mindegyiknek házi körülményeivel, s részvétes beszélgetést font azok iránt velek.

Komoly atyja majdnem gyermekké lön gyakran vele. Térdére vevé, s torzomb bajuszával hagyá őt játszani, ijesztgeté azzal a kis bohót. Óra-számra elenyelgett vele bábjai körül, s ha sokáig nem látta, vagy Veronka elfoglalta őt, hiányzani látszott mindene. Nagyobbodván a gyermek, még bájolóbb, még kötelezőbb, még szükségesebb tuda lenni atyjának. Keresé az alkalmat, miként tehessen apró szolgálatokat körülte. Reggel atyus sipkájával küldé be őt Veronka, aztán pipáját vivé ágyához; este ő nyújtá az utolsó pohár-vizet és háló süveget neki, és tön mindent körülte és a háznál, mit kis ereje megbírt, kész önkénytelenséggel, legkisebb ködöcskéje nélkül az unatkozásnak. Nem is vonhata bú vagy gond oly ránczot Gyomay homlokára; melyet Klárcsi gyermeki ártatlan kedélye ki ne bírt volna simítani.

De ha szeme fénye volt ő atyjának, Veronka nénjének épen lelke mássa vala, s gyűlpontja szerelmének, gondjának és kényeztetéseinek, miknek rontásaitól a lyánkát, csak szerencsés kedélye óvá meg. Miként őz-fiú az anyjával, úgy szaladozék Klárcsi Veronkával mindenfelé, hol segítvén munkáit, hol pedig akadékoskodván játékaival neki. Elszakadhatlan volt tőle; s Klárcsi éjjel is nénjével óhajtozott hálalni; de ez félvén a maga nyavalyájának lehető káros befolyásától öccsére, nem engedte azt meg; sőt ezen gyöngéd aggodása annyira terjedt forró szerelmében iránta, hogy szív-küzdelmei ellenére is, csak ritkán, s csak arczfelen csókolt meg testvérét, kiért szíve lángolt.

Ezen örök együttlét Veronkával, még inkább kifejté született lágyságát Klárcsi kedélyének. Csöndes kegyes jótevői körbe szoktatva, szeretettel ölelte ő az egész világot; harag volt egyedül azon rossz oldal, melyet az emberekben, betegség és szükség, melyet az életben ismert; amaz ellen a kiengesztelést, ezek iránt pedig az ápoló kéznyújtást tanulta kötelelességének. Mindenkinnek örömet, mindenkinnek búját magáénak fogadta, s ő mintegy mások érzelmeinek visszhangja látszott lenni; mások akaratját, ha bár áldozattal is elősegíteni, s nem követelni saját akaratot, elégtűntnek látni mindenkit maga körül, s e látásban lelmi saját elégedését, valának fővonásai jellemének. Ha Veronkát kór-jelenségei vevék elő, fél napokon át, játék és tágulás nélkül figyelt ágya szélén, s elég jutalomnak vevé, ha párszor kedves betege párnáját igazíthatá. Ha szunnyadott nénje, órákig ült szobori csendben a szobában. Ha

atyját felindulva látá, bájolón szede elő mindent, mit kedvesnek tudta neki. Cseléd apró vétségeit magára vevé, s reg- vagy est-étjét, meg nem eheté úgy, hogy azt a cselédség éhes gyermekeivel meg ne osztotta volna. Ő, ki az égi-háborútól rettegett, és szemét dugta a villámlások elől, a csodálatig bátor tudott lenni, ha atyja otthon nem létében, egyedül maradt égi csattogásban Veronkával; csakhogy ezt, kinek szintúgy gyöngéje volt az attóli félelem, nyugtathassa.

A generálnak, ki a Gyomay-részen kívül egészen bírta a falut, egy évvel korosabb Máli lyánkája, barátnéja volt Klárcsinak; egy lelkes de lobbanó heves lyánka. Málinak különszakított virágkerteskéje volt az udvar kertjében, s a két lyánka egy estén, vígan öntözgette abban együtt a virágokat. Klárcsi enyelgve szökdel kis bádóg öntözőjével, vigyázatlanul lép, s legkedvesebb virágját barátnéjának, letapodja. Ez haragra lobban a káron, mérgesen löki el a kis kártevőt, s ez hanyatt esve egy virág-kórón felhasítja karját. Eljajdul a lyánka fájdalomában; de látván maga felett ijedt-halványan állni barátnéját, a sírásra vonult száj egyszerre mosolyt hazud, felszökik s angyali kedvességgel követi meg Málit kártételeért. Máli, karjára pillantva, vérben látja azt, néma reszketésben áll kiskorig, majd hevesen szorítván magához Klárcsit: bocsáss meg, bocsáss meg! ez minden ejthető szava a zokogástól. Máli nyakkendőjével köti be a sebes kezét, s kölcsönös követések és hiba-elvállalások közt, még szorosabban forr a két lyánka szíve együvé. Ilyen vala Klárcsi mindenkire; önkedveltetés, áldozatai készség, s az egész emberiség iránti szelid jóakarát, valának szép tulajdonai.

De Gyomayt gond aggasztá gyakran, ha kedves Klárcsijára tekintte. Mind irántai gyöngéd atyai indulatja, mind büszkesége, keveslék számára azon szűk körű nevelést, melyet háza és Veronka adhatának vala neki; terjeszkedést pedig semmifelé nem engedének körülményei. Klárcsi utolsó sarjadéka vala a Gyomay-agg-nemzetségnek, s egy rangos vő, ki ezen vég szikrát még egyszer vidor lánggra lobbantsa, nem vala utolsó az atya számos reményei között. Egykor e feletti szív-hánykódásában, eltökélé magában, hogy a generállal értekezzen a tárgy felől, s ha ez nevelőné hozatna ki Málijának, engedné meg Klárcsit is részt venni annak oktatásiban. Gyomay különösen tisztelte a rangos, de e mellett minden büszkeség nélküli katonát, a nyájas emberbarátot, a nyílt eszű gazdát, és világtapasztalt embert benne, s egyedül ő vala, kinek szavára gyakorta hajlott. - Mint agg-szabású magyar, nem ízelé ugyan a generál sokféle újításait, idővel azonban ezeknek sok hasznossáival megbékélt, s legalább annyiban halada türelmében, hogy a faluban nem ellenzé azokat. Magyar szokás szerint, bátor maga Gyomay is, a nagy genealogus, alig tudá a rokonságot nemzetségi tábláiból kierőtetni, atyafiságot tartta egymáshoz a két ház; a generál, uram bátyámnak szólítá Gyomayt, ez viszont, megadván a rangnak is a magáét, méltóságos uram öcsémnek a generált.

Kedves uram bátyám! így szól a generál, a mint Gyomay a maga célját, beszélgetésbe fonva előadá; én megvallom, sem fiúra sem lyánra nézve, nem vagyok barátja a házi nevelésnek. Két fő zára van minden tudnivalónak a világon. Egyiknek kulcsát a természet nyújtja kezünkbe, másikáét a világ és emberei. Ama tudomány szép, s kis körben, szerencsés körülmények közt, boldogíthat ugyan magában is, de bízatlan; a másik nem oly tiszta, de biztos fonalat nyújt az élet csalkertjében kezünkbe, azon pályával és azon szerepekkel ismertetvén meg bennünket, melyen és melyekben játszanunk, zajlanunk kell. Boldog ki a két tudományt szerencsésen párihatja egymással, mint barátja a természetnek, és barátja az embereknek. Az itthoni nevelés, könyvekből tanít inkább; az iskolai, életből és emberekből. A könyvekből merített világismeretet holt tudománynak nézem, otthonról adott utasításnak hosszú útra, s másnak szabott köntösnek, mely testünkhöz ritkán simul oly teljesen, hogy itt el ne álljon tőle, ott ne szorítson. Ily győződéssel nincs célokom nevelőné hozatni ki, inkább leányomat küldöm nevelésbe.

Úgy vélem, méltás uram öcsém, mondá Gyomay, hogy fiú-gyermekekre nézve áll ugyan ezen elv; de a lyán-gyermek minek bolyongjon a világban? Házi csend és háza népe, az ő köre és

világa idővel is; s azt: miként kelljen élni és dísz tenni nemzetségének? megtanulhatja házi nevelés mellett is, s úgy tartnám épen ennél legjobban. Nagy világban nagy köröket tanul ismerni, s mi természetesebb mint az, hogy ezeknek csillogását és alkalmait, a még tapasztalatlan gyermeki elme és szív, kívánságai közé szívja be, s idővel elégedetlenül kicsinyelje saját körét? Gyomay a régi magyar nőket hordá például elő, kik anyjaik körül neveltettek.

A generál nem tagadá azon gyakori hibát, melyet Gyomay feszegete; de azt legtöbb lyán-nevelő intézeteinknek, nem legczélszerűbb alkotásaiban és rendszereiben keresé. Kiterjeszkedék némely hiányaira ezen intézeteknek; de más részről előadta a házi nevelés káros befolyásait is életünkbe, nevezetesen azt: miként szűkíti össze ismereteinket, zsugorítja össze szíveinket, s miként teszi rabjául a leányt jövő sorsának; míg a világban kimívelt nő, inkább asszonya annak, bár miként hánynya vesse is az.

Gyomay hajlott meggyőződni a generál okoskodása által, mert önszíve óhajtaival is egyezett az; de maga részéről reményt teljesedésökhöz nem látott, s még nehezebb szívvel tért haza a generáltól, mint hozzá ment volt.

Azonban a történet szerencsésen kisegíté őt aggodalmaiból. A septemvír ellen folytatott pere, igen kedvezőleg állá, s amaz kénytelennek látá magát, vagy alkut tenni, vagy nagy részét jószágának veszélyeztetni. Mint világ-okos jól tudá, hogy a szíveskedés selyem-szalacskaí, inkább lekötik a makacs szívet, mint durva lánczok, nője egyezésével eltökélé, házához, mint rokonaihoz nevelőbe venni Gyomay lyánkáját, hogy így a kedvező alkuhoz közelebb simúlhasson.

A septemvirmé különben is büszkeségét lelé az ily növelésekben; általok oly háznak kívánván ismertetni a magáét, mely fiatal nőszemélyeknek illő képzést nyújthat.

Gyomay meglepetett habzásban állá, a mint a levelet vevé. Nyájas udvarisággal vala ez írva, és oly kímélettel, hogy az ajánlás szerencsáját inkább maga részére látszék hajtani benne a septemvír, mint a Gyomayéra; ennek büszkeségének teljesen elég vala téve; de pört folytatni, sürgetni, nyomni oly jótevőnk ellen, ki kedves gyermekünk boldogságát munkálja, lelketlenségnek látszék előtte; felhagyni a pörrel háza rontásának, alkudozni pedig még korainak. Napokig hányódott a választások között; végre győzött az atyai szív, s elhatározá magát, hogy átadja leányát. Addig, úgymond, pihenjen inkább a pör; egy ügyes vő, ha nem élek befejezheti, vagy alkuval előlheti azt, miként neki tetszeni fog. A lyánkát tehát telésen felül is kikészíté, miként büszkesége kíváná, s egy reggel magához emelé a kocsiba. Nincs toll leírhatni a két testvér kínos búcsu-vétét. Gyomay csaknem erőszakkal ragadá ki Klárcsit Veronka karjai közül, s ez azután is még sokáig sínlé veszteségét. Gyomay a mint kedves magzatját átadá a septemvirmének, kijelenté akaratát, hogy lányára sajátokból mit se költsenek. Kikészítve van a leány, úgymond, miként falun lehete, s ha ki nem kerülhető szükség adná elő magát, költséget küldeni, miként telik, kész leszek. Gyomay tudniillik, mintegy sejtve a csinos cselvetést, kikerülni kívánta, a mennyire lehet, mélyebb lekötéltetését a septemvír háza iránt.

Klárcsi csakhamar kedvelt lőn a háznál; néhány nap mulva nem vala annak egy tagja is, ki neki szivességgel ne lett volna adós. Magát a szigorú háziasszonyt is, ki tudá fegyverkeztetni haragjából, a maga kedveltető nyájassága s unatlan szolgálatai készsége által, minélfogva nem sokára egész keze lőn a háztartásban.

Vinczét a deli lyánka, mely mint sugár őzfi, szellői könnyűséggel szökdelt előtte, az ifjúság szép hajnala bájaival mosolygott felé, s mételetlen szív és kedély ártatlanságával nyilatkozott szavaiban és tetteiben - egyszerre elbájolá. Különös kéjes jólét terjedezett lelkében, ha a lyánkát látta, vele szólt, körében mulatott; de azt még szerelemnek nevezni magában, nem fogta volna merni is, ha valaki érzetét számon kérné tőle. Hiszen még gyermek! ezzel ámitá

magát, mulatok vele, miként kedves ártatlan gyermekkel. Egyébiránt is a tartózkodó szerény ifjú tartott a kinevettetéstől, hogy gyermek tudá őt bilincsre verni. Ezen ámulat csalása mellett, naponként mélyebbre gyökerezék meg szívében a szerelem. Szeme előtt lebegett untalan a kis leány angyali alakja, erősen dobogott szíve, ha lépteit hallá a folyosón, s általában közlőbbnek, elégedettebbnek, jobbnak érzé magát, mióta körébe simult a Klárcsi kedves alakja. Hasonlóan vala Klárcsi is. Nem tudá a kis ártatlan, mi derít el bájfénnyel körülte mindent, mire csak tekint? hol veszi azon kedves kéj magát, mely ereiben pizseg, ha Vincze bácsiját látja? mi vonja őt a folyosón, ennek ablaka mellett el az élestár felé, mely néhány lépéssel hosszabb útja annak? mi rántja szemét és gondolatit ő felé, s mi nyugtalanítja őt, ha Vincze kimegy a háztól, vagy épen pár napra elutazik? Jó ember az a Vincze bácsi! s jóhoz ki ne tudna jó lenni? Ez vala az ő ámulatja, mi mellett gondtalanul ülteté el, és ápolgatá, az első szerelem bájjallatú virágát szívében.

Azonban ezen zsenge indulat, mindkét részről igen lassan nyiladozék, Klárcsinak leányi és gyermeki tartalékja, Vinczének pedig sajátos bátortalansága miatt. Kéjes pillantások, kölcsönös apró kedveskedések, s legfőlebb az asztalnál, ha a számos vendég miatt, magoktól a figyelmet elvontnak tapasztalák, gyöngé kézsorítások, valának minden tápláléki annak. Rokonság alkalmas palástja alatt, lappangott az a ház tagjai, sőt maga Klárcsi előtt is, mert szavakba nem ömlött soha, s Vincze a maga félénkségét azzal bátorítgatta, hogy kedvese gyermek még s így korai fogna még lenni a nyilatkozás.

Egy estvén Vincze, anyja szobájában mulatott. A septemvírné, a paszomántosnak, kocsihoz hozott mustráit nézeglé, Klárcsi megette kötögete, Vincze pedig egy székháta mögött állva, váltá lopott pillantásokat vele. Tisztá vált szokása vala Klárcsinak, koppantni a gyertyát. Ezért mene most is az asztalhoz, de oly ügyetlen vala ma, hogy hamva helyett világát vevé a gyertyának. Vincze sebesen szökött az asztal felé, gyújtani vinni a gyertyát, de a melyet már kezében fogott Klárcsi, s egymásba ütközött a két szerelmes. A sötétség kedvezése szívet adott a bátortalan ifjúnak, s hevesen szorította kebléhez a kedves lyánkát. Ez átengedte magát a hevesnek, s pillanatig mellére borult, azután kipattant a gyertyával. Lángoló arczczal tért meg a világgal, mit a septemvírné, a maga egy pár keményen ejtett dorgáló szavának tulajdonított. De az ifjú pár lángolt belül is; az egymást-feltalálás és szív-váltás boldogsága özönlött el lelkeiken.

Azonban ezen jelenés után is, a régiben maradt nálok minden, kivévén, hogy az előbbeni gondatlan nyájaskodás helyébe némi tartózkodás lépe közikbe. Szemeik nyilvánban szólának ugyan, de szájaik még zártabbak levének; s kivált Klárcsinál hajadoni szemérem lépett az előbbi gyermeki kedély helyébe. Epedének egymást látni, oly sok mondanivalójok vala egymásnak, s ha szem ellenében álltak egymással, elhalt a szó nyelvekőn; idegen nem fogta volna sejteni szobrai állásokból azt a kéjt, azt az egymásoni lélek-legelést, mely egész belsőjökön édeni boldogságot terjesztett el. Egymással volt munkás képzetők untalan, s az élet minden habzásaiban, gondjaik kölcsönösen egymáson csüggttek, bájderülettel forgottak egymás körül gondolatjaik, azon boldog biztossággal, hogy ők egymáséi. De tovább haladni bátortalan szerelmök még nem mere.

A septemvírné szokásban tartá vala, minden farsangon egy estmulatságot, s mellette tánczot tartani házánál, mintegy viszonzásul olykori meghívattatásiért. Megtevé azt most is, s összegyüle a meghívott vendég. Folyt a mulatozás, és táncz eleinte feszesen, később melegebb szabadsággal. Vincze, mint házi úrfi, s különösen ügyes tánczos, hordá a vendég lyánkákat, s végezvén az udvariság tartozását, Klárcsi után tekingete. Ez a kis, még falusi bohó, félénk búsongással hasonlítgatá össze, egyszerű otthoni szabású köntösét, a többi lyánkák városi bálöltözetjeikkel, csüggedve nézé azoknak gyakorlott lebegésöket, tánczfordulataikat, miket ő még csak a tavasszal készüle betanulni, látá miként zajlakodik a tánczban Vinczéje a már serdültebb hajadonkákkal - s keserű önérzetében vagy félrevonulva álla, vagy dolgot keresve

jára ki s be a palotában. Vincze feléje mene, s tánczra kéré őt. Már többeknek kosarat adtam, felele némi hidegséggel Klárcsi, tudja bácsi, hogy én még nem tanultam tánczolni. - Bízza reám, édes Klárcsim, súgá Vincze, s karjára vévén a lyánkát, lejte vele. Eleinte bátortalanul ejté az lépteit, de ügyes tánczosa kisegíté őt. A második táncz jobban ment, s a bátorodott lyánka csakhamar járása könnyűségével tánczolt. Derült Klárcsi arcza, s Vinczéje még egyszer oly kedves lön neki. Már az ügyes tánczos nagy becsű a szép nemnél, úgymint kivel ez alkalmat nyer bámultatni, s nyereséggel éldelni a mulatságot; mennyivel inkább becsesebb előtte az olyan, kinek hálával tartozik azért, hogy mintegy beavatá őt lány-társnéji báli körébe.

Klárcsi, a frissítőnek felalkotott szobába mene italokat rendelni; utána suhana Vincze. Egyedül valának, s egy gyertya hosszú kanócczal bágyadtan pislogott a szobában. Édes bácsim, be sokkal tartozom önnek, sipegé Klárcsi, hogy velem ma nem restelt annyit bajlódni. - Semmivel angyal, felele Vincze, s a lyánka kezét hévvel szorítá ajkához. Klárcsi zavarodtan a szokatlan megtisztelésre, feléje hajlott, s a táncztól és örömtől hevült ifjú, forrón ölelé melléhez kedvesét. Összetalálkozásának ajkaik, s csókra forradának össze. - Enyém vagy, kedves lélek! rebegé Vincze. - Öné - tied - súgá a lyánka, s jövést hallva, mennyel keblökben pattanának szét egymástól.

Azon ifjú, ki első figyelmet mutat a serdülő lyánkának, s kivált első kézcsókjával tiszteli őt, rendszerint örökre felejthetetlen marad neki, s alakja még későre is, kedves vidék gyanánt mosolyg reá, bájos előkorából vissza. Klárcsinak is e pillanat óta végtelenül kedves lön Vincze; de egyszersmind magát is főlebb kezdé becsülni. A nyert tisztelet súlyt adott szerelmének, becset ön kis személyének, s ügyelést támasztott benne minden szavára, tetteire, nehogy érdemetlennek árulja el magát reá. E nap óta hajadonnak érzé magát, s annak óhajta tekintetni; komoly szemérem tolá el a gyermeki őszinteséget, szerény testtartást és járást kezde, könnyű szokdelései helyébe, s a kis hiú láb-hegyre emelkedve lépdelt, hogy szélasabbnak tessenek, s némi duzmazkodást nem titkolhata el magában az iránt, ki őt még gyermeknek hajlott tekinteni. Vincze a maga részéről víg vala, teljes eltökéltében, hogy a lyánkát sajátjává teendi, s boldog érzetében oly vigyázatlan lön gyakran, hogy majdnem gyanút gerjeszte a háznál.

Így állott a dolog, a mint Gyula Pestre jött, s viseletével a pár szép szerelmét megzavarta, de egyszersmind élénkítette is. A féltés nyugtalansága, elevenen érezteté Vinczével azt, hogy Klárcsival vesztve van életének boldogsága: de szíve nem bíra nyílt lenni barátja és Klárcsi iránt. Titokban hagyá dúlni keblében a féltés dühét, míg tovább nem tűrhetett kínjai, nyilatkozásra fakaszták őt.

A szerelem csodás jelenségei közt, így fejezé be szavát Vincze, legcsodásabb előttem a féltés. Mily dicsekvő a boldog szerelmes, mily szós, mily közlő! de a szerencsétlen féltő, mily magába-vonult! Bizonyosan azon önzés, azon hiúság szégyene zárja el ajkát, hogy vetélkedői közti mellőztetése, majdan oly gyanúra fog okot szolgáltatni, mintha amazok érdemesbek lennének nála, a lyánka szerelmére.

Én azt vélem, felele Gyula, miként a szerelem boldogságát azon győződés teszi, hogy minden nemünkön lévők közül kiválasztva, egyedül szerettünk, s ezen boldogság vesztének éles fájdalma csap meg a féltésnél bennünket.

És elzúzatásunk édes Gyulám, s hiúságunknak azon megtörettetése, hogy megszűntünk ideáljaik lenni kedveseinknek, s mintegy becsünk veszett. Sokat becsül, sokat szeret a gyarló ember; de mindent magáért, és magát legjobban.

Kölcsönös nyilatkozásai a két ifjúnak, végképen lefosztának szíveikről minden gyanú-tartózkodást, szabadon dobogtak ismét azok egymásfelé, s egy titok köz birtoka, még szorosabb barátokká forrasztá őket, mint eddig lenni kezdének. Vincze visszanyert boldogságának

érzetében kéjjel telve, vígan; Gyula pedig áldozatját barátja boldogságába fúlasztva, csendes nyájassággal ballagának haza felé. Mit nem hozhat egy óra! felkiált az úton Vincze; s mennyiszor nem fogná hozni vissza nyugal munkát, örömmel, ha ember ember társának ellenében, mindenkor nyílt szívű és száju birna lenni! Miként jöttem ki, s miként térek vissza! De te édes Gyulám -

Hagyd el, mondá Gyula, a persenő bimbót ujjoddal is lenyomhatod még; izmos ágnak kell a fejsze. Serkedő indulat, mely szívhez nem nőtt még, könnyen szétfoszlik.

Ekként bízta Vinczét Gyula, maga is együtt ámulni óhajtván; azonban haza érve, csodás ürességet érzett szívében. A septemviri háza tájáról egyszerre letűnt előtte azon varázs fénykör, melyet az érte vala el körűlte, hogy Klárcsit zárja. Különös tetszetlenség foglalta el keblét, borzasztólag magánosan érzé magát, s kiholtá lőn körűlte minden!

Gyula, szokva lévén uralkodni érzetein, csak titokban küzd meg azokkal, s ezt sikerrel tevé. Eleinte ugyan, az asztalnál már megszokott apróbb biztosságok, s a lyánka kedves nyájassága, mely körűlte is elbájolva foglalatostkodott, olykori tántorítások valának küzdéseire nézve; de barátja iránti kötelességének érzete, legyőzeté akaratoskodó szívével e kísértéseket. Nem sokára sejté Klárcsi viseletéből, hogy Vinczétől már megtudta mindent. Most már gyakran szóba hozá előtte Vinczét, biztosukká fonódék a szerelmeseknek, s aprónként lefoszlék szívéről az irigység kis ködöcskéje, mitől eleinte meg nem óvhatá egészen magát.

Azonban érzé még is, hogy elszóródásra van szüksége. Vinczét nem használhatá, rajta is tapasztalván azon igazságot, hogy általában az igen szerelmesnél nincs haszonvehetlenebb társalkodó. Most tehát jókoriak valának neki, az ifjú báró Regéczy látogatásai. Ez híven tőn tudósítást: mi történik a városban? tudá: minemű vendég színjatszó, művész, alakos, vagy angol lovagló érkezék? mi katonai gyakorlat, színdarab, vagy hangászat vala naponként rendelve? s kocsija, lova, készen álla Gyula számára mindig. Gyula vonakodék használni ezeket, áttállván, maga sem tudá miért? kötelezettje lenni a bárónak. Homályos finom eszmélet tiltá őt szivességeket fogadni el attól, kitől érzé némiképen eltolakodó szívét. Azonban esengő kínáira, s mintegy hálózó figyelmeire, meg nem tagadhatá tőle, hogy néha vele ki ne kocsizzék, vagy ki ne lovagoljon. Ilyenkor nem győzé eléggé csodálni a bárót. A félváros ismerőse vala, s ki tisztelve, ki barátságosan köszönté őt. Mindenkiel volt dolga, köze, titka, végezni-valója, s Gyula nyilván kiveheté, hogy a felsőbbség mindenkinél a Regéczy részén állott. Ha társasági körben ültek, ő csodált száj vala abban, minden figyelem körűlte forgott, mindenki tőle vett tanácsot, és utasítást, főképen a világiakban és élet folyásában, mikbeni jártassága, ügyes összevetései, minden szavával kitündököltek. A város minden zugait, kézmíveseit, árúsait ismerte, biztosan tudta: hol, kinél, mit lehet legjutalmasabban s legjobb minőségben kapni? minden dolognak ismerte biztos eszközeit, útját és kivihetőségét. E mellett szava, testállása, modorja, parancsoló volt a kisebbeknél, figyelmet-vonó a hasonló vagy nagyobb rangúaknál, s Gyula bámulta azon biztos tapintatot, melylyel több tekintélyes férfiakkal társalkodott. A mint ez iránt nyilatkozott a báró előtt:

Egy két barátunk van e világon, mondá ez, kezét szorítva Gyulának, kikkel szívet osztunk, a többivel hasznat kell megosztanunk. Hogy ezen osztályban ne csalódjunk, felsőbbségünket szükség megállapítnunk az emberek között, s ezek önként fogják a nagyobb részt átengedni nekünk, hogy a kisebbet ne áttálljuk nekik. Ingerök van édes barátom az embereknek, hacsak egy lépcsővel is fellebb mutatkozni, mint miként állnak. A kis nemes nagy nemesnek, ez bárónak, ez grófnak, s ez hercegnek polczára pillogat, s így van ez a társaságban is. Ha szerencsés vagy, felsőbb rangot erőtetned ki sorsodból, mint mely sajátod, ezen állásod köre fog utánad tölulni. Szükség nagy becset hinnünk önmagunkról, csak hogy az caricaturáig ne menjen, és ezen becset követelnünk az emberektől, s hidd el, ha hívek és józanok tudunk maradni felvett szerepünkhöz, az meg is fog adatni nekünk.

Gyulának újak valának ezen elvek. Én inkább óhajtnám, mondá ő, hogy világ s emberek iránt egyenes lelkűek, nyíltszívűek volnánk.

Igen, kis házi körünk tagjai és barátink iránt, felele Regéczy, kik mieink, kik szíveinkké. De a nagyvilágot én játék-pályatérnek nézem, s az életet játékkunkra engedett kurta időnek. Mire valók fognának lenni ehhez az igen komoly érzetek? Játszanunk kell az élet játékát, s a játéknak, tudod, az a fortélya, hogy kedvezéseit ha lehet, magunk felé hajtsuk.

Alkalommal szót ejte a báró, atyjának háza felől, s Gyula ütközést érte magában, hogy még sem tevé meg tiszteletét ennél. Azonnal megkéré Kálmánt, hogy minél előbb vezetné őt be, s az nyájas szívességgel ajánlá készségét erre. Más napra rendelének órát reá, s Kálmán megígéré, hogy barátjaért fog jöni.

Az öreg báró, egyik külvárosában lakott Pestnek, főkép kertescskéje kedvéért, melyben egyik kedvtelését találá. A nap szép tavaszi vala, az út szikkadt immár, s ifjaink sétálva mentek ki a rendelt órán. A mint benyiták a báró kapuját, látták a kert festett rácsain keresztül, miként vala Póli a kertben, csinosan feltüzött köntösében, szorgalmas plántái és virágai körül. A két ifjú mintegy vonatva a kertnek tartott, s benyitá a csinos kertészre annak ajtaját. Póli nyájasan üdvözlé őket, ülással kínálá egy márvány padon, s munkáját folytatá. Mindjárt kész leszek uraim, mondá vidoran, s az öreg kertésszel ültetett, gyomlált, öntözött, járt, kelt, hajlongott, s kis öntözőjével el-el lebegett az ifjak előtt. Gyula gyönyörködéssel kísérette szemeivel a karcsú termetet, s derítette őt azon vidor elevenség mozdulataiban, minélfogva minden munka égni látszott kezei alatt. Most már engedjenek meg uraim, mondá az ifjaknak, hogy alkalmas heverésökből kirántani merem; öntözőket nyújta nekik által, s kert-veteményeiket kelle öntözgetniök azokkal. Tán kedvesebben fogna menni a munka, szóla enyelgve Gyulához, ha Klárcsika is velünk öntözgetne.

Úgy Vincze sem fogna elmaradhatni, felele Kálmán.

Ej mit? folytatá Póli; a szerelemben nincs tilalom-tábla, úgy-e Bélteky úr?

Gyula pirult és mentegette magát; s Póli szíves volt elfogadni a mentségeket.

Tán ki is fárasztottam kendet jó öreg? szóla ő nyájas leereszkedéssel az éltes kertészhez; menjen takarja be már esteli hideg elől az üvegtáblákat.

Gyulának igen tetszék ezen kíméltetése az öreg cselédnek. Ki az emberiséget mindenkiben tiszteli, ezt gondolá magában, van abban önmagában is tisztelni-való.

A báró leérkezék a kertbe egy pár vendégével, s lármásan üdvözlé Gyulát. Isten hozta öcsém uramat, kiálta, még is hogy lophata valahára időt számunkra is, attól a szép kis lyánkától! s darabig évődék az ifjúval, s jókat kaczaga annak zavarjain. Gyula ismét menté magát. Elfogadom a mentséget, ha kárpótlást ígérsz öcsém! mondá a báró, ki szokott egyenességével, örömet szeretett a második személybe szökni szólításaival azoknál, kiket megkedvelle; és megígéréd, hogy nevem napjára te is kijösz sógorommal a septemvírrel, Kistrétre hozzám. Hallom festesz s tán poéta is vagy, s ezen embereket mindig különösen kedveltem.

Gyula szerény meghajlást tőn, s magát mindkét művészetben csak kedvellőnek mondá.

Az vagyok én is, mondá a báró; nekem barátom s úgy vélem az emberiségnek is mindenki, ki az életet rózsaszínben tekinti, s abban látatja azt másokkal is, ki más szebb életből, más jobb világból kölcsönözget színeket, hogy azokkal e gyalgót számunkra szépítse, s kedves ámulatba ringassa, vagy nyájas előérzetekbe fűlasza a porhalandónak gondjait és terheit; ki a rózsának mielőtt azt kezünkbe nyújtná, letördeli szűrő töviseit, hogy szaga, színe, szúrás remegése nélkül, kéjesebben gyönyörködtessenek. Olyan az ő saját életök is, mint ezen cserebogaraké,

mondá kaczagva, s a virágba borult fákról szedegeté azokat, csupa virágok közt repkednek, zúgnak -

S gyümölcsöt nem látnak, domine illustrissime! közbeszökék szavával nevetve az egyik vendég, egy költői darabjairól ismeretes, de csekély vagyonú férfiú.

Igaz, felele komolyabban a báró, ebben egyeznek; de abban is különböznek, hogy ezeknek életük néhány nap, s a költőké századok; mert édes barátom, a cserebogár dal-zúgó költőcskét, én csak verselőknék tisztelem. A halhatatlan költők nagy tekintetűek előtttem, ámbár részemről egy perczet a jelenből, nem adok egy évért a jövőből, s nem egész századért a multból. Folyt a szó a művészet becséről, érdeméről; csakhamar szóba vegyült mindenki a társaságból, s Gyula főképp Pólinak csodálá kifejtett ismereteit a tudás e nemében, s találó észrevételeit abban. Ezen művészi kedvtelés, még egyszer oly kedvessé tevő rokonosságával a lyánkát előtte. Szóba jött a szép tudományok és művészetek csodás rokonsága egymással. A szép tudományok és mesterségek, mondá a báró, nős szövetségűek, egymással, melyben a férfi szép elmével hódít, a nő szép testtel bájol. Nálam a képcsarnokban állnak poétáim, s ritkát ismertem valamelyik nemében nagyot, ki a többi iránt is hideg tudott volna lenni. Ha értő nem volt is azokban, vonzalmat bizonyosan érzett keblében irántok.

Természetes is, mondá a fentebbi költő; mert maga a szép egy egész, mely körülfolyja a lelket, miként levegő a testeket, s a művészetek csak ennek részei, s mindnyájan a természetnek tündér-gyermekei. A plasticai művészet legközelebb csügg emléjén, a festész már távolabb játszadozik tőle, a költő pedig szárnyra kelve lebeg felette. Mindegyike játszva szépít, szépítve boldogít.

Gyula előtt most lőn világos, most lőn megfejtve azon titkos vonzalma saját keblének, melyet főképp a költészet iránt abban mindenkor érzett, azon kéj, mely a régi költők olvasására olykor előzőnlé lelkét, azon sejtés, vágy és óhajtság, melyek azt az ő koraik és hőseik felé ragadák.

A társaság egy mulatóban telepedett meg, Póli közte a maga kötésével; s a beszéd tárgya csakhamar a világ politicaí dolgainak rostálgatása lőn, mi a bárónak egyik szenvedélye látszék lenni. A politizálás, úgymond, valóságos firmája a férfi társaságoknak. Jól esik alkalmasan ülve, nagy dolgokról, nagy változásokról, világi zajokról kényént beszélgetni; házi kis munkák és fűtött kályha mellett, állományi eseményekről végezni, jósolgatni, véleményekre, pártokra oszlani, valószínűségekkel hadazni magunk körül, s véres háborúk helyett szócsatákat folytatni, mik nyelvet és eszet köszörülnek, de távolesvén ki köreinkből, közélről nem érdekelnek bennünket s epéinket nem mozgatják. A világ messze zajjait eresztvén szemlénkre, kedves nyugalomban érezzük, itthon a béke csendjét. Ilyenkor gyakran szép alkalmam akad mosolyognom azokat, kik messzedolgokért lánognak, s itthoniakban hidegek.

Csak az a kár, méltás úr, mondá a másik vendég, egy jeles tudományú professor, hogy a magános egyénre nézve, ki a munkás rugókat nem láthatja, a politizálás s kormányok dolgairóli vitatkozások, rendszerint nem egyebek találgatásnál, s igaznak, féligaznak, gyanításnak, ámitásnak, hírnek, s elmefutásnak egymás felibe állítgatásánál. Alacsony sorsból, nagyszerű és állású dolgokról és emberekről itélni, rendszerint olyan, mint hangászatról, melyből csak egyes hangok, s legföllebb csak a gordon zúgása hat messzűnne füleinkbe, hozni ítéletet.

Épen ez a kedves az egész dologban, kaczagá a báró; vaktában jósolgatunk, s ha találtuk a dolgot, jelét adtuk elménk élességének, s mi elégedettek vagyunk önmagunkkal. Ha csalódunk, mit sem veszítettünk; minden vonzalma vitatkozásinknak egyedül ez volt: «nekem van igazam». Ámbár barátim, ezt veté félkomolyan utána, ez a «nekem van igazam» alkalmasint több rosszat szült a világon, mint járvány és háború együtt.

Ezen előbeszéd s mintegy apologia után, szemlére eresztettek a száraz és vizes világ dolgai. Gyulát csak azok látszattak érdeklenni azokból, mik a magyar hazával távolas, vagy közeles viszonyban állottak.

A híves esteli lég, fölmenésre inté a társaságot. Öcsém, te művész vagy, így szóla a báró Gyulához, lásd meg Póli arczképét, mely fél munkában még a festő-álláson áll. Gyula valamint a báró is, nem valának elégedettek a festéssel; amaz óhajását jelenté megpróbálhatni a maga erejét, Póli arczképe levételében, melyet azon homályos vágy látszék szülni benne, hogy alkalmas ürügyet nyerhessen, többet mulathatni a nyájas háznál. Póli szót ejtett Gyula előtt arról is, miként atyját óhajtná titkon levételni, s névnapja ünnepén meglepni őt arczképével. Az ifjú kapott az adott alkalmon, s szívesen ajánlkozék.

Napot rendele a báró, melyen képgyűjteményét, megmutatandja a kis társaságnak, melyre ez meg is ígérkezék. Az alatt is Gyula szorgalmas volt tett ajánlkozása teljesítésében; s legelőbb is Póli lefestésével sietett. E végre Kálmán hozta össze a párt, s a munka azon bizonyos órákra szabott, miken a báró ellehetett Pólija nélkül.

Gondold el barátom, mondá Kálmán, a mint szereivel Gyula áthozakodék; Póli erővel egyszerű köznapi köntösben kívánja festetni magát.

S úgy vélem, mondá Póli, van is kis igazam benne. A gála-köntös mintegy kiemel önmagunkból bennünket, és vagy szokatlan kecsket, vagy feszességet kölcsönözvén személyünknek, megcsalja a hasonlatosságot, s úgy tapasztalám, hogy a szemet is rendszerint az arcztól, minek fő szempontnak szükség lennie, magára vonja el.

Helyes, mondá Gyula, én csak a nagy hivatalú és rangú férfiakat kívánnám gálában festetni, hogy köntöseik szólják rangjokat, s mutassák ki azon osztályt, melyben hivataloskodnak; annyival is inkább, hogy ebben rendszerint leginkább tetszenek önmagoknak. Másokat rendes öltözeteikben óhajtnék festetni, minthogy ezek inkább adják ki a szokott testtartást és arczvonásokat, s nem kívánnak ünnepélyi feszességet arcztól és testtől. Czélszerűbbnek is vélném, rendes foglalatosságaiban festeni őket inkább, mint meredt ülésben, vagy testtartásban; s ez alkalmasint egyik oka rossz arczfestményeinknek. A bár hasonlatos vonásokban, gyakran különböző lélek festetik. Azonban a szépnemet, melynek saját rangja nincs, leginkább óhajtnám azon köntösében festeni, mely vagy legkedvezőbbben áll testén, vagy melyben leginkább tetszik kedvesének.

Hosszas tanácskozás után, Gyula javaslatából, azon ruhában állapotott meg Póli, melyet ama bálban viselt volt, mely első alkalma vala ismeretségöknek. Gyula munkához fogott. Tréfa közt vett ülést Póli, enyelgve tiltatott el arczától a fölösleges világosság, Gyula igazgatá fordulását és tekintetét, s festészi szabadsággal forgatá üléshez a szép fiatal leány tagjait. Kálmán derült kedvvel tön gyöngé czélzásokat, s ritka arczkép fösteték valaha vígabban, mint a Pólié. Azonban mihelyt Kálmán kifordula a szobából, mi gyakran megesék, komolyabbakra vonulának Póli arczvonásai, s Gyula munkától szünve, követelé előbbi derűtségét. Kedves tárgy körül hagyja nagysád forogni képzetét, mondá.

Jó, felele Póli, mosolygásra nyílván, gyöngéd nyájassággal tekintetében, minthogy bál-ruhában festetem, azon kedves bál örömeit fogom lelkemben visszaéldelni. Kéjes szívveréssel csókola kezét Gyula, s tovább feste. A mint a fővonásokat végzé, feloldá Pólit mára az ülés unalmától, s ez a Gyula széke megett, szemlélni hajola a munkát. A lyánka meleg lélekzetét érzé arczain az ifjú, vállán biztosan feküvék az egyik keze, s őt kedves zavar fogá el a további dolgozástól. A világért nem mozdul vala feszes ültéből, míg Póli föl nem egyenesedék.

Párnap mulva kész vala a kép, s Póli vidám ígézetben álla a vásznán. Kálmán a festményt szépnak ismerte, megadta annak a festészi érdemet; de az arczban idegen lélek-vonásokat talált.

Igazad lehet barátom, mondá Gyula, én azt óhajtnám, hogy az arcfestész, egy arcot se venne le addig, míg a személyt, kit fest, lelkének legalább fővonásaiban nem ismeri; különben kénytelen: vagy festési érdem nélkül, csak híven, legföllebb ügyes kézzel dolgozni, vagy hasonlatosság rovására, idegen lélek-vonásokat adni az arcznak. Az egyénnek belsejét, annak megfelelő valódi külső alakjában és színezetében adni elő - ez az igazi arcfestészet titka.

Gyulát, bár nem vala teljesen elégedett művével, vigasztalá Pólinak elégtelése, és az, hogy Kálmán is csekélynek lelé azon hiányt, mit pótolandónak óhajtna a képben, de mit megnevezni maga sem tudott.

Alig létezhetik hálátlanabb munka az arcfestésnél, mondá Gyula. Valamint minden arcban, úgy minden néző szemben is, csaknem annyi az egyediség, mint tárgyalagosság, s a festő műve soha sem vívhat ki közmegelegedést magának; tán ez az oka, hogy az arcfestészeknél oly gyér a művészi büszke tűz, és oly gyakori a hideg közönyösség, minélfogva művök, könnyen csak kézművesi dolgozattá aljasul le.

Kedves látogatás váró otthon Gyulát. Káray érkezék be a septemvírhez, részint pörös dolgai végett, részint hogy külföldi utazások iránt végezzen. Ő nagyon helybenhagyá az ifjak határozását, utazási előkészületeik iránt, s forrásokat fedezte fel nekik azokhoz. Csakhamar barátjuk lőn az ifjaknak, kik nyílt bizalom mellett, nyájas tisztelettel viseltetének a korosabb, a tanultabb és tapasztaltabb férfiu iránt. A septemvír, ki különben is mint egykori kitűnő tanuló-társát kedvellé, tisztelé Kárayt, különösen kedvkereső vala most, fia tekintetéből is iránta; az vala a többi ház is. Most különösen vonzó és oktatók valának az asztal-feletti beszélgetések és vitatkozások. Egy estén szóba jött, némely megyékben, lassú folyama a köz dolgoknak, tisztviselői között.

Hazámfiától azt kívánnám, mondá Káray, hogy ne hagynák magokat előregedni a hivatalokban, engednének helyt a munkásság-vágyó és bíró ifjúságnak. Nem egyszer tapasztalám, miként a kor tehetlensége, eltörlé az előbb aratott érdemet. A septemvír nem hajlott ezen gondolatra. Öregnél a tanács, mondá.

Azt nála is hagynám, felele Káray; de a kivitelt a munkás és izmosabb kornak adnám által. Nem maradna-e az ország és megye gyűlésein, elég pálya számokra fenn, melyen tanácsadásaikkal használhatnának a honnak, annak terhelése nélkül, és szövétnekül világozhatnának az ifjúságnak?

Az öreg házi orvos, ki most a főispánét folyosóru gyógyítá, a septemvírhez állá. E század szelleme, így szóla, úgy látszik, nekünk öregeknek nem igen kedvező. A minap egy társaságban hallám vitatni azon elvet, hogy némely nyavalyák gyógyítására, mik az újabb időben változott életmód által, változott alakot öltöttek magokra, s inkább a század nyavalyáinak mondathatnak, ifjabb orvosok által gyógyíttassanak inkább, mint agg orvosaink által. Mert úgymond, ezeknél a tapasztalás és hosszas gyakorlat, könnyen egyoldalúságot, és megszokotthoz ragaszkodást szülnek. Innen az újabb felfedezések, tapasztalások, gyógyszerek, és gyógy módok, azok előtt rendesen idegenek maradnak, irántok ők rendesen bizodalmatlanok, s így elmaradnak az idő, a kor és század szellemétől, s az új nyavalyáknál régi utakon bukácsolnak.

Nincs is egész igaztalanság ebben, mondá Káray, ha szinte a vádat, mely általánosságban különben sem fogna megállhatni, kissé túlvittnek találom is. Gyarlósága az embernek, megszokni mindent, s így elveket is. Ezen köz gyarlóságtól épen nem ment az orvos is. Vannak mindegyikének, ki korosabb, kedvelt és gyűlölt szere, szintúgy nyavalyái, mikben szerencsésebb, s modorjai a kórjelenségek összevetésében, miktől nem szeret messzetávozni; szintúgy mint minden nevezetes festésznek vannak néhány színei, mik iránt különös előszeretettel viseltetik, és megszokott ecsetvonásai. Megvan továbbá azon viszketeg is bennünk, hogy

vétségünkre tanítani vágyunk inkább, mint tanulni; s ez az orvosi tudományban, mely folytonos köztapasztalásnak tárgya és eredménye, meg nem állhat.

Az nem vezet egyébre, mondá buzgólag az orvos, mint arra, hogy az öreg orvos, biztosabb útra szokván, nem könnyen tér el attól, minden új koholmányú, s jégre épített rendszerekre. Hány ilyennek értem már én meg, fel- és letűnő csillagát! Hányszor nem cserélgetünk a világban ó tévedésekért újakat, s nem ritkán veszélyesebbeket!

A septemvirnek kedvtelése vala, az öreggel, kit kedvvel, vitatkozásokban évódni, s új alkalmat lele erre, a mint a nagysás asszony orvos-üvegét kihozák. A főispánné nem vacsorált, s a hosszas asztali beszélgetés-közben, eljött a bevétel ideje.

«Minden órában egy evő kanállal» olvasá az üveg papir-foltján a főispán. Alattomban felkéré az asztalnál lévő kanalakat, mikből kisebbek és nagyobbak valának felrakva, a mint azok többféle nemzetségi osztályokból szakadtak volt a család birtokába. Eleibe tevő ezeket az öreg Aesculápnak, mosolyogva kérdvén tőle: melyikkel vegyen be neje?

Értem, méltóság úr! felele az öreg; a kétes bevéveéseknél határozottabban is szoktunk mi rendelni. Jól tudom, hogy a biztos természetben, biztalan tudomány az a miénk; de nincs-e előntve az emberi gyarlóság, s általa korlát vetve, minden osztály tudásában? Elhatározzák-e nagyságtok, midőn botokat ítélnék a rabra, azt, hogy milyen erejű hajdú, milyen vastagságú bottal üsse el azokat rajta?

Káray ismeretes és járatos volt a báró házához. Gyula, hogy biztosabban menjen elő a báró arczfestésében, Kárayt kéré: ismertetné meg őt a báró némely lélek-vonásával, s ez szívesen engede a kérésnek.

Az öreg báró Regéczy Orbán, így szóla ő, egyetlen a maga nemében. Bajtalan élet, örömeledelet és kényelem, voltak gyermek kora óta szíve vágya, s célja és eleme lelkének. Már az iskolában, egyedül magának volt, az akkori szokás ellen, külön szolgálatja, legalkalmasb szobája, első asztala a városkában, és fogadott kocsija, mely sarakban felhordá őt leczkékre. Költő pénzéből kész volt gyermeket fogadni, ki felhordá utána könyveit, írásait, írószereit a tanításokra. Később társalgási pénztárt gyűjtött össze, egyedül víg tanyázásokra, maga volt a tanya-mester, ő rendelgetett a részvényeseknek napot, órát, nemet és szabályozást a víg mulatozásokra. Szerette őt mindenki, s az ő szíve is mindenki eleibe nyíltan repült; lelke, miként az örömnnek, úgy mindenki barátságának nyitva állt, s a többieknél rakottabb erszénye, színűgy. Otthonról társzekér jára be hozzá eleséggel, s ez rendszerint a víg tanyák javára érkezék.

A báró egy volt a jobb tanulók közöl, de ebben őt inkább szerencsés talentoma, mint szorgalma segíté. Mit sem gyűlölt inkább mint huzamos észkínzást, miként nevezé a tartós figyelmű és ráfordítású tanulást. Innen a mathesist, algebrát nem szenvedheté; de annál jártasabb lőn a politikai és széptudományokban. A költőket elragadtatással olvassa még most is, s Horáztot, már ifjonta kedveltjét, majd egészen tudja könyv nélkül ma is; mert úgymond, ez tele van élet-bölcsességgel, s joviális szeszélylyel nógat élni sietnünk.

Elvei nemesítve azok, mik egykor Epicurói valának, vagy is inkább neki tulajdoníttatának. «Személyünk a legbecsesb a világon, s nincs körülmény, mely megérdemelje csak egy órai törődésünket is, annál kevésbé bánatunkat. Kiki középpontja a világnak, s ő körülte forog az, minden dicsőségével, örömeivel együtt, s ezen kurta életre tulajdona neki mindezekkel; maga a hibás, ha nem használja amazt, vagy rosszul gazdálkodik ezekkel. Éltünk szűk folyama, ez a néhány csepp az öröklét tengeréből, egyformán suhan el tőlünk, akár virág virított annak partján, akár vad tövis. Ragadj meg tehát minden örömet, mit körödbe ránthatsz, s mi nem bele-való, ne hajházd, nehogy elégedetlenség munkás férge rágja le, bírható virágidat is. Ne felejtssd, hogy a valódi öröm, lélek-elégedéssel páritott jóléte a testnek.»

Mind ezen síkos elvek mellett, a báró egyike a legjózanabb, legemberszeretőbb halandóknak. Világgali, de főképp önmagávali béke, éltének főiparja; mert úgymond, ezek nélkül minden öröm csak futó mámor. Az öröm-leélésben egész rendszert tart. «Ne öld el egyik örömelésseddel a következőt» ez egyik szabálya; botor gazda az, ki míg a fa gyümölcsét szedi, gallyastól töri le azt, s megfosztja magát a jövő évek reményeitől. Innen, jóllehet az asztal örömeit kedvelte, folyvást a legjobb étele, bora, ágya s mindenben a legválogatottabb kénylete volt is a vidéken: még is soha semmiben mértéktelenséget nem mutatott. Közlő, barátságos ész, szíves ő mindenki iránt; mert úgymond, a társaságos embernek, társalgás a fő örömforrása; jótévő majdnem a pazarlásig; mert sajnálja mindazokat, kik elől minden örömforrást mintegy kiapadottnak lát.

Ezen elvekkel tökéletesen egyezik könnyű kedélye. Víg eleven véralkatával szívesen megkap minden alkalmat, hogy vigan tölthessen egy napot, órát vagy perczet. E végett különösen kedveli a házi ünnepélyeket. Megül minden név- és születési-napokat, melyek házára esnek, meg eleitől fogva a keresztelői és nászi lakomákat; minden télen vadászatokat, farsangi bált, minden tavaszon zöld majálist ad, s gyermekesen örül már az ezekhez készületeknek is. Néha maga is elmegy ily házi ünnepélyekre másokhoz; de inkább szereti a mulatságot saját házában tartani, minthogy a jövés-menés s vendégi tartózkodás, nyugalmaival nem igen férnek meg. Innen vendégfogadót meg nem szenved falujában, hogy így a vendéget udvarába szállni mintegy kényszerítse; háza ritkán üres vendégtől, annyival is inkább, hogy állandó jó kedve, öröm-nyíltsága, sőt már derült arczvonásai is, a legszívesebb gazdának alkották őt a hazában. Ő érzi s érti is azt a gazdai szép kötelességet, hogy vendégei ne csak gyomorban vendégtessenek meg, hanem kellemesen és lelkesen is töltsék nála óráikat. Ha halál történik házában, azonnal utazik, s torra nincs ember, ki elcsalhatná. Gyermekait ezen elveknél fogva, kénytelen és lágyan nevelte. Nincs nagyobb méltatlanság, ezt szokta mondogatni, mint szigorúan és sanyargatásokkal nevelni gyermekeinket. A gyermekkor harmadát, ha nem felét teszi egész életünknek, s azt elnyomorgni az élet másik fele barátságaért nem a botorságig drága vásár-e? Síkos elveit, úgy látszik, leginkább fia öröklé el tőle; művészi hajlamát pedig némi részben Póli leánya, kit mindezért, mind háztartási érdemeiért, többi gyermekei felett kedvel.

Hogy ily elvek s háztartás mellett, a báró gazdasága nem mehet rendesen, könnyű elgondolni; e részben úgy látszik saját elvei játszódtatják őt. Ház és gazdaság rendjeinek fenntartásai, folytonos ügyeletet kívánnak, s olykor szembemenést és megküzdést a kedvetlenségekkel, miket ő telhetően kerülni szokott. A kedvetlen munkát és bajt pénzzel ölni el, szokott dolga. Nemcsak számot venni tisztjeitől áttal, hanem magát a pénzbevételt és kiadást is pontosan vinni restelli. Az örökös vendéglések, sokba is kerülnek és rendet is bontnak, mely a gazdaságnál mulhatlan föltétel. A pompát ugyan nem keresi a báró, mióta neje egy ranglító és pompázó asszonyság, kiért a báróságot is kénytelen vala megszerezni, elhala, s inkább a kényelemre tekint mindenben; azonban nem is kerüli a fényt és pompát, s kivált már három leánya kiházásítására, követvén nagyobb házaink szokását, nagy részét vagyonának csillogással költé el.

Képgyűjteményét, már ez előtt néhány évvel láttam, így fejezé be szavait Káray, s ez szint azon szellemmel van gyűjtve, mint mely egész élte modorát átszővi. Egy sincs benne, mely kedvetlen tárgyat ábrázolna. A művészi kedvteléssel összeköti még a tárgyak gyönyörködését is. - Így udvarában meg nem szenved mord vagy elégedetlen komorságú cselédet, s ezen olykor természeti mostohaaság miatt, kész a legjobbat, leghűbbet is elereszteni szolgálatjából; mert úgymond, kedves tárgyaktól környeztetni, pitvara a világi boldogságnak.

A rendelt napon siet Gyula, Káraynak és Vinczének társaságaiban, megtekintni a képgyűjteményt. Az öreg báró, öröm-lepetéssel fogadja Kárayt, s kitetsző nyájassággal az ifjakat. Isten hozott mentor! kiálta Káraynak, kit ekként szokott nevezni, minthogy egykor leczke-

gyakorlójok, tanács- sőt intés-adójok volt néhányoknak az iskolában; rég nem láttad képgyűjteményemet, azóta nevezetesen szaporítottam azt.

Bútor és bútor közt, nagy különbség van az idegenre nézve. Ha egy derék férfiú, gazdaghoz lép be, s szobáiban csak drága, de ízlés nélkül halmozott bútorokat lát: azok és gazdájok felett valónak érzi magát, azon titkos büszkeségből, melynél fogva hiszi, hogy körülmények embert nem tehetnek, sem nem pótolhatnak; de hol ezekben tudományt, ízlést, mivelte lelket talál, egyszerre mintegy előzve van nála a tulajdonos iránti tisztelet, s magát összeszedi a lelkes előtt. Ez utóbbi eset vala a bárónál is.

A festmények, részint egy nagy teremben valónak felrakva, részint a többi szobákban felaggatva, s miként Káray megjegyzé, általánosan ki valónak közülök minden kedvetlen tárgyúak zárva. Nem, ily áldozatot a művészetnek, bár tisztelem azt, nem teszek! mondá a báró, a mint ez iránt Káray évődék vele. Nem régiben barátom, szent András kínoztatását, Dominichinótól, csekélységért megkaphatám vala, s eleresztém azt; sőt magát a nagy becsű Laokoont, vagy Angelónak János fővételét sem fogadnám el, ha valaki azokat ingyen fogná is tolni szobor-gyűjteményemre. A fájdalom könnyen emlékeztet elmulta után is; a reppenő örömeknek kell inkább emlékeztetésekkel szárnyát metszeni.

A képek közt kevés volt az eredeti mű; de többnyire nagy mestereknek, jeles művészek által másolt remekjeiből álltak azok. Én, úgymond a báró, föllebb becsülök egy jó remek-másolatot, mint egy középszerű eredetit. Óhajtnám, hogy többet ügyelnének erre művészeink, s ne nyitnának oly korán saját utat magoknak!

Ott állá Rubens szép nője, Caracci Krisztus-feje, Correggio Magdalénája, Rapháel Sixtini Madonnája, Correggio éjszakája, táj-festések Poussintól és Claude-Lorraintól, társasági darabok Wouvermantól, Tenierstől, Ostadetől: ezen utóbbiak ébredt vidorságokért legszámosabban.

Gyulának valódi lélek-legelés vala ezen művek szemlélése, s művészi szellemének sokakban fáklya gyújtaték általok. Elvont ismereteit, kivitelben látá itt, s megkapott lelke kedves világban járdala. Mily káros elmaradás, hazánk szegény sorsú művészeire nézve, így sóhajta fel, kényteleníttetni ellenniök ily iskola nélkül!

Ezen megjegyzés, természetesen azon módokra és eszközökre vitte a szót a társaságban, miknél fogva elősegíteni lehetne hazánkban a még árva művészetet.

Könnyebb életet óhajtnék hazámban, úgynevezett szép lelkeinknek, mondá a báró; szabad elme, gondtoli üres pálya, önkedvtelésének, szenvedélyének derülten eredt lélek, szükséges kellékei a költőnek és művésznek. Miként madár a föld felett, lebegjenek ők az élet felett, miként lepke, repkedve iganak ők virág-nectárt, miként méhecske, vígan dongva szedjenek mézet a jelen és késő korok számára. Ha hangyaként élelem után száguldoznak, elcsillan az isteni szikra náluk, vagy elfúl az élet gondjaiban.

Fő eszközöknek gondolnám e részben, mondá Káray e kettőt: utat nyitni művészeinknek a tökélyesb kiképeztetésre, és alkalmat nyújtani nekik arra, hogy becsültetéshez s könnyebb élelem-módhoz juthassanak. Az első úgy lehetne eszközölhető, ha felsőbb ügyelet - lenne az academiai, vagy művészek és műkedvelők egyesülete - jeles európai művészek által másoltatná, vagy illetőleg mintáztatná - minthogy eredetiekhez még most sem erszény, sem remény nincsen - azon régi görög és újabbkori remek műveket, mik a művészet osztályaira nézve időszakokat alkottak. Nem fogna nehéz lenni, megkapni gipsz- vagy viasz-öntésekben, a híres görög mívű Laokoont, Apollót, Vénust, Antinoust, a küzdőt; s újabbak közül az Angeló Mihály tizenhat emelkedett medaillionjait. Ezek mellett meg kellene hozatni, az oskolás remekeket, hadd tanulnák művészeink, a hibátlan rajzolást, a magasztosb és nemesb tiszta ízlést Rapháeltől, Dominichinótól és Caraccitól; a kedvességet Correggiótól, Parniggyanótól,

s a báj-ecsetű Guidotól; világosítást és árnyékozást Rubenstől, Van-Dycktól és Rembrandtól; színezést Titiántól, Georgionétól. Mindezeknek remekjeiből a nevezeteseket, jeles másolatokban megszerezni, nem fogna erőfeletti költség lenni; s ifjú művészeink köz termekben munkálhatnak azok után tökélyíthetősöket. Ezen fölül, nagyjaink közt ritka az olyan, ki ne birna néhány eredeti remeket, s azokból egy kettőt ne volna kész, legalább közhasználásra, hon számára átengedni. Hazánk egyházaiban is birunk több jeles oltár-lapokat, és szent-tárgyú festményeket, Pater Norberttől, Ősertől és másoktól.

Én azt tartom, mondá a báró, a nélkül hogy jó barátom, szép óhajtasodnak ellenszegülni kívánnék, hogy önmaga a természet lévén eredeti szülő anyja a művészetnek, ő maga is képezheti leghívebben a fiatal művészt. Magok a legremekebb ó és újabb művek sincsenek hiba nélkül. Lám, ím itt Correggio éjszakájában, melyik értő nem óhajtná ki hagyatni az oda nem illő holdat? Dürernek ritkán jó a levegője; s nem szoknak-e ezen művek által fiatal művészeink, tán inkább a mesterek modoraihoz és sajátságaihoz, s nem ritkán hibáihoz is, mint a hibátlan természet hűségéhez, és remek jelességeihez?

Abban igaza van nagysádnak, felele Káray, hogy a tős példány mindenkor a természet marad; mert kívülötte nem találunk formát, alakot képzetünknek, s ő véges elménknek foglaló rámája. Benne gyökerzik minden tudomány, igazság, s azon bölcsék, kik a természeten túl vagy kívül keresnek igazságokat, déli napfényben gyújtogatnak silány fáklyákat. De a természet nemest és nemtelent egybekeverve zár magában, miket általánosságban, minden megválasztás nélkül, az isteni művészet fel nem foghat; s nem könnyíttetik-e, nem biztosítatik-e a választás nekünk, az által, ha láthatjuk: a lángelmék miként ejtik csodált remekekben ezen kiválasztást? a természetnek ezen nemesítését? Ezekben már csak a tévedéseket kell kikerülnünk s tovább építnünk a már felépültnek felibe.

Majd általában a művészet és művészi ízlés súlyedésének okaira fordult a beszéd, s a báró azt jegyzé meg, hogy hazánkban, különösen a festészetről szólva, a művészet ezen ágának technikai részére nézve, több ügyeseket ismert ugyan, de annak költői emelkedésére nézve, alig egy kettőt.

Én ennek azt vélem okának, mondá Gyula, hogy nagyjainknál csekély a honi művészet iránti pártfogás, s ez, az élet szükségeivel küzdve sínlik. Továbbá kevés az értő, a szenvedélyes, s így csekély és ritka a művészet iránti figyelem és méltatás. Csak művészi szellemű, képes megítélni a művészek dolgozását. Más, felfogja tán számolni tudni az eredményt, a hatást, a művek közti különbséget; de nem fogja utánszámolni érteni azon nehézségeket, miket a művész művében legyőzött, s így nem valódi érdemét ennek.

Lehet egyik ok ez is, de nem egyetlen, viszonzá Káray. Csodált festészeink többnyire szükséggel küzdtek. Rapháel hordó-fenekre festé képét, melylyel a fogadósnál tett adósságát lefizeté; híres prophétáját Rómában az Augustinusoknál, szabójának tartozott bérben festette! s Correggio szintígy inségben festegetett. Pártfogás fejthet ki ugyan lángelmét, és amannak hiánya némileg nyomaszthatja ezt; de hol ez nem létezik, nem teremtheti pártfogás elő, sem a hol létezik, el nem ölheti azt a pártfogás hiánya. Értést, irányt, és alkotó erőt, csak rászületés és saját ipar nyújthatnak. Én fő okául a művészet súlyedtének, úgy hazánkban, mint másutt, a század uralkodó szellemét tartom. Úgy látszik, mintha századunkban, mindenben, életben, munkásságban, irodalmi, művészi, és kézművesi dolgozásainkban, bizonyos felületesség, bizonyos futólagosság volna sajátunk; s az a lelkeség, erőtelj és erőráfordítás, az a mély nyomosság, az a műveinkbeni mintegy önkimerítődésünk, mik a régieket halhatatlaníták, nem találtnának fel többé nálunk. Az újabb kor, úgy látszik, nem bírja oly biztos mérszerét, a nagyszerűségnek, vagy is egyszerű nagyságnak, mi fő tetője a szépségnek, mint az ó kor bírva; helyébe a könnyű, a tetsző, a csinos lépett. Futólag szemnek és szívnek tetszeni, fő vágy, ipar és czél már ma művészeinknél. Pedig íróban, művészen, sőt kézművesben is, nem

szeretem azt a korai és könnyű önelégedést. Bizodalmatlanul szigorú legyen inkább maga iránt, s higgye, hogy alatta áll mindig pályájának, bár sokat haladt is azon; mert a művészet, miként maga a természet, nem kimeríthető. Foglалásokat tehetni a művészet pályáin; de teljes meghódításokat nem! Mennyei lajtorja a művészet, melynek fokaiból, egyik többet hág meg, mint a másik; de a legfelsőbbre juthatni fel, egy halandónak sem adatott! Mai korban, mindenben sokat akarunk és könnyen. Innen átfutó divat simúl ma minden tevéseinkbe, divat magába a művészet szentjébe is. Hogy a festéstől el ne távozzam, nem áraszt-e el bennünket a sok lelketlen arczfestés? Gazdag és szegény, festményben bírja már ma magát és magáéit. Kiki elégedett lévén önbecses személyével, csak hasonlatosságot kíván festőjétől, nem művészi tökélyt! A művész szívesen teljesíti azt, mit teljesítnie könnyű és jövedelmes, s így elhanyagolva önmagában az isteni szikrát, fest legfőlebb - ügyesen. - Hajdan nevezetes férfiak és nagyok festették magokat, lelkes ecsetek által, s kölcsönösen tiszteltetve valának festő és festetett. Nem így ma; festészünk s főképen arczfestészünk, mintegy árverésre eresztve olcsóságát, és hizelgő szolgálatát, súlyosztatja a művészi érdemet, és művészet szép becsét.

Ez Gyulának, ki most épen e nemben forgott, valódi tükör-mutatás volt; hallgatott ugyan, de eltöklelte magában az arczfestést oly ritkán gyakorolni, mint csak lehet; most is azzal mentegeté az arczfestőket, hogy köztök sok jelesek találtnak, kik a test vonásiban, lélekkel festik a lelket; s ezt nem tagadá Káray is.

Eleitől fogva, úgymond ő, dolgoztak a legnagyobb művészek is az arczfestészet nemében. Már Apelles festé Nagy Sándort, Titian az emmauszi szent vacsorában, mind élők arczait festé. Van-Dyck ily ecsettel még kincset is gyűjtött magának. - De a régiek külön arczfestési osztályra nem szakadtak soha, s ezen elvet látszottak e részben követni, midőn mintegy kénytelenek valának arczfestésre lehajlani: hogy ki magát a művészetet érti, bizonyosan érteni fogja annak egyik csekélyebb részét is.

Az öreg báró megtartá vacsorára a társaságot, mi Gyulának óhajtott dolog vala, alkalmat remélvén fogadott azon céljára magának, hogy a bárót titkon levehesse. Póli pajkos ravasszággal talált ebben módot. Atyját ügyesen befoná kedvelt tárgyába, a politizálásba; Gyula számára pedig elkéré tőle, Rubens luxemburgi galleriájának rézmetszeteit, külön gyertyákat teve ennek, papírt és ólmot ada kezébe, s a jókora könyv ótalma alatt, a földabroszon merülve keresgélő bárót szerencsésen lekapá. Így! súgá örvendve a körölte sürgő lyánkának, ezt áttenni s kidolgozni nem leend immár nehéz.

Ritka est suhana el kellemesebben Gyulától, mint ez. A báró természetes vidorsága, ártatlan évdései idegennel és háznépével, közbe-közbe lelkes beszélgetései az asztal felett, az a fesztelen és erőetlen szellem, mely a háznál uralkodott, s mely még gyermekeit sem korlátolá atyjok előtt, az az otthonos szabadság a vendégre nézve, mind oly jelenetek valának Gyula előtt, mik eszméletét egészen elbájolák. Szembeszökő vala az asztali beszélgetéseknél előtte azon különbség, mely atya és fiú lélek-vonásaik közt mutatkozott. Öröm és éldelet vala vágya mindkettőnek, de mily különböző úton keresék azt! A báró nyílt keblet hordozott mindig, azzal fogadta s viszont közlőtte azon örömöket, miket természet és emberek önkényt nyújtottak neki. Kálmán kizsarolni óhajta magáéit az emberektől, egyenetlen osztályt, maga részére hajlót, kívánt e részben, s minden simasága mellett is, nem hagyá magához közelférni a társalkodót.

Vacsora után Póli maga szobájába vezeté az ifjakat. Noe kis bárkája vala ez. Kályha alatt kényletesen feküdt egy elhízott mopszli, szék-vánkoson egy különös szépségű macska, s kalitkákban mindenféle madarak függtek széjjel. Ezeket Póli gyermekes nyájassággal rendre mutatá be az ifjaknak, s mindegyike körülhizelgő szeretett úrnőjét. Gyulának eszébe ötlék azon köz megjegyzés, hogy az állatok barátja, ritkán nem barátja az embereknek is. A falakon néhány kép függött, s egy szegletben zongora állott.

Nagysád játszik is? kérde Gyula, s kérőleg széket igazítja a hangszerhez.

Valamit, felele Póli, s ülést fogván, néhány darabokat játszék. Póli nem nagy művészséggel veré a zongorát, de érzéssel, s Gyula csodálva jegyzé meg, hogy kedvelt darabjai, mint látszék, kedélye ellenére, inkább érzelmők vagy szomorúk. Kedvvel játszá el a Gyula bálja darabjait is, miket végezvén: játszd az «Epedést» kéré Kálmán, s Póli nyájas készséggel játszá e dalt, művésztelen kedves hangjával kísérve azt:

Tán hol a nap bíbor-öltve
Kel, vagy estlángban leszáll,
Nyílik értem illat-árban
A varázs szép rózsaszál,
Mely fölé ver égve szívem,
Bús titokban untalan,
Mely után mint árva gerle,
Nyög epedve pártalan!

Töltve kertem szép viránya,
Bájló virágival,
Rajta rózsák játszadoznak
Alkonyat fuvalmival;
Bús szemem ah messze tőlök,
Bájlóvirágomhoz mereng,
S alkonyatnak fuvalmi közt,
Bánatom sohajja leng!

Ah ürek hajósi, szellő,
És te víg szabad madár!
Szálljatok, napköltre, szálltra,
Rám hol e bájrózsaszál vár,
Ó hozzátok őt nekem meg,
Hogy virítva keblemen,
Hintegesse illat-árját
Tőle árva éltemen!

Az alatt a csapodár és kézhez szokott macska, a társasághoz simult, s elfoglalva látván játszással úrnőjét. Gyulának, ki legközelebb üle ehhez, ölébe szökött, s nyájas törlésszerűséggel kezdett hízelegni neki. Póli végezvén játszását, s látván állatja biztosságát, mint alkalmatlant el akará azt emelni Gyulától, ez udvariságból ellenkezők, a macska kapaszkodék, s körmét Gyula mellfodrába eresztve, jót repeszte azon. Ezen baj orvoslást kívánt. Póli nem bizván cselédre azt, tűt, czerénát vett elő. Bájló, de egyszersmind kísértő is vala az a helyzet, melybe a gonosz állat párunkat hozá. Egymás ellenében, arcz arczhoz oly közel, hogy egymás lélekzet-fuvalmait érzék, a lyánka munkás keze az ifjú lángoló mellén, a lyánkának olykor-olykor kedves zavarral felpillantató szemei, és szint ollyszerű visszapillantásai az ifjúnak - valóban ritka bájló helyzetek valának. Szerencse, hogy Vincze és Kálmán a festményeket vevén szemlélők alá, a pár kedves kínjára nem ügyelének.

Póli búcsuzáskor maga világított le az előszobából a vendégeknek, s vidám enyelgésével, kedves emlékezetet hagyott maga után nálok. Kivált Gyula, egész esve, körülte forgó édes jeleneteken jártatta gondolatit. Nem meré ugyan még szerelemnek nevezni Póli iránti érzelmeit; de Klárcsi vonásait gyengülni érezvén keblében, áldá az ég bölcs gondoskodását abban, hogy az emberi indulatokba, tán többször boldogító mint boldogtalanító állhatatlanságot szerkeztetett.

Káray ítéletet nyert a hétszemélyes táblán s egyezésre utasított. Békétlen lőn ezen a szelid férfiú. Húsz évi pörlésem, költésem után, legyen-e kénytelen egyezkedni? mondá a főispánnak, mit inkább pör előtt kelle vala megkísértnem. Nem célszerűbb-e addig békéltetni, míg szív és erszény rongálva nincsenek? s nem lehetne-e a feleket törvény által kényszeríteni arra, hogy mielőtt bármi pört megkezdnének, előbb megkísértni tartozzanak a béke egyezkedéseit? Ebben, és abban óhajtnék hazámban minél előbbi javítást, hogy törvényeink betű szerint vétessenek, s nemcsak kárpótlás, hanem büntetés is szabattassék minden törvénszegőre. Jelenleg a törvény lelke tolmácsolatot kíván és fogad el, s ez mindenkor kétes és körülményektől függő. Legyen a törvény vész és hasznos eső, melyek tekintetlensül arra: mi határon mennek keresztül? egyedül a természet változhatlan rendét követik.

A septemvír nyugosztalá az avatatlan törvénykezőt. Hol nincs javítani való a gyarló világban? mondá; azonban óhajtasai édes barátom, úgy remélem, a teljesülés útján vannak. Hazánk egy deli hajadon, kinek fürtjeit, köntösét megbolygatá ugyan a vihar, s kinek öltözködésre még tán idő sem vala engedve; de a test ifjúi erőben, tavaszi virulatban díszlik, s csak idő s öltözőasztalka hiányzanak neki, hogy Európa több gálás dámái közt méltó ülést foghasson.

Káraynak szokása volt, lefekvés előtt kellemetést olvasni, s mintegy lélek-nyugosztalással készíteni elő álmát. Most Virgiljét vevé elő, s letevé ágya előtt egy székre. Ez alkalmat nyújtott Gyulának, kinek még lelke tele volt a bárónál folytatott művészi beszélgetéssel, újra szót fonnai Kárayval, a költészet és művészet becséről és rokonságáról.

Én, mondá Káray, nem tagadhatom, hogy előszeretettel vagyok a görög és római költők iránt. Úgy látszik: ők mind szívőkben, mind érzetőkben, inkább birták a természetnek, mely szülő anyja a művészetnek, nemes szépségeit, mint mi, kik azokat inkább elme-élességgel és okoskodással törünk kivonni abból és a régiek műveiből. Homéért, ki egyszerű nagyságával, úgy állta maga korában, miként kopár homok-pusztáknak közepette terepély élőfa, maga jótevő árnyékával, mi ihleté örök műveiben egyéb, mint lelkes érzete a szépnek? Virgil, Horátz, a már koraikkal simábbak, már gyakran az elme gondos s olykor aggodalmas rás-polyát használják, mély érzélem helyett. Mi újabbak, ha Shakespeárral egyet kettőt kiveszek, apróságokra terülünk el, s éles finomságokkal szorítjuk el lelkünket.

Én azt vélem, mondá Gyula, hogy a formákra tartunk igen is sokat, s a nagynak, szépnek, lelkeinkben fekvő elemeit és anyagjait aggodalmasan amazokba szorongván, eltörpítjük, vagy éppen elbénítjük ezeket.

Lehet egyik oka csekélységünknek az is, hogy szolgai módon követjük formáit inkább, mint lelkét, példány-műveinknek. A csodált lángelmék majd mind új formákat öntöttek műveiknek, a nélkül, hogy az örök szépnek határán túl léptek volna. Én inkább óhajtnám, hogy kritikánk és aesthesisseink, a szépnek-lelke, philosophiája, s az egyszerű nagyság körül forognának oly kimerítőleg, mint ezt ma annak külső formái körül teszik. Ezen utóbbiakra nézve egyedül azon fő szabályt kívánnám felállíttatni, hogy az arany almák, ne fa- vagy ólom-tányéron, hanem azokhoz illőleg tétessenek fel. Kétkedő figyelemre serkenthetne bennünket azon gondolat, hogy maga a természet is, mindig változtatja formáit, s aesthetikánk is, a formákra nézve, időszakonként, miket láng-elmék szültek a szép irodalomban, már eddig is sokat változtak, s még sokat változhatnak.

Úgy találom, mondá Gyula, hogy ezen apróságok körüli aggodalmas bibelődés, festészeinket is bántja. Mily gyakori ma már a Horátz fáber imussa, ki tapadó gonddal vesztegel a köröm és hajsza festegetésében! Ez az apróságokrai hanyatlás, bizonyos törpeséget szül a lélekben; s ennek szabad reptet foglyozzák, a minden kicsinységre kiáradozó szabályok.

Úgy látszik, mondá Káray, hogy általában a művészetben is korszakok vannak, különös sajátságokkal. Mélység vala a régiek kora, terjeszkedés a mienk, és ipar mindennemű

ismeretet rendszerbe vonni. Ezen két sajátság dolgozik aestheticáinkban is. A szép körüli mélység, szívből buzog fel a före, terjengés pedig és rendszereskedés, fejből le a szívre. Az ízlés, vagy is szépnek felfoghatása, alkalmasint mércsője műveltségünknek, és kivonatja, lángja annak; s így mostani ízlésünket is, korunknak ama sajátsága fogja vezérelni. Korunkban, a főnek kell az ízlést előbb megnyugtattania és meggyőznie az iránt: mi szép? és mintegy felszabadíttatni arra, hogy belőle származott gyönyörködésének eredhessen. Azaz mindent biztosan akar tudni: miért tetszik? s ezen nyomozásban a túlságig menvén, akként van gyakran, miként természet azon bűvárja, ki egy látást szaglást ingerlő kies rétből, nem merne addig gyönyört érezni, míg annak egyes növényeit, virágait nagyító üvegen nem csodálná.

Gondolnám, közbeszóla Vincze, az egész dolgot az fogná elhatározni: ha biztos jellem-jegyét adhatnók a szépnek.

Mely alkalmasint, mondá Káray, inkábbára csak a szívben és érzelemben él, s ezeknek biztos tapintatában. Örökre szív és érzelem, fognak utolsó bírói-széke maradni a szépnek. Mívelt ember ugyan minden esetre számot veend érzelmei iránt önmagától, de ezt csak azon viszonyban fogja tehetni, melyben a szépnek művei, saját lelkéhez és műveltségéhez állanak. Ez fogja tenni a szépnek alanyiságát, tárgyilagosságát pedig, bár miként okoskodjunk, a mívelt férfiak ítéleteinek többsége.

Gyula nem vala e részben egy véleményben Kárayval; félté a művészetet ily bizonytalan alaptól. Kell lenni, így szóla, a szépnek valami bizonyos jellem-jegyének, alapjának a természetben. Úgy vélem: Homér Virgil, Raphaél, Angelo, Mozart remekei nem azért szépek, hogy legtöbbeknek tetszenek; hanem azért tetszenek legtöbbeknek, mivel szépek.

Azért, felele Káray, mivel legtöbb mívelt lelkűeknek tetszenek. Minden ember keblében szunnyad bizonyos ideálja a tökélynek, mely tehetségeinkkel és azokhoz képest, végetlen kimívelődésre képes. Az, minek felfogása ezen ideált úgy költi fel és fejt ki keblünkben, hogy a külső érzékekben gyönyört, lelkünkben pedig vágyat a végetlen tökély felé önt el, nevezhetjük szépnek. Vagy is a szép: végetlen tökélyek iránt kebleinkben szunnyadó ideáljainak, tárgyakbani valósulása, úgy hogy ezen valósulásból gyönyör áradjon el kielégített érzékeinken, és sejtő lelkeinken. Így mindenkor alanyi fog lenni a szépnek képze, s egyes műveltségek fokai, fogják megszabogatni annak is fokait.

Ha lángelmék, magasztosabb ideáljait költik fel a tökélynek keblünkben, megszűn előttünk szép lenni a tán előbb csodált alsóbb fokú ideál, vagy legalább veszt a szépségéből. Ezen alanyisága, ezen hasonlítás alá esendősége a szépnek, oka annak, miként mind írókra mind művészekre nézve, örök aestheticai szabály marad az, hogy a mívelt közönséget tartsák szemeik előtt. Mert ennek magasztosabb ideál él keblében, mely nehezebben borítható homályba. Hány hajdan dicsőített költő és művész, súlyedt már ma homályba azon okból, hogy ezen szabályra nem ügyelt dolgozásaiban? Én azt vélem, hogy azok is, kik eddig úgy szólván halhatatlanok a művészetben, csak azért fénylenek, mert még nem érkeztek lángelmék, kik szépi ideáljaikat felülhaladták volna.

Gyula azt veté ellen, hogy a műveltséggel, nem mindenkor szokott aránylag fejleni ki és haladni a művészi ízlés.

Igaz, mondá Káray; a szépnek ideálja bennünk függetlenül nyugszik más tehetségektől, miként vadász-ebben, rejtélyesen a vad nyomának szaga. Minden műveltség mellett is, örökké gyéren fogott volna kiválni az emberiségből, azon néhány lángelme, kik időszakokat alkottak a szép körül; Homérok, Vinkelmannok; Shakespeareok és Göthék, minden esetre gyérek fogtak volna lenni a szépnek világában. Azonban még is műveltségünk mindenkor áll némi viszonyban ízlésünkkel, vagy legalább ez ama nélkül nem haladhat a tökély magasb fokaira.

Darabig folyt a beszélgetés, mely számos új eszmét nyitott Gyulánál, s többeket, miket eddig csak sejtett, tiszta fényben kezdett látni most. A szó régi remekek olvasására fordult.

Sokat veszünk, így szóla Káray, abban, hogy a régi remek írókat inkább csak iskolai falak közt nyomozzuk, nyelvbéli gyakorlatért inkább, mint azon célból, hogy szellemeikbe hassunk, s e felett oly korainkban tesszük ezt, mikben szellemeiket felfogni sem fognánk lenni képesek. Emberi gyöngéinkhez tartozik az, hogy mi gyermek-korunkban nyomasztó kötelességünk vala, ritkán leendő idővel gyönyörűségünk. Azon erőszakoltatás, melylyel az iskolákban, a régi classicusok kedvükért, gyakorta elvontak bennünket gyermeki édes mulatozásainktól, rendszerint szokott hátra hagyni eszméletünkben, egy kis idegenséget amazok iránt, mi miatt, érettebb korunkban sem igen vágyunk méltányolva szorosabb barátságukra. Engemet a későbbi tanítói pálya vont inkábbra hozzájuk vissza, mint saját vonzalmam; s ezt csak később szülé nálam, azon majd elérhetlen nagyság és tökély, mely őket halhatatlanítja.

Kárayt egy darabon elkísérék ifjaink. Gyulára, a mint hazatére, már várt Regéczy Kálmán. Barátom, így szóla ez, ma egy nevezetes festésznek holmija eresztetik árverésre; jer tekintsük meg! Gyula kész vala, s a két ifjú egy szűk szobába lépe, mely tele vala jól öltözött férfiakkal. Az oldal- még kisebb szobából, egy éltes asszony hordogató ki a képeket, s itten egy fiatal lyánka válogató az eladni- és megtartani-valókat. Úgy látszik, nehezen kívána ez azokból némelyektől megválni, s mintegy áldozatot tőn az öregnek, többeknek ár alá eresztésével. Gyula lepetve vala, s az látszik lenni nagy része az árverő közönségnek. Mert a lyánka különös kecsékkel birt, s úgy látszott, mintha maga a művészet istennője, szállt volna le benne az égi hajlékából. Égszín könnyű ruha, bájolva folyt el rajta, s csak röviden nyúlt le, hogy lebegő lépteiben gátlást ne tegyen; hajfűrtjei gondtalan csomóra tűzve álltak hátul, s pongyola kedves hanyagságban lebegtek elül. Szép hajlott orra, görög szépségnek tagja volt, s nagy barna szemeiben lélek tüze szikrázott. A lyánka ismerősen köszönté Kálmánt, s csakhamar biztos beszélgetésbe fonódék vele. Gyula a festményeket nézeglé, s néhányat megvásárla közölök.

Hát a *szép hívtelennel* mit tegyünk Angelica? kérdé az öreg, egy festményt nyújtván által leányának.

Az maradjon édes anyám, felele súgva Angelica; kedves darabja volt atyámnak, bár gyakran elborult is felette tekintete.

A kép egy különös szépségű lyánkát ábrázolt, ki rózsát tartott kezében. A munka nem annyira szorgalmas volt rajta, mint lángoló ecsetnek dolgozása.

Kálmán többnyire Angelicával mulatozott; bemutatta ennek Gyulát is, mint jeles műkedvelőt a festészetben, s így befonódván a beszélgetésbe ő is, kedvesen töltött néhány percet a lyánkával, még az árverők eloszlása után is. Az ifjak rövid napra megigérkezének ismét, s a lyánkának könnyű köszöntése, és az öregnek szertartó hálálkozása közt búcsut vőnek.

Hogy tetszik Angelica, barátom? kérdé Regéczy Gyulát.

Úgy látszik, lelkes egy leány; felele ez.

Az is, mondá Kálmán; de szép, de angyali! Az a fiatal gömbölyegség a deli tagokon, azok az ingerlő ajkak, az az ígézet arczon és termeten!

Gyulának, nem tudá: miért? nem tetszének e szavak, s e szokatlan hév, a különben kimért érzelmű ifjában.

Egy pár nap mulva ismét megjelenének Angelicánál. Az öreg ismét szós tisztelkedésekkel fogadá őket, a leány pedig nyílt szíveséggel; s egyszerre bizodalmas vala Gyulához is, mint már ismerőshöz. Harmadik szóban már a művészetnél valának. Angelica saját festéseit mutatá

elő, s Gyulát csodálat lépé meg. Rajzai nem valának ugyan mindenkor hibátlanok, táj-festéseiben gyöngének tűne fel fény- és árnyék-adása, a perspectivben sem vala egyaránt erős; de ecsetje bátor volt, színek vegyítéseiben és felrakásában értés tetszék ki, s kigondolásai és összealkotásai mindenütt lelkesek és költőiek valának. Művészi beszélgetéseiből még inkább kitündöklének lelkes felfogásai, s az a láng és lelkesedés, mely őt a művészet iránt gyulasztá, igéző bajokat kölcsönözött különben is ritka szépségének.

Berky, az Angelica atyja, híres festész volt, és szerelmes a maga művészi osztályába. Innen egyetlen gyermekét is, Kauffmann Angelica neve után keresztelteté, s villogó szemekkel sejté korán ebben, a még szunnyadó művészi lelket. Maga Berky, koptusi mord szóltan férfiú volt, elvonakodó minden társaságtól, minthogy ifjúsága örömeit egykor megzúzá a sors. Festése tárgyai is komolyak, gyakran borusak voltak; örömet és virágot önszántából nem festett soha. Szintúgy neveltetett Angelicája is. Világot és rangot ne ismerjen leányom, mondá Berky; minek szegény sorsát örömek bilincsul adni szívére? Legyen boldog, ámulatban; hiszen különben is nem ismeretlenség-e, legbiztosabb örje ártatlanságunknak, s így boldogságunknak is? Ismeretség küzdést fogna szülni, mely mindenkor kétes a gyarló halandónál. - A gyermek inkább festegetett, mint bábjait öltöztette, mindent lerajzolgatott maga körül, s felhasznált minden papír-darabkát, minden festéket, mihez csak juthatott. Későbbben oktatást adott Berky lyánkájának a festésben, s ez mindinkább nagyobbba meré ecsetjét. Miként testi kincsei, úgy művészi eszmélete is naponként gyarapodának, s deli hajadoni korára, lelkestül s testestül művésznő lőn. Azonban míg gyermek volt a lyánka: a művészet legyen kárpótléka! ezt szokta mondogatni Berky; de minél inkább növekedett amaz, annál inkább kerülgette őt kéjes gyönyörködés mellett, gyakori búsongás és a feletti aggodás: mi leend gyermekéből? Angelica, ha nem festett, művészi könyvet olvasott, vagy gondolatját tevő fel; a gazdasszony-ság és háztartás, teljesen ismeretlen dolgok valának előtte. Világ- és ember-ismeret csupán művésziek valának nála, s inkábbára csak festményekből ismeré az emberi veszélyes indulatokat. Szülői, egy pár koros barát, s néha festető vagy vevő, valának minden társalgása. Így ártatlan kedélye jót vélt mindenkiről, s tárt szívvel és elmével fogadott minden új ismeretséget. Métélyetlen tiszta kebléhez nem fért semmi tartózkodás, semmi gyanú. Művészi éldeletei valának minden öröme, s világa festményei.

Berky megbánva tettét, rettegett leányaért, ha meggondolta, mint lehet az egykor kénytelen világ zajába rántatni, melyet csak képzeletben ismer. Azonban nem vélte még idejét boldog álmaibóli felköltetésének, vagy azért, hogy a kedvetlen dolgot szívesen halogatjuk, vagy hogy szerencsés alkottatásunkhoz tartozik: kihalásunkat távolban gondolni, messzebbi távolban, mint végét terveinknek. Elég idő lesz akkor, gondolá magában, ha az isten megmutatja szerencsését, s elkészülend az apai háztól. Azonban ő költözött el, s az árva gyermek, tapasztalatlan szívével ég gondjára maradt; mert anyja, egy nem rossz, de gyöngye jellemű asszony, igen annyi vala mint semmi. Maga is inkább csodálója volt mint tanácslója leányának, s inkább látszott ő függni ettől, mint ez tőle.

Gyula eleinte nem tudá magát fellelni Angelica körül. Az a gondatlan biztosság, melylyel állását, ülését vevé, miként azt a festés munkája látszatott kívánni; az a képzetes öltözet rajta, az a gyermekes őszinteség, szóban, tettben és minden mozdulatban, szokatlan jelenetek valának előtte. A lyánka, ha az ifjak valamelyike festett, biztosan hajlott fölibe, s alig takart melle és karjai vállán nyugodtak. Olykor valamely művészi villanatra mellé szökék le a félig üresen hagyott székre, beszéd-közben kezét ragadá meg, s könnyű prédaul hagyá neki saját szép kezeit is; sőt Kálmánnak, ki inkább látszaték használni az alkalmakat, ölelése elől sem ragadá el karcsú derekát. Mind ezen ujdonságokra, habár gyöngén is, némi gyanú kezde fészkelődni Gyula szívében, hogy tán a lyánka hiú lépező; s anyjának hízelgő nyájassága irántok, és kitetsző elégedése lyánya mulatozásival, nem arra mutatának, hogy e részben megczáfoltassék. De minél tovább foglalatoskodott Angelicával, annál nyilvánabb lett előtte

ennek ártatlan kedélye. Mindinkább meggyőződék a felől, hogy tartózkodás nélküli szavai és tettei, azon magas erkölcs-tisztaságnak, mely sejteni sem tudja a rosszat, valának jelenségei. Pillantásai nyugalmasok maradának mindig, s szavaiban tiszta egyenes érzelem mutatkozott. Nyájas tisztelés lépé meg azonnal, gyanúja helyébe Gyulát, de egyszersmind aggódás is, a mint Kálmánt egy pár nem tetsző pillantáson kapá. Még inkább csodálá Gyula a lyánka művészi szellemét, lelkének bátor reptét s biztos fölfogását mindennek, mi a művészet költői szépségére, nagyságára tartozik. Különös vala az benne, hogy mintegy mellőzve nemét, leginkább a nagyszerű és magasztos körül foglalatoskodék lelke, s valamint a lágy ecsetet nem keresé, úgy virág, gyümölcs, állat, vagy arc-darabok festéseitől erejét, idejét sajnálá. Nagy alkotások, nagy históriai vagy táj-darabok, ezen utóbbiak rendszerint étellel párítva, valának legkedveltebb dolgozásai. Gyula, ki a művészet theoriájában alkalmasint előbb vala, jegyzéseket tön a lyánka műveire, s ez elragadtatott figyelemmel csügge szavain.

Most Sapphón dolgozék: miként ugrik az, boldogtalan szerelme kétségbeesésével, a leucádi szirtről a tengerbe. A történetet olvasá vala egykor, s lelkesedéssel önté most vászonra.

A dolgozat helyes alkotású és lelkes is leend, mondá Kálmán; de a tárgyat másszerűnek óhajtnám. A szép, az öröm-adó szerelemnek, ezt a borzasztó véget adni Angelica! Ily kétségbeeséssel rendszerint lélek-tévedés van egybekötve, s a mellett, hogy gyarló nemzetiségünk képzetét nyújtja előnkbe, hihetetlen is.

Angelica egy kis gondolkozási szünet után; borzasztó ugyan az eset, így szóla, de nekem nem hihetetlen. Ha éltünk boldogságát, minden reményeit, csupán egy pontba vonjuk össze, s a lélek ez egy ponton csüggvén egész erejével, ezen pont összerogyik, mit várhat többé a lélek az élet romja felett? Nem lesz-e az únott, megvetett, úgymint mely már csak egy növényi tenyészéssé vált előtte?

Gondoljuk hozzá, mondá Gyula, Sapphót a görög nőt, a szép éghajlatú lesbi lyánt, a képzelet világában, és érzelmek özönében élő költőnét - s nem leend rege előttünk a történet.

Ó nekem igen hihető! mondá Angelica.

Különös! szóla Kálmán, enyelgésre fordítva a beszédet; egy lyánka, ki még nevérol is alig ismeri a szerelem veszélyes indulatát, oly biztosan szól jelenségeiről.

A művész és költő, iker-gyermekek, felelt mosolygva Angelica, s egymást megértetni tartoznak.

Angelica szállása szűk vala ugyan, s a legfelsőbb emeleten álla; de a dunaparti fekvése kies, s kilátása a Dunára, az agg Gellért-hegyre és Budára, ritka bájú a hazában. Gyula nem győze vele betelni: természet és emberi kéz, mintegy példánydarabot állítanak ide a legelő szemnek és emelkedő léleknek! így kiálta fel; s kéré Angelicát: engedné meg neki ablakjáról leveletetni a tájt.

Angelica, ki örült a lélek-rokonságnak, és anyja, ki tiszteletnek vevé az ígérkezést, szívesen elfogadák azt. Én Sapphómat, Bélteky úr a tájt fogjuk dolgozni! kiálta villogó szemmel Angelica, gáncsoljuk, igazítjuk egymás dolgozásait - én nyerek, ó én sokat nyerek e szövet-ségben!

Én legtöbbet, közbeszóla Kálmán, mert én sem akarok kimaradni a fűheréből; nekem minden dolgom csak az leend, hogy titeket csodáljalak. Vagy adtok dolgot nekem is? Szívesen fogadom, ha gyöngé erőmhöz-valót találtok.

Angelica tapsolt örömeiben, hogy új művészi élet nyílt lelkének; beszaladt az oldal-szobába, s egy kis kutatása után, kihozá Huysumnak egyik gyümölcs-darabját. A báró ezt fogja másolni, mondá; addig én festész állásainkat hozandom rendbe.

A kis művészi egylet bővebben teregeté ki tervét, s elhatározá, hogy mihelyt Kisrétről haza térendnek ifjaink, kezdje meg az dolgozásait. Gyula és Kálmán szívesen kióhajtották volna ezen egyletből az öreg festőné, kinek sok fecsegéséért, nyűgös szíveskedéséért, csak a kellemes Angelica társasága nyújthata kárpótlást nekik.

Orbán napja elérkezék, s előtteni napon, a septemvír egész családjával, kiutazék a báróhoz Kisrétre. Vincze nyugtalanul számította addig a napokat, s elérkezvén az óhajtott indulásé, boldog égi kéjjel szökött fel Klárcsija mellé, kivel együtt foglalák el az előülést a kocsiban. Az utazás kiessége, otthon hagyott gondok, őket váró örömek reményei, egymást váltogató tárgyak, mik a kicserélt szívek és boldog szerelem tekinteteinek különös varázslattal tündek elő, szép tavaszi világ, kivülöttök mindenfelé, szebb tavasz világa önmagokban belül, viruló természet körülöttök, viruló kornak érzelmei, reményei és boldogsága dagadó kebleikben - mind ezek édeni igézettel foglalák el a boldog párt. Apró jeladások, kedves szorongás a szűk ülésben, s az édesen rejtező közös titok bája, nevelék ezen új viszony kecséit. Néha messze szállongtak el az ügyetlen szemek, s közel bent tanyáztak a gondolatok; majd előttök fekvő szép tájakra, kis völgybe, ér mellé, vagy domb-oldalba képzeltek kis viskójokat, és egymást belé. Édesen-szorgalmas képzeleteik kidolgozák egészen, vagy félig e bájos képeket, s ismét új szebbekbe fogának. A két öreg hátul, rétet, vetést nézeglert, s az év termését jósolgatta; vagy láthatára terjedtében a birtokokat nevezgette.

Gyula Kálmánnal utazott. Neki szokása volt, útközben szótlantul eresztni el szabad legelésre gondolatait a világba és életbe; innen félig hallva, félig nem ügyelve, s csak ritkán felelve, eszmélt utitársa bő beszélgetéseire.

Ez már a somosi határ, mondá Kálmán, atyám tulajdona. Gyula reá voná figyelmét e szóra, de nem sok vidulást arathata abból. Az uraság táblái búsan tetszének ki a szűkebb nyúlatok közül, s foltos, ritkás, utóbb maradt vetéseikkel, mintegy panaszlák a néző szemnek, javításban, munkában és magban lett meglópatatásaikat. Már másutt hánya fejét a vetés, itt még főtlen sínlett, s alig adhata szállást a jámbor nyúlacsának is. De annál biztosabb fekvés várta ezt, ha néhány holdnyi baktatást nem restelt, az uraság majorság szőlejében, mely gazos pongyolájában a hegyaljban, épen oly formán látszott ki szomszédjai közül az ország-útra, miként régóta beretvát nem tapasztalt férfi-áll, szép lyánka-alakok közül. Bent a faluban, messzűnne kizöldeltek, mohhal borult épületei a bárónak; azonban a javító kezét még sem tagadhaták el; mert az itt-ott alájok vont oszlopok és karók, bár kínosan, tartogaták még is a falak súly-egyenét. Gyula figyelmezteté ezekre Kálmánt. Atyám gondolkozása ez: inkább épületek legyen rongyos, mint jobbágyom, mondá Kálmán; s Gyula kímélő tisztelettel tekintett ezentúl a roskadozó épületekre.

Kisrétre érve, kedves nyájassággal tünt elő a báró laka. Csekély emelkedéssel állott, egy pompátlan de nagy terjedelmével mindennemű kényelmet ígérő alépület, nemzetségi címert tartó rizalíttal az utca felé, s olasz ízlésű oszloppal az udvarra. A felső udvar csinos gyep-térrel bírt, melyet apró kavicscsal terített tág út kerít vala, s a gyep-tér közt külföldi bokrozatok virultak, s egy pár árnyékos fa terjedezett. Az udvar egyik szárnyát cseléd-lakok foglalták el, másik szárnyán vendég-szobák épültek, s ellenében a nagy épületnek, csinos festett rács-kerítése állott a kertnek, nagyszerű és szobor-tetejű kapu-oszlopokkal. A vendégi alkalmakban kitetszett, hogy miként magának a bárónak kedves volt a szabad és alkalmas kényelem, úgy vendégeinek is ezeket kíváná nyújtani. Magányos szobák voltak az egyes, és kettősök a család vendégek számára rendelve, s gond volt minden szükségekre, szinte az utolsó bontó-fésűig. - Gyulák elérkezvén, Kálmán a lovakat és hintókat rendezé el, Póli a vendégeket szállítá szobákra; s ez utóbbi most falusi új foglalkozásában, könnyű futkosásában, a vele csörgő kulcsokkal, s gondos nyájás rendelgetésével, új kecséket nyere Gyula előtt. Póli is kedves szívességgel s a kézcsókolásnál ejtett gyöngé kézszorításával, bizonyítá az ifjúnak, hogy ő a legkedvesebb vendége.

Káray már ott volt, s Kálmán megjöttéig az udvari tisztet segíté a rendtétélekben. Megjöve Halkó is, s szokása lévén kis érdemecskéket szerzeni magának szeretett házáinál, már akkorra cúróját végzé, Kálmánnak egy kedves, de beteg lábu agarán.

Honnan szállsz fecske? kiálta neki Kálmán.

A Detky torából jövők, felele Halkó.

Tor és Halkó! mondá kaczagva Kálmán.

Úgy van nagysád, de a tort öreg nőtlennek temetése felett ültük ám; s a mint a testet kikisértük, szerettem volna azt a finom ember-ismerőt látni, ki, hacsak egy pár fekete köntös útba nem igazítja, megbírta volna főkép az asztalnál határozni: tort lakunk-e, vagy menyekzőt? Régen voltam vígabb multságban.

Számos volt-e a gyülekezet? kérdé Káray.

Szép gyász-nép kísérté ki a testet, de mind idegen; a háztól csak az öreg inas jött ki, az úr öreg vizslájával.

Hát az atyafiak? kérdé csodálva Káray.

Nem mert mozdulni egymástól, közölök egy is, nehogy addig a másik pakoljon a toros háznál; mondá súgva Halkó. Én még is csak kikapám a tömegből örökségemet.

Hogy hogy? kiáltá Kálmán.

Szegény boldogult Detky, mindig savanyú borral vendégelt életében, s barátságomért azt iddogálta maga is; ámbár kóstolám a pinczéjében, néhány hordó finom érmelléki borát, s szóval eleget csalogatám ezekre. Most a torban gondomra bizatván a bor-feladás, természetesen az érmellékibe üttetém a csapot; s minthogy hosszú életeért szegény Detkynek nem ihatám azt, most hamva csöndes nyugalmaért ivám belőle.

Még kaczagának Halkón, a mint a septemvírék megérkezének. Kocsihoz futának ifjaink; de Gyula ütközéssel vizsgálá az érkezteket. Az öregek komoly vont képpel szállának ki a hintóból, Vincze lényében felforgatva lép le, s Klárcsi sáppadtan és bágyadtan emelteték ki belőle. Vincze mihielyt köszöntéseit megtevé a háznál, vonaglon ragadá meg Gyula kezét s szobába rántá őt. Veszve vagyok barátom! így kiálta fel; szerelmünk elárulva szüléim előtt, kik Klárcsi körülményeit fiok számára kicsinylik. Említém vala neked, hogy ők Rónapataky generálnak egyetlen leányát, vagy egyet az udvar kisasszonyai közöl szántak számomra. Egy pár kemény szavából atyámnak, és szokatlan keménységéből anyámnak, melylyel Klárcsi iránt viseltetik, látom, hogy Klárcsihozi indulatom szálla az ő szemükben. Történt volna bár mikor inkább a felfedezés, mint most! A generál itt lesz, a mint hallám leányával együtt, s így nekem kínos mulatozásom leend Kisréten.

A fölfedezés körülményeit így érté barátja szájából Gyula. Vigan pergett a kocsi a szikkadt úton, aggtalanul nézeglett szét belőle az öreg pár, s kénytelenve éldelte a fiatal, a természetnek és szerelemnek szép tavaszait egymás mellett; a mint Klárcsi, ki az előüléshez nem vala szokva, változásokat kezde érezni, s arczai kedves pírja lassadán halványodni. Lelke boldogságában, túrte testének baját a lyánka, míg túrheté; de feje mindinkább kezde szédelegni s gyomra háborogni, mígnem aléltan Vincze mellére rogyék, s húnyt szemei ájuláshoz közelgetni látszanának. A főispán megállíttatá a kocsit, Vincze pedig a szerelem ijedt hevével karolá által kedves betegét, s kiszökék vele a kocsiból. Letevé füre a csüggő lyánkát, vizért futa, egy nem messze csergő patakból kalapjába meríteni azt, locsolá a beteget, mellé térdele, nyájas nevekkel szólíttatá, élesztgeté, s féltő aggodalmába merülve, feledé maga körül az egész világot. Fölveté végre bágyadt szemeit a lyánka, s életre jöve és hozá magával a kedves ifjat is.

Soha se aggódjál tovább, kiálta élesen a főispánné, magához jött már a dáma! s Vincze e szóra borzadózva adaték vissza önmagának. Az öregek szigorú arczczal és nyers hanggal parancsolák magok közibe hátra Klárcsit, ki sáppadt bágyadtsággal, miként hervadozó liliom, ült köztők, inkább emésztetve már elárult titka bánatától, mint mulóban lévő változásától. Vincze bűnös rab módjára ült elül, s nem merve egyenesen tekintni, fásult elmerüléssel nézett ki a még kevés pillanattal előbb oly bájos természetbe, most borzasztólag kietlenbe.

Mihelyt beszállítottak a főispánék, parancsot vőn Vincze, hogy jelennék meg szüleinél. Klárcsi még gyermek, inté őt Gyula, éveid vannak, vigyázz! idő sokat változtathat.

Vincze szorult mellel lépett be szüleihez. A főispánné borús képpel ült egy karszékben, a főispán pedig egy asztalkára támaszkodva, mellén keresztbe vetett karokkal állt, s hideg vizsga szemeket vetett belépő fiára.

A septemvír, szokása szerint, meg nem tagadhatá e fontos családi alkalommal is, magától kedvtelésének azon neszét, hogy fiának tartandó leczkézését, szónoki alakba, miben erejét érzé, ne öntse, s így kezdé Vinczéhez ünnepélylyel szavait:

«Édes fiam, két fő osztályú bölcsek, kínálgaták eleitől fogva az emberi nemet, a magok tanácsadásaikkal és szabályaikkal. Egyik osztály az élet- és ember-ismeretből voná ki azokat számára, s vevé az embert a mint van, természeti és társasági körülményeivel, erejével és gyöngéjével együtt, s tanítá ismerni, becsülni és használni ezeket, érteni önmagát, de érteni a való életet is, s feltalálni a boldogságot, az emberi gyarlóság és társasági kör szűk határaik között is. A másik osztályú bölcsek, úgy vevék az embert, miként lennie kellene, de a milyen nem lehet soha. Csigázott képzeletök szárnyain angyalokhoz repkedtek fel, pára-köntösért a halandó test számára, s azt kívánták, hogy égi manna és tömjén legyen eledele, hibátlan erény dobogjon szív helyett mellében, s tiszta hymnust zengjenek az indulatok ajkain. Ezek kiszakíták az embert földi szövedékei közül; társasági viszonyait, melyek szintoly szentek, mint többi viszonyai, nem ismervén, azokat vagy kigúnyolák, vagy képzeleti világok alakjai után csigázzák.

Rang és vagyon, így szólnak ezen utóbbiak, alacsony prózája az életnek, s a szerencse ajándékai és kedvező körülmények, csak földi rongyfoltjai az égi rokonságú embernek. Önnünkön kívül nincs emberi érdem. Szerelem az élet költői világa, szebb hazának előérzete a halandóban, mely fölülelemelkedve a föld salakjain, csak önmagában keres és talál érdemet, s csak önmaga bájvilága, jutalma magának. Egyaránt boldogítja általa a hercegi hölgyet, szegény viskójában a pásztor legényt, és goth menyezetek alatt hercegét a pásztor-lyányka.

Ilyformák mintegy ezen bölcsek elvei, miket a fellengzésre hajlékony ifjúság, miként száraz föld az esőt, mohón beszívogat. Mert az ifjúság heves kora és vére, a maga gyúlt lángjában, csak hevest csak lángolót szeret.

Volt tanítóid édes fiam, szerencsétlenségedre, ezen bölcsek tanítványai valának. Úgy hiszem, megfér irántoki hálánkkal azon sok jóért, mit tőlök tanultál, abbeli megjegyzésem, hogy szobáik szűk falai között, nem ismerék ők igaz minőségekben, sem a világot, sem az emberi nemnek, körülményeivel és határaival egyező boldogságát. Czéljaik, iparjaik jók valának; s nem csaltunk, nem gonoszkodtunk akkor, ha midőn másokat tévedni segítettünk, önmagunk is együtt tévedtünk. De a szüléknek, kik félszázad óta hanyattatnak világ és élet zajai közt, s növe áll szívökhöz magzatjok boldogsága, sokkal gyöngédebb és aggodalmasabb irántai gondoskodásuk, mitsem őt egy hívtelen tengeren, árbocz és kormány, sőt közeli part reménye nélkül, hanyatni, aggtalanul hagyhatnák. Gyermekeinkkel úgy vagyunk, miként kerteinkkel. Az idegen, gyönyörűséget érez, látván a szépített természetet abban; ó de be más gyönyörűség a

tulajdonosé, ki minden bokorhoz, virághoz, fához és ültetvényi szakaszhoz, külön sajátos örömet aggat, úgymint a saját alkotás, ápolás, és birtok gyönyörűségeit, s teljesülendő remények biztatásait! Gyermekeiben ifjúdott alakban látja a szüle magát, s tesz érte mindent, mert mintegy önmagáért teszi azt. Engedd meg hát édes fiam Vincze, hogy ezen gyöngéd aggodalomból, elődbe adjam azt, mit tartnak a másik osztályú bölcsek, kiket, míg javát éltemnek átküzdém, szedett tapasztalásaim után, egyedül ismerek valódi bölcseknek: ellenben veszélyes vagy legalább múltó lidérczeknek kell mondanom amazokat.

A társaságos élet úgy ki veszi az embert természeti sajátságaiból, miként az erdő fáját, feldolgozása által az esztergályos; találgatnod kell a legismertebbet is, midőn ennek kezéből kijő: mi nemre és fajra tartozik? Sokat változtat ez kötelességeinken is, és sok újat mér reánk, a természetiek felibe. Egyike ezeknek az, hogy azon fő társaságnak, melyhez tartozunk, a hazának, oly nagy körben használjunk, a milyet csak tehetségeinknek kivívni birunk; mert a társaságos élet, maga szoros adóssává teszi jótétivel, annak minden tagját. Tagadom azt, hogy az, ki kormány dolgaira született, vagy hivatott, eleget tett légyen szűk kézmívesi körben, a társaság iránti köteleztetésének.

Miként a természet, állati kötelességeink mellé, ingerlő gyönyört ragasztott, akként ragaszt a társaság is, kötelességei mellé, buzdító, serkentő gyönyöröket és jutalmakat. A belérzet szép önjutalmazásán fölül, fénylés és köztisztelet a társaság jutalmazása, s ezek teszik összesen a társaságos boldogságot. Ezen boldogságnak, rang és vagyon a fő rugója, főhévére; s nincs édes fiam, oly mogorva philosophia - nem értem ide azt, mely józan elmén kül képzeleg és saját árnyékát kergeti, - mely e kettőt legalább úgy, mint nemesb célokhozi eszközt megvesse.

Nem merem előtted vitatni, Vincze fiam azt, hogy a társasági boldogság önmagában is teljes, a természeti nélkül. Úgy vélem, együtt a kettő teszi tökéletessé világi jólétünket; de azt bízton merem állítani, hogy ezen két boldogság elszakadása esetében, többször lehet már ma pótléka a társasági a természetinek, mint ez amannak. Kénylet és csillogás, hatalmas két ámulatja az emberi szívnek; s örömeink nem ámulások-e? nem képzeleteink alkotják-e ki azon szűk anyagból boldogságunkat, melyet körünk, sorsunk, s az élet nyújtogatnak előnkbe?

Minden embernek van bizonyos fokú, némi jó véleménye önmagáról, s az önzésnek ezen hiú játszodtatása teszi, miként tapasztalásom tanítja, hogy mindenki bir bizonyos nemével és fokával a kitünni- a fényleni-vágyásnak. Minden emberi indulatok közt fiam, ez a legnyugtalanabb, legnehezebb kielégítésű. Ez lelki tűzhányó hegye a halandónak, mely nyughatik ugyan kiskorig, de ki nem alszik soha, s pihenései csak új kilökösekhez készületek. Míg a többi indulatok, az ifjúság korával elzajlanak, ez különféle alakokban bújkálva, végig kíséri korainkat a sírig, s ki nem elégíttette végig dúlja, kielégíttette pedig végig boldogítja éltünket. Rangjainkat rendszerint még akkor is szeretjük, midőn azokat már nem birjuk többé fentartani, s fényes születésünket még akkor is, midőn sorsunk nem hagyott meg számunkra egyebet nála.

A szerelem, édes Vinczém, szép virág, csak az kár, hogy nyílása, egyszersmind első percze is lehalaldoklásának. A lángoló ifjú ezen tűzpontban gyűjti össze boldogsági képzetének minden sugarait; de a menyekző után, kielégíttetlen kebelével sugárzik ismét széjjel, oly örömek után esengve, mik előbb a szerelem napjának ragyogása mellett, csak szegény csillagi homályban állottak; de a melyek állandók, s éltünk egeről le nem húnynak soha. Szerencsés ekkor az ifjú, ha ezeket botor észszel, és vak hévvel, amaz egy lidércz fénynek mind áldozatul nem adá. Ifjú valék egykor én is, folytatá a septemvír egy pillantást vetve hitvesére, szavait, és épen nem átalлом az ifjúra nézve a szere-

lem szép varázslatát; de boldogságaért óhajtom azt, hogy éltenek utótájába is tekintve, pártitni tudja az észnek és későbbrei gondoskodásnak tanácsait, szívének kívánatival, s ne építse erre, mint valami inghatatlan vagy egyetlen alapra, reményének, boldogságának arany várát. Indulatink zajában, gyakorta készek vagyunk, oly ledéren vetni el királyi pálczákat, miként séta-botjainkat, s magunkat mintegy felezgetni az áldozatokban; de kijózanodván, régi jogaiba lép a hideg ész vissza, s keserű megbánással bünteti gondolatlan bohóságunkat. Meg kelle vala fontolnunk, hogy minden házasulandó, ivadékok csirája s ezek földi boldogságának alapítója, hogy szegénység és homály, két földi rosszak, miket átkul választni magának és maradékának, legkímélőbb névvel nevezve is botorság: míg ellenben rang, vagyon és nagyszületés, hatalmas eszközeink a boldogságra. Mily nagy előnyereménye van egy nagy, egy vagyonos úr gyermekének! Nagy tárgyak környezik őt, s már ifjonta nagy mérszerekhez szokik, mikkel az életet, világot és embereket méregeti; s így mennyivel könnyebb erővel lehet maga is nagy! Hány nem marad örökre törpe, csupán a miatt, hogy a nagyság mérszereit nem ismerheté soha!

Ha az ég három kérést engedne a halandónak, hidd el fiam, egyike, ha nem ketteje, rangért, és vagyonért fogna általa tetetni. Mert a rangnak és vagyonnak édes Vinczém, négy fő haszna van az életben.»

A főispánné, ki eddig békésen hallgatá férjének ömledező szavait, elveszté ezen felosztásra türelmét, szándékozván még maga is, saját modorjában, ragasztani nyomtatékul valamit azokhoz. Szívem! így szóla, vendégek érkeztek, s tán várnak is reánk; nem lesz-e hosszas?

A főispán nem örömet szeretett félbeszakíttatni, ha már egyszer ömlésnek eredt, azonban érzette a figyelmeztetés helyes voltát; az illendőség győzött szónoki szeszélyén, s így sietett a berekesztéssel:

«Mindezekből édes Vinczém, átfogod azt látni, hogy nem szülei átkodás, vagy dölyfös szigorúság az tőlünk, ha Klárscivali szerelmeskedésedet ellenzeni kénytelenítettünk. Klárcsi jó, szelid lyánka, ki egy falusi úrfit boldoggá fog tehetni egykor; de nem főispánnak és septemvírnek egyetlen fiát, kitől mind szülék, mind haza többet várnak és várhatnak, mint silány hernyói élet-pályát, mely tavaszi kurta emésztése után, gubóba köti tojásai közé magát. Vedd ezeket fontolóra fiam, s ledéren el ne játszd szüléidnek, irántad, és boldogságod iránt ápolod gyöngéd indulatát.»

Ezzel a septemvír kifordúla a szobából, s fiát neje szavainak engedé által.

A főispánné, szokása szerint nem válogatá ezeket. Vincze! így szóla; ismersz, s bár feledni látszatál, tudod, hogy anyád csak oly menyet fogadand el, ki udvarnáli összeköttetéseire, se születési se vagyoni tekintetben homályt ne vonjon. Nagyanyád udvari mesterné, egyik nagynénéd keresztes dáma volt, s te falusi szegény libával akarod-e meggyalázni emlékezetöket? Ősök érdemében és nemességében, hidd el, több fekszik, mint vélnéd, azokra tartni valamit, több mint hiú büszkeség. Természet rendénél fogva, csak nemes magból várhatsz nemes gyümölcsöt. Innen ne reméld bolondságodban azt, hogy valaha oly ember leányát engedjem elvennem, kinek minden érdeme csak az, hogy atyja nemzetségembe vala szerencsés házasodhatni, ki a maga esztelen háztartásával, innét-tova koldusbotra jutand, s vejénél fogja enni a kegyelem-kenyeret. Mi neked a Rónapataky generál kisasszonyát, Málit szántuk. Most az egész háznép váratik ide. Hozzd helyre hibádat; viseletedtől fog függni minden, s a Klárcsi sorsa is. Okosnak kevés szó is elég. - Ezzel elbocsáttaték Vincze, szótlanul, miként vala a leczkék alatt.

Szüleimnek, gondolkozások folytában igazok van, így szóla magában, midőn egyetlen fióknak Klárcsit ellenzik; boldogságom iránti aggodalmok megbocsátható, sőt hálára érdemes; de

nekem is igazam van, ha lelkem sugallata után Klárccsimnál megmaradok. A boldogság alanyi eszme inkább, mint tárgyalagos, s maga nézete után akarni intézni másnak boldogságát, épen annyi, mint azt kívánni, hogy kedves étkünket, más is minden étkek felett ízesnek találja. Helyesen mondd barátom, így szóla Gyulának, hogy Klárccsinak még évei vannak hátra; hagyom idő folyására és kifejtésére a dolgot.

Szíves kifogása szokott lenni az embernek: ott hol a bajjal szembeszállni s megvívni áttal, halasztani a dolgot, s azt az idő kifejtésére bízni, azon könnyű s gyakran henye reményben, hogy eredhető kedvező szelecske, önevezésünk nélkül is, kívánt révpartra vezérlendi majd sajkánkat. Így vala Vincze is. Ő ámbár erősen ellőn is tökéelve, nem állni el Klárccsijától, elhatározá magában még is, ily korán a cél előtt nem ellenkezni szüleiével; mely szándékban még inkább megerősíté őt, rettegése attól, hogy szülei haza találják küldeni kedvesét. E végre legsikeresebb eszköznek látá, Gyulának tanácslását, hogy Klárccsi iránt figyelmetlenséget mutasson; de annál több figyelmet ma Mali iránt, s így valódi érzelmét álarczába bújtassa.

Gyűltek a vendégek, s köztök érkezett egy pár szomszéd koma is, egy szekér hangász-czigánnyal, kiket Halkó azonnal igazgatása alá fogott.

Kik ezek? kérdé Gyula Kálmánt.

Ezek, felele Kálmán, házi komák, kiknek tisztjök vígan emésztni, s másoknál emésztést segítni elő; unalomnak előző szere, tréfa-pattogatók, s viszont elfogadók, ha kissé vaskoskák is azok.

Nem sokára elérkezett négy barna-pejen Rónapataky generál is, s kiki üdvözlésére rohant a hintóhoz.

Legelőbb is maga szálla ki a generál, barna felöltőben, melynek gomblyukaiban egy pár rendszalag díszlett; egy magas tekintélyes termet. Izom mutatkozott a tagokon, és megkimélt ifjúi erő éber mozdulatain, kivévén, hogy ballábát, melyen egykor sebet kapott vala, alig észrevehetőleg kissé vont a lépteiben. Arczában a katonai nyersséget nyájas ember-szeretet enyhítette, s a szíveket, tisztelés mellett egyszerre bizalomra hódította.

A generál után, Máli leánya szökött ki a hintóból. Sugár magas termet, eleven, kissé halványos arc, lángoló fekete szemekkel. Jó indúlatu, de szeles leányka, kinek, az atyai lágy szeretet szabad hatást tevést engedett, s kit az némi elbízásra bátorított. Most került csak nevelésből haza, melyben őt, a generálnak utána esengése, csak egy pár évig tűrhette.

Máli után Uzory orvos hágott ki; egy szőke arcú, gyöngye testalkatú ifjú, világos kék, érzélgésre mutató szemekkel. Mint árvát a generál fogá fel s taníttatá őt. Most ennek jószágaiban folytatja orvosi gyakorlatait. Szótlan ő, merült gondolkozású, s ajka ritkán nyílik mosolyra.

Isten hozott Móricz barátom! kiálta szívesen örvendő az öreg báró, s összeölelkezék a generállal; század, hogy nem láttalak!

Annak az az oka, hogy te kétlaki vagy, felele a generál, nem tudja az ember: mikor vagy városon, mikor falun? s Harsag másfél nap ide. - Ime bemutatom neked a lányomat.

Ide kis szarvas! kiálta a báró, s körül karolván a lánykát, egy párszor megcsókolá. Szúr az öreg szakáll, nemde? kaczaga, a mint a lányka kifejtőzni töre; ne búsulj, lesz itt simább állú legényke is. - Szokása szerint ekként pajzánkodék a báró, szíves gazdai jó kedvvel, vendégei között széjjel.

Most egy huszár-tiszt nyargala be a kapun; tajtékzó lovát átadván legényének, a még künálló társaság felé sietett, mely ujság-vágygyal találgatá az új vendéget. Egyszerre eleibe és nyakába szökének ennek Gyula és Kálmán. Ongay hadnagy volt a tiszt, s zajogva hozták meg őt a barátok a társaságnak. Nyájasan csüggött ennek szeme a deli ifjún, ki mint egy had és

szerelem fia, ifjúi szép erőben, kedves katonai büszkeséggel állott előtte. Kálmán megnevezé őt a társaságnak, az s öregek ismervén jó nemzetségét, azonnal rokonságukba fogadák.

Eleinte kis körökre oszlott fel a vendég-sereg. A generál, báró, septemvír, és Káray, mint egyvívású tanuló-társak, egymással beszélgetének, majd komoly tárgyakról, majd vigakról, ifjító enyelgésekkel váltogatva azokat. Kálmán, Gyula, Vincze és Ongay egymással teledeztek, s azon kölcsönös történeteiket hordták össze, mik utolsó látások óta érték őket; vagy a mai társaság lyánkait ismergeték, mustrálgaták. A lyánkák, miként terjedelmes rózsabokron, kinyílt és nyíló rózsák, bimbókkal vegyest ülnek, úgy mulatoztak nyájas csoportozatban együtt, öltözködés közben enyelegtek, s a társaság ifjai iránt ingerkedtek egymással, miben különösen Máli fő mesterné volt köztök. A szelid s most búsongó Klárcsi, kivel Máli csakhamar a régi játszó-társné vala, lön leginkább tárgya csipkedéseinek, ámbár a sorból a többi sem igen maradhatott ki. Neked Klárcsi, vitézedül Béltekyt adom, mondá Máli, ennek tűzszikrázó szeme, jól fog illeni a te szelid tekintetedhez. Vinczét Póli néninek; hadd vegye ki őt csendes szelidségéből. Magamnak, mint katona-leányához illik, a huszárt választom. Póli, ki a többek nevében vité Máli ellen a csatát, rést nyere itten kifogni a pajzán leánykán. Tisztelem, becsülöm a nemkatonát, felele pajzánul Máli; atyának, bátyának, tanítónak, s több effélének szeretem; de kedvesnek, előbbre teszem a katonát. Amaz józan fontolgotással tesz minden lépést, tunya békében él az egész világgal, csak kedvesével nem; ez tüzes, gondtalanul zajong a világban, harczban áll a nemzetekkel, de áldott békére szelidül kedvesénél. Aztán nénike csak vallja meg, hogy az a kis büszke rátartás jól áll a katonának, s az a testre öntött forma-ruha, kissé csakugyan ajánlóbb, mint az az áldott civil-kabát.

Igen, de a hűség, édes Málim? mondá Póli.

Ó abban a pontban, gondolom, igen egy húron pendül civil és katona! kaczagá Máli.

Jó, hogy valaki meg nem les bennünket! mondá gyöngye pirulattal Klárcsi.

De már meg is lesett! kaczaga be az ajtón az öreg báró, s a lyánkák sikoltva vevék észre, hogy elárultattak. Volt kérlelésnek, kéz- és arcz-csókolásnak dolga! A báró hagyta egy darabig kérleltetni magát, felfedezéssel fenyegetőzött; de végre enyhült a szép esdeklők iránt, s hallgatási fogadást tett nekik. Most jertek, értetek jöttem, mondá, a kertbe megyünk le mindnyájan; ott jobban szemügyre vehetitek vitézeiteket. Kaczagva vezeté szép seregét a báró, s ez nem kis szívszorongásban követé a pajzánkodót.

Az egész társaság lement a kertbe. A septemvírné után városi szertartással sompolygott a paszomántos cseléd. Menj dolgozdra, barátom! szóla a báró neki. A hátam borzad, ezt veté az inas eltávozta után hozzá, ha kertben cifra cseléd kullog a sétáló, s az együgyű természetet használni kívánó uraság után. Feszés uraság szabad természetben! - A septemvírné megpirult e célzásra, titkos neheztelésében; de ezt kiadni nem meré, mi a mint tudá, úgy sem fogott volna az egyenes szívú és szájú bárón.

A kert ángol ízléssel vala alkotva, s tanúja a báró értésének a kerti művészetéhez. Nem volt az megterhelve alkotásokkal, szakaszai nagyszerűk is fontolással rendezettek valának. Főkép a halastó vidéke, valóban magasztos egy szakasz volt. Egy szirtes természeti hegyecske aljában terült el mesterkétlen alakban a tó, mely amannak forrásából nyeré vizét. A hegynek déli oldalát szőlő-tőkék ülték; a tófeletti északi oldalt pedig sudar fenyvek, s egyéb bokrok fűrtözik, mik közöl messzire kitűnt egy régi lovagi vár-toronymnak romja, még fenálló agg kapuval összeragasztva. A tóban alatt halak hemzsegetek, s hófehér tollazatú hattyúk úszkáltak tiszta tükrén. Szélén egy pár csolnak állott megkötve.

Átevezett a társaság a bércez erdejébe, s az ifjak fölsegíték szépeiket a romhoz. Ez előtt kies gyepterecske nyúlt el, szirtekkel és bokrokkal kerítve, melyen s a csonka-kapun áthaladva, a torony-ajtóhoz ért a sereg. Keskeny lépcsők vezettek itt fel a torony szobájába, mely kedves

ámulattal varázsolta az agg lovagi-kort a képzeletbe vissza. Régi modorú és alakú festések álltak itt a falakon, és magas boltozaton, s a nap sugarai, megtöretve a góth-ablakok festett üveg-karikáin, kellemes fél alkonyatot kölcsönöztek azoknak. Görbe lábú egyszerű bútorok álltak a szobában, s régi fegyver-nemek csüggtek a falakon. Az asztalon régi ércz-edények, tetemes kelyhek, billikomok és medenczék álltak, régi szabású asztali szerekkel, mintegy csak az imént tartott lovagi vendégség rendetlenségével elszórva. Egy szűk ajtócska még fölebb vezetett innen, kellő csúcsába a toronynak, mely pártázattal volt kerítve. Magasztos volt innen a kilátás a környékbe. Városok, faluk, hegyek, erdők és mezők, kies szövetű szőnyeg gyanánt, terültek el a legelő szem és éldelő lélek előtt.

Lovagi-várban vagyunk gyermekek, mondá a báró, a mint a szobába visszatértek; nosza minden hölgy válassza ki a maga lovagját. A leánykák megérték a csúfolkodót, és elpirulának.

Ó édes uram bátyám, mondá Póli; a szegény hölgyek hajdan is csak választattak, miként választatnak ma. Inkább a lovagok válasszanak.

A báró reá állott erre is. Azonnal sorsokat készített és sorsolni hagyta az ifjakat. Vincze húzá az elsőt, s tervénél fogva választá Málit. Második sors Gyuláé vala, s Pólit kéré magának. Ongay Klárcsihoz szegődék, s Kálmán egy szomszéd kisasszonyt vőn hölgyének. A sors-húzás rendelkezésével Gyula volt a legelégedettebb, és a septemvírék, kiket fajok választása, reménynyel bíztatott, leendő kijózanodása iránt. Az én orvosom, mondá a generál, fűvészní ment, a mint hallám; kár, hogy nem részesült az osztályban.

Az öregek enyelgve vegyülének az ifjak tréfáiba, s vígan telepedék le a társaság a rom gyepére, honnan egy oldalról szabad kilátás nyílt a tóra. Egyszerre megzendült az oldalon a hanga, melyet Halkó rendele oda, s pompás viszhang kettőzteté annak zengzeteit. Idő múlva elhallgatott a muzsika, de édesen váltotta fel azt a tórúl egy guitarre, énekkel kísérve, mely az aljból a bércezen ülőkhöz kellemesen hatott fel. Maga Halkó vala ez, ki egy csólnakon libegve, nem művészileg képzett hanggal ugyan, de kedves ügyességgel éneklé, valóban művészi játéka mellett, e dalt:

Kristály habokban a halak
Mily boldogok, tündér alak!
Kedvök szabad, vizök szabad,
Víg csajkaként úsztok halad;
S én rab, mióta láttalak!

Volnék arany halacska bár,
S ferdő tagod mosná az ár,
Játszám körülöd pajkosan,
Közelgve, futva gondosan;
S nem volna kéjemben határ!

Vagy vetve horgodat felém,
Sebző vasad ha elnyelém,
Szánnád piros szép véretem!
Ah most te nem szánsz engemet!
Bár horgodon sírom lelém!

Tiszta, szelid mérsékletű májusi nap, örökre nyílt keblű társaság, melynek egy része titkos vonzalommal csüggött egymáson, előtte viruló természet, mögötte az ó kor jelképe, távolban békés vidékek, közelben bájoló zene-hangok, igazán tündéri jelenetek valának!

Uzory orvos előcsörtetett a hegyen, s egy csomó gyöngyvirágot, más több mezei virágokkal vegyest, hozott kezében. Tisztelő meghajtással nyújtotta azokat által Málinak.

Édes uram bátyám, mondá ez a bárónak, volt-e szokásban hajdan, két lovagot bírni egy hölgynek? mert Uzory úrnak ezen kedvtelésem iránti figyelme jutalmat kíván, s ha szabad, elfogadom őt második vitézemnek.

A kérdés csiklandós, édes húgom, felelt nevetve a báró; úgy vélem, az efféle szokásban vala eleitől fogva szinte a mai napig; annál fogva mi kifogásom sincs kívánságod ellen. Máli legyezőjével lovagjának üté Uzoryt, s ez köszönetül csókot nyoma kezére.

Inas jött jelentni, hogy a halászhajók megérkeztek. Azonnal lesietett a társaság a tóhoz, melyen már vonták hálójukat a halászhajók. No lovag urak, kiálta a báró, ím itt egy rakás horog, kinek van kedve, hölgye szerencsáját megkísérteni? A halászhajó úgy is eredeti élet-mód lévén szinte az özönvíz óta, nem ellenkezik a lovagi komoly foglalatosságokkal. Mindegyik ifjú horoghoz kapott, s hölgyestől együtt állást fogott azzal a tószélen. Az első halászhajó kora óta alig esett valaha ily lelkes, ily különös bájú halászhajó mint a mai. Halat, szívet lesett itten mindegyik halászhajó és halászné, s horgászai mindkettőt különféle remény és érzelem között; kisebb vagy nagyobb horgon veczkendvén maga is. Egyikének sem szolgált úgy a szerencse mint Gyulának. Pólinak olykori mulatozása lévén a horgászhajó, legjobban ismert a társaságban mind helyet, mind fortélyt: Gyula pedig mint szerencsés lovagja, legnyugottabb kebelével veté ki horgát. Nem így a többi. Vinczének szívében gond üle és féltés kezdé fészkelődni. Klárcsijával, szem lévén szüleitől reá, nem szólhata; s őt egy deli katona ostromai alatt tudni, epesztő kín vala neki, s így gépi eszméletlenséggel álla elmerülten kivetett horga felett. Ongay Józsi, szintígy békétlennek látszék, s meg nem fogható: mi lehet oka, hogy kis hölgyecskéjét, búsongó elmerüléseiből ki nem bírja rántani? Klárcsika, bár jól átlátá, hogy akként kelle történni a dolognak, nehezen szívéle még is Vinczéje választását; s annál keserűbb érzelem gyötré őt, minél inkább régóta nem vala az titok előtte, hogy kedvesének éppen Máli vala szánva szüleitől. Bánta őt azon hideg mellőzés is, melyet Vincze ma tettetni vala kénytelen. Hát ha megfordult szíve, szüleinek forró óhajására? Így epekedék magában; s e részben mily könnyű segélyére lehetnek neki a szép, gazdag Máli kecskei, vidám éber kedélye, s kedvező körülményei, ellenem szegény egyszerű leányka ellen!

Máli szeles víg volt és zajló, hogy a szomszédban álló tisztecske, bokrokon át is hallhassa pajzánkodásait. Ezeknek fő czéltárgya, második lovagja Uzory vala, ki nem győzé előtte mentegetni halászhajó ügyetlen kísérleteit. Ide csak a horoggal! kiálta végre Máli, ki tüzet rejtő vérével eddig is alig tűré a henyé nézést, kivevé az orvos kezéből a horgot, felhága tó-szélen egy köre, s hogy bevethesse a tó mélyére horgát, teste elejével a lehetőségig behajlott; de a mint éppen veté a horgot, kiindult helyéből állás-köve, s a lyánka rémült sikoltással omlott a habok közé. Egy percz alatt utána volt Uzory s kiragadá a vérhagyott arcú s minden tagjában reszkető Málit. A társaság összeriada, mely közt a generál, kedves leánya felett, eleinte nem kis rémülésbe jöve; de nem látván veszélyt, csakhamar megnyugvék. A báró egyszerre tréfára fordítá a balesetet. Két lovag közt, úgymond, mi nem esik a szegény hölgyön! De az egyik vitézzül kimenté, mondá Káray, s Máli nyájasan nyújtá kezét a szolgálatos orvosnak, ki azt szerény elégedéssel nyomá ajkához, s aggódva inté új öltözködésre a lyánkát.

Felsieté e végre az egész társaság, horgászott zsákmányával, melyből ünnepélyes étek készítették fel az asztalra, s az ázóttak öltözködének; mi megesvén, Póli meghordá mindnyájokat a maga gazdasszonyi majorságaiban. Megmutogató svajcz teheneit, kis fácskáját, galambjait, páváit, válogatott szépségű baromfiát, s mindenütt oly jó rendet találának, melyet csak ízlés, szorgalom és kedvtelés tarthatnak. Orbán barátom! mondá a bárónak a generál, úgy látom gazdaságodból kertedbe és majorodba szorult be a rend, s megölelé Pólit. Gyula büszke vala érzetében a maga lyánkájára, ki most gazdasszonyi kurta felöltőjében, mely a karcsú termetet még karcsúbbnak tünteté elő, csinos kis előkötőjében, még egyszer oly bájoló vala előtte.

A szakács megcsendíté konyha-harangját, s jelt ada az ebédhez. A báró vezeté a társaságot, s ez csapatokban kénye szerint folya el utána. Senki sem érté az utat a vendégek közül, mert a báró nem a kastély, hanem az azzal átellenben fekvő domb felé tartott, s mosolygásával inte amazoknak, hogy kövessék őt. Halkó és komák a bandát vezérlék utánok, s hegy völgy vígan zengett ennek hangszerei után.

A septemvír, ki titkon átallá a bárónak, mint vélé, gyermekes rendelkezéseit, s maga szokott feszességeivel, ennek vidám lélek-szökdeleteibe teljesen be nem bírt tanulni soha: már értelek Orbán, így szólala meg fél gúnnyal; borházadban akarod ületni névnapodat, hogy alattai pinczédből azon frissen itathasd velünk rossz borodat. Friss lesz borod Orbán, friss, de rossz!

A báró mosolygott, de nem felelt; hanem a hevülni kezdő nap melegétől és sietéstől izzadva, törölgette arcját. Felértek a dombra és aljára, melynek oldala szőlőket hordozott; de a társaság csodájára, a báró a borház sarkánál elfordult, s a domb nyugoti oldalánál a völgynek sietett. Kies erdei bokrok, s egyes terepély fák alatt kígyódzott itten az ösvény. Majd reá sűrűdtek azok, míg nem a domb egyik kiálló lábán, agg bikkek árnyában, előtüne titkos sejtést terjesztve, egy római ízlésű épület, egy pár dóriai oszlopon nyugodva.

Helyen vagyunk! mondá a báró, s a vendégeket ámulat fogá el; mert az épület homlokán nagy betűkkel álla írva: *Báró Regéczy-nemzetség hamvboltja*.

Növekedék csodálkozások, a mint a báró által a nyitott ajtón beerötetének. Egy pár lépcső, tágas terembe vezeté le őket, melynek alacsony boltozatjáról számos lámpák csüggtek, komoly fényt kölcsönözve annak, minthogy egy pár ovál lyuk az előfalón, inkább lég- mint világ-adásra szolgálja. Háttérben egy ajtó vezetett le magába a hamvboltba, s felette egy tömérdek koponya állott márványból kifaragva, keresztbe vetett pár lábcsontról felett. Ezek alatt ily betűk olvastattak: *Éltünk futó jelen!* A teremben hosszú terített asztalok nyúltak el; feketébe öltött cselédség forgott azok körül, s mindegyikének fátyol vala balkarjára kötve.

Tudom álmélnokodnak uraim asszonyaim, így szóla a báró; a mint a társaság begyülekezők, hogy én örömmel barátja, ily kies napomat hamvboltomban ünneplem. Mondhatnám, hogy bánat és öröm, jobb és balkarjainkon vezető utitársaink az életben, hogy ma a bút és vénséget akarom eltemetni, mielőtt ezek temetnének magamat ide; kérkedhetném, hogy a nagy kaszást akarom elbízottan, bús birodalma sorompói között, bajvívásra keresni fel. De nem, barátim; gyöngé halandónak ismerem mindig magamat, s e gyarló élethez még nem eléggé bölcsnek; s épen ez az oka, hogy a borzadály e helyére tevém által víg lakozásunk tanyáját. Ti, a kik ifjúságom baráti vagytok, tudjátok, hogy szívem, miként nyílt vala mindenkor minden örömcskének, melyet ízelésre ránthatott; úgy gyermeki félénkséggel remegett azon végponttól, melyben dobogni megszűn, s az élet eltűn tőle minden örömeivel együtt. Gyakran borongott e miatt az élet bennem és körültem, s az elmulás képlete megkapott gyakran, miként éjjel rém szokta felriasztani álmunkat. Emlékezhettek, mert nem egyszer valék ingerkedések tárgya e részben, miként kerültem ki a beteges házakat, orvost, patikát, temetőt és tort! s miként borzasztott a lélek-harang! miként irtóztam hallani halálról, miként lestem kishitűleg, változásomnak minden apró jelenségét, ha beteg voltam. Akaratlanul is, homályos bús előérzettel, komor sejtésekkel borzasztott el, minden reám hulló őszi levélke, mint előképe enyészünknek; s az élet rövid közének bús elgondolása, fojtólag lepott meg gyakran legszebb éldeletemnek közepette is. Ha az órát felhúztam, gyakran eszembe ötlött, hogy ismét egy láncz hossza folyt le életemből. Így csak félig vala sajátom az élet, mert csak félig bírjuk azt, mit igen féltünk; reppenő madár vala az kezemben, melyet csak egy tollacsakájánál fogva tartogatók! Csodás küzdő ellenetben álla a lélek-gyöngesség bennem, azon öröm-lihegő vidámkedéllyel, mely vérem és elveim kivonatja nálam! s ha bár amaz nem birta is legyőzni emezt, de véletlen ostromaival, magányos órámban, titkon még is gyöngítette azt. Nem mintha szívem nem óhajtott, elmém nem birta volna egy szebb élet báj reményét; hanem hogy a

véghatár, mely az ismert kedves létezést és az ismeretlent elválasztja, iszonyú alakban tűne fel lelkemnek. - Ezen gyarlóság a maga kínzásaival, különös nagy fokra hágott ez előtt néhány évvel nálam, a mint hitvesem kidőle mellőlem. Futottam házamtól, de magammal víve gyötrő képzetemet, és mellemnek épen akkoron súlyosodott éles fájdalmát.

Csüggedésem nagy volt. Az orvosokat csak bizonyos távolságra szerettem magamtól; mert valamint köntösömet csak félig tartom magaménak, ha pörbe fogták azt: úgy éltem némiképen búcsuzó képet ölt előttem magára, ha orvos jár körültem. De az én orvosom egyszersmind barátom is volt, s erre még inkább volt szükségem, mint amarra. Ezen orvosom, gonosz keserű pemete-theát rendelt számomra rendes italul. Akaratos ínyem sokáig átalla megbékélni azzal. Azonban megtörtént a béke, s egy pár hétre alkalmasint tűrhetém gyógy-italomat, sőt szomszamban némi kívánnattal ihatám azt. Ugyan ekkor sok egyébről is le kelle szoknom, mikről, mintegy természetembe szövöttekről leszokhatnom, mi reményem sem vala.

Miként lég a tárgyakat, úgy folyja a szokás éltünket körül, így biztata orvosom. Gépi rabjai vagyunk a szokásnak; de rabságunk édes és eszméletlen, mert lánczait amaz nem csörgeti utánunk. Hozzánk simít, sőt sajátinká tesz mindent, mit vagy maga, vagy természet eltola tőlünk; sőt rázó menykő-csattogások, ágyú-durrogások, vulkáni kilökések, vagy a niagarai omlás zúgása közt is, miként nyájas méhdongás felett, kedves szunnyadásra csillapítja, előbb borzadott érzékeinket.

Hogy hogy? ezt adá ekkor egy jó lélek belém, nem tehetné-e a szokás, e hatalmas kényű úr, barátommá a csont-kaszást is, kitől gyarló kedélyem remeg? s rém-képeimet nem nyájasíthatná-e mosolygókká felém? - Így építtetém, orvosommal közölve tervemet, ezen hamvboltot, a felettei teremmel együtt; s hogy egykori nyughelyemet, nyájas képekben szoktassam képzetemhez, a termet, melyben két élet árnyad össze, öröm-tanyának szentelém. S hála az egeknek, reám nézve hasznos lelki gyógyszerre akadtam. Legyenek tanúim koma-urak, nem töltöttünk-e már itt több víg órát egyszer-másszor?

A komák kaczagva bizonyíták ezt, s mintegy erősségül a báró intésére, azonnal rá kezdé hangját a banda.

Csodás eredeti egy szoktatás, Orbán sógor! kaczagá a septemvír.

Én nem egészen értem nagysádat, mondá főt rázva Káray. Többi élvezeteiben gondosan kerül minden bús emlékeztetést, mi bánatra vagy mulandóságra mutat, s ím itt a világ zaját és éldeletét, síri csendbe viszi által.

Úgy van barátom, felelt a báró, minthogy bánat és mulandóság eszméi, öröm-éldeleteimnek ellenségei. Melyik bár legvitézebb katona, lesz oly bohó, hogy kezét, arcját, naponként hagyja tűvel vagy tövissel marczongoltatni? Elég ha csatákhoz szoktatott szíve, nem remeg akkor, mikor szembeszállani kénytelen az ellenség ölü fegyverével. Nem úgy van-e bajnokok? tekint a generálra, s ennek leánya mellett sompolygó hadnagyra. Egyébiránt, ha a gyász és bánat, víg kastélyainkba is belopódzik, ne legyen-e szabad az örömnek is egyszer viszonzóköszöntésül besimulni a gyász rejtekébe?

Felhordattak az étkek a konyhából, mely a domb oldalába vágva, közösen szolgált a hamv- és borház multságainak. Letelepdedtek a férfiak vegyesen a szépnemmel. Csakhamar feledve volt a hely iszonyúsága, s víg élő tanya zajgott a holtak bús tanyáján. Nincs kellemesebb társaság, mint melyet fesztelen tisztelet és nyájas figyelem szőnek keresztül. A szíves és vidám gazda, a társaság nyájas öregje, szív-vonzalmakkal szőtt ifja, hanga, melegedő gyomor, s maga a mulatozás különössége, sikeres ingerek valának a vígasságra. Maga a septemvír és nője is, nyájas vegyülésre enyhülének, s víg tréfa és zajgás között kerültek körül a kelyhek; nem ügyelt kedvforranásában arra senki, hogy mindegyikén halálfő vala kimetszve.

Póli titkon, atyja háta megett, belopá annak Gyula által festett mellképét, s elkészített szegére felfüggeszté azt. Szemfogóul másokat állítván előre, körülövedzé a festményt virágkoszorúkkal, s alája szinte virágkoszorús halálfőt helyezte. Káray, ki átellenben ülén, látá a munkát, bevára Póli elkészülését. Ekkor kelyhét fogva: Méltóságos báró! így szóla felállva, s csend lön a teremben; ma név-napodat üljük. Hosszú életet kívánjunk-e neked? Mi a leghosszabb élet is az örökléthez képest? Egy marok nap, egy cseppje a megmérhetetlen tengernek! S mily kevés vágyait töltheti be keblünknek, mely azoktól szüntelen leng, miként nyugtalan fatető! Mi egyéb nyereségünk a leghosszabb életből is, mint hosszú visszaemlékezés, és bizonyosság, hogy annál rövidebb köz választ el immár bennünket hamvboltunktól? Nem kívánunk tehát neked hosszú életet, vagy legalább magában nem kívánjuk azt. Úgynevezett bölcseséget sem kívánunk hozzá neked; mert rendszerint akkor kezdünk bölcssek lenni, mikor már fogyatékán vagyunk képességünknek éldelhetni örömeinket, s nem lehetünk többé bohók.

«Sorsunknak nyájas arany fonala e kettő: hogy a legaggottabb öreg is, évet, hónapot, hetet, vagy legalább napot ígér magának, s bizonytalan homályú háttérbe állítja végperczét; s így barátságos remény simogatja elmulástóli borzalmát; és hogy minden kora éltünknek, szívünknek tágabb vagy szűkebb nyiladozásihoz képest, bővebb vagy szűkebb marokkal, zajosabb vagy nyugodtabb örömmel kínálgatja éltünket. Boldogul folyt le élete annak, kinek az elfogadásra nyíltan maradhatott keble, szinte hamvboltjáig!

E két arany fonalat kívánjuk mi ma neked, méltóságos báró, neved ünnepén; tudniillik, hogy a halált folyvást oly hiteleződnek birt tartani, ki bizonyosan eljövend ugyan egykor a tartozásért, de messze véld, és felejtsd őt; szíved pedig csak akkor csukódjék el az örömmel, mikor az az életnek csukódik el. Mint ím amott arczképedet virág övedzi, úgy övedze az öröm élted napjait, miket eddigi sajátod, lelked vidor kedélye, fűzzön tetsző koszorúba!»

Itten kiivá kelyhét Káray, utána «éljen» s hanga-zúdulat közt az egész társaság a magáét. Isten éltesse a méltóságos öreg báró urat! kiálta egyik koma az asztal-végéről.

Öreg a komor, felele derült lelkességgel a báró; az öröm-fogékony-szív, mindig fiatal. Elöttem az utolsó őszi virág szintoly kedves, mint az első tavaszi.

Sok őszi virágot tehát nagyságának! kiálta ismét a koma, s a másik, segédül azonnal kezdé néhányat számlálni az őszi virágokból.

Bor és mulatozás, csakhamar száműztek minden komoly tartózkodást. Felül az öregek visszaifjító tréfákkal, s tanulói koraikbéli előhozakodásokkal mulatoztak; alul az ifjak szomszédnéikkel enyelegtek, s főkép Máli, Póli, Ongay és Halkó szavaik és kacajjaik örök munkaságban valának. Csakhamar neki bátorodának a komák is, s köz lön az öröm zajja a társaságban. A komák megértvén, hogy ifjaink utazni szándékoznak, előhozakodának saját utazásaikkal, miket a haza különféle vidékeiben egyszer-másszor tettek. Ezek közt legfontosabb nevezetességül kívánták méltattatni azt, hogy Jászberényben, a Lehel borral tölt kürtjét, egy hajtással kiitták.

Póli, kedveltetésből sürgött a vendégek között, s bátorításul megtölté a komák kelyheit is. Ó édes nagyságoskám, hízelge az egyik, már ködöske fővel és nyelvvel, s kezét csokolá Pólinak, be áldott egy lélek! Nem hittem volna, hogy ez váljék belőle, midőn még szopóska korában, néha karomon csintalankodott. Még akkor nem szúrt így a szakállam, nem félt tőlem; de már most - öregecske lennék gyermek-mulattatónak. Biz azóta sok szép víz is lefolyt a Tiszán, folytatá a koma a férfiakhoz fordulva, még az a nagy szükség előtti évben volt - annak lehet jó huszonöt esztendeje.

Póli arczain láng és jég váltogaták egymást. Botor beszéd! seppége kifakadva; de vigasztalódék, látván, hogy az ifjak felfelé figyeltek, a báró egyik ifjúi eseménye előadására.

Halkó sejté a bakot, s hogy lehető több szökését megakadályoztassa: megvan-e még kis török lova, komám uram? kérde a hajdani gyermek-ápolót.

Ó annak nagy szerencséje akadt, felele ez; itt az udvarban van, s a nagyságos kisasszonyka lovagol rajta. Látnák csak az úrfiak, abban a sok gombú lovagló-ruhában rajta! szinte kevély alatta a gonosz pára!

Alig hallák a lyánykák a lovagló-ruhát említetteti, neki esének esdekjeikkel Pólinak: venné fel azt, főkép Málitól, ki szenvedélyes vala a divatba jött női lovaglásban, épen nem menekedheték.

Tánczra és oly ruha felöltésére, mely jól áll, ritkán hagyja magát sokáig kéretni a szép nem. Póli megigéré, hogy délután felöltendi dicsért lovagló-köntösét.

Egy inas Szögváry érkezését jelenté. Kedvetlen hír vala ez mindenki előtt, ki Szögvárynak gúnykodó és akadékos természetét ismeré, s a bárón és leányán is megtetszék, hogy félték tőle a társaság szabad kedvét, s egyedül csak a szoros illedék üdvözlöté velök a kelletlen vendéget. Azonban Szögváry váráson felül békésen viselé magát, némi fékben tarták őt az öregek rangok és tekintetök. Szokatlan komolyságát nője betegeskedésével menté, kit most is ágyban hagyta. Gyulához is szíves vala, de ez tőle, bár közel rokonától, eltolódék szívében, eszmélvén szüleiveli méltatlanságaira, miket anyjától hallott vala. Szögváry, mintegy sejtve kelletlenségét, kedvkeresésből köszöneté a gazdára és társaság előkelőire poharát; sujtásos szavakkal ejté elköszöntéseiben hízelgéseit, majd fokonként hevülvén, a házi kisasszonnyal mulatozék, majd az ifjak tréfaiba vegyüle és komákkal pajzánkodék. Nem sokára feledve volt az irántai idegenség, s tövistelen évődései még nevelni kezdék a közvígsgát.

Asztal után asztalkák rakattak, s hátaikra kártyák tétettek fel; de a gazda kináját nem fogadá el senki.

Azt szeretem, mondá a báró, hogy a mulatozás ezen nyomorú pótlékát nem ízleli köztünk senki. Emlékeztek-e még barátim, kérde a septemvürt és generált, miként fejtett ki egykor Olmay a kártyával minden pénzünkből? s a szegény Káray tengődtetett, míg otthonról pénzt kapánk, bennünket?

Emlékezem, felele a generál. Átkozott Olmay, adózásban tartá kártyájával az egész oskolát. De ugyan mi lett belőle? Azóta sem hallottam róla.

Elölte felele Káray, a kártya melletti sok virrasztás. Szerencsétlen fia, örökölte atyjának szenvedélyét. Emlékezem, miként az öreg Olmaynak szokása vala, ajándékul vetni a háznál minden viselt kártyát fiának, kinek már gyermekkorában csakhamar egyetlen mulatsága is lön az.

Én nem szenvedhettem Olmayt soha, mondá a generál. No igaz, tán más oka is volt idegenségemnek. Tudjátok: vetélkedőm is volt a szegény Jusztinkánál, bár igen magam forma szerencsétlen! Szegény Jusztinka! jertek barátim, igyunk az egészségeért, vagy boldog nyugtaért, bár merre hanyódik is a világban, bár hol nyugszanak is hamvai!

Hagyjuk azt uram bátyám! kiálta lángolva a septemvírné, s a septemvír nem mere nyúlai poharához.

De én iszom veled, Móricz pajtás! ha socratesi pohár leend is! mondá a báró. Ó be bölcsek vagyunk, boldog nyugodt pillanatunkban! mi bizakodók, mintha botlani sem volnánk képesek! Némi hev tört ki ezen szavaiból a bárónak.

Az isten jobb legyen hozzá, mint az emberek voltak! kiálta a generál, könybe borult szemmel. A két férfiú lelkesen kocczantá össze poharát, s kiivá csordultig azt.

Hová siet ön! kérdi a báró Uzory orvost, ki homlokához nyomott kendővel sietett ki.

Méltóságos úr, felele ez, gondolom, délelőtti átázásom ártott meg - főfájásom iszonyú - szabadra kell kimennem!

Tán a borocska is hozzá adá magáét, mondá Szögváry, az orvos távozta után kaczagva.

Nem uram, mondá a generál, erről jót állok, s ömlött szájából az ifjúnak dicsérete. Nevezetesen magasztalá mértékletes, szelid viseletét, vasszorgalmát mind tudománya, mind betegei körül; de egyszersmind busongó érzelésre hajló kedélyén szánakodék.

Az ifjak künn csoportoztak össze, s pipa és enyelgés közt, koraik elevenségével zajlakodtak. Szögváry, kinek már bor-köd ülő fejét, közikbe tolakodék s a csoport-szélre vonult. Uzort fogá ingerlés alá. Ez kitérve neki, az erdőcskének fordult. Most Gyulán vala a sor, kinek mellőző hidegségét már az asztalnál is orrolá.

Hát te édes öcsém, így kaczaga hozzá, letudod-e már atyádként vágni a ló-fület?

Le biz én, édes bátyám, felele hideg vérrel Gyula, az ember-fület is, ha arra kerül a dolog.

S a mit te le nem birsch vágni, pajtás, mondá sejtve az ingerlést Ongay, majd levágom én!

Ez mintegy jelszó vala az ifjúságnak; közbe fogák Szögváryt, s ő, ki eddig rendesen vivólag vala a csipkedésekben, egyszerre védőleg fordulni kénytelenítették. Szögváry szokva volt, meg nem tagadhatni magától azt, hogy hol lehete, más rovására nevéssen, inkább később jóvá tevé ismét, mi még jóvá tehető vala; de rendszerint az, ki másnak rovására szívesen nevet, ritkán erős a magáéra hagyni nevetni mást. Most e mellett, sem ére, sem-mere a sokkal, kiket ételen, italon és vígságon kívül, barátság is kötött és hevített. Innen kívánt alkalmul kapá azon hírt, hogy héja csapdos Póli galambjaira, a félre illanhatásra. Azt meg kell lönöm! kiálta; megpróbálom rajta új fegyveremet. Felfuta az udvarba, s nem jöve vissza többé. Cselédétől érték meg az ifjak, hogy miután ködös fővel, a héja helyett, Pólinak egy a gyeptér fáján labodázott pávját lőtte volna le, befogatott és haza hajtatott.

Örvendett elmenetelén az egész társaság, de senki sem inkább mint Póli. Nekem, így szóla ez, leginkább kijutott; mert ma különösen szerencsés valék választott tárgya lehetni, kissé ízetlen mulattatásinak.

Kijövének az öregek is, s mulatozának az ifjúsággal; mely közt mindegyikének egy vagy két kedvencze vala. A septemvír és neje szívesen foglalkoztak Málival, ki kényesői természetével, nem igen akara nekik helyt állni; a báró Gyulával évődött, kit most festészi talentomáért még jobban megkedvelt; a generál különösen a magába vonult Klárcsival enyelgett mint egy falubelivel; atyjáról, nénjéről, falujáról adott híreket neki. Gyermeki bizalommal és tiszteléssel tapadt a lyánka az érdekes férfiúhoz, ki atyjának barátja, barátnéjának atya, magának pedig falubelije volt; s a generál is gyöngéd vonzalmat érzett a lyánka szelid kedélye iránt, melyet még gyermeki korából kedvelt meg.

Halkó teljes foglalatosságban volt, egy teli hordót felállíttatni, emelkedetten készült állására, s csapat üttetni belé. Körülötte a gyepet söpörtette, s az oldalba ülést tétetett a hangászoknak; Póli pedig enni-inni-valókról gondoskodott; mikről látható vala, hogy nem csekély számú nép váratik.

Egyszerre kiáltás esik: jönek! s mindenkinek szeme a falu felé fordul, honnan víg zajú csoport tolul fölfelé. Duda-szó kíséri azt, s ezt víg ujjongás és táncz; mely között felér a csoport, az elibe csődült úri néphez. Tizenkét csinosan öltözött paraszt lyánka, vezete egy virágkoszorúkkal, számos szalagokkal és arany lapokkal aggatott tarka bárányt, s kettő közülök kis szarván fogá azt. Utánok szinte tizenkét ünnepi köntösű paraszt ifjú, hozza selyem porázon egy virágkoszorús szép borjút.

A báró előtt tisztelettel megállta a sereg, s egy az ifjak közül, kit tekintete, köntöse, bátorsága, s jelentőbb arcvonásai kedvezőleg jeleltek ki a többi közül, e szavakat intézé hozzá: fogadd el méltóságos báró, kegyes földes urunk, általunk név-ünnepedre, jobbágyaidnak hódolását, és e csekély ajándékaikat. Csekélyek ezek, és csak azon remény bátorítá híveidet azoknak küldésére, hogy hálás érzetök, minek tanúi ezek, becsét fog adni csekélységöknek. Midőn kis ajándékinkat átalnyújtjuk, jutalmazzon tégedet azon belső érzelem, hogy jobbágyidat oly karba tevéd, melyben ajándékokat is nyújthatnak. Úgy van nagyságos uram, kegyességedből terjedelmes saját gulyánkból szakítók ki e borjut, terjedelmes saját nyájunkból e bárányt.

És kívánjuk, seppégé az egyik lyánka, hogy nagyságod becses életét addig terjessze nekünk az ég, míg e borjúból oly terjedelmes gulya, bárányból oly terjedelmes nyáj szaporodik, mint a melyekből azokat szagatók!

A báró nyájasan köszöné meg figyelmöket s küldőiknek megmondadni hagyá, hogy atyjok kíván lenni, míg él. Póli, kinek évenként tulajdonivá szoktak válni ezen ajándékok, átvevé most is azokat.

Bámulás és suttogás erede az úrfiak közt, mert a szóló lyánka, szebb volt a legszebb fakadó rózsánál, s ártatlansága tetszőbb mint bárányaé, melyet vezete. A legsugárabb természet, nyájas ígézzel állt egy madonnai fő, melynek arczain, őrzetlen ajándékaul a természetnek, gyöngye liliom és rózsa virítottak. Ifjaink, főképen Kálmán, nem győzének megtelni magasztalásával, s a lyánkán meredező úri szemek, lesütni készleték azt a magájéit.

Csak kisasszonyi köntös neki, kiálta az egyik koma s nincs az a hintó melybe be nem illenék!

Máli és Póli felfogák a szót, s karon kapva Erzsit, a paraszt lyánkát, felfutának vele a kastélyba, nem ügyelve Pistára, a szónok parasztleányre, ki nyugtalanul nézett az elrablott lyánka után. Az öreg urak leereszkedve nyájaskodtak a paraszt ifjakkal és lyánkákkal; az úrfiak ezt nem mervén tenni, a komákkal sügtak, tudakozódva tőlök egyik vagy másik felől; s nem minden irigykedés nélkül érték, hogy Erzsit és Pista szerelmes pár; amaz a juhásznak leánya, ez a báró hajdani gazdájának, most jobbágyának fia.

A báró, mulatságra, tánczra nógatá a paraszt ifjúságot. Eleinte vonakodék ez; de Halkó, ki némelyikével ismerős vala, a hordó mellé üle, csapola a legénységnek, s borral és biztatással csakhamar eloszlátá tartalékját ennek, s berántá azt szokott vígságába.

Visszaérkezének Máli és Póli, közbett vezetve Erzsit, kit csinos fehér hosszú ruhába öltöztetének. Haja kellemes fürtökben pajzánkodott szép homlokán, s nevelte az ibolya-szemek szemérmes tüztét. Valóban ígéző volt a lyánka, s még ígézőbb zavarja pirulásaival, miket a mindenfelől feléje hangzó magasztalások vontak szép arczaira. Egyedül Pista nem vala elégedett az átöltöztetéssel, s makacs borúval oldalgott a fél kisasszonytól, kivel eleinte a szép úri ruhában, csak Halkó és a komák tánczoltak; s idő telt belé, míg a paraszt ifjúság őt tánczra kérni merte.

De ha Erzsit szép volt, bájos vala Póli is a maga lovaglóköntösében, melyben most megjelene. Ritka kellemű természetére öntve volt az, s élénk mozdulatinak különös kecsket kölcsönözött. Gyula be nem telhetett nézésével.

Az ifjúság, kivéven Klárcsit, kit a septemvíné keresett szín alatt magánál fogott, s Kálmánt, ki szívesen látá Erzsit tánczolni, az erdőcskébe sétált be gyöngyvirágot szedni. Gyula Pólit vezeté, Ongay és Vincze Málit fogák közbe; a többi kény szerint szállongott széjjel. Különös éldelete van fogékony s epedélyre hajló sziveinknek akkor, mikor kies időben, kies erdőben járdalunk. Nyájas sejtések zsi bongnak kebleinkben, átlengő sejtései egy szebb életnek, szebb világnak. Ezek után merengnek föl lelkeink, s varázs érzelmeink kiemelnek e szűk élet szorongó köréből bennünket. A susogó fatetők, mintegy felsőbb tájak lényeivel beszélgetnek, s

fuvalmaik rejtélyes borzalmat, titkos óhajtozó vágyakat lengetnek le belénk. A zöld éj ünnepelő homálya, a világnak ide vonult csendje, melyet egyedül, itt szerelmesen nyögdelő gerle, ott párnak dalló fölmile, amott békés fészkekből riadozó madárcák szakasznak meg, reményteljes kis világ lesz óhajtozó szívünknek, melyet ez örök élet-tanyának vágynék e nagy világból kiszakítani magának. Hát még ha tölt kebelrel, mint Gyula, boldogságot hordva szívben és karon, lépünk az erdő biztos homályába, mi kéj lehetne fogható kéjünkhöz?!

Szerte virító gyöngyvirág-szálak csakhamar szétcsalák a társaságot, melyet azonban beszélgetés, víg zaj, dallás és átenyelgések, összefüggésben tartanak. Póli és Gyula egy kézre szedének, s Póli már teli markot hordozza. Azonban egyszerre megáll Gyula, s egy fán fenakad ábrándozó tekintete. A sürgető Póli tudakozza: mi idegzé fel annyira figyelmét?

Tekintsen csak nagysád eme fára, felel Gyula, lehet-e jelentőbb jelkép nála? Fenn a csonka száraz galy, a bús nőtlenség sorsát jelenti, alul a bújó lombos ágak, melyek közt a gerle fészket rakogatja, a házias élet szelíd bájjait ábrázolják. Mint nyögdel a hím párja körül, s ez mily szorgalommal hordja, rakja, közös fészekül gyöngye rózsáit! Nem érez-e, kérdi, megszorítván a lyánka kezét, némi nyájas sejtést, előérzést a kedves jelképben?

Póli egy lelkes pillantással felele az ifjúnak, s ez bátorodva általa, hevesen szorítja a lyánkát karjai közé. Legyen az, kedves lyánka, reánk nézve is jelkép! kiálta.

Szívem, első látásunk-óta, becsülte önt, édes Gyulám, felelt szem-lesütve Póli, s úgy érzem, e becsülés azóta erősebb érzelemmé vált benne.

Boldog vagyok tehát! kiálta Gyula; s egymás ajkán csüggött a szerető pár.

Éneklés zendült meg a hegy-oldalban, s párunk magához riadt. Halkó volt, ki megúnván a parasztok tánczát, a társaságot jött felkeresni, s szokása szerint dallott, nem sejtve, mily rosszkori volt most jötte és bohós dala.

Más ösvényen térének Gyula és Póli vissza, s Uzoryt egy fa alatt, fejét kezére támasztva találák. Főfájásról panaszkodék ez; de kisírt szemeiben bútanya ült; s Gyulát és Pólit a nagy ellenet, mostani saját boldog érzelmök s az ifjúnak bánatja közt, csodásan megilleté.

Barátom, mondá részvétellel Gyula, enyhül közléssel a fájdalom. Lám ezen erdő fája, a köz vészben, egymásra hajlongva zúgnak; miért rejtezik ön bánatával félre?

Az orvos meredten néze maga eleibe, s huzamos hallgatása után: vannak bánatok, így szóla, melyek szív és sír fenekein nyugszanak legbiztosabban, s az enyém ezek közül való! Az emberiség sors-kereke, rendesen forog nagy céljában, ügyetlenül arra, hogy tán egy kettő a halandók közül, forgása körében áll, s szétzúzatik általa. Én épen a kerék alá születtem. De hagyjuk ezt a vígság ölen és napján! - Az ifjú derűt erőtetett fel arczára, s nem sokára együtt zajgott a többivel.

A mint Gyula és társasága a tanyára visszatértek, épen készülöben volt haza a paraszt ifjúság. Ki sem örült ennek inkább mint Pista, kinek egész déllyest borongóban állt kedve; az úrfiakban s kivált Kálmánban, héját látván kerengni kedves galambja felett.

Dudája előtt mene vígan haza a sereg, s nem sokára utána felkészüle az úri társaság is. Most a kastélyba a bál álla be, s bár nagy zajjal, de mégis igen megoszlott kedvvel és elégedéssel folya az majd viradttig. A septemvirek átallák azt, hogy a hadnagyocska sokat fonatkozik Málihoz, s Málinak viszont mindig vala ehhez intézni-való szava. Vincze, bár erőteté magát zajgani Máli körül, bosszús vala magában; mert kemény szem alatt álló Klárcsijához sehogy sem férhete, s ennek tegnapi változását mentségül használa a septemvírné, ha tánczra kéreték. De annál lelkesebbek valának Gyulának Pólival s Ongaynak Málival mulatozásai. Apró

biztosságok, miket az est és táncz alkalmai hoztak közükbe, megszövék a szerelem bájfonalát közöttük.

Sokáig, már miután táncz végével fekvésre vonulának is ifjaink szobáikba, nem bira álom jöni ezeknek pilláira. Fejtegették magok közt a mai mulatságot, dicsekedtek, panaszkodtak, nyilatkoztak, kiki sorsa és szerencséje szerint. Ongay csakhamar kitudta Vincze bibéjét. Szivemre barátom, kiálta egyszerre neki, s úgy szorítá Vinczét magához, hogy szinte nyekkent az izmos hadi karok alatt; tartottam tőle, hogy vetélkedőm vagy. De most jól áll a dolog; hidd el, oly nyájasan érzem szívemet, mint midőn az őrkatoná először tevé fegyverköszöntését előttem, új tisztje előtt. Málitól megmentlek én jó fiú, ne félj! Klárcsit pedig majd meglátom én, ki kapja el előled! úgy-e Gyula pajtás? A két boldog barát nem hagyá boldogtalannak lenni a harmadikat, s szép remények közt dőlének mindnyájan az álom karjaiba.

Másnap oszlott a társaság. Meghívások, ígérkezések vagy szabadkozások, lelkes és szokásos hálálkodások, két szerelmes ifjainkra nézve pedig, miként alkalmat nyerhetének magoknak, kézszorítások és csókok közt történt meg a búcsuvét. A generál megölelé Klárcsit, s nyájasan simogatván meg arcát, arra inté, hogy míg haza kerül, szokjék vidámabb lenni. A báró, folyosójára állva, ki inté kezével, s leánya mögötte kendőjével az «isten-hozzádot», s vendégek kocsijai elzörrentek.

Soha sem találjuk csöndes lakunkat magányosabbnak és unottabbnak, mint víg tanyahelyről megtérésünkkel, hol érzékeink mellett sziveink is mulatoztak. Így volt most pesti szobájával Gyula. Azonban enyhítette idegenségét Ongay, ki elfogadván a septemvír meghívását, még egy pár napi szabadságát barátival tölté el. De Vinczét ez sem bírta vigasztalni, bár miként megkedvellé is Ongayt; mert Klárcsija még búsabb lőn hazajötte óta; szép szemein bánat homálya borongott és halványodó arczait néma bú ülte. Szembeötlőleg kerülte ő Vinczét és barátait, nem nyerheté pillantását Vincze sem magára, sem éléstárba jártában ablakára. Hideg komolyság terült el a lyánka egész lényén.

A septemvírné tudniillik, kemény lecke alá fogá az úton a szegény Klárcsit, s büszkesége nem igen hagyá válogatni a kimélő szavakat. Keserű ellenetbe állítá: Vinczének, mint nagy születésű, vagyonú, és reményű egyetlen ifjúnak állását, s a lyánka csekély sorsának szűk reményeit. Sima képed mindened, mondá a főispánné, s azon kis rokonság, mely hozzánk köt, az az egyetlen pont, mely házunknál tart; ezt tudva tehát, remélem jó leány, magad átfogod látni, miként Vincze kezére mi kilátásod sem lehet; hacsak szemtelen tolakodásnak és hálátlanságnak gyanúját nem akarod magadra vonni.

A lyánka zúzatva vala, s nem enyhítheté lelke sebét többé a septemvír simítóbb és gondosabb tónja, melylyel nője kifakadó előadásainak sértő töviseit tördelni igyekvék. Nincs oly békés indulat a világon, mely büszke önérzelemre ne birna felszökelni, ha méltatlanul s alázva nyomatik. Ez a léleknek szép ruganyossága. Klárcsi is süllyedt arcát és tekintetét, büszke önérzettel emelé fel, erősen eltökélve magában, nem koldulni e kevély nemzetségnél oly szerencsét, melyet kiméletlenül, s oly fenn kívánnak beszámolni neki. Első felingerültében, erőt vőn nemes büszkesége hő szerelmén. De majd haza érvén, a mint szobájában kezére hajtva fejét, merülten üle, elő-elő szálla lelkének a háttérből Vincze kedves képe, előrepedének azzal első szerelme bájos alakjai, első boldog óráinak tündér álmai; s mindezek vesztének keserű érzetében, könny záporozott le arczain. Hiszen ő boldog ártatlan kedélyében, nem óhajtott rangot, kincset, csak Vinczét óhajta ő, s oly szűk viskót vele, mely egy boldog párt befogadhat, s ehhez világgali és életteli ismeretlenségében, elegendő jognak tartá azt, hogy szeret és viszon-szerettetik. Most könnyörületlenül felriasztva szép álmából, látni vala kénytelen, hogy bűn és szemtelen tolakodás neki, csekélynek, a nagy reményű ifjat szeretnie. Legkeserűbb vala ezen érzelemben reá nézve az, hogy Vinczét is különösen figyelmetlennek

tapasztalá Kisréten maga iránt. Tán ő is osztja szüleinek gondolkozását! így tűnődék magában. Nem volt-e Máli, a neki szánt, tárgya minden figyelmének?

Az ifjak utolsó estvéjüket ülék szobájokban, s Vincze néma merülésben hagyá elsiklani szíve mellett, barátjainak tréfáit. Ongay kifordula, s kiszemlé, hogy a főispánné férjestül látogatásra kocsizának. Vincze iránti aggodalma, azonnal egy gondolatot löve elméjébe. Klárcsi szobája felé lopódzék, melynek a folyosóra nyílék ablaka, s a bent égő gyertyavilág mellett látá, Klárcsit búsan kötetni, majd ismét folytatni kötését; ellenében pedig a szoba-asszonyt varrogatni. Bekopogtata s benyitá az ajtót. Engedelmeivel édes hugocskám, mondá, imé az ifjasszonyt jöttem megkérni egy kis vásárlásra számomra, minthogy nőiek a portékák. Remélem, nem veti meg az ifjasszony kérésemet, úgy-e? s egy kis ajándékot nyoma a szobaasszony kezébe. Szívesen kész vala ez, s Ongay följegyezvén egy sor apró vásárlani-valót, s pénzt adván azokra kezébe, szépen kikécszteté őt a szobából. Ezzel visszafuta Vinczé-hez, hevenyes erőszakkal vonszoló ki a tartózkodó ifjat s berántá a meglepett lyánkához magával; Gyula követé őket. Hugocskám! így szóla Ongay, bocsássa meg beavatkozásomat, de ügysejlen! Vinczémet nem hagyhatom heringgé epedni. A nap felhőbe borul olykor, de azért le nem megy egünkről; hát két egymásért alkotott szív szakadjon-e mindjárt, mihelyt szerelme borong?

Klárcsim! kiálta Vincze, s ajkához voná a lyánka kezét. Mit vétettem én? hogy lakoljak szüleim keménységeért én is?

A lyánka halványan, reszketve, és szótlanul állt, másik kezével kötésén bibelt s meglepetett zavarában, nem tudta hová vesse szemeit? Sújtotta keblét és hajadoni szemérmét az is, hogy az ifjakat is avatva látá szívének titkába, és azon kisebbitésekbe, mikkel kedvesének szülei, állapotját illeték.

Édes bácsim! mondá Vinczének, oly hangon, mely alig bira feltörni fojtott melléből, minek tagadnám el egykori boldog ámulásomat? Gyermek és tapasztalatlan voltam: betekinetheti a világba és életbe, s innen menthető az. Most már, miként a méltóságos asszony magát kifejezé, szemtelen tolakodás fogna lenni tőlem, remélni többé.

Vincze eleven érzetében, mint vala sértve leánya, karjai közé szorítá azt: nincs földi erő, mely tőlem elszakasszon kedves! kiálta férfias elszánással, s fogadások és eskük folyának ajkairól. Két barátja segíté őt nyájas remény-csillogtatásokkal, erőt, lelket, biztatást adva a kölcsönös kitűrésre. A szegény szerető lyánka, elhalmozva volt ennyi ostrom-roham által; Ongay heves, Gyula nyájas, Vincze esdeklő kérelmekkel vitták őt, mellettök vívott pártos szíve is - így megadva magát, borult Vinczének mellére. A két barát összetéve kezeiket, fogadá el kölcsönös eskeiket, hogy örökre hú, örökre állandó marad egymáshoz szerelmök.

Elhatározák egyszersmind, mily vigyázattal legyenek szerelmök titkára nézve, hogy mi se árulja el annak folyását a szülék előtt, s a fölfedezés veszélyt ne vonjon arra. Mikorra a szobaasszony vásárlásaival megtére, az ifjak már rég szobáikba takarodának, s köztök Vincze nyugodt vala, miként bérce és erdő a vész lecsillapodtával. Másnap megszakadt a fűhere. Ongay Józsi, sokáig csüggve barátai ölelésein, vált meg, s beutazott ezredéhez.

*

Angelica nyugtalanul várta művészi barátit. Ezek, mindjárt Ongay elmente után átviteték szereiket hozzá, s a lányka gyermekes örömben vala, a mint a kis egyesület munkához foga. Művészet világábani nyomozások, kísérletek, közlések és vitatkozások, naponként nevelék ennek ismérteit, s a két ifjú szívesen tölte üres óráit Angelicánál. Kálmán, ki soha sem vala pénz híjjával, s azt nem is veré rakásra, gyakran rendele apró ozsonnákat, vacsorákat az öreg festésznőnél, vagy a szabadban Pest és Buda vidékein. Ezeket lelkes társalgás, biztos tréfák,

ha Halkó megkapható vala, hanga és ének, s mindenkor Angelicának kedves ártatlansága és aranykori szelid kedélye fűszerezték.

Gyula lelkes szenvedélyvel dolgozó tájfestését. Angelicának, a műértő, s ha részletek sikerültek, elragadtatásokban fellengő művésznőnek jelenléte, s magok a magasztos vidék bájai, örök hevületben tarták lelkét és ecsetét. Különösen szerencsés vala Gyula a színezésben, és fény-sötétben, mi oly bájt szokott adni a tájfestményi remekeknek, s mi most fő nyomozása volt Gyulának. Már állott tisztos méltóságában az agg Gellért, lábainál zajlott el a Duna, s megválva százados szomszédjától, azonnal szétterüle medrében. Másfelől Mátyás büszke vára pompázott a szomszéd palotákkal, templomokkal, tornyokkal; háttérben Buda hegyei, és szőlő-halmi feküdtek, s felettök kellemes derű, és szelíd ég lebegett.

Ezzel kész vagyok! kiáltá Gyula, s letevé ecsetjét; de már most mi életet adjak nyugvó természetemnek.

Angelica előbb úgy vélekedék, hogy maga a természet elég önmagának, s elég élet mutatkozik a zöld tenyésző növényi világban, városban és emberi alkotásokban.

Gyula nem vala kielégítve ezekkel. Nyugtalanul habzik az emberi kebel, mondá, s korán ellankad ott, hol habzó élet nem zajog felé. Kálmán nagyszerű életet óhajtott a magasztos tárgyak mellé. Tegyük úgymond, a husvét másodnap i nép-ünnepet Gellért háta; vagy diétai ülésre kocsizó nagyjainkat a vár felújtára; vagy lovagló generál-stábot a fő utcára, ilyeket tanácsla.

Én úgy hiszem, felelé ezekre Gyula, hogy a táj mozgó életének, nem szabad oly erősnek lennie, hogy a figyelmet magára rántsá, a természet nyugvó tárgyaitól, mert ezeket nyújtani legelésül a lélek eleibe a fő cél tájfestéseinkben. Csak annyi életet gondolkodok szükségesnek azokhoz, mennyi a táj és érzelmeink megjelölésére s a szemlélőnek élet-habzó vágya kielégítésére elegendő.

Így tehát a Dunára, nyugalmasan evező hajókat festett Gyula, melyeknek orraikban apró tűzhely lobogott, s tetőiken békes utascsoportok álltak, partjára kalmári hordók és ládák kirakodását, hogy ezek a kereskedői várost jelöljék, utcára kényént sétáló párokat, társaságokat, miknek érzék-ingerlő gyümölcsök, termékek, virágok kínálnak árusnéiktől, hogy ezek a táj gazdagságának tanúi legyenek; Gellért oldalára ifjakat, kik közül egyik könyvben olvasott, másik távcsőn szemlélgetett, harmadik ebével enyelgett, s a t., hogy ezen jelenetek az áldott béke nyugalma ábrázolják.

Angelica is elkészült Sapphójával. Az ifjak nem valának elégedettek a költőné nyugodt arcával, melylyel az a szírtől lerohan. De Angelica tüzesen védé dolgozását. Sapphó, úgymond, akkor vesztett el mindent, midőn megértette phaontóli megvettetését, nem midőn egy kietlen, egy únott élettől szabadulni készült. Nem halvány-e arca? nem ül-e a bú sötéte, szemében? Ó, a pihegés nem fő kincsünk?

Kálmán legkevésbé boldogulhata dolgozásával. Mindég volt értekezni-valója Angelicával, s vagy feltartóztatá őt is örök enyelgésével munkájában, vagy háta mögött szemlélé azt. Nem haladhata, s gyöngé dolgozásai között tán ez vala a leggyöngébb. Gyula sejteni kezdé, hogy Kálmánnál csak ürügy a művészi hajlam, s a szép festész-leány iránti indulatja lappang alatta. Több tekintetekből nem javallá azt, a lányka sorsa iránti aggodás szorongatá keblét; s meg nem állhatá, hogy Kálmánt ez iránt szóra ne fogja.

Kálmán szokott könnyűségével fejtőzék ki Gyula feddözései alól; de Gyulát nem bír egészen megnyugtanni. Annyit nyere még is, hogy ritkábbak lőnek látogatásai Angelicánál, s azokban Kálmán vigyázóbb és idegenebb a lányka iránt.

Egy kellemes nyári nap délutánján, kikocsizának ifjaink, a festészné és lyánya, a budai hegyek közé. Egyik nyájas fekvésű majorban szálltak, hol számos társaságot találtak, mely tánczczal, tekével, s vidám beszélgetéssel mulatozott. Kálmán frissítőket rendelt; de Angelica, kinek ritkán vala módja a természet ölében mulatni, felvágott a hegy ormára, kies festői lelátást remélvén magának róla. Csakhamar felerede tehát a társaság, s kellemes árnyban, mi a hő napon igen kíváncsi vala, feljűta a hegy tetejébe. Kálmán, ki ismeré a vidéket, a hegy nyugoti élére vezeté társait. E hajlason kelle vala feljűnűnk, mondá, kissé kerűltűnk; de megjutalmazand szeműnk ritka lefelé. Valóban a meglepésig tűndéri vala innen a kilátás. A festésznét, ki szűvdobogásokban szenvedett, ellankasztá a felhágás, s szokott változása, egy fa árnyékába leűlni készteté őt. A nap épen lenyűgvóban vala s búcsuzó lángolásával, elborítá a társaság arczeit, hegyek fűrtjeit, messze város tornyait, s mindent, mire még végsugarai hathatának. Egy nyílason a Duna csillogott elő, szemet vakítva tűzszikráival; de a völgyben és sugárhagyott oldalakban már est bolyongott, s éji ülést keresve szállongtak tollasaik. Fáradt munkások ballagtak, vállra vetett szerszámaikkal, hazafelé.

Merűlve vala a természet ezen pompás jelenetébe, minden szem és szűv, s fűkép Angelica lelke nem bírta eltelni e neki ritka éldelettel; jóllehet anyja változása, némileg zavará is annak izelését. Kevesebb az örűm, ritkaságával nekűnk, mint nagyszerűségével, és legtartóbb tisztaságával. Darabig elragadtatással őgyelegtek szemei, az est aranyában ragyogó különbféle tárgyakon, a mint egy fordűlásban, valami csillogóba ütköztek azok, nem messze állásukhoz az ősvény megett.

Mi csillog amott oldalt? kérdé az ifjakat.

Gyula a helyre fűta, s egy emlék-kűnyvet emele fel, melynek aczél kapcsa, játszadozott volt a hanyatló sugárokkal. Felnyitotta a kűnyvet Gyula. Táblája alatt ennek, kés, olló, s több effélék voltak; egyik felében többnyire orvosi jegyzetek állottak, másokban különbféle gondolatok s érzelmek fűljegyzései, melyek általában, miként az írás és hibás betűzés mutatá, női kéznek és búsongó léleknek szűleményei valának.

Gyula utóbbi feléből a kűnyvnek, ezeket olvasá:

«Szenvedő léleknek, mely sehol vigasztalást nem talál, enyhűlést fog nyűjtani, ha fűlkeresi a rokon szenvedőt, s vele szűvetkezik. Viszonkűzlés, s látása annak, hogy más is szenved, erűt edz kitűrésre nála. Az élet nem nyer ugyan az által becset; de a szűvet megűvja még is a csűggedéstől. Nem epedez a kűnyűlte szem oly esengve, túl messze kéklő hegyeken, felűl fűnt evező felhőkűn, idű előtt jobb és nyájasabb haza után!»

«Ha azt meggondoljuk, mily sok hatalmunkon kívűl fekvő körűlmények határozzák el tetteinket és sorsunkat: nem lehet kimélőknek nem lennűnk mások gyűngeségei íránt. Bíró, midűn halálos ítéletet mondasz ki, ám borűljön a gonosztevő ellen haragba egyik szemed, de kűnybe szánakozástól a másik. Kűlűnb fogtál volna-e lenni te, ugyan azon okok során? ugyan azon körűlmények látatlan homályos szűvedékében?»

«Gyakori az nálunk, hogy inkább a természetet hagyjuk önmagával ellenkezni, mint sem gyermekkorunkban beszűtt elűítéletektől megvűljunk.»

«Mosolyogjam-e, vagy nehezteljem azon kis lelkek őnelégűltségét, kik tunya veszteglésűkben, hon és emberiség kűzjaváért fárado nagy férfiakkal, lángelmékkal, buzgó emberbarátokkal kívánnak mérkűzni, sűt ezek feletti felsűbbséget követelni magoknak, csak azért, mert - nem botlottak soha, s gács-érdemlés nélkül, bírtak elvegyűlni a pűrnép és folyó kűzvélemény kűzűt?»

«A boldogtalannak munkás kízója a képzelet. Sebes madárként repül be ez múltat és jövőt, hogy kízó szereket gyűjtsön számára. Elkölcsönözi tükkrét ennek és amannak, s eltiltja azokkal ettől a reményt, amattól a feledést.»

«Mint bízza el az ember önerejében magát, míg gyöngéi szunnyadnak, míg boldog nem kísértetni! Sok rétege van az emberi szívnek; események és élet változó viszonyai fejtik ki ezeket. Előre sem önmagadat, sem más megítélni nem bírhat: miként fognád, miként fogná kísértetben kiállni a próbát? Ember, te világnak, te sorsodnak ura, te óriás képzetekben, vigyázz: meg ne buktasson az első megkísértés!»

«Magasztalt emberi bölcsességünk abból áll, hogy tudjuk másoknál, mit kelle vala tenniök? s magunk csak azt tesszük, mit mások tettek.»

«Többet megírhat emberi erő a sors csapásiból, mint előre vélné; gyakran a szükség majdnem hőssé alkotja őt ebben. De sértett előítéletei fájlalásában, rendszerint a csodálatig törpe és kishitű. Akként van ezzel, miként a szerfelett izgékony beteg inazat, mely kiállhatja a menydörgést; de a közel suttogást, az egér-porczogást nem szenvedheti.»

«Remény és emlékezet, sarkai az életnek. Köztök forog a gyarló emberi pálya, egy szüette ajtó; s egyedül e két izmos sark tartogatja, hogy reánk ne szakadjon!»

Már lemenőben vala a társaság, a mint szemközt egy nőt láta felsietni, kit szorongó szétnézegetése, egyszerre az emlékkönyv vesztőjének gyaníttatott.

Tán vesztett ön valamit? kérdé Gyula.

Emlékkönyvemet, felele ez, a mint itt orvosfüveket szedegeték a hegyekben, s leginkább e tájra gyanítom károm esését; mert könyvem bírását idáig kísérheti emlékezetem.

Gyula átnyújtá a könyvet neki, nagyobb tisztelettel, melylyel jegyzeteiben tündöklő lelkének adózott, mint mely, szegényszerű köntöséből látszó rangját illethet. A nap bíbora épen a nőnek arczára lángolt, s azon a hajdani szépség romjai közt, ritka vonzó méltóság mutatkozott, szemébe, az egykori már kialudt tűz helyébe, bizonyos szigorúság, és komoly bú honolta magát.

Hálával fogadta vissza tulajdonát, s észrevevén a beteges festésznét, azonnal gondosan kitudaklá bajját, s egy kis üveget vevén ki zsebéből, a benne volt néhány cseppet kiitatá vele. Néhány percz múlva enyhülni kezdte a beteg, és nyugasztalódni Angelica.

Most, most! kiáltá ez egyszerre az ifjaknak, azonnal leáldozik a nap, már csak a bérczek kellő tetőin aranylik sugára. Ó be szép, be magasztos egy jelenet! Gyakran óhajtnám a művészt és főkép festészt ily helyekre. Ha már nagy csarnokok, szobrok, nagyszerű képzeteket adnak előnkbe, mennyivel nagyobb mérszereket nyújthatnak a természet nagyszerű tárgyai és jelenetei! Százados terebély fák, felhőt hasgató hegyek, nap költe, nyugta! Ó ha többször lehetne alkalmam ezekhez.

Én nem csak a művészt ohajtnám ily helyekre, mondá, mintegy maga eleibe meredezve az idegen nő, hanem büszke rangosainkat is. Magas hegybérczen, hol legfőlebb egy két nyomott ösvény emlékeztet emberekre, s körülünk minden az istenségre, közelébb látszunk állani ehhez, és messzebb a gyarló világtól. Büszkén dagadozott keblünk, lelohad szűk érzetében, ha szemünket a föld felé vetjük le, melyen hitvány hangyaként hemzseg, a maga semmiségével, az emberi faj! Látja, mily csekély a legbüszkébb csarnok is, azon hegy mellett, melyen áll, s érzi, hogy más hatalmasb kar rakott ormot oromra, más gyarlóbb kéz követ köre. Visszarántatva önmagába, sejti mily kis része ő a nagy természetnek, melynek urául vetegeti magát, gyermekes puffaszkodásaiban!

Helyes! közbeszökék szavával Gyula, lelkeinknek bizonyosan nem fogna lenni ártalmas, többször meghágnunk a bércek csúcsait. Jobbak, szabadabbak ezeken érzelmeink a magasztos magányban, a terjedelmes láthatárban. A bútól tépetett szív pedig, veté célzással utána, mint nem enyhül, látván maga alatt embert és életet, a magok kicsinységeiben, s a nagyot maga körül és felett, a hatalmast: egy percnyi szavára meggyógyíthatni sebet!

A nő nem felele merültében. Ön inazatja, a mint látom, gyöngé, így szóla eltérve a festésznőhöz, még gyakran szenvedhet szívdobogásban; engedje meg hogy szolgálhassak csepjeimből.

A beteg hálásan köszöné ajánlását.

Velem nincsen több, de holnap szállására viendem mondá. Hol és miként tudakozzam azt?

Berky festészné vagyok, felele a beteg, s megnevezé lakását.

Berky? kiált hevenyen az idegen nő, s vonaglón ragadja meg a festésznő kezét. Ön Berkyné, s ez itt leánya?

Az én Angelicám, felele Berkyné.

Életben van férje? kérdé lassú, fojtott hangon az idegen.

Éve múlt, hogy elhalt.

Elhalt! - mondá az idegen nő, csendes szózáttal utána.

Mindnyájan csodálták ennek részvételét. Tán ismeré ön férjemet? kérdé a festészné.

Ismertem, felele ez. Felkeresendem önt, mondá hevenyen, és leindúla s vele együtt a társaság.

Az ifjak beszélgetének Angelicával; Kálmán pedig karon vezeté ezt le a hegyről, s édelge körűlte.

Ez az úr tán mátkája, édes Angelicám? kérdé az idegen nő Kálmánra mutatva, s biztosságukról vonva következtést.

Angelica nem szóla. Báró Regéczy ő nagysága? felelt helyette az anyja.

Báró? ismétlé vont hangon az idegen nő, és oly jelentő szemet szegze Kálmánra, hogy ezt egészen megzavará. Örült és könnyebbült ennek melle, a mint leérve a hegyről, az asszony eltért a társaságtól, és azt a maga foglyozó alkalmatlanságától megmentette.

Estve a vacsora felett, sejté Gyula a septemvírné példázgatásából, hogy Angelicánál szokott mulatozása, s mai kikocsizása el van előtte árúlva. A septemvírné igen elégedett vala eddig. Gyulának Póli körűli forgolódásával, s annál elégedetlenebb most, miként vélé, a festő leánykájához félreccapásával. Úgy lejté a beszélgetést, hogy alkalmat nyerhessen felhozhatni leczkéjét, melyet úgy Vinczéhez, mint Gyulához kívána intézni. Közönséges pór-lelket árul az el, így szóla, ki a rangot becsülni nem tudja, és azt tanúsítja, hogy érdemetlen reá. A jelesb madarak fenrepülést és tetőni ülést kedvelnek; így a magát érző emberi kebel is fölfelé vágyik.

Az arab, folytatá a septemvír, gondosan jegyzi lovának apai és anyai őseit, s azt véli nagy igazán, hogy jeles ménnek, kanczának, jeles csikai és ezektől jeles unokái származnak. Gondosan válogatja a spanyol, angol és szax, nyájának kossait, és a magyar, tenyészésre szánt barmait; s ez egyedül az emberben lenne-e máskép? Ivadékokon át, mintegy nemesbbé szűródik a vér, s míg egyfelől a nagy születés, nemes fék a szíven, alacsonykodások ellen; másfelől az ősök példái, tettei, szép rúgók előtte, s hathatós buzdítások és ingerek, hasonló jeles és kitűnő pályafutásra.

Gyulának annál inkább fájtak e czélzások, hogy egészen tisztára nem nyilatkozván azok, magát ellenök nem is védheté, s így magán kelle hagynia a gyanút, melyet Póliért igen átalta. Föltevé magában, hogy Angelica látogatásait abban hagyja. Ezen elhatározását elősegíté Kálmánnali elégedetlensége is, melyet az idegen nő megütközése még inkább fölébreszte nála.

Egy kies őszi napon, melyet nyájas búcsuzóul szokott nyújtani a haló esztendő, vidéki látogatásból kocsizának haza Gyula és Vincze. Dérzsugorodtan álltak immár a szőlők, sárgán a fák, csak a megy pirúlt még vidor éltet hazudva, s minden futó szelletke sűrűen sodorta le a haldokló falevelet. Némán ültek egymás mellett az ifjak, saját gondolataikba merülve, s életvagy, és remény felváltva járták kebleiket.

Beérve Budára, haza hagyák üresen menni kocsijukat; magok a nyájas időtől csalogattatva, megmászák agg Gellért tisztos oldalát.

Mily kecses, mily nyájas a természet, még haldoklásában is! megszólalt Vincze szelid ábrándozással szemében, a mint a tetőre felértek. - És szép hazánk földje, édes Vinczém, felele Gyula, amerre innen szemünk szétekint! Nézd Vinczém, csak meddig az ég boltja láthatárunk előtt lehajol, mennyi kedvesünket zárja a haza! hát a távolas kék hegyeken túl, mennyi rokonos honfiat nem ápol az? Nyájas érzelme keblünknek: tartozunk, szorosabban köttetve állunk valamihez. Mi az élet varázs kedvellése és ingere egyébb, mint kedves köttetésünk egy megszokások köréhez, rokoninkhoz, és darab földhöz, melyet dagadó kebellem *hazánk*nak nevezzünk? Csodásan emeli a keblet a honnak szeretete, épen miként kedvesünknek szerelme, ki felé kéjes vágygyl, örömmreményekkel eped szívünk; de hon felé büszkébben édes Vinczém, és magasztosabb önérzettel! Épen régi kedves tervemen legelt szívem és elmém ismét, mai egész útunk alatt. Szép őszi vidékek, mondhatnám, szívemre még inkább hatnak, még inkább szólnak kedélyemhez, mint tavaszéi. És a tisztos hegyorom, mely annyi zaját látta a magyarnak, örömet ritkán, teljes egyértését majd soha sem, ó mint haboztatja lelkemet! Majd búsan meríti azt a múltnak gyászai, majd szép hajnalt derengtet neki a jövőből elő, s reménnyel, önbizalommal edzi, emeli azt! - A jövő tavasszal kiutazunk külföldre. Ne tegyük ezt édesem, csupán vak szokásból. Im itt ég és haza láttára tegyünk fogadást egymás között, hogy reményes vetésünk leend kiutazásunk, egykori aratására jó *hazánk*nak!

Vincze hévvel szorítá meg barátja kezét. Én tisztviselő leszek, édes Gyulám, s példányúl fogom készíteni magamat: miként kelljen a tisztviselőnek hivatala legnemesb irányait ellesni, és célul tűzni ki? miként kelljen a haza javára terjedezni a legszűkebb körben is? miként nem venni álcstillagást a hivatalból, hanem önmagából kölcsönözni ki valódi nemes fénykört számára annak? miként megvonunk a hasztalan fényűzés költsékezését háztartásunktól, hogy többre teljünk a haza segélyére?

Én a szorgalom és művészet tág mezőit fogom pályáimnak, mondá Gyula. Megismerkedni mindkettőnek gátjaival, azokat elhárítani segítni, és divatot s becsot szerezni mindkettőnek hazámban - ezek leendnek céljai lelkemnek, elmémnek és minden iparomnak!

Nemes lánggal ölelék meg a barátok egymást, s a szép célú kötésre, szép büszkeség szállott szíveikbe.

Káray eljőve értekezni az utazás felől. Az ifjak azonnal meglepék őt tett kötésökkel. Nyájas javallás mosolygott a férfiú arczain. Így óhajtnék minden magyar ifjat, mondá, kit rang, szív és elmetehetség többre jelöltek ki a hazában, mint csak leélni benne a növényi életet. Mindketten szép pályát választottak ifjú barátim; de megvallom, én inkább hajlok a Gyulához, minthogy szabadabb kezet és több oldalúságot enged. Egy vagyonos magyar birtokosnak házi élete igen tág mező; sokat tehetni abban a hazáért, sokat rovhatni le fogyatkozásaiból, sok jót és hasznos újat terjeszthetni el maga körül, sok hiányt pótolhatni, legalább sok hibás előítéletnek szeghetni nyakát. - Gazdaság-folytatása, gyermek-nevelése, ház- és cseléd-tartá-

sa, jobbágygyali bánása, kereskedői szemlődései - mind követendő példányok lehetnek, és világító fáklyák, a nélkül, hogy elzárnák őt a tudományoktól, haza dolgaibani részvétektől és szép mesterségektől; mikben pártfogói, művészi, vagy legalább értői mellék-szerepeit, használva, sőt serkentve viheti.

Most azon eszközökre tértek, melyek által az ifjak idővel tervök kiviteléhez férhetni reméltek. Gyulánál új eszmék keltek, és tisztultak a régiek. Másnap ez egy iratban benyújtá feltett gondolatjait, miket ő *terv-szikráknak* nevezte, Káraynak. Azokból egy kettőt ide csatolunk:

«Minden nemzet úgy védi agg szokásait, s ezek közt ősi előítéleteit is, mint vagyont; s a magyar, ki agg-szokásihozi ragaszkodásának sokat köszönhet, még inkább más nemzeteknél. Így van a dolog egyesekre nézve is. Példaadás itt a legjobb eszköz, ha javítani akarunk. Mi sem győzi le sikeresebben az előítéleteket. Látnunk és tapasztalnunk kell a jobb újnak hasznait, üdveit, hogy kedveért, a sajátunkká, sőt természetünkévé vált régi-szokást, melynek még hiányait is szívesen megszokjuk, cserébe adni bírassuk. Szóért, tanácsért, javaslatért, mik repülnek, s mindig kisebb vagy nagyobb mértékben gyanúsok előttünk: ha valljon úgy fognak-e elsűlni a kivitelben, miként árultatnak? s tiszta jóakaratuak e magok az árusok is? ritkán vagyunk képesek ilyes cserékre bírni magunkat.»

«Kímélettel, tűrő szeretettel fogok föllépni hazámfiai között, hogy makacsságot és rögzést ne okozzak nálok, halkkal, hogy ne riasszak. Azok a súlykoló, zajütő újítók és javítók, nyitás helyett szívet csuknak magok előtt. A honfiak nemes önérzelmét lázítják magok ellen, s így rendszerint kiáltó szók leendnek a pusztában. Okni, értesíttetni óhajt az emberi nem, mert tökélyrei vágy és törekvés első tulajdona; de úgy, hogy az oktató ne éreztesse a maga felsőbbiségét vele az által, hogy kiskorúnak tekinti őt.»

«Kitűrés legyen paizsa a gyom-irtónak, a javítónak. Az emberiség szép növényi közt, veszélyes folyó gyomok az előítéletek, mik körülfontván amazokat, vagy csak együtt velők, vagy csak vigyázó gonddal irtathatnak ki. Nem illő lebagyadnunk szép pályánkról csak azért, hogy egyszerre sokat nem tehetünk, nem annyit, mennyit óhajtanánk, nem annyit, mennyire szükségünk volna. Kis haladás is közelébb ejt a célhoz. Kövenként rakák meg a királyi palotákat, és roppant városinkat; perczekből áll a század, fővény-szemekből a tenger partja, s cseppekből megmérhetetlen vize.»

«Ha művészetet elősegélni óhajtasz, mindenekelőtt az értő közönséget törj nevelni, s elérvén ezt, eléred azt is, hogy a művészt tisztelet és vagyon fogja jutalmazni. A művész tapasztalni fogja, hogy csupán kéz-ügyesség nem fog ezekhez vezethetni, az értő közönséget csak értő művész fogja kielégíthetni, s kölcsönös leend mind kettejükénél, az egymás iránti figyelem és becsülés. A művészeti értés, nyájas élelmet nyújtván a léleknek, szükségévé fog válni nagyjainknál, a művészi izlés kielégítése, s így alkotva leend művészeink szerencséje.»

«A művészet, ez az égnek hozzánk lenyúló bájöve, varázs fénnel folyja el a halandó életet, s fosztanak előle árnyéklatai ennek. A mi isteni az életben és emberi az égben, összeköti és egy szép életet alkot belőle, melyben él maga s mások számára teremt. Földünk golyója csak pihenő zsámolya a művésznek, miként fa a madárnak, mely vígan repked hígabb levegőben. Miként nemesül élet és emberiség, a művészet által! A földre szegzett tekintet felszokik sejtve ég felé, honnan a bájöv lenyúl, szép magasztos gondok és vágyak fogják el a lelket, alacsonyoknak és aggódtatóknak helyébe. S művészek ne volnának-e jötevői az emberiségnek? és ne azok, kik őket pártolják?»

Télre borúlt a természet, s az ifjak Káray tanácslásai után, minden iparral az előkészületek körül valának. Olvasás, utazottakkali beszélgetés, földrajzok nyomozása, és utazási terv kidol-

gozása, voltak váltogatott foglalatosságaik. Azontúl ki-ki maga osztályában tökéletesítette magát. Vincze a politikai közintézményeket vette célba, s megismerkedést a külvilág nagy embereivel. Gyula a szorgalom és művészet pályáiról szedett előismereteket magának. Ezen előkészületek annyira elfoglalák ifjainkat, hogy egész télen szobáikból is alig menének ki. Ezt most könnyebben ejtheté Vincze, mint tavaly, minthogy Klárscijával úgy sem vala módja találkozhatni; egy két szemvill, egy futó kézszorítás, lehete csak minden szerelmi érintkezése. Azonban tett fogadásaikban nyugodtak valának, s annál hőbbek szíveikben, minél inkább visszaveré külső megköttetésök kebleikbe, forró lángjaikat.

Gyula az első alkalmat, melylyel Pólijával lehete, arra használá, hogy minden vád-esetre mentve legyen előtte Angelica iránt, s örült, hogy erre szükség sem látszék lenni, oly erős bizalommal volt lánykája iránta. Bánattal, de egyszersmind szép viszontlátás iránti nyájas reményekkel váltak meg egymástól.

Lenyílt a tavasz az égről, melyet ifjaink félszívvel előkivánának, féllel pedig hátratulni óhajtnak, s elhozá az indulás idejét. Káray bejött korán, segíteni a rendeléseket, s ifjaival, áldások, könnyek és szüléi tanácsok között kiindult. Vincze egy levélkét vete le, alélt Klárscija lábaihoz a lépcsőkön, a mint a többi kikísérések között, mellette a kocsihoz lemene. Ez vala a levélkében:

«Egyetlenem! Nincs távolság a szerelem előtt, nincs messzeség mely tőled elszakasszon!
A hű pár végetlen tengeren át is kezet nyújt egymásnak. Örömmel és boldogságnak közepette is, messze világokról hozzád fog visszaepedni lelkem, hogy körülted mulatezzék, hozzád fog epedni vissza Vinczéd, hogy egyedül nálad lelje boldogságát. Hű légy, állandó és okos, s bármi sors- és szív-habzásban, bízó, tántoríthatatlan hűséghez

Vinczédnek.»

Elmarjúlt szíve a lánykának, a mint a szekér elzörrent, borzasztón egyedül maradtnak, elhagyatottnak érzé magát, s a mint magános szobájában a kis levélkét olvasá, eláradt fájdalmában, könnyet záporozva dőle a pamlagra. Elkietlenedett ház, emberek és élet körülte, s az ebédnél kisírt szemekkel jelent meg. A septemvíné borús szemet vete a lánykára, s ez szíve mélyére rejté, forró tilalmas bánatát az emberek elől.

*

Mari, kedves fiának eltávozta után, naponként mindinkább hervadozék teste és lelke szenvedéseiben. Hervadozásával csökkent az irántai figyelem, cselédnél és Léninél, s ez utóbbi bízván az urak pártolásaiban, naponként inkább bitorlá a szabad kezet és asszonyságot a háznál. Mellőző kezde lenni az igazi háziasszony iránt. Marinak nem sokára alig marada egyéb híve Anna asszonynál, az öreg vadásznénál. Cseléd hűségének nagy részét szokta tenni a hírhordás, s hogy annál inkább bizonyíthassa ez, ura vagy asszonya pártján-létét, ritkán üres ellenséges hírektől és kedvetlen besúgásoktól. Így vala Panna asszony hűsége is kelletinél hívebb, a szegény Marihoz. Megvive vala neki férjének minden szava, tette, Léninek minden méltatlan terjeszkedése, s az örök lélek-ostromoltatásban, elsínlett a rokonos testnek ereje.

De mi sem érdeklé őt annyira, mint férjének hideg változása. Matyi igen veszélyes útra tévede. Heves indulatja, kora, kedélye, s nejének megúnt tartós betegeskedése, eleinte távolnak homályában, később mindinkább közelgő fényben, költögeték szíve mélyében azon óhajást, hogy bár csak szabad nőtlen, vagy épen özvegy lehetne. Leguli segíteni látszék ezen költögetést, s Léní csakhamar sejté, hogy ezen új szív-fordulatban a főszerep az övé. Léninek szavában, mozdulatában és viseletében, sok amazoni vala. A férfiakat vadászatra kíséré, s míg azok hajtásaikat végzek, ő a tanyán csínosan és ingerlőn öltözve, övedzve, süttöt, főzött, s az érkező vadászoknak, kedv-nevelő elevenséggel tálalta fel ízes étkeit; poharat kocczantott

velek, s eredeti ötleteivel, mikben leleményes elméje meg nem fogyatkozik soha, kedves ingereket tudott kölcsönözni kedvteléseiknek. Többnyire önmaga is ügyesen betudott ezekben simúlni. Körülményesen kitudakolta: ki mit lött? hogy ugrott a vad? melyik kopó miként viselte magát? Nyájaskodott azon ebbel, mely leginkább dicsértetett a férfiak által, különösen kedvezett annak; valamint a többi vadászebernek sem lehetne panasza, hogy koplalni hagyja. Ha kilovagolni készült Matyi, jó eleve megfutotta Léni az ólat, megtekintni: miként készítik fel a lovat? czukorral magához szoktatta a paripát, s gyakran maga vezette azt pajzánkodva urának elő. Érkező vendégnek, betölték Léni sziveskedései minden kívánságát, s rendesen elért célja vala ennél, magasztaltatni ügyes és mindenre kiterjedő gondoskodásaért.

De ezen gondoskodás, leginkább forgott maga Matyi személye körül. Sejtve és teljesítve valának ennek kívánságai, már születésük előtt, s oly figyelem csüggött kedvteléseik, hogy Matyi majdnem ázsiai kényletekre puhult mellette. Ha útból érkezék haza, mint tevő törődött tagjait egyszerre otthoni kényletbe! ha útra készült, mint gondoskodék mindenről! S hátha még őt változás éré? Nem tágíta ekkor mellőle, s édes forgolódásával, maga a gyógyulás elől is ellopá a nyavalya enyhületét. A gazdasszonyosságban, és háztartásban, Matyi udvara példánya volt a vidéknek. Rendre víve és szoktatva vala minden cseléd, s bőség mellett, takarékoság volt a házi rend mindennemű felemésztésben. Léni elhíresztelt gazdasszony vala messze földig, s ritka vendég nő jelent meg a háznál, ki egy vagy más ágában a háztartásnak, valamit ne tanult volna el tőle.

Mindezen tulajdonok, hová-inkább becsessé, s későbbben kedvessé tévék Lénit Matyi előtt. Személyének és sziveskedésinek megszokása, előre borzasztá őt azon gondolattól, hogy tán el is vesztethné őt házából egykor. Ezen lehetőség képzeletében még inkább növelé nyájasságát iránta, minélfogva mit sem mulasztta el részéről, hogy udvarát s a lakást benne, kedvessé és kíváncsossá tehesse a leánynak. Mindenben figyelmes vala iránta, s a cseléd csakhamar tapasztalá, hogy legbizonyosabb és súlyosabb lakolású bűn a háznál, Lénit megsérteni. Viszonzásul, az ő kényleteire is gondja volt Matyinak, s az ajándékok és vásárfiak omlottak minden sáfrányos vagy szomszéd vásár érkezéssel.

Ily különös és kölcsönös figyelem, nem maradhata sokáig az illedék és tartozás hideg korláti közt. Már korán érte Matyi némi haza-vágyást, ha elmene a háztól, kedvderülést, ha Léni körülte foglalatoskodott, nyájas kéjt, ha számára valamit vásárolt, vagy valamiben kedvét tehetné a leánynak. Későbbben, olykori magános pillanataiban sejteni kezdé, hogy Léni körül szívesen rajzik képzeletében, sőt egy párszor feltolakodó sóhajtatáson is lepé magát.

Léninek, ámbár Matyi egy vala a szebb férfiak közül, nem annyira ennek személye, mint rangja feküdt szívében. Miután Mari betegeskedésében, távolról némi kis remény-sugár csillogott elő, nem késett célját éber ügyelettel venni munkálatba; mindazáltal oly rejtélyesen, oly józan kiszámolással simúla előre, oly kevés biztosságot engedé Matyinak, s ezeket is rendesen oly ügyesen rántá vissza, hogy Matyi Léninek sziveskedéseit, hiúskodás nélkül alig merheté az ő szíve rovására számolni. De annál buzgóbb vala Léni, a maga tervére és reményére nézve, titkon szívében és szobája rejtekében. A kártya-hányó asszonynak gyakran bekelle jöni a faluból, s ez a ravasz, csakhamar kilesvén a hányatóné óhajtatást, nem vala fősvény a kedvező jóslásokban; sőt a folytonos ajándékozások, ígéretek arra is lágyíták szívét, hogy különféle varázs-szereket javasoljon és szerezzen, mik az óhajtozó lánykát, szerencséje felé még biztosabban segítsék.

Egy este, néhány vendégével mulatozott Matyi. A nap vadászattal telt el, s szerencséje és fáradás víg forgást adtak a pohárnak. Egyik nőtlen pajkos vendég, kedvtől és bortól hevülve, nyájaskodással igen ostromló lőn Léninél, s ennek össze kellett szedni eszének minden fortélyait, majd büszke ráartását is, hogy féken tarthassa a tolakodót. A szintúgy bor-hevült Matyi, nehezen szívelé, miként Leguli előtt nyilatkozik, ezen méltatlan bánást, mely

neheztelés azonban, már sebhett keblében, a féltés fészkelődése vala; minélfogva mord lön és boszús. Léni, szobájába voná magát, s Matyi rendelés színe alatt csakhamar nála termett. Édes Lénim, így szóla enyelgve hozzá, a mint látom, ön búvik szerencséje elől. Ott bent tudakolja a nőtlen úr. - Ó, tértem már én nagyobb szerencséknek is ki! felele mintegy neheztelve Léni. - Az én Lénim, úgy látom embergyülölő, s tán ez az egyetlen hibája. Sújja meg nekem, mondá Matyi pajzánkodva, s átölelé Léni derekát, miként kelljen önnek tetszeni? tán magam is megkísértem. - Fal áll köztünk! felele Léni, s abba még egy harmadiknak is szólója van. - E szavait oly pillantással követé az ármányos leány, mely Matyinál tolmács vala, hogy szerencséje nem fogna jeges szíven elsiklani.

Matyi nem bíra romlott szívvel, inkább vala az gyöngé; minélfogva ennek, bár még csak homályban borongó óhajlásában, Maritól lehető szabadulása iránt, mélyen érzé a méltatlanságot. Jobb óráiban férfiasan vitt ő ezzel, bement Marijához, ápoltatásai iránt szívesen tudakozódott, s ennek olykori fogatkozásaiért, keresztül zajgott a cselédségen. De ezek rövid, s mint egy vég fellobbanásai valának jobb szellemének. Hajlékony szíve, kedélye, s Léni fortélyos lépezései, viaszodrák őt eszméletlenül sorsa örvényébe.

Azonban Mari lebetegedett, s holt gyermeket szült. Orvosa a sír széléről hozta őt vissza, de csak pislogó életre hozhatá, erőre nem többé. Sínylés és folytonos szenvedések közt vonzóla napjait. Az orvos kiaszástól félté őt, s körültei reményeit igen szűkekre méré. Matyi ütköztén lelkében, elkövete körülte minden gondoskodást; úgy látszék, hogy a közelgő elválás, visszavoná tévedezett indulatit az ártatlan szenvedőnéhez.

Az alatt Leguli mindennapi volt Valkaynál, s naponként biztosabb és óhajtottabb Kriskánál. Fortélyát oly ügyesen foná a két háznál, hogy a békét köztök teljesen kieszközlé. Kriska gyakran félnapokig üle Mari ágyánál, s a férfiak is látogatók egymást; ámbár a biztos szívességet még mindig udvarias figyelem pótolgatá nálók.

Leguli megérve vélvén dolgát, jelenté magát Kriska végett Valkaynál. Ez megköszönve háza megtiszteltetését, lányához utasítá őt. Kriska csakhamar megajánlá magát, s jövendő ipa és vő az összekelés napjáról értekezének. Valkay, házához kíváná vejét, s ennek mi kifogása sem vala e kívánság ellen. A jegyváltáson jelen vala Matyi is, s a két ház közti új viszony, feloszlata mindkettőnek eddigi idegenes tartalékját.

A kiházásítás, mondá a kézfogás ellakása felett, Legulihoz Valkay, legfőlebb egy pár még szükséges bútorból, s Kriska számára fejkötőből fog állani. Én a vesztegető és gondolatlan kiházásításokat, majd minden ágai között a fényűzésnek, legboldogtalanabb következményűnek tartom, különösen a magyar nemes házakra nézve. Épen abban a pontban, melyben az ifjú párnak legszükségesebb a segély és ipar-serkentés, e helyett adósságba veri az magát, s legszebb korát és erejét, ennek letörlesztésére lesz kénytelen áldozni. S mit kap a most divatba jött kiházásításban szükségére valót? Egy rakás ruhabelit, mely idő és divat-változások folyamában, haszontalan ronggyá válik, némely drágaságokat, csillogó csecsebecséket, bútorokat, mik a későbbi valódi szükség beköszönésével, csak azon okból is fél vagy harmad áron vesztegettetnek el, hogy az azok fényének megfelelő szerepet, az új pár nem bírja.

Itt másként áll a dolog, megjegyzé Matyi, mert leány hozza a vőlegényt haza. De más esetekben, miként mellőzzék a szegény szülék, kínos megszólalás veszélye nélkül, a szokott kiházásítást?

Én megvallom, felele Valkay, még lélek-erőt sem látok erre szükségesnek. A háztartás kikerülhetetlen első szükségein kívül, töke-pénzecskét adnék leányom kezébe, vagy tennék le számára; s ha rangom többet kívánna, legfőlebb egy rakás ezüstműt adnék mellé. S melyik okos szólhatná meg ezért józanságomat, mi szerint leányom boldogságát kívánom inkább eszközölni, mint saját hiúságomnak áldozván, boldogtalanságának hintni el magvait?

Helyes! mondá Matyi; erre csak néhány lelkes példaadás kellene előkelőbb házainktól, s hiszem, menni fogna a dolog.

És mennyi úri házat nem fogna megóvni romlástól, vagy legalább gyengüléstől! közbeszóla a kedvkereső Leguli. Most a pazar kiházásítások által a természet rendtől, mely különben is pénzetlen, a nagyvárosok lakószáma omlik a pénzbeli erő, mely különben is aránytalanul nála volt már, a kereskedés és kézművesség gazdag csatornáinál fogva.

Az összekelés vígalma, teljesen összegyalulá a két házat. Leguli továbbra is használni kíváná Matyi házat; ez pedig maga részéről hasznosnak látá több ágában a gazdaságnak, példányul és tanácsadóul használni Valkayt. Kriska mindig vonzalommal és tisztelettel vala Mari iránt; s így kölcsönös érdekek erősíték a békét, és simítgáták a folyásba jött társalgás surlódásait. Mind Valkay, mind Matyi, kénytelenek valának most megvallani, hogy nem ismerék egymást, s rémül ijedeztek egymástól. Öröm volt látni, hallani, mily kímélve jöve ki most Matyi a szigorú és nyers Valkayval, s ez viszont: mily kitérve, a heves és gondolatlan Matyival. Naponként egymással valának; Leguliné pedig egész áldás vala a beteges Marinak.

De ez szegény nem sokáig használhatá Kriska ápolásait. Ereje lassanként fogyott, és szemlátomást hervadt a sír felé. Matyi orvos-tanácsot tartatott felette, s ez legfőlebb egy pár hétre szabta még világi mulatását. Egyszerre megváltozott a háznál minden.

A közel megválás, Mari felé hajtott minden szívet és gondot. - Szánakozás és hűség nedvesíték a szemeket, élesíték a körültei figyelmet és igyekezetet. - Matyi, szíve vádolási között nem tágitott ágyától, nem sajnált gondot, költséget, áldozatot, csakhogy betegének bár kissé is enyhülést szerezhessen, s valódi fájdalomában egészen megvonakodott. De ki sem vala most áldozóbb Léninél. Jónak látá ez egész éjeket virrasztani a sínlődő mellett, békén tűrni beteges kikeléseit, pontoskodni mindenben, a mit az orvosok rendeltek, vagy a betegnek könnyebbéte okozhat, étkeit saját kezével elkészíteni és behozni, cseléddel zajlani, ha körülte valamiben hibázott; s mindenesetre láttatni Matyival: miként kész mindent megtenni jó asszonyáért.

Egy éj rávoná Marinak szívére a halál hideg leplét. Miként kifogyott olajú lámpa, csöndesen szunnyadott el a kegyes. Matyit zajos bánat kapá meg e vesztesre. Együtt leélt boldog órái mellett, vádolva repkedtek elő azon bús pillanatok, mikben méltatlan vala jó nője iránt. Majd minden kegyét ez egyben látszatik kiadni a kegyetlen halál, hogy elvitt martalékának emlékezetét, a hátrahagyottaknál rendszerint kímélőnek, kedvezőnek, áldottnak hagyja. Marit igaz bánat és szánó könnyek kísérik ki a végnyugalom helyére.

Temetésre, haza hozatta Matyi a leányát a nevelésből. Biri ottan azon bimbóból fejlett ki, melyre itthon persent volt. Szeles, gondolatlan szavú, viseletű mindenben, s kivált férfiak irányában a merészségig szabad társalgású. A nevelőnénél gyakori társaság gyüle össze, s nem épen szoros válogatással. Mi előtt sejténé amaz, Biri egy pár ifjúval ismeretséget köte; zongora-mesterével pedig épen szerelembe szövetkezék. Néha játékszinbe vitetvén, ott név, játszás, de kivált testalak után, ismere minden színészt, s elemét találá megítélgetésekben. Különös ügyessége volt szós ifjúval fentartani az enyelgést, s bátortalant szavakra bátorítani, s ezeknek kedvelt tárgya mindenkor szerelmes bohóság vala. Rátartó büszkeség épen nem vala sajátja, sem gondos válogatás a társalgásban; óhajtott mulattatója vala minden férfi, ki őt figyelmére méltatá. Azokban, mik kedvtelésével összevágtak, szép ügyességre fejlett ki. Jól, ámbár kissé szabad mozdulatokkal tánczolt, ügyesen, ámbár szeleskedve s ritkán érzéssel játszott a zongorán s énekelt mellé, jól öltözködött s szavallásokban és játékszíni mutatványokban, különösen hajlékony és ügyes vala. Legnagyobb ellensége volt mindnyájában tökélyülésének, mozgonyi türelmetlensége; minélfogva csak addig bírt egy tárgyon mulatni, míg e mulatás őt örömmel kínálta. Czélnál várni le az örömet és gyönyörűséget, s érte

húzamosan munkálni, nem volt tulajdona. Egyébiránt tetszetes termete, eleven pírja arcainak, az egy kissé merészen pajzán szemekkel, sok férfiaknak veszélyesek lehetének.

Biri a temetés közbánatában, megbúsítja kissé magát, de azonnal gyászkontöse illesztgetéséhez foga. E részben sorba tanácsul vevé a fehér cselédséget, s felkészülvén, kitörő elégtelenséggel sejté a tükörben, hogy válla havával, s képe lilimjaival igéző ellenetben áll fekete gyásza. Ekkor a gyülekező férfi tor-vendégeket fogá szemléje alá, s Léninek, kihez különösen csatlá magát, az egész temetési szertartás alatt, sok tisztes vendég botránkoztatására sugdosa róluk.

Léni, Marinak halála után, sokban megváltoztatta eddigi viseletét. Az udvart, szabadabb kezet nyervén, szorosabb rendbe vette ugyan, s igyekezeteit megkettőztetvén, maga az irigység is kénytelen volt megismerni az ő gazdasszonyi talentumát, s Matyi háza körüli hasznos szorgalmait; de maga Matyi iránt tartózkodóbb lön; engedett apróbb biztosságait visszavoná, szobája tisztogatását akkor lopá meg, mikor Matyi künn mulatott; szavában, tettében gondosabb és elvonakodóbb lön - egy szóval: a szemérmes, s leánynézői szem alatt álló hajadont játszá előtte; oly kiszámítva azonban, hogy szigorúságai ingereljenek inkább, mint csüggeszenek.

Mindezekre a bánat első fásulásában nem igen eszméle Matyi; de enyhülvén amaz, naponként nyomasztóbb lön neki ezen idegenes viszony közte és azon személy között, kinek oly sokat köszönhetett házában, s ki iránt oly meleg hálával telt el szíve. Kettőztetvé tehát figyelmét a kettőztetett szorgalmú leány iránt, s idő, kor, alkalom, háztartás közös gondjai, és kölcsönös szíveskedések, megtörék végre a jeget köztök, melyet a fortély úgy is csak gyöngén fagyaszta vala meg. Apró visszatért biztosságok levének a kelő s majd nagyobbak a növekedő szerelemnek jelenségei; ámbár hogy cél előtt ne untasson, mindenkor józan marada abban Léninek okossága, hogy csak fél birtokul engedé Matyinak által nyájaskodásait.

Léni naponként közelébb látszék simólni céljához, mely is a vagyonos úrnak keze vala; de Matyi nem igen akara harapni a kivetett maszlagba. A lányka iránti szívességei egymást érik ugyan, s ezt szabad rendelkezésű asszonynak állítá be a háznál; de a házasság nem akara elméjébe ötleni, s Léninek olykori célzásait nem látszék érteni, vagy érteni akarni. - S valóban nem is vala ez tervében Matyinak, kissé olcsónak becsülvén önkeztét, egy szegény sorsú vagyontalan lánykaért, kinek minden érdeme, sima arc és házi ügyesség vala.

Léni azonban nem tágíta. Kártyás asszonya, s egy pár cigányné, neki úr-férjet jóslának, s ez oly közel látszik immár állani hozzá? Előszedé tehát varázs talismánjai mellé, minden szolgáltatásra lehető fortélyait. Majd lobbantatá, majd kialvást fenyegetve hagyá pislogni Matyi iránti gerjedelmét, majd elkészüle a háztól, majd pedig betegen sinlődék. Matyi, mindezekben szíves, engesztelő, és vigasztaló vala; de a célzott mindenkor mellőzé, és kitére annak. Azonban maga sem gyanítá: mily mélyen vala már körülhálózva a lányka ármányai által. Ő körülte forga már minden figyelme, érzé: miképen unalmas özvegységének, egyedül ő minden fűszere, hónapról hónapra nem távozik a háztól, sőt víg tanyái, és vadászatjai helyett is, ő vala a gazdag és kedves pótlék, s nem sejté, hogy mindezeket, némi kelő féltés sugallataiból teszi; mik immár veszélyes jelenségei szoktak lenni a szerelem rabságának.

Majd egész év folyt el Mari halála óta, s Léni még sem haladhata céljához, s hihető nem is fogott volna haladhatni, ha a történet kedvező vizet nem hajt malmára. Egy grófnak ispánja megkéré kezét, s a szerencse nem megvetendőnek látszék. Derék fiatal volt a kérő, jó házból eredt, s hivatala eltartá emberét. Léni épen nem sietett kikosarazásával, nyájasan fogadta, eresztette, s kurta időt rendelt neki, mely alatt bátyjával értekezendik s válaszát kiadandja. Értekezett is Legulival, cseléd közt elégedettnek adta ki magát kérőjével és szerencséjével; s minden tevése arra mutatott, hogy azt elszalasztani nincsen szándékában.

Matyit bánat fojtogatá belül, s eddig nem érzett rágó aggodalom gyötré éjjel és nappal. Homályos kínjai a féltésnek, és közelgő megválásnak, kísérek őt minden lépteiben. Komor volt, s most először hideg és méltatlan Léni iránt. Fegyvert fogva befutotta vadászat örvével a határt, de úgy tere meg, hogy válláról le sem vevé fegyverét. Szomszédba lovaglott, de gépi merülésben ült lován, s a társaságban; és bánatja korán hazahajtotta őt ismét oda, honnan forrása eredett. Léni, a gonosz, sejté, hogy horga pedzi, még egyszer oly szíves, és kedvkereső volt iránta, bánatos arczczal járt körülte, lassú, mintegy szánó hangon szólt hozzá; s minden mozdulatával kimutatni iparkodott, miként az elválás órája közelgett, s ez az ő szerető szívének fájdalom és gyötrellem.

Az ispán elérkezett a rendelt napra, s Matyi megdöbbszent szívében, a mint a csinos ifjú udvarába behajtatott, s Lénitől nyájas szeméremmel fogadtatott. Csakhamar ájtjőve Leguli is, tisztába hozni a dolgot, és nevelni Matyi kínjait; mert amaz már úgy szóla a dologról, mint elhatározotról, s Matyinak nem vala szíve, valamit ejtni ellene. Az ispán kérői megadákn neki a tiszteletet, s legelőbb is ő tőle kérékn meg a leányt. Matyi nyájasságot erőltete, de szorúlt melléből alig ejtheté szavait; megígéré azonban a kéréknek, hogy szóland a leányzóval. Azoknak kifordúltával oldalszobájába mene, s itt mászás teherkint nyomá el bánatja szívét. Pusztuló-félben látá maga előtt házát, udvarát, és kietlenre dőlve özvegyi életét. Ily érzelmek közt lepe meg őt a belépő Léni. Bús arczczal közelíte ez hozzá, s megcsókolá kezét.

Tekintetes úr! eddigi kegyességeit megköszönni jöttem - mondá, s itt elnémúla.

Léni! szóla lassú hangon Matyi, s el bír ön hagyni? Én azt reméltem, együtt öregszünk meg. - Tens úr! felele Léni, tudom halálom is lesz! tudom meg sem is lábodom; de a szegény leány sorsa - nem folytathatá tovább a zokogástól szavait.

Léni! kiáltá Matyi kitörő fájdalmában; válasszon köztem és kéréje között. Öné kezem, ha tetszem.

Kétesen pillanta fel hozzá Léni, s nedves szemeibe szöktete minden ígézöt, mivel csak bír vala. Matyi esküvel szorítá őt karjai közé, s Léni örömsírással, majd arczát, majd kezét csókolva, adá meg magát. Beszólíttaték ez ujságra Leguli, ki zajos örömmel ölelé meg leendő sógorát. Csinos kíméléssal utasíttattak el a kérék, nyájas kosárral az ispán, s néhány napra férj és feleség lőnek Matyi és Léni. Azonban ámbár Léninek férje iránti nyájas kedvkeresései, és előzgető szerelme, gyakran megnyugasztalák is Matyit, s amaz az által is különösen megnyeré ennek kedvét, hogy Biri iránt igen nyájas vala, s mostoha leányát, mintegy barátságába szövé; mindazáltal nem eszközölheté, hogy férje lelkében tett-áldozatja ne borongjon.

Az új szövetség és viszony, új kötelek valának a két ház között. Feledve volt minden hajdani viszály, egész napokat töltöttek egymással, s kivált Biri, kit főképn férfi-társaság hiányában, majd elölt az unalom, szorgalmasan használta a visszaállott egyértést. Minthogy Léni többnyire el vala foglalva, egyedül járt által Kriskához, s falusi szúke a társalgásnak, szükség és unalom, némi barátságos hajlandóságot szöttekn, a különben sokban elágazó kedélyű és kedvtelésű két személy között. Rendesen átvitte Biri munkáját is, de az szinte rendesen pihent; enyelgés vagy futosás a gazdasszonykodó Kriskával, inkább egyezvén kényesős véralkatával, mint ülé foglalatosság.

Az öreg Valkayt, a száraz kórság kiragadá az élők közöl, s Leguli szabad kezett nyere házában és vagyonában, mert Kriska úgy tekintheték e részben, mint semmi. Ez igazságos, s tán önmaga iránt kissé szigorú érzettel is bírt, megismerni haladt korának és test-alkatásának mostohaságait; elégültebb volt azon szerencsájével, hogy tisztess főkötő s ortalom alá jöhetete, mint hogy mellé még akaratot is követelt volna a háznál. Ezenfelül atyja mellett, ki nem volt tudományos ember, oly tanútt jeles férfiúnak ismeré és tartá férjét, hogy annak akaratjában és végzeteiben, tekintély-tisztelésből előre is megnyugtatók. Rendelkezés, adás-vevés és pénz, csakhamar Legulin fordúttak meg mind, s Kriskánál egyedül a gazdasszonyság terhe maradt meg.

De Leguli, ki Kriskáját nem szívonzalmából, hanem mellék-tekintetekből jegyzé el, hamar únni kezdé azon tartalékot is, melylyel házassága őt megköté. Miként maga szerencsétlenségét másnak, úgy szerencsáját szívesen magának szokta tulajdonítgatni az emberi hiúság. Leguli is csakhamar súlyegyenbe állítá rangját, tudományát, a Kriska vagyonszállását; s ezenfelül ő a csupa élet, vitor kedély, jól táplált test - és Kriska a félsínlésű, búsongó kedélyű, aszott testű nő, mily különbségek! Nevelte elégtelenségét az is, hogy Kriskánál örököshöz kevés reménye lehete, s azon olykor eszébe megvillant gondolat, hogy miután sógorságba lépett Matyival, tán Birit is megkaphatá vala.

Ezen önepeztések azonban, Legulinál kitörésre nem jövének; legfőlebb néha czélzatlan apró méltatlanságokat vonának szegény nevére. De annál gyakrabban dúlának azok keblében, s most inkább, mióta Biri átjárdalt, mint másszor. A lángszemű, kedélyű, vérű, a virító korú és egészségű Biri, és fonnyadozó felesége, sokkal szembeszökőbb ellenetek voltak, mint sem azok Leguli lelkén eszméletlenül bírtak volna elsimulni. Kénytelennek érzé magát hasonlítani, s szemét, lelkét a delibb tárgyon legeltetni. Leguli, eleven éldelet-vágy mellett, kifogyhatlan volt tréfáiban; Biri kézreadó, szíves szóváltó, s minden tréfát és enyelgést örömet felfogó. Kergeték egymást köztök az elménczkedések, víg tréfák, évődések, s magát Kriskát is gyakorta beránták azokba. Körülmények és alkalom, szövik legtöbb fonalait éltünknek, legtöbb fonalait érzelmeinknek, s így szerelmeinknek is. Azt véljük gyakran, hogy ideáljainkat leltük fel, holott csak alkalom köt össze elágazó szíveinket. Biri mindig szívesebben jára által, Leguli mindig szívesebben fogadá őt, s apró biztosságokban naponként inkább kezdék érteni egymást. - Most ha Kriska gazdasszonyi tiszte után kúnjárt, egy vagy más ürügy alatt, szívesen benmaradt Biri, s ilyenkor Legulinak épen nem vala hibája a bátortatlanság; szívesen vőn Birinél apró szabadságokat magának. Indulat szövődék köztök, mielőtt Kriska és Matyi csak álmodnának is róla.

Az alatt Matyi folyvást érzé, hogy házasságában botlott, s meg nem emésztheté azt. Azon látogatásaiban, miket nevével a szomszédságban tőn, nem úgy láták Lénit és magát is, miként várta és óhajtotta, s boszúsan tére meg azokból. Feltevé magában visszavonulni, s otthon vesztegleni inkább, mint mellőztetni. Vesztes inkább szokott fájni, mint nemnyerés; így a rangban is: ha főlebb nem hághattunk, megemészthetjük, de ha süllyedtünk, s jellemünk nem szilárd, vérző sebünk örökös. Matyi is mord volt, és szokott kedvteléseire hagyogatni kezdék. Élesebb lett minden hiba iránt a háznál, s gyanakodóbb és szigorúbb. Nehezen kezdték őt tűrhetni cseléd és jobbágy. Gyűlésekkel és közhelyekeni megjelenésekkel, installatio óta úgy is felhagyván, látogatásokat pedig sem tévén sem kapván, nem sokára egy pár szomszéd komára zsugorodott le minden társalgása. Ezekkel vadászat lőn most szenvedélye, és borozgatás mulatozása; s minthogy bor-hevületeiben, mintegy feloszlani érzé bánatát, rövid időn kedvelni kezdé a pohár örömet; mely eddig inkább cím-jegye vala nála a vigalomnak és mulatozásnak, mint kedvtelés. Ilyenkor mulatozásai vadabb zajuak levének, s rendszerint méltatlanságokkal párosulának.

Fejthetetlen rejtély vala azonban mindennek előtt az, hogy Leni iránt nem csak kímélő volt, legszilajabb felgerjedteiben is, hanem szinte remegő előtte. Oly hatalmat tudott ez magának kivívni felette, hogy Matyit majdnem gyermeki tartalékban tartotta. Titkola és titkolni parancsola ez előtte mindent, mit ellenére lenni gondolt, és kicsapongásait, neje gyakran bámulandó diadalokkal korlátozta. - Mert Lénit mit sem ügyelve tüzeskedéseire, indulat-zúdulataira, kifogyhatlan vala fegyvereiben azok ellen. Ha szép szó, nyájas javaslatok és hízeltételek nem akarának használni, amazoni vitézséggel álla férjével szembe, szél-kelepként indúlt meg nyelve, épen nem kímélé az éles pörpatvarokat s efféle szó-csatákból, rendesen veszteséssel voná magát Matyi hátra.

*

Az alatt Káray a maga ifjaival, nagy részét bejárja a német földnek; segíté és kormányzá ezeket hasznos ismeretgyűjtéseikben. Csodásan simult az ifjaknak emberekkeli bánások, biztosultak fogalmaik, az újabb és újabb emberekkeli és szokásokkal folytonos zsurlódás által. Beértek a művészet dicsőített raktárába, az olasz földre, s Gyulának keble kéjes sejtésben és várásban dagadozott. Már Flórencz műremekei varázs-gyönyörrel kapák meg lelkét, mit nem érze még Róma s Nápoly kincseinél! De szóljon saját levele, melyet Rómából Ongay barátjának írt haza.

«Ha köröd zajlása édes Józsim, oly kevésbé töltheti el kebledet tieid elől, mint az utazás szétszórása enyémet, úgy nem váltunk meg távolban is, vagy csak kiskorig tértünk el egymástól, s csak azért, hogy annál édesebben találkozzunk ismét. Terjed és nyiladozik az ember midőn utazik, de csak miként szekrény, melynek rejtek-fiókja csak hazánknak, csak hátrahagyott kis körünknek pattan fel. Sok jót, sok szépet láthatunk a külhonban, szebbet jobbat mint hazánkban; de hol a nap legelőbb süttött gyermeki ártatlan örömeinkre, hol szívünk rokon lakoznak, hazánk, örökké legszebb falatja marad nekünk a világnak, épen úgy, miként az anya szívesen kéjelt ugyan másnak jelesb gyermeke körül, s méltatva ajánlja ezt a magáénak példányul: de ez utóbbit, az anyai előszeretet gyöngédségével szorítja kebléhez, s nem bírhatná cserére szívét, bár félvilág pótlásával. Mi sok új, mi sok lélek-emelő tárgyak tűnnek, a merre járok, lelkem eleibe! Kies falvak terjedeznek előttem ajánló nyugalommal, nyájas háztájak mosolyognak béke varázslatával előmbe; nem óhajtok lakósa lenni amazoknak, nem gazdája ezeknek: szívem haza vágyik tőlök, nem épen bajtalan békében és nyugalomban élni - de otthon! de otthon!»

«Alkonyat aranyzá épen Angyalvár tetőjét, és szent Péter kúpját, a mint Róma alá értünk. Elöttem feküdt tehát ez a híres város, úrnéja hajdan a pogány, később a keresztyén s most a művész világnak. Nem vagyok képes számolni önmagamnak, édes Józsim, ekkori érzelmeimről, nemhogy tollba bírnám önteni azokat. Miként bűvösnek tükrében, úgy lengtek el lelkem előtt a múlt nagyságnak hősei: a Camillusok, Manliusok, Scípiók, Fabiusok, Catók, Caesarok tiszteletes árnyaik; kerestem szemeimmel valószínű lakaikat, pálya-helyeit magasztos tetteiknek. Lángoló ihleteimben mit nem adtam volna tudásaért azon földfalatoknak, miket egykor Rómának ezen s több más hősei tapodtak! Szent vala nekem, a mint Róma utczáin haladék, érettök minden szög, mert abban születhettek, lakhattak, járhattak, ott tervezhették, ott tehatték csodált dicső tetteiket. Tengerként hullámozott keblem, a mint a régiség óriási romjait mindenütt elszorva szemlélem, mint egy mérszerűl csodálatunknak, mintegy szemrehányásul kicsinységünknek. Emelé lelkemet a nagy hajdan, súlyeszté a kis jelen; s a mulandóság gyász szelleme, homályos sejteményekkel borzasztott el!»

«Ily érzelmeim édes Józsim, nem hagyának egy pár nap művésznek lennem. Csak későbbben hathata lelkemre azon nyájas kéj, melylyel a művészetnek szép diadalát itten, minden más csillogó és zajos emberi nagyságok felett, ünnepehetém. Mily özöne van itt elhalmozva a művészi remekeknek! Mily kis része e becsülhetetlen kincsnek, bírhatná gazdaggá tenni hazámat! Szem, lélek habozik, ögyelegvén a különbféle mesteri darabokon, nem bírván biztosan megválasztani a legméltóbb nyugvó-pontot; méltó mindegyik, csakhogy más más nemben és fokozatban, legméltóbb másutt, itt - új remek feledteti a látott remeket, s téveszteti a lelket választásaiban. Szorúl a szív és bizatlanodik az elme. Ki utasítja itt el a lángoló, de kétesen habzó művészt? mi után vegye irányait? mi példány után induljon? Nyitva áll itt a művészet szentek szentje előtte; de fényt- és irányt vesztve lángoló tiszteléseiben, pillog, nyúl minden után, s biztalan keze mit sem szorít! Nemesített emberiségnek szelleme ül a tisztos antikokon; ezek után eredjen-e? nemesített természet trónol Raphael, Angelo, Guido-Réni dolgozásain; ezeket fogadja-e ideálokul? Vagy közölje magát köztök? mert hiszen élő színekbe

lehellék ezek is azon emberi alakok tökélyeit, miket amott a plasticai művészet testekben nyomott ki.»

«Hidd el Józsim, az első órákban nem éledelel itt a művésznak dolga; hanem elhalmoztatás, habzó zavar és szorongás, miként utazóé az elágazó ösvények szeldeléseinél. Fél a tévedéstől amaz, s utóbb is téved, hanem ha a természet titkos harmoniájának törvényei vésve állnak szívében, s a szépnek képei teljes erőben élnek lelkében, és csak szunnyadnak abban, s csak költésre vala szükségök azoknak. De ha kiválasztá egyszer maga biztos útját, itt az ő világa! Lelkesedve halad előre; igaz, csak azért, hogy ismét tovább haladjon: mert a művészet czélt és véghatárt nem ér soha, s csak az a szerencse - különben kín fogna lenni az örök szomj - hogy már maga a pályafutás és haladás, ihlelt lelkének fenséges élmények és jutalmak.»

«Minden nemében a művészetnek mutathat Róma mesterműveket; mik vezér-fáklyául világíthatnak a magát képező művész pályáján; az egy tájfestést kivéve. Salvator Róza remekein kívül, alig akadtam egy két olasz dolgozású tájfestményre, mely csak közelítne is a francz Claude-Lorrain vagy Poussin dolgozásaihoz. Sokáig nem bírék eligazodni annak titkán: mi lehet oka, hogy a hű érzelmű olasz, derült nyájas ege, s hogy csak Rómánál a Tivolit említsem, mely Horáztba egykor oly lelkesedést bíra önteni, kies tájai mellett is, oly elmaradozó a tájfestésben? Később úgy hiszem, megfejtém a titkot. Róma, Nápoly, Florencz, halhatatlan antikjaikban, az emberi test szépségének ideáljait bírják, ezek forognak szüntelen lakosaik szemei előtt, ezekkel vannak lelkeik tele, s így ezeket öntik ecseteikbe is. Neveli a kedélynek ezen hajlamát az olasznál, a divatos vallásosság is; minélfogva műveiben a magasztos vallásos styl foglal első helyet, mely a többi mintegy homályba borítja.»

«Elvagyok munkával halmozva édes Józsim; ezért veended ritkábban leveletem, és azért, hogy hagyassak majdan négy szemközti beszélgetésre valót is. Utazó kertésznek képzelem most magamat, ki növény-magokat szed, tudománya és hazája számára. Jegyzem tapasztalásimat, mik egykor hasznót ígérnek, s fenmaradt óráimat, a régiség nagy emlékeinek és művészi remekeknek lemásolásira fordítom. Elememben dolgozom mindig, s úgy tárgy mint kedvtelés, örök lelkesedésben tartanak.»

«Minél tovább utazom, annál inkább érzem: mily hiányosak, mily csonkák, legjobb utazóink tudósításai is! Mily tökéletlen képet nyújtnak ők látott, tapasztalt tárgyaikról! A hibát ott találom, hogy hazulról mérszereket nem visznek tapasztalásaik számára, s nincs aztán mi után mérniök és adniök azokat. Hiszem, hogy csak hazafi utazó tudósíthatja honfiai valóan a külföldről; mert csak ez bírhatja szabni új tapasztalásait, honfiai előtt ismeretes fogalmakhoz. Nálunk jó Káraynk pótolgatja e részben, hazánkban járatlanságunkat.»

«Közülünk mindenki, egész napon át, külön saját kezére teszi tapasztalásait, s estvéneként számolunk azokról egymásnak. Nem képzelheted barátom, mily oktatók, mily üdvösek a kölcsönös kicserélések! Miként terül, tisztul, alapul az ismeret, a tekintések, felfogások többoldalúsága által! S képzeld közöttünk Kárayt, a lelkest, a sokoldalú tudománnyal és tapasztalással bíró férfiút. Csak te hiányzol! de még sem óhajtlak közinkbe, nehogy mire sem érnék a sok teendő közül!»

«Szüleim és a septemvír még egy évet engedének utazásunkra. Így hát még sokáig nem látlak téged és Pólimat; de ne bánjátok ezt, szintoly teli szívvel térendek majd hozzátok vissza, s úgy hiszem, jóval telibb fővel. Előbb meglátogatjuk Párist, a divat vidor leányát, s Angliát, a tenger komoly úrnáját.»

«Te sokat írsz otthonról, minél többet a kedvesekről; én e helyébe tapasztalásokat gyűjtögetek számotokra, mikkel majd, érzelmeimmel együtt ömölhessek köztetek.»

Az ifjak meglátogatták még a széptájas Sveiczot, a barátságos francz- és iparos ángolföldet, s rakodtan új ismeretekkel, de egyszersmind égő szívvel, epedő honvágygyal, térének meg hazájokba. Remény és remegés közt habzó kebellet, szálltak le Pesten a septemvír udvarában. Vinczének erősen dobogott szíve, amint a lépcsőkön felhágott. Nem bírta magának bátorságot venni, hogy az eleibe rohanó cselédségtől tudakolja Klárcsiáját; egyedül szüléit kérdezé. Ezek falun valának; s így Klárctsim is velök! gondolá Vincze magában búsan. Már felhurczoltaták kocsiról holmijokat, még sem bírhatá magát kérdésre. Gyula gyanítá barátja kínját, megszólíta egy cselédet, s tudakozódván tőle előbb ő nagyságának egészsége felől; hát Klárctsi kisasszony mit csinál? kérdé.

Hát nem tudják nagyságtok? hiszen nem sokára, a mint kiúztak, haza vitette az atyja Harsagra.

Vinczének, ki épen bőrládájából rakodék ki, le kelle térdelnie ez előtt, nem bírhatván őt e hírre reszkető lábai. Mihelyt ejtheté, különfogá a szobaasszonyt, s ezt ajándékkal megnyervén, kitudakozta tőle minden körülményt, mi Klárctsiával viszonyban áll. Szavaiból s azok összeszerkesztéséből, így voná ki történetét a lánykának:

A főispánné, már a kiseréti útban eltökélé vala Klárctsi hazaküldetését, azt azonban jobbnak látá, fia kiutaztaig elhalasztani, győződött lévén az iránt, hogy az indulat ellentállással még inkább nő és élénkül; s biztosan számolván ifjúi lángok szokott ellobbanására, miket elősegítend majdan az idegenbeni húzamos bolyongás, s új tárgyak váltogatása. Innen származék férjének azon későbbi utasítása fijához, hogy Francz- és Angol-országokat is utazza meg.

A septemvírné gyanítá ugyan, hogy fia és Klárctsi nem hagyának fel egymással; de a búcsuvétkor erről teljesen meggyőződék. Megpillantá a levélke elvetését, látá Klárctsi kisírt szemeit, fija utáni búját s egyéb jelenségeit a szívbe fojtott szerelemnek; s eljött idejét véle a lányka elküldetésének.

A septemvír nyájas, udvarias levelet alkota össze Gyomayhoz. Tele vala az Klárctsi dicséreteivel, előadva benne: mily sajnós mind magára, mind háznépére nézve a tőlei megválás; de elhatározott útja a füredi fürdőbe, hol húzamos leend mulatása, azt kívánja, hogy a lányka felügyelés nélkül ne maradjon. Ennélfogva bár nehéz szívvel is, őt hazaereszteni kénytelen, s a t.

Gyomay elégedett volt a levél szellemével, nem sejtette annak igaz okát és alkalmát, s így a mint leányáért bejött, nyílt nyájas köszönettel vált meg vele a septemvír házatól. Sok szépet halla ugyan ő a generáltól, leányának fejlődő kellemei és ígésző kedvessége felől; de ezeket most meghaladva lelé atyai hiúsága, s ez némi hálaérzetet támaszta szívében a septemvírek iránt. Különben is leányához vonzó gyöngéd szeretete, rég haza óhajtá azt. Veronka pedig esengett érte; s így csupa boldogságot vitt leányában haza. A két testvér, lelkes ölelésben csüggött egymáson sokáig.

Gyula mindjárt átöltözködése után, omlott a báró háza felé. Keményen vert szíve, a mint a lépcső ajtaján csengetett. Idegen cseléd nyitá azt ki, s Gyula kérdésére nyersen válaszolá, hogy új birtokos lakja a házat. Kálmánt keresé fel, s őt Pest egyik külvárosában találá fel kissé félrefekvő utcában ugyan, de majdnem a pompáig csinosan bútorozott szobákban. Kálmánnak első fogadása zavart volt, később nyájas ugyan, de hideg és kiszámolt. Gyula, ki különben is inkább csak Póli testvérét tűrhette benne, most minden érzelmével eltoltnak érzé magát tőle.

Az alatt, míg künn utaztatok, így szóla Kálmán, nagyot fordult a világ itthon. Atyám, szokott élete s gondolkozása modorjában, nem sokat ügyele gazdasága és vagyon-állása gondjaira. Adósságai eszméletlenül halmozódtak, újak és ó kamatok meggyűlései által. Egyik nyugtalanabb hitelezője, betábláztatá ellenei követeléseit, ez szemet nyitott a többinél, s a sűrű betáblázások után, szintoly sűrűen záporoztak a pörbe-idézések; s atyám szép vagyona egyszerre

veszőben forgott. Nagyságos uram, így szóla egyik tisztje hozzá, egy hazánkban divatos elv jutott eszembe: eleget búsultunk mi, míg a pénzt összekerítettük, hadd búsuljanak most már azok, kik azt kiadták kezökből. De az atyám elhallgatni parancsolá őt szép tanácsával.

Hazánk tűzok-repülésű törvénykezése mellett, még évekig, tán haláláig is, elhúzható vala bukását az atyám, s könnyen gondolhatod, hogy minden barátja és jóakarója ezt tanácslá neki; de őt erre bírni lehetetlen vala. A perlekedés, így szóla, kinteljes utazás hazánkban, melyben a fuvar-bér drága, az ostor-pénz még drágább; s én annak életrágó gondjai mellett, még azzal is emésszem-e lelkemet, hogy igazságtalanul perlek, és tartóztatom a másét? Nem; fogfájás testnek, adósság léleknek, örök emlékeztető fájdalma, s ezzel felém fordúlva: egyezkedjél hitelezőimmal fiam, miként bírsz, mondá s ha nem egyezhetel, vigyék mindenem! Juvenal szerint; a szegénység nevetségessé tesz ugyan, de jó vér és szív-csend mellett, nem épen boldogtalanná. Valamit még is szerencsés valék megmenthetni számára, s most ebből tengődik. Magam kedv-telées lókereskedésemet folytatom, s miként látod, nem épen siker nélkül.

És Póli? kérdé, hevenyen szökve szavába Gyula, atyádnál van?

Kálmán szemet mereszte Gyulára. Enyelgesz barátom? vagy nem tudnád, hogy majd év-óta férjnél van?

Kinél? kiáltá Gyula.

Közel-rokonodnál, Szögvárynál, ki csakhamar elmenetelök után özvegyen marada.

Szögvárynál! sóhajta kínos csodáltában Gyula, ama garázdánál, ki ellen Kisréten Póli maga kelt ki legélesebben?

Barátom, mondá fél kacajjal, mely Gyulánál vesét jára, Kálmán; ha a leány mindenkor csak szívének sugallata után, egyedül kedvesét választhatná férjének, kevés házasság fogott volna megszövetni azok közül, mik Ádám óta szövettek a föld golyóján. Póli, bizonyosság lehetek reá, szívből hajlott hozzád, kétségen kívül hasonlításba sem fogott volna eresztetni téged Szögváryval soha; de ez nyomasztott körülményei közt kéznél vala és bizonyos; te pedig bizonytalan távolban, legfőlebb is egy futó és könnyen változható fogadással állál előtte, s természetes, hogy a józan ész elnyomá a szív sugallatit nála.

Természetes? fogadást szegni egy ifjú ellenében, ki, ismersz, éltét adná inkább, mint másnak adott hitét megszegné?

Barátom, nem vádollarak érzélgéssel, mondá Kálmán, csak azt jegyzem meg: miként a leány sorsa legszomorúbb abban, hogy kérőit, kiket a sors számára rendelt, nem egyszerre nyervén maga eleibe, nem eresztheti azokat szabad választásra; mindegyik úgy jelenhet meg kétes jövődjé előtt, mint utolsó. Az örökös párta pedig, hajadonra nézve ó be gyászos kilátás! s valljuk meg barátom: nem magunk férfiak vagyunk-e kegyetlenek, kik oly méltatlan gúnyt ragasztunk a megaggott párta mellé, hogy a szegény nőnem, kész boldogtalanságba is rohanni előle?

Sebzett szívvel jött el Kálmántól Gyula, s majdnem eszméletlenül bolyongott az utczákon, mígnem Angelica kapujában lelte magát. Felment, de szállásán itt is idegen fogadta őt, kitől azt értette, hogy Angelica, meghalván anyja, elköltözött, s nem tudta megmondani hová?

Elbúsúlva kalandozott hazafelé. A neki hajdan oly kedves város, egyszerre elkietlenedett előtte, s lelkében búsán borongtak az élet és emberi változandóság képei. Egy pár év teheté ennyit? kérdé magában; ím minden szép reményeim romba dőltek! s mint nem bizakodunk még is mosolygó jelenünkben, mintha legbiztosabban bírnók azt deríteni jövőnkre is!

Vincze nyájasan fogadtaték szüléitől, de mit az nem bíra viszonzni. Óhajtasai és föltételei, ellenetben állának ezekével, s ez keserű érzést szüle nála. Tisztelő, szolgálatos és figyelő volt ugyan szülei iránt; de hideg, s jelenlétökben komoly és merült. A septemvír elégedett vala

fiának ezen hangulatával, férfias érettséget sejtve alatta, mi már különben is megilleté Vinczét, minthogy ez előtt pár héttel, atyja kieszközléséből, szolgabírónak helyesítették megyéjében. Pályád édes fiam kinyílt, szóla fiához a septemvír; nagy részben rajtad áll: meddig vihesd fel azt. Urai nem vagyunk ugyan sorsunknak, de mesterei lehetünk.

Másnap a septemvír egy írást nyújtja által Vinczének. Kilépsz világi ösvényedre, és hivatalos pályádra fiam, így szóla hozzá. Idegen tapasztalások, idegen köntösök ugyan; de mégis találkoznak azokban darabok, vagy foltok, melyek testünkre is illenek. Nagyon harcolnak oly elvek és szabályok mellett, mind szív, mind ész, mik másokat szerencsére segítettek. Ha az emberi nem általában bölcs lehetne, s a megelőzőtt ivadékok tapasztalásaiból bírná kivonni a maga tanúságait, hová nem fogott volna az haladni eddig? Íme, én itt feljegyezve adom neked által azon félszázados tapasztalásimat, miket világi pályádra nézve szükségeseknek véltem. Szó repül, s könnyen elsiklik a fontolás elől; de nyugvó betűk bevárnak időt és fontolást. Olvasgasd meg édes fiam, s tedd sajátiddá azokat.

Vincze szobájába térve, ilyeneket olvasa atyja jegyzeteiből:

«Ki hivatalt nyert, hinnünk kell, hogy megérdemlette, vagy legalább megérdemlendi azt. Ritkán esik meg, hogy valódi szándék és erős ipar meljett az emberi rúgonyos lélek, utána ne bírjon emelkedni, vagy terjedezni hivatalának. Olyanok vagyunk, mint czérnagombolyag; csak ha lebontod, tudhatod meg: mi hosszúra ér annak fonala el?»

«Alig lehet valami károsabb állományokra, és súlyosztóbb tisztviselőkre nézve, mint félkedv, félakarat a tisztviselésekben, és amazokkal járni szokott elhalasztgatás. Minden tisztviselőnek ajtaja felibe kívánnám e szótat íratni: «mit ma elvégezhetsz, holnapra ne halaszd!»

«Tedd ritkává magadat és becses léssz. Hiszed-e, hogy a gyöngy drága fogna lenni, ha a gyakori hering hordná begyében azt?»

«Nagy hivatalok, legalább külsőképen, bizonyos ellenőrségét szűlik az erkölcsi feddhetetlenségnek. Sok szem csügg rajtunk, s tanúk előtt állunk, tehát miként követhetnénk el rosszat?»

«Nehéz megfejtésű kérdés az: melyik nagyobb szerencsétlenség, mind magára a tisztviselőre, mind a közönségre nézve, az-e, ha valaki hivatali köre feletti lángésszel bir, vagy alatti csekély tehetséggel? Úgy látszik, mindkét esetben haszonvehetlen a hivatalnok.»

«Elvekből törj tenni mindent, mire van is némi csiklányok az embereknek. Így bölcsőbbnek tetszel, s az a nyereséged marad, hogy ha botlasz, csak elveid kárhozzatnak, nem te magad.»

«A bölcseséget úgy képzelem, miként drága érczet, részint hegyek gyomraiba rejtve, részint vert pénz-nemekben forogva. Mennyit nem adnak amabból évenként a bányák? s még sem árasztja az el a világot; mert a kincsnek koránsem nagyobb része van forgásban. Így a bölcseségből is, mi kevés fordítatik, minden tapasztalások, nyomozások, és felfedezések után is, a világi dolgok folytatására, és igazgatására!»

«Kevés álkodás, kis hamisság, találkozik a legjámborabb emberekben is. Addig, míg egyszer óhajtnók, hogy mások szívünk fenekére lássanak, legalább is tízszer örülünk annak hogy nem láthatnak.»

«Ha szerepet kívánsz játszani, tekintélyt tartani az emberek között, vigyázz, hogy őrzetlen biztos óráidban, szavadban vagy tettedben, mások kezébe ne add magadat. Körülményeidet, személyedet, és gondolkodásodat, titok homályával sződd, mindig körül. Úgy léssz nagy előttök, ha fenekig át nem vizsgálhatnak, hanem csak sejtnek és talál-

gatnak tégedet, s így tetteid eredményei, a nélkül, hogy azoknak belső rugóit látnák, lepik meg csodálataikat.»

«Társaságokban, hagyj kibeszélni mást, hadd rakhassa ő is ki portékáját. Így eléggülten veled és önmagával, nem fogja átallni fénylésedet, mit különben bizonyosan tenni fogna.»

«Kiki legfontosabb önmagának, s azt a levegőt becsüli széles e világon legtöbbre, mit tüdején beszív. Ember-bánásaidban el ne veszítsd ezt szemeid elől soha.»

«Leghasznosabb kivonatja ember-ismeretünknek azon simaság és hajlékonyság, azon egyes személyekbeni nemes tisztelése az emberiségnek, miknelfogva mindenkivel ki tudunk jöni az élet folyásában, s nem vagyunk türelmetlenek és szálkások azok iránt, kik nem egészen szívünk emberei.»

«Sebtében és rögtön használd a magyart; mert szokása lángolni és elhűlni. Mit amakkor hő szívből fogadott neked, becsület-érzésből megtartandja ekkor.»

«Rendesen úgy vagyunk társalgásainkkal, miként sok csekélyek, gyűjtött könyveikkel. Kötéseik után ismerik címjeiket, a nélkül, hogy tudnák foglalatjaikat.»

«Mi belső ereje sincs ezen oknak: «így gondolkoznak nagyobbára az emberek», még is rendesen elhatározó szokott ez lenni tetteinkre nézve. Megczáfolni ezt, néha könnyű; de csak ritka és nagy lélek bír ellene határozni, vagy cselekedni.»

«Azt vélhetnők, hogy majom-fajták vagyunk; mert mint nem omlunk követni azon néhányat köztünk, kik elég erősek példát adni! ha éppen ezen erősek nem czáfolgatnák majomságunkat.»

«A magyar, komolyabban tapad a régihez, s bohóságokban áhítja az újat, és divatost. Megtévedéseiben és irány-vesztéseiben, nem pedig lelke erejében a hiba, ha súlyedezik.»

«Ne siess szív dolgaiban tanácsot osztogatni. Sokan kérnek tanácsot, nem azért, hogy kövessék azt, hanem hogy keblök vágyának szavaddal tekintélyt és erősítést szerezzenek, fenmaradván mindenkori joguk és választásuk: nem követni a nem hízelgőt; ki ellen azonban ritkán nem marad szívökben némi keserűség. - Úgy szintén okos ember ritkán kér egyenesen tanácsot; mert tudja, hogy idegen körülményekbe bajos önmagunkat behelyeztetni; hanem hogy az egyoldalúságot elmellőzze, szeret szót váltani másokkal, olyas tárgyakról, mikben magát elhatároztatni óhajtja; s így a különféle véleményeket összevetvén saját körülményeivel, vonja ki azokból a maga teendőjét.»

«Vigyázva csodálj és okosan, hogy magadból ne veszíts, s a csodáknak magad felett felsőbbiséget ne engedj. Úgy ejtsd józan magasztalásodat, hogy a magasztaltatott tiszteltetve érezze általok magát; s némelyekben mindenkor gáncskodva és lehúzza, bebizonyításaul annak, hogy óriási lelkednek mérszerei még nagyobbak.»

Gyula néhány nap múlva búcsut vőn a septemvír házatól. Káraytól, kinek oly sokat köszönhetének, nehezen váltak meg az ifjak. Legfontosabb és leghatározóbb időszaka az az ifjú életének, midőn világba lép, és szívének szunnyadó érzelmeit, fejének még holt tudományát, élökké tenni készül. A két ifjú érzi, hogy a kereszt-úton áll, melyből mindegyikének külön pálya-ösvénye nyílik; s ennek és a jövőnek kétes szerencsái, még becsesbé tévők előttök egymás barátságát. A rokon érzelem, s együtt élt napok, mintegy egy lélekké forraszták őket. Borongásban ült Gyula szekerében, szívét és elméjét bús veszteségeibe merítve. Borzadozott meglátni az atyai házat, hol szeretett édes anyja helyett gyűlöletes mostoha várta őt. A temető mellett esvén betérése falujába, megszorult szíve, a mint ebben az új márványt megpillantotta. Megállítá szekerét, s szakadó könnyekkel omlék jó anyja sírjára. Azonban szokva lévén

önhatalmában tartni érzelmeit, lesülyeszté szíve mélyére bánatát, s emberelt arczczal hajtata be az apai udvarba.

A ház tagjai különféleféleképen fogadák Gyulát. Matyi szembeötlő zavarával a szégyennek, mely az apai tekintély-tartás erőlködésével csodás vegyületet képeze; Lény kivívott rangját feledve, szolgálatos szivességgel, s mintegy uraló körültejárással, Biri szeleskedéssel, s majd minden jele nélkül a testvéri gyöngédségnek. Mindnyájan, Legulit sem véve ki, csodálák a kifejlett ifjat, ki férfias díszben, méltóságban, kimívelten tudomány és tapasztalás által, álla előttök. Mindegyike titkon vagy nyilván felsőbbbségét érezte maga felett, s iránta némi hódoló figyelem uralkodott az egész háznál. Matyi vigyázóbb lön a maga szavára s tetteire, Lény ügyelőbb háztartására, finomabb asztali készület és étel jöve az asztalra, úriasabb ágynemű Gyula szobájába, s minden vendéglátói lábra hágott az udvarban. Maga Leguli, ki néha az első napokban vendégül hivaték, nem lele az ifjúban egyéb kivetőt, mint hideg büszkeségét. Nem áll-e úgy köztetek, így szóla Matyihoz, mintha uratok volna, s nem ti játszodjátok-e az alszerepet mellette? Matyi szívéről azonban lesiklott ezen szó, és szép szülei büszkeség lépé vala azt meg. Legulinak épen nem esék inyére hazaérkezte Gyulának, félté Biriveli titkát tőle, innen siette elhíntegetni aggodalmait Matyinál és Birinél. Lénit, rokonát, miként mindenkor, úgy most is maga részére remélé. Matyit homályosan csak ezen egy aggódtatá, miként fogja magát Gyula mostohája iránt viselni?

Gyulát, az első henye-napok elteltével, azon gond aggasztá: mi czélt válasszon életének és foglalatosságának az atyai háznál? Szabad, nem korlátolt állapot és természet éldelete, voltak eleitől-fogva lelkének vágyai; így eltökélve állott nála, hogy gazda legyen, de több polgári kötelességeket is kössön ezen állapottal össze; győződve lévén Káray azon állítása igazságáról, hogy a gazdai független állapot, legszabadabb kezet, legtöbboldalú alkalmat enged, üdvös ismeretek és javítások terjesztésére polgártársaink között; s így lelke sugallatival leginkább összehangzik. Azonban gazdaságát, nem vakon, csupán agg szokások nézetei mellett kíváná egykor folytatni, hanem e részben józan fontolását, tudományos belátásait s legközelebbi utazásaiban szedett tapasztalásait is szándékozáék használni. Mert ha azon mester-ségek, melyek a természet dolgok felmíveltetését tárgyazzák, amazoknak segítségével oly erőre haladhatnak, bizonyosan sokban haladhatónak vélte magát a természet ismeretét is. A nagy természetnek úgy egésze, mint minden részecskéje, örök fejtegetnivaló rejtély, mely fejtegetésben a *netovább*-at emberi elme el nem érheti soha. - Ily gondolkozással, Gyula arra határozá magát, hogy legelőbb is szokott folyását tanulja ki a magyar gazdaságnak, hogy kiismervén annak tökélyeit és hiányait, tudhassa: mi a megtartani, mi igazítani való benne? E végre az öreg tiszthez, ki a kasznár helyébe állt, csatlá magát; jelen vala minden munkán vele, s öntapasztalás és beszélgetés által, csakhamar ellesé az egész gazdaság folyamát. Ekkor kezdé tehető javítások iránti némely észrevételeit közleni a tiszttel. Főt rázott ez, s hol felelt, hol nem felelhetett, vagy akart, hol vitákba is ereszkedett; de engedésre ritkán vala bírható, és hol okaiból kifogya, azt állítá, hogy ez vagy amaz rend és pontosság, még nem elmaradott köznépünkhöz és cselédségünkhöz való; egy másik javaslat pedig csak papiron áll meg, s a földön másként fogna kiütni; egy harmadik, csak könyv-írászok ábrándozása s a t. Egy szóval: az öreg tiszt esküdt ellensége volt minden újításnak, mi agg napjaira új betanulást hozhata, s egy a régi kerekvágásban döcögő agg csézák közöl, kivel a csak most ütköző szakálú ifjú úr, sehogy sem boldogúlhatott. Atyjánál tett tehát kísérleteket; de innen is visszaveretett. Matyi ugyan nem vala makacs a gazdaság vitelében, s Valkaytól sokat elfogada e részben; de egy éltesebb gazda, kinek modorját, hosszas tapasztalás és siker ajánlák, és ifjoncz könyves Kálmán, miként nevezé, ki sem szántott, sem vetett még, nagy különbség vala előttte, bár mily fenszába is egyéb osztályokban fiának ismereteit. Hajlunk, különösen a gazdaságról azt hinni, hogy az egyedül tapasztalásnak kivonatja; annál fogva rendesen átaljuk abban az ifjabb tanácsadót. Könyvből gazdálkodni, ezt szokta Matyi fiának felelgetni, épen olyan, mint föld-

abroszon utazni, min mocsár, sár, kátyúk feljegyezve nincsenek, s azt vélnéd, hogy szekered is szintoly gyorsan fog haladni, mint ujjod a papíron. Gyulánk, miben sem boldogúlhatván, elesék kedve újabb ostromlásoktól, nehogy tolakodásával fiúi tisztelet ellen látszassák véteni.

Unalom kezdé őt környezni, minthogy festés és vadászat, multságok valának neki inkább mint munkák. Elégületlen vala önmagával, vesztegleni érezvén tehetségeit, és céltalanul folyni el napjait. E végre megkéré atyját, hogy még Bélteken kívül lévő jószágainak bármelyikét engedje neki által. Kérése nem vala teljesíthető, minthogy azon jószágoknak még béréveik vannak hátra. Ifjúság tetteknek kora, így érze Gyula; izom és erő a tagokban, láng és nyugtalan ipar a szívben, nem hagynak, nem tudnak henyélni, s elveszti önjét azon ifjú, kit sors és körülmények munkátlan veszteglésre kárhoztatnak. Kedvtelése és édes anyja emlékezete, gyakran lecsalák Gyulát a kertbe, s számos üres óráit tölté abban. Eszébe ötlék most, miként az, bár bűves minden fa- és fűnemben, rendetlenül álla művésztelen pongyolájában, hibás felosztásokkal, s régi mesterkélt idomú elrendezésekkel; azt tehát új alkotásba hozni, föltevé magában. Engedelmet nyervén atyjától reá, azonnal munkához foga, hogy mit még az évszakasz engedhet, megtehesse.

Ez egészen új életre költé Gyulát. Hogy közelebb lehessen munkáihoz, a kert mulatójába hurczolkodott által. Vágyása volt az egész kertet ángol ízlés után rendezni el, minthogy erre már maga a természet is látszatott fekvését ajánlani. Nyugotra a meredekebb oldal, egy pár tetemes sziklára hajlott, alját keresztülfutó patak metszette, s túl rajta szelíd kelésű domb emelkedett. A keleti oldal halkabb lejtésű volt és naposabb. De Gyula jól tudá atyjáról és mostohájáról, hogy ezek inkább hajlanak a hasznoshoz, mint széphez; tervébe vevé tehát e kettőt ikres szövetségbe kötni egymással össze. A nyugati oldalon ángol osztályzatokat alkotott, a keletit pedig haszonadó táblákra osztá, miket amazoktól fákkal és bokrokkal különöze el. Ezen választó fák tövében szelíd varázslattal állott a kertész csinos laka, hogy az előtte terjedő növényes kert, mintegy ennek lakósa élelmére lássék alkotottnak. Ezen utóbbi kertosztály is nem vala aggodalmasan idomítva. Miként hely engedé és természet kíváná, csoportban álla itt virág, fűszer és növény; ott gyümölcsfa, bokornak, törpének vagy szálának nevelve. Ezen új szerkezetekkel és általtételekkel, az egész kert új alakot nyere, melyben a szépített természet mint egy nyájas tájfestmény, legeltete szemet és szívet. Gyula még a jövő tavasz nyílásával ígéré az ígézőt alkotásainak, mit már a hanyatlott ősz meg nem adhata azoknak; egyedül a képzelet vala kénytelen most pótolgatni nála a haldokló évszakasz kietlenségét.

Azonban a gyászos diófák Gyulának is nagy akadályára valának elrendelésében. Épen aljokba esék a faoskola, mely alkalmasan máshova nem tétetheték; amazok pedig elfogák attól a szükséges napot. Gyula sürgetést tön írántok atyjánál, s ez Legulinál.

Barátom, így szóla Matyi ehhez, emlékezhétel: mily győző okokkal mutatád meg egykor Valkay ellen, ezen diófák halálához igazamat. Most te vagy urok, kérlek, ne halaszd kivágásukat.

Legulinak épen nem fekvének szívéen a fák, sőt vaskos egyenes derekaikból drága deszkákat remélvén, már el is tökéle vala magában kidöntésöket; de már szokva vala használni Matyi könnyű adakozásait, s így diófáival is rátartá magát. Előre bocsátván tehát, hogy barátságért, szomszédságért, kész mindent tenni, mi tehető; de ezen esetben tartozásból semmit: édes barátom, így felele Matyinak, akkor mint ügyvéd szóltam, kinek kötelessége úgy forgatni a fegyvert, hogy a markolat mindig princípálja, éle pedig annak ellenfelei fölé álljon; most pedig mint tulajdonos más szempontból látom a dolgot. Minden dolog pedig csak olyan, milyennek azt látjuk, vagy látni bírjuk. Ekkor elkezdé Leguli a servitust római jog után fejtegetni, a diófák alkalmatlankodásait annak ótalma alá vonni, és vitáival egészen kihevíté Matyit. A teher-szolgaság (servitus) ótalma nem egészen akarván világítani ennek, Leguli végre azt kezdé mutogatni, miként a diófák a fa-iskolára nézve, épen nem állnak nap ellenében, s ezt, ha épen borúlt napon nem esett volna a vita, kész vala a helyszínén is bebizonyítani.

Barátom, így szóla erre, türelmét veszítve Matyi, már látom, magát a napot is levitatod az égről, s arra készted, hogy barátságodért nyugaton keljen és keleten nyugodjék le. Nehogy a természetet falunkban kifordítsd a sarkából: szólj, mit kívánsz egy szóval fáidért?

Leguli a célnál vala. Kurta volt az alku, s Matyi szokás szerint elég borsosan alkudott meg a diófák halálára.

Matyi általában nem vala elégedett Gyulával. A mennyire büszke volt fia míveltségére, annyira átalta, hogy mint mondá, célta veszítve, otthon vesztegel. Homályos küzdései még mindig éreztették vele, hogy nősülésével kissé súlyosztá nemzetségét; s ezt jól készült fia, mi könnyen emelheté ismét hajdani fényébe vissza! nem leheté tehát nem fájlalnia, hogy az minden hivatalviseléstől idegenkedék. E mellett az sem vala inyére, hogy Gyula a háznál tartózkodék. Bármily tisztelő, érett viseletű s engedékeny vala is ő, bármint látszék is a figyelmet megadni mostohájának, inkább óhajtná, kedvelné őt Matyi távol a háztól. Az ifjúnak komolysága, józan érettsége, szilárd viselete, s bár szerény, de szigorú erkölce, s hol hibát és igazítani-valót látott, nyílteszű és szívű észrevételei - alkalmatlan fékek valának Matyi indulataira és kedvteléseire nézve. Gyulának mentori szelleme alatt, mintegy kötöttnek érzé magát Matyi, szavában és teltében; s mi leginkább nyomasztá őt, az vala, hogy azon modorba nem lelheté be magát, mely fiávali bánásában biztos fonala lehetne, nem bírván folytonosan fentartani sem a nyájast, sem a tekintélyest. Mindkettőben gátlá őt annak eleven és nyomasztó érzést, hogy fiához, lelki erőre nézve gyöngye arányban áll. Feszíté őt az is, hogy Gyulát, több jelenségekből elégtelennek tudá háza állásával és gazdasága folyamával, innen Matyi mindent elkövete, hogy bérlőivel idő előtt végezhesen, s Gyulát házából elhelyeztesse; de azokkal, kik igen jutalmasan bérlének, nem boldogúlhatván, örüle, hogy Gyulát a kert elvoná; habár a nem kevés rontással, főképp fákra nézve, termési elmaradással ejtett új alkotásokat abban, nem épen a legjobb kedvvel szívelé is.

Léni sejté az apa és fiú közti vont húrt, s teljes erőből igyekvék azt ereszkedésre hozni; a minthogy maga is vala egyedül az, ki a békét s kölcsönös tűrhetést köztök fentartá. Ha Matyi, ingereltetve Leguli által, ki Gyulát előhajtá a háztól, kifakadással fenyegető borúban állott, Léni közbeveté magát pártfogásával, s Gyula tettét, szavát, kedvező tolmácsolival ártatlan színbe öltözteté, jeles tulajdonait gondosan előtűnteté, felhordá minden szavát és tettét, mikből apja előtt fiúi tiszteletet fejtegethete ki; s így valóságos villámhárító lön közte és fia között. Más részről kettőzteté Gyula iránti nyájasságát és figyelmét. Elszedé előtte atyja szavainak olykori fulánkjait, s ennek kegyével altatá az ifjat. Maga pedig, hogy fűszerezze otthoni tartózkodását, kedvteléseire csatlá magát. Meglátogatá gyakran kertbeli munkáit, órákat tölte ezeknél vele, elragadtatást mutata alkotásaira, apró és könnyen teljesíthető saját kívánságait jelenté neki a konyhakertre nézve, s mindenben nyájasságot és bizalmat bizonyíta iránta. Szükségeiről, kívánságairól, szolgálatos készséggel gondoskodék. Reggelijét; ozsonnáját maga hordá ki a kertbe, vagy be a szobájába; fehérneműire első gond vala a háznál, s Gyula nem egyszer tapasztalhatá, miként mostohájánál, mellette minden más, ha kivel ütközésbe kelle jönnie, mellőzteték.

Gyula, mostohája iránti tartozó tiszteletében nem hibázott soha; de azt inkább kötelessége eleven érzetéből, mint vonzalomból tette. Most annyi sziveskedés után, nem állhatott ellent, mostohája iránt szívében kelő hálájának, bár különben attól némileg idegenkedett is. Kezdé megismerni csalatkozását benne, hiányos míveltsége mellett jó teremtésnek tartani őt, olyannak, ki atyja zajos természetéhez, tán ezerek felett legalkalmasabb leheté. Ennélfogva maga is viszont nyájás vala iránta, s mi alkalmat sem ereszte el használatlanúl, melylyel neki szivességet tehete.

Matyi, fiának hazajötte óta, vigyázóbb lön mind viseletében, mind bor-italában. Azonban annyi erővel még sem birhata maga felett, hogy olykor az asztalnál meg ne tévedjen szokott

mértékében. Így vala ez vacsora felett, midőn az idei szűk szénatermésre fordulván a szó, Gyula a bérteki rétek soványságát róvá meg, s csodálkozását jelenté abban, hogy hazánkban, melynek termesztés és marhatartás a fő ereje és gazdagsága, oly csekély gond és szorgalom fordítatik a rétek javítására. Magok a kender-földek, melyek inkább soványságot látszanak kedvelni, sok helyen bőven kövérítettnek, míg a rétek magára a természetre hagyatnak. Vízzei megfuttatásaikról, vagy hasznosabb fűmagokkal bevettetéseikről épen szó sincs. Ezen javítások hasznai bizonyosságaira a német s francz tartományokat hozá fel.

Ott tán beretválják is a réteket? kaczaga Matyi, kit Gyula szavai, czélzást vonván ki azokból gazdálkodására, boszantának; mert a beretva természetesen lefogja azt is, mit a kasza hátasan szokott meghagyni a réteken. Így van az barátom, szóla Legulihoz fordulva, ki épen nála vacsorála; küld ki fiadat utazni, s felibed okosodik! - Most egymást üzék a bortól s Leguli titkos javallásaitól hevült Matyinak durvaságai Gyula ellen. Gyula tisztelettel hallgatott; de Léni azonnal pártjára kelt, s már betanúlt modorjával csakhamar lecsillapította a zúdulatot. Gyula szobájába vonódék. Csakhamar utána belépe hozzá Léni, s nyájasan engesztelé őt atyja méltatlansága iránt. Gyulát igen megilleté ezen gyöngéd figyelme mostohájának, s mit eddig nem tőn, hálás érzetében megcsókolá kezét.

Léni erre nyájasan nyújtá ajkát, s anya és fiú, lágy érzelemmel csüggének egymás csókján.

Így többszörös siker-vesztett próbatételei, atyjának gazdasága és háztartása körül, még inkább megerősíték Gyulát azon elvében, hogy csak szabadság és független állapot bírhatnak oly karba helyezni bennünket, melyből kihatólag munkálkodhatunk; csak ebből győzhetjük le hazánkfiainál, az akadékos előítéleteket, midőn üdvös újat, hasznos jobbat kívánunk behozni közējök. Feltevé tehát magában, hogy addig míg önkezére kerül, csak készüljön terveivel, a szebb és szabadabb jövődökhöz; mert úgymond, addig csak üres hang és képzelgés tanácsa minden javaslatunk, melyet példaadással nem támogathatunk.

Matyi naponként zajlóbb vala Gyula iránt, s az ifjú elkeseredéseiben, különféle terveken jártatá elméjét, az atyai háztól lehető szabadúlhatása végett.

Farsang utóján a szomszédban multság készült, s Biri csupa óhajtássá vált megjelenhetni abban. De Léninek nem vala kedve elmenni s így úrnő hiányában el kelle maradnia Birinek is. Ez kétségbeesésében bátyját fogá elő, s nyüzsgé rajta, hogy menne vele. Gyula felforgatott érzelmeivel nem vágyott víg társalgásba, s huga kérését megtagadta.

Legalább hát mostohánkat bírd arra, hogy eljöjjön; esdekle Biri.

Ezt szintűgy megteheted magad is, felele Gyula.

De a te szavadra csak többet ad, mondá pajzán mosolylyal Biri. Elöttem mit is titkoljátok, veté ledéren utána, rég tudom én, hogy szerelmesek vagytok egymásba.

Gyula felpattant székéről, s hugára bámúlt. - Hagymázban beszélsz leány? kérdé neheztelve. De Biri, mint ki bizonyos dolgában, nem hagyá magát kivettetni sarkából. Megengedem, hogy te bátya nem eszmélsz reá; de mostohánk hidd el horgon van, s apró gyanúit előraká, és gondolatlan szavaival, egy tövissel többet nyoma Gyulának szívébe. Biri nem volt nyílt szívvel bátyja iránt; mert ő az ablakon épen azon pillanatban tekintén be Gyula szobájába, melyben világ égett, midőn Gyula és Léni egymást csókolák, teljes hiedelemben vala, hogy Gyula nem idegen mostohájától.

Gyula borzadozott, de Biri szokott könnyelműségével vette a dolgot, sőt hajlónak mutatá magát a titoknoknét játszani köztök. Gyulát bosszantá hűgának aljasulása, s csak azon győződés vigasztalá őt, hogy az inkább fontolatlan könnyelműségének, mint sülyedt szívének következménye. Miként szokása vala, ha kedvetlen dolog sújtá, fegyvert vete vállára, s kimene a hegyek szabadjába, vagy megemészteni bánatát, vagy orvoslását találni annak. Itt

azonnal hajlott a dolgot egyedül Biri könnyelműsége jelenségeül venni, apróbb ütközései eloszlanak, s ezentúl szoros ügyelést téven föl magában, nyugodtan tére haza.

Azonban a gonosz Biri jól látott. A szerelem jelenségeinek nyomozásában, alkalmasint biztosabb tapintattal bír a szép, mint a férfi nem; csaknem biztosabban sejt amaz, mint ez tud. Biri felfogá s egybeveté Léninek ügyetlen pillantásait, melyek olykor Gyulára esének, szokatlan sziveskedéseit és irántai éber figyelmét, körültei dolog-kereséseit, s több efféléket, mik zsenge pörsenése a fakadozó indulatnak, s kiszámoló azokból az igazságot. Léni inkább körülményeibe, mint személyébe Matyinak lévén egykor szerelmes, összekelés után hamar megtelt újdonság állapota ingereivel, s bár hiúságát betöltöttnek érezte is, nem szívének ürességét. Egész erővel lépé ez meg, a mint Gyula utazásából haza tére. Az ifjúnak fejdelmi termete, hidegség és eltolás nélküli férfias komolysága, szilárd viselete és tartása, egyszerre ostromba fogák szívét és érzelmeit. Minden józanságát és önmagáni hatalmát össze kelle vennie, hogy el ne árúlja forró kívánatait. Léni minden elhanyagolt neveltetése mellett is, sejté vétkességeket ezeknek; s eleinte, miként elsőbb otthon-tartózkodásakor is Gyulának, nem valának neki céljai a körültei kedvkeresésekben. Szívesen legeltek szemei az ifjúnak kellemeiben, kedvesen telt ideje, ha ez utazásait beszélé, édes kéjt érzett szomszédságában; de mindezek csak homályban álló jelenségei valának. Léni kelő indulatjának, melyet az anyai viszony is mentegetett előtte, s az idő eszméletlenül érelt nagyobb és nagyobb erőre. A kisérteteli egyszeri megvívásra, sőt annak legyőzésére is, gyakran oly szív is elég erőt és szilárd elszánást bír összegyűjteni magában, mely a naponkint megújuló ostromnak megfelelni nem képes, s elgyengül alatta. Léninél is így vala ez; vívásai naponként gyöngébbek valának, indulatja naponként zajlakodóbb, s rajta erőt venni alig állá többé hatalmában.

Gyula azonban figyelmessé tétetvén Biri által, ügyelőbb lett mostohájának minden mozdulata, s hűledezett, látván a gyászos jelenségeket, mikről álmodni sem bírt volna. Iszonyodott benne az erkölcs és fiúi tisztelet; s annyira hátravonta magát mostohájától, hogy majdnem botrányt okozott a háznál. Gyakran azonban azt volt vélni kénytelen, hogy csalatkozik; mert Léni jobb eszméleteiben, hogy segítse szívében a szent kötelesség győzelmét, szintúgy visszavonakodék Gyulától, s csak őrzetlen pillanataiban árulá el boldogtalan indulatját.

Így telt el a tél, s a tavasz élete megzöldült a mezőben. Megnyílt Gyula kerti munkája is, s mihelyt teheté, azonnal ismét kerti mulatójába hurczolkodék, hogy ezzel is távolabb eshessék mostohájától. A kedves évszak kezei, ígérve fejedeztek most Gyula kertalkotásain; szem és szív elbájolva mulatoztak azokon. Kettős szorgalommal látott most Gyula azon munkákhoz, melyek ősszel elmaradtak, s ezek és kertje valának most világa neki.

Egy délután Gyula ültetéseit nézeglé, közel hozzá Panna asszony, a vadászné, veteményt gyomlálá. Egy darabig oldalgott ez az úr körül; de mindinkább közelebb simult hozzá, felfeltekintett munkájáról reá, zörgött, köhögött, hogy észrevétessek, s akként intézte a dolgot, hogy végre figyelmessé kelle lennie Gyulának reá.

Kend az Panna asszony? kérdé ez.

Én vagyok, nagysága! felele Panna, kezét csókola nála, s szívesen hálálkodék neki.

Hogy van kend? mintha megsoványodott, megütődött volna?

Nem csoda, felele az asszony, kötőjébe törülvén nedvesedő szemeit; a boldogult asszonynyal sirba szálltak az én napjaim is. Ekkor megerede szájából, Marinak és a hajdani időknél magasztalása és újabbak mostohasága elleni panasz. Gyula szükségbeni sinylést vélvén nála, egy pár ezüst pénzdarabot akara kezébe nyomni, de Panna asszony, sok unszolásra sem fogadá azt el.

Élhetek, csókolom kezeit nagyságának; így szóla, s szegény embernek ez elég. Nem is azért esengtem ide - hanem - hanem - Itt elhallgatott Panna asszony és körültekintgetett, mintha lesetéstől remegne.

Hát mi baj van Panna asszony? kérdé figyelmeztetve Gyula.

Menjen nagysága azon bokrok közé, a kertész laka mögé, majd én is utána kullogok, mondá sűgő hangon Panna.

Gyula ismerte a hű lelket, s szavára megindult a jegyzett hely felé, nem tudván: mit véljen e szokatlanságról?

Csakhamar utána lopódzott Panna. Itt újra megcsókolta Gyula kezét. Engedjen meg nagysága, így szóla, ha botor parasztnő létemre, nem tudom az úri emberséget. - Boldogúlt édes asszony-anyja kegyes asszonyom volt - isten nyugosztolja! - tudom nagysága nem neheztel, ha egy kérdést merek. - Itt megint elhallgatott Panna, s küzdeni látszott magával: tegye-e kérdését, nem-e?

Gyula biztatta, s Panna, miután az ifjú úrtól többszörös fogadást csikart ki, hogy nem neheztelend, félig elfordulva és szemlesütve, e kérdést tevő: hogy van nagysága a mostohájával?

Panna asszony látván Gyula elhalványodását, mintegy maga is megijedt vakmerőségén, hirtelen megragadá Gyula kezét és ajkához nyomá azt: ó én ostoba, mit kérdek? Így szóla; hiszen az én boldogúlt asszonyom fia, nevelése, istent nem feledhet! Nagysága tudom ártatlan, bizonyosan ártatlan, mint egy husvéti bárány!

Az vagyok, jó Panna asszony, isten látja, az vagyok! felele Gyula; de mondja meg nekem, miként jó ezen kérdéshez?

Engedje meg nagysága, hogy ostobául kimondom. Már régen ver a szele, hogy az ifjú asszonyság és nagysága egymás után esenkednek; mert a cselédség lát és hall mindent a ház körül, mikről az uraság nem is álmodik. Az én napom ugyan az udvarnál már lehúnyt; eszembe jutott kegyes jó asszonyom, édes asszonyanyja nagyságának, eszembe: miként élt halt fiáért, megszorúlt szívem bánatomban! Elmégysz, gondolám magamban, megmondod nagyságának, hogy suttoznak, de te nem hiszed: mert jó anyának jó gyermeke fél az efféle kárhózzattól.

Gyula megköszöné Panna asszony hűségét, s a kert hátúlsó ajtaján, átállván tanút gyötrelmének, kimene a szabadra. - Ennyire ment hát már a dolog, hogy cseléd és falu suttojják gyanúit atyám háza becstelenítésének? Így tündökölt magában s eszméletlenül anyja sírjához jutott. Merően nézett kiskorig halmára, majd könny szökven szemébe: áldott hamvak, kik itt nyugosztok, így szólt ellágyulva, s térdre omlott a sír hantjára, ihleljetek erőt az ifjúnak gyötrelmére! - Egy szellő suhana el a sírhalom felett, s annak fűszálait lengeté. Gyula, szelid anyjának lelkét sejté abban, s felszökven: nem, nem! így kiálta, el, messze innen, a merre két szemem viszen! felmentlek gyarló nő veszélyes vívásod alól, elviszem magammal a bűn alkalmát, melyet úgy látszik önmagad is kárhózzatsz! - Egyszerre kőszálként szilárdul álla föltétele, hogy elhagyja az atyai udvart, melyben úgy is célztalan henyeség epeszté őt, s önerejére bizza a világban sorsát. Eleinte néhány napot akart várni, célja kivitele előtt egyet-mást óhajtván még rendbe hozni; de majd meggondolván magát: nem! így szóla eltökélve magában, halasztás, hol futnunk vagy jót tennünk kelle, egyik rejtett horga a pokolnak! Holnap megyek! s haza tére titkon megtenni intézkedéseit.

-&-